Digitized by Google

BIBLIOTECA DE CATALUNYA
LLIBRES
JOAQUIM
MIRET i SANS
: MCMXX :

comprado en Paris en
1889

Joaquin Miret y Sans

HVG. GROTII

FLORVM SPARSIO AD IVS IVSTINIANEVM.

BIBLIOTECA DE JOAQUIN MIRET Y SANS BARCELONA

AMSTERDAMI,
Apud IOHANNEM BLAEV.
M DC XLIII.

Digitized by Google

Non ego ſub quorum pendent examine cauſæ,
Non ego pro trepidis ora diſerta reis,
Non ego dictantes legum præſcripta magiſtros
Quicquam, quod ſit opus ſcire, docere volo.
Hoc faciant, adolens Themidis Cujacius aram,
Ingentique bono nomina nata, Fabri.
At ſi quis latebroſa terens ænigmata legum
Pectora de tetrico feſſa labore refert,
Hunc ego ſolabor. det ditior alter ariſtas
Pomaque. Nos Flores, munera parva, damus.

BIBLIOTECA · INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS

R. 61782

Digitized by Google

HVG. GROTII
FLORVM SPARSIO
AD
IVS IVSTINIANEVM.

DOCET nos Agathias lib.v, primum omnium principum qui Conſtantinopoli vixêre Iuſtinianum, non nomine tantum, ſed & re fuiſſe αὐτοκράτορα, id eſt ſummo liberrimoq; utentem imperio: quæ res ei facultatem dedit ad res magnas agendas, ad recipiendam Africam, & Italiam, ad urbes, caſtella, pontes, aliaq; opera ſtruenda plurima, quæ deſcripſit Procopius, ad condendum jus novum, & mutanda ejus juris quæ vellet, & quoties vellet, ut erat ingenio perquam mutabili, quod nos idem Agathias docet libro v. Tribonianus autem, quo maxime miniſtro ad jus condendum uſus eſt Iuſtinianus, homo fuit juris omnis callentiſſimus, ſed lucri cùm eſſet cupidiſſimus, eruditionem ſumebat avaritiæ ſuæ obtegumentum, mutabàtque leges ſuo arbitratu, interdum & ita ſcribebat perplexas, ut interpretationem poſſet pro rebus natis quo vellet trahere, quod nos docet idem ille Pro-

copius tum Perſicorum primo, tum in arcana hiſtoria. ejus rei multa habemus, in Novellis maximè, exempla.

DE CONFIRMATIONE INSTITVTIONVM.

Imperator Cæſar. Flavius Juſtinianus, Alamanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus] Graviſſimè tulit Theodibertus Francorum rex quod Iuſtinianus, velut devicta Francorum gente, Francici ſibi titulum ſumeret. Poſt hujus conſtitutionis tempora etiam Langobardicum & Gepidicum ſe dixit Iuſtinianus, quod eas quoque gentes iritavit. Hæc docet nos Agathias hiſtoriarum primo.

DE CONCEPTIONE DIGESTORVM.

In Gloſſis *digeſtum* διάστρωμα. Eſt ergo non diſſimile nomen quod Clemens Alexandrinus ſuis libris dedit Στρωματέων.

Per ſimplorum captiones] Simpla & mòx ſigla, Græca voce corrupta, ex eo quod Latini dicunt ſingula. intelligit litteras ſingulas vice vocum, quales habemus multas in libello Valerii Probi, nec paucas in inſcriptionibus. literas ſingularias ſine coagmentis ſyllabarum dixit Gellius libro XVII, 9.

DE

DE CONFIRMATIONE DIGESTORVM.

Ad Senatum] Magnificos titulos dat Juſtinianus Senatui Conſtantinopolitano, quem revera nullo habebat loco, ſed tantum nomine ejus utebatur, ut in Hiſtoria arcana nos docet Procopius.

Conſtantinum virum Illuſtrem Comitem Sacrarum largitionum] Hujus mentio eſt in eadem arcana Procopii hiſtoria.

DE EMENDATIONE CODICIS.

Sine ulla ſignorum dubietate] *Siglcrum* puto ſcriptum fuiſſe.

PP. A.] Perpetuo Auguſto. ita has notas interpretantur Majoranus & Diaconus.

AD INSTITVTIONES.

Theophilus, qui Græcè ſed liberius fuſiuſque hunc librum vertit, poſt Iuſtinianum fuit, ante Βασιλικῶν editionem; nam ille Βασιλικῶν non meminit. Βασίλικα autem ejus meminerunt. Cogitemus an hic ſit qui Theophilitzes dicitur Michaëli III Imperatori apud Cedrenum Baſilio Macedone.

Triumphator] In Notis TRIVMPH. *Triumphator.*

Imperatoriam majeſtatem non ſolum armis decoratam, ſed etiam legibus oportet eſſe armatam] Libanius oratione adverſus Magiſtratuum Adſeſſores: οἶμαι δὴ πάντας ἀνομολογῆσαι, δύο ταύτας τῶν τὴν ἀρχὴν ὑμῖν συνεχόντων εἶναι τὰ μέγιστα, τήν τε τῶν ὅπλων ἰσχὺν, καὶ τὴν τῶν νόμων, ὧν ἡ μὲν τῶν πολεμίων περιεῖναι ποιεῖ, παρὰ δὲ τῆς ἐστὶ τῶν δικαίων τυγχάνειν. *arbitror omnes id mihi conceſſuros, duo eſſe maximè quæ imperium vobis ſervant, vim armorum & vim legum, quorum illa de hoſtibus victoriam dat, hæc vero dat frui jure.*

AD LIBRVM I INSTITVTIONVM.

DE IVSTITIA ET IVRE.

I*Vſtitia eſt conſtans & perpetua voluntas*] Bene hîc poſuit voluntatem. nam & vetus Paraphraſt. ad v Nicomach. cap. 1. de juſtitia agens. ἔϛω δικαιοσύνη καὶ ἀδικία, ὡς ἐν τύπῳ ἕξις ἀφ᾽ ἧς βουλόμεθα τὰ δίκαια, καὶ ἕξις ἀφ᾽ ἧς οὐ βουλόμεθα· δεῖ γὰρ προσκεῖσθαι ἀεὶ ταῖς ἀρεταῖς τὸ βούλεσθαι, καὶ ἀδύνατον ἄλλως αὐτὰς ὁρισθῆναι. διὰ τὸ βούλεσθαι γὰρ σωφρονεῖν καὶ δικαιοπραγεῖν ὁ δίκαιος, καὶ ὁ σώφρων γίνεται. ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐπιϛημῶν καὶ δυνάμεων τὸ δύνασθαι μὲν ἀναγκαῖον, τὸ βούλεσθαι δὲ οὐκ ἀναγκαῖον. εἰ γάρ τις δύναιτο ὑγιάζειν ἰατρός ἐϛι· τὴν γὰρ ἕξιν τῆς ἰατρικῆς οὐδὲν κωλύει τὸ μὴ βούλεσθαι. ὁμοίως δὲ καὶ τῶν ἄλλων. ἐπὶ δὲ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν ἀνάπαλιν ἔχει. τὸ μὲν γὰρ δύνασθαι δίκαια πράττειν δυνατόν ἐϛι καὶ τῷ ἀδίκῳ πολλάκις. τὸ δὲ βούλεσθαι μόνον ἐϛὶ τοῦ δικαίου. ὅθεν δίκαιός ἐϛι καὶ ὁ μὴ δυνάμενος μὲν πράττειν τὰ δίκαια, βουλόμενος δὲ καὶ ἕξιν ἔχων δικαιοσύνης; τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ ἄδικος ἔχει. *Sunto igitur juſtitia & injuſtitia, ut rudius rem delineemus, affectio animi quâ juſta volumus, & affectio animi quâ juſta non volumus. Nam virtutibus ad mores pertinentibus adjici ſemper debet voluntas. Neque aliter deſcribi poſſunt: nam eo ipſo quod quis vult temperanter aut juſte agere, juſtus exſiſtit, aut temperans. In ſcientiis ſane & facultatibus poſſe requiritur. Nam ſi quis poſſit ſanare, medicus eſt. Nihil enim conſtitutionem illam medici impedit non velle. idem-*

 que

que & in aliis evenit facultatibus. at in virtutibus circa mores res ſe aliter habet. Nam evenire ſolet, ut poſſit juſta agere etiam injuſtus. at velle id ipſum non niſi juſti eſt hominis. quare juſtus erit aliquis etiamſi juſte agere non poſſit, modo velit, & affectionem juſtitiæ habeat. parique modo ſe habet injuſtus. Rectè etiam additur voluntati, id eſt voluntatis affectioni, conſtantis titulus. Nam idem ille Ariſtotelis Interpres ad ſecundi Nicomachiorum caput IV, ſic ait: τότε γὰρ ἔσται δίκαιος ἐὰν πράττῃ τὰ δίκαια γινώσκων ἃ πράττει. ἔπειτα, ἐὰν προαιρούμενος αὐτὸς πράττῃ, καὶ τρίτον εἰ βεβαίως καὶ ἀμετακινήτως ἔχει πρὸς τὴν πρᾶξιν. *ita enim erit juſtus, ſi juſta faciat ſciens quæ faciat: deinde ſi deliberato ea faciat: poſtremum vero ſi ad talem actionem conſtanter ſe habeat atque immutabiliter.* Non alieni ſunt ab his quæ diximus Philemonis verſus:

ἀνὴρ δίκαιός ἐστιν, οὐχ ὁ μὴ ἀδικῶν,
ἀλλ' ὅς τις ἀδικεῖν δυνάμενος μὴ βούλεται,
οὐδ' ὃς τὰ μικρὰ λαμβάνειν ἀπέσχετο,
ἀλλ' ὃς τὰ μεγάλα καρτερεῖ μὴ λαμβάνων,
ἔχειν δυνάμενος καὶ κρατεῖν ἀζημίως.
οὐδ' ὅς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
ἀλλ' ὅς τις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν
εἶναι δίκαιος κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

quæ nos in Stobæana editione ſic vertimus,

Non juſtus omnis abſtinens injuria eſt,
Sed qui nocere cum poteſt, tunc abſtinet:
Nec qui recuſat parva, ſed qui maximis
Tentatus, animi robur invictum gerit:
Nec quiſquis iſta quolibet præſtat modo:
Sed qui doloſi neſcius fuci, integra
Probitate, juſtus eſſe, non credi ſtudet.

Fatendum interim eſt, hanc definitionem, ut pleraſque

pleraſque juris conſultorum, talem eſſe ut rem non malè exprimat, non tamen exactam ad dialecticam ſubtilitatem. Nam virtutis & vitii genus eſt ἕξις ſive conſtans voluntas, juſtitiæ autem proximum genus eſt virtus. ubi autem definitiones fiunt non nominato genere proximo eos ὁρισμοὺς ὑπερβαίνοντας definitiones tranſilientes vocat Ariſtoteles Topicor. v i, 3. In Stobæanis eiſdem titulo eodem de juſtitia habes Orphei hymnos tres in honorem juſtitiæ, & juſtitiæ vindicis & Nemeſeos cum verſione noſtra. Eſt ejus Poëtica deſcriptio, & apud Heſiodum operibus, & apud Claudianum de Manlii Theodori conſulatu: oratoria autem in Libanii Progymnaſmatis. Egregia vero illa imprimis quam in libro de honeſto ac voluptate dederat Chryſippus Gellio memorante x i v, 4. παρθένος δὲ εἶναι λέγεται κατὰ σύμβολον τοῦ ἀδιάφθορος εἶναι, καὶ μηδαμῶς ἐνδιδόναι τοῖς κακούργοις μηδὲ προσίεσθαι μήτε τοὺς ἐπιεικεῖς λόγους, μήτε παραίτησιν καὶ δέησιν, μήτε κολακείαν, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν τοιούτων, οἷς ἀκολούθως καὶ σκυθρωπὴ γράφεται, καὶ συνεστηκὸς ἔχουσα τὸ πρόσωπον καὶ ἔντονον καὶ δεδοικὸς βλέπουσα. ὥστε τοῖς μὲν ἀδίκοις φόβον ἐμποιεῖν, τοῖς δὲ δικαίοις θάρσος. τοῖς μὲν ὡς πρὸς φίλους ὄντος τοῦ τοιούτου προσώπου, τοῖς δὲ ἑτέροις προσάντοις. *Virgo eſſe dicitur, ut ſignificetur incorrupta eſſe, neque concedens malignis, neque admittens verba mollia, aut excuſationes, aut preces, aut adulationem, aut aliud quodvis tale: tum vero adſpectu pingitur triſti ac vehementi, & luminibus oculorum acribus, ut hominibus quidem injuſtis terrorem addat, juſtis vero fiduciam, cum adverſus illos vultu ſit amico, in hos vero hoſtili.* Habes ejus præconia & apud

Macrobium ſomnio Scipionis, ut cum 1, 1, ſine ea dicit, non ſolum rempublicam, ſed nec exiguum hominum cœtum, ne domum quidem parvam conſtare: & animis poſt hanc vitam ſervari juſtitiæ vel cultæ præmium, vel ſpretæ pœnam. & 1, 5, octonario numero juſtitiæ nomen datum propter æqualem diviſionem. & 1, 8, de juſtitia venire innocentiam, amicitiam, concordiam, pietatem, religionem, affectum, humanitatem: quibus virtutibus vir bonus primum ſui, atque inde reipublicæ rector efficitur, juſtè ac providè gubernans humana, divina non deſerens. Polus verò Pythagoricus hoc dicit juſtitiam eſſe inter homines, quod in mundo conſenſum à divina ortum providentia, quod in regno pacem, quod in domo viri ac uxoris domeſticorumque omnium inter ſe concordiam, quod in corpore integritatem ac ſanitatem, quod in animo ſapientiam. Stoici juſtitiam diviſêre in εὐσέβειαν, χρηστότητα, εὐκοινωνησίαν, εὐσυναλλαξίαν, *pietatem, bonitatem, rectitudinem, tum in vita communi, tum in contractibus.* Et ſi Ciceroni credimus in finibus: *Iuſtitia eſt erga deos religio, erga parentes pietas, vulgo autem bonitas, creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, amicitia in benevolentia nominatur.* Theſpeſion Apollonio apud Philoſtratum: δίκαιος οὖν, ὦ Ἀπολλώνιε κατὰ τὸν σὸν λόγον, οὐχ ὁ μὴ ἄδικος, ἀλλ' ὁ δίκαια μὲν αὐτὸς πράττων, καθιστὰς δὲ καὶ ἑτέρους εἰς τὸ μὴ ἀδικεῖν. καὶ φύσονται τῆς τοιαύτης δικαιοσύνης, καὶ ἄλλαι μὲν ἀρεταί, μάλιστα δὲ ἡ δικαστική τε καὶ ἡ νομοθετική. δικάζει μὲν γὰρ ὁ τοιόσδε, καὶ πολλῷ δικαιότερον, ἢ οἱ κατὰ τῶν τομίων ὀμνύντες. νομοθετήσει δὲ ὥσπερ οἱ Σόλωνές τε καὶ οἱ Λυκοῦργοι.

Λυκοῦργοι. καὶ γὰρ δὴ κἀκείνοις τοῦ γράψαι νόμον δικαιοσύνη ἦρξε. *Secundum rectam rationem Apolloni, juſtus eſt non utique is qui injuſtus non eſt, ſed qui juſte agit, alioſque ſic inſtituit, ne quid injuſte agant. adhærent autem juſtitiæ tali, tum aliæ virtutes, tum maxime judicatrix & legum conditrix. qui enim talis erit, judicabit, & quidem multo juſtius, quam qui diviſis pecudibus jurant: leges autem feret quomodo Solones & Lycurgi. nam & illis ad leges ſcribendas juſtitia dux fuit.* Scholiaſtes verò Iuvenalis juſtitiæ comites facit fidem & pudicitiam. Vide quæ diximus de Iure Belli ac Pacis, III, cap. x. Definiri autem ſolent virtutes omnes in ſua perfectione. Martianus Capella de Dialectica: *Plerique autem ſubtiliter videntur attendiſſe, qui qualitates ipſas non dicunt recipere magis & minus, ſed ea quæ ab his denominantur: ut juſtitia ſit ipſa una quadam perfecta notio, ut non dici poſſit magis hæc juſtitia, quam illa eſt. dici tamen poteſt magis hic juſtus, quam ille eſt.* quod bene convenit cum iis quæ habet Ariſtoteles x Nicomachiorum 2, ac ſic explicat optimus Paraphraſtes. δίκαιοι γάρ εἰσι μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ ἀνδρεῖοι, καὶ δικαιοπραγεῖν, καὶ σωφρονεῖν μᾶλλον καὶ ἧττόν ἐστιν. ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο ἀόριστοί εἰσιν αἱ ἀρεταί. *ſunt homines & magis & minus juſti ac fortes: fitque ut magis minuſve quis aut juſte agat, aut temperanter, neque tamen ob id, indefinitæ ſunt virtutes.*

Iuriſprudentia eſt divinarum atque humanarum rerum notitia] Sic Gellius XI, 17: *Draco Athenienſis vir bonus, multaque eſſe prudentia exiſtimatus eſt: juriſque divini & humani peritus fuit.* Iuſtinus diſceptatione cum Tryphone:

ἐπιςήμη τις ἐςιν ἡ παρέχουσα αὐτῶν τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν θείων γνῶσιν. ἔπειτα τῆς τούτων θειότητος, καὶ δικαιοσύνης ἐπίγνωσιν; καὶ μάλα ἔφην. *eſtne ſcientia aliqua quæ præbeat rerum divinarum atque humanarum notitiam, ac præterea cognitionem ejus quæ in his eſt divinitatis atque juſtitiæ? eſt planè inquam.* hanc notitiam Philoſophia pollicetur. Strabo initio ſui operis: ἥτε πολυμάθεια δι' ἧς μόνης ἐφίκεσθαι τοῦδε τοῦ ἔργου δυνατὸν, οὐκ ἄλλου τινός ἐςιν, ἢ τοῦ τὰ θεῖα, καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἐπιβλέποντος, ὥσπερ τὴν φιλοσοφίαν ἐπιςήμην φασιν. *Multarum rerum cognitio, ſine qua hoc opus effici nequit, non eſt niſi ejus, qui divinas humanaſque res complectitur, quorum ſcientia dicitur eſſe ea, quæ Philoſophia appellatur.* Præcipue vero ea philoſophia quæ in actu verſatur. M. Cicero Tuſculanarum quinto: *Nam ſapientiam quidem ipſam quis negare poteſt, non modo re eſſe antiquam, verum etiam nomine? quæ divinarum humanarumque rerum, tum initiorum, cauſarumque cujuſque rei cognitione hoc pulcherrimum nomen apud antiquos aſſequebatur.* idem de Officiis primo: *illa autem ſapientia, quam principem dixi, rerum eſt divinarum atque humanarum ſcientia: in qua continetur deorum & hominum communitas, & ſocietas inter ipſos. ea ſi maxima eſt, ut eſt certe, neceſſe eſt quod à communitate ducatur officium, id eſſe maximum. Etenim cognitio contemplatioque naturæ, manca quodammodo atque inchoata ſit, ſi nulla actio rerum conſequatur. ea autem actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur.* Plato quoque tum in Timæo, tum de Republica quinto, philoſophiam definit: ἐπιςήμην τοῦ ὄντος, καὶ τῶν ὄντων, καὶ τῶν γινομένων. *ſcientiam ejus quod eſt, & eorum*

quæ

quæ ſunt, & eorum quæ fiunt. Hujus philoſophiæ cum magna pars ſit vera juriſprudentia, ut Vlpianus recte nos docet l. 1. D. de juſt. & jure, merito generis nomen ſibi præmittit, ſpecialem deinde differentiam adjiciens per juſti atque injuſti ſcientiam. Bene autem diſtinxit Vlpianus, & ex ea Tribonianus notitiam & ſcientiam, γνῶσιν & ἐπιστήμην. nam Iuriſconſulto ſufficit res divinas humanaſque (de quibus libros Varro ſcripſerat) noſſe aliquatenus: proprie autem ac peculiariter exacteque noſſe, id eſt ſcire, debet, juſtum injuſto quid interſit. Idem ferme voluit Quintilianus: cum dixit, oratoris vitam cum ſcientia divinarum humanarumque rerum eſſe conjunctam, id eſt non eam plane poſſidere, ſed neque ejus eſſe exſortem.

Ita videntur poſſe tradi commodiſſime, ſi primo levi ac ſimplici via, poſt deinde diligentiſſima atque exactiſſima interpretatione ſingula tradantur. alioqui ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum, aut deſertorem ſtudiorum efficiemus, aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia (quæ plerumque juvenes avertit) ſerius ad id perducemus, ad quod, leviore via ductus, ſine magno labore, & ſine ulla diffidentia, maturius perduci potuiſſet] Paria habet de arte oratoria Quintilianus libri octavi initio: *His vero quæ in proximos quinque libros collata ſunt, ratio inveniendi, atque inventa diſponendi continetur: quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere ad ſummam ſcientiæ neceſſarium eſt, ita incipientibus brevius ac ſimplicius tradi magis convenit. Aut enim difficultate in-*

ſtitutionis tam numeroſa atque perplexa deterreri ſolent, aut eo tempore, quo præcipue alenda ingenia, atque indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur. aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrantur: aut quaſi ad certas quaſdam dicendi leges alligati conatum omnem reformidant, unde exiſtimant accidiſſe, ut qui diligentiſſimi artium ſcriptores exſtiterunt, ab eloquentia longiſſime fuerint. Via tamen opus eſt incipientibus, ſed ea plana, & tum ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expedita.

Suum cuique tribuere] *Iuſtitia ſervat unicuique quod ſuum eſt.* Macrobius I de Somnio 10. Cicero de natura Deorum: *Iuſtitia quæ ſuum cuique diſtribuit*: & de finibus: *Iuſtitia in ſuo cuique tribuendo cernitur.*

Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiones, publicum & privatum.] Demoſthenes in Timocratem: ἐστὶν δύο εἴδη, περὶ ὧν εἰσιν οἱ νόμοι κατὰ πάσας τὰς πόλεις. ὧν τὸ μὲν ἐστι, δι' ὧν χρώμεθα ἀλλήλοις, καὶ συναλλάττομεν καὶ περὶ τῶν ἰδίων ἃ χρὴ ποιεῖν, διωρίσμεθα, καὶ ζῶμεν ὅλως πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. τὸ δ', ὃν τρόπον δεῖ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ἕνα ἕκαστον ἡμῶν χρῆσθαι, καὶ πολιτεύεσθαι, καὶ κήδεσθαι τῆς πόλεως. *Duæ ſunt poſitiones, de quibus leges apud omnes civitates conſtituunt: prior eſt qua convivimus contrahimuſque mutuo, ac de iis ſcilicet quæ privatim facienda ſunt, decernimus, vivimuſque plane nobis ipſis: altera, quemadmodum quiſque re publica uti debeat, & aut civem ſe præſtare, aut magiſtratum.* Plinius lib. VIII, epiſtola 14; *Cum ſis peritiſſimus & privati juris & publici, cujus pars Senatorium eſt.* in qua epiſtola habes egregiam quæſtionem ad hoc jus pertinentem. Gellio X, 20, Atejus Capito

pito dicitur publici privatique juris peritiſſimus, idem multa de jure Senatorio habet ex Varrone XIV, 7.

Collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus] Cicero de Aruſpicum reſponſis: *Hoc ſi minus jure civili perſcriptum eſt, lege tamen naturæ, & communi gentium jure ſancitum eſt.* Gellius VII, 3, de Catonis loquens oratione quam is pro Rhodienſibus habuit: *Ac primum ea non incallide conquiſivit, quæ non jure naturæ, aut jure gentium fieri prohibentur, ſed jure legum, rei alicujus medendæ, aut temporis cauſſa juſſarum.*

DE IVRE NATVRALI Gentium & Civili.

Hinc liberorum procreatio, hinc educatio] Seneca de beneficiis IV, 17: *Quomodo nulla lex amare parentes, indulgere liberis jubet. ſupervacuum eſt enim, in quod imus, impelli.* Agit de ea re, & Nazianzenus in diſtichis, & Chryſoſtomus ſermone ſecundo. Euripides Dictye:

εἷς γάρ τις ἐστι κοινὸς ἀνθρώποις νόμος·
καὶ θεοῖσι τοῦτο δόξαν, ὡς σαφῶς λέγειν,
θηρσίν τε πᾶσι, τέκνα τίκτοντας φιλεῖν·
τὰ δ᾽ ἄλλα χωρὶς χρώμεθ᾽ ἀλλήλων νόμοις.
Communis hæc lex ſtirpis eſt mortalium:
Trahens & ipſos in ſui aſſenſum deos,
Feraſque: amare quicquid eſt ex ſe ſatum.
In rebus aliis jure non uno utimur.

Ius quidem civile ex unaquaque civitate appellatur] Civica jura, dixit Horatius.

Nam ſi quis velit Solonis vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium, non erraverit] Et ſic jus civile dixit de Attico jure ſcriptor vitæ Cimonis.

Vſu exigente, & *humanis neceſſitatibus*] ἀναγκαῖα νόμιμα, Dioni Pruſæenſi.

Sed quoties non addimus nomen cujus ſit civitatis, noſtrum jus ſignificamus, ſicuti cum poëtam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius] Proclus ad Politicorum Platonis ſecundum: ἡ γὰρ ἄρθρου πρόσθεσις ἢ καθ' ὑπερβολὴν δηλοῖ μόνον, ὡς ὅταν λέγωμεν, ὁ ποιητὴς εἶπεν, τῷ ἀκροτάτῳ τοῦτο ἐξαίρετον νέμοντες. *Articuli appoſitio modo per excellentiam unum aliquid ſignificat, ut cum dicimus, poëta dixit, dantes hunc honorem ei, qui in ſuo genere ſummus eſt.* Sic & Galenus libro, animi affectus conſectaneos eſſe temperaturæ: εἰωθότων τῶν ἀνθρώπων, ἐνίοτε τὰ πρωτεύοντα τῶν ἐν τῷ γένει τῷ τοῦ γένους προσαγορεύειν ὀνόματι· καθάπερ ὅταν εἴπωσιν ὑπὸ μὲν τοῦ ποιητοῦ λελέχθαι τόδε ἔπος· ὑπὸ δὲ τῆς ποιητρίας τόδε. πάντες γὰρ ἀκούομεν Ομηρον μὲν λέγεσθαι ποιητὴν, Σαπφὼ δὲ ποιήτριαν. *Quippe cum ſoleant non raro homines, quæ in quoque genere prima ſunt, ea generis donare nomine, ut cum dicunt hoc dictum eſſe poëtæ, illud vero poëtriæ: intelligunt enim omnes ſub poëtæ nomine Homerum, ſub poëtriæ Sappho.* Quintilian. IV, 8: *Enthymema quoque eſt omne quod mente concipimus: proprie autem dicitur, quæ eſt ſententia ex contrariis, propterea quod eminere videtur inter cæteras, ut Homerus poëta, urbs Roma.* Adde Plutarchum Symp. IV, 13.

Aut ſcripto, aut ſine ſcripto] Scholiaſtes ad Satyram primam Horatii: *quia aliud eſt jus ſcriptum, aliud non ſcriptum.*

Lex eſt quod populus Romanus Senatorio magiſtratu interrogante, veluti Conſule, conſtituebat] Atejo Capitone definiente apud Gellium X, 20,

Lex

Lex eſt generale juſſum populi aut plebis rogante magiſtratu. ubi legis vocem latiore ſenſu accipi, ut & plebiſcita inclndat, quanquam contra privilegia, quæ & ipſa leges vocari ſolent, excludi, notat ibi Gellius, addens totius hujus rei caput, originem & fontem eſſe rogationem. huc pertinet in notis illud P. I. R. P. Q. I. S. *Populum jure rogavit, populuſque jure ſcivit.*

Plebiſcitum autem eſt, quod plebs plebejo magiſtratu interrogante, veluti tribuno, conſtituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo ſpecies à genere. nam appellatione populi univerſi cives continentur, connumeratis etiam patriciis & Senatoribus: plebis autem appellatione ſine patriciis, & Senatoribus, cæteri cives ſignificantur. Sed & plebiſſcita lege Hortenſia lata, non minus valere quàm leges cæperunt] Lælius Fœlix apud Gellium XV, 27: *Is qui non univerſum populum, ſed partem aliquam adeſſe jubet, non comitia, ſed concilium edicere debet. Tribuni autem neque advocant patricios, neque ad eos referre ulla de re poſſunt. ita ne leges quidem propriè, ſed plebiſcita appellantur, quæ tribunis plebis ferentibus accepta ſunt, quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortenſius Dictator eam legem tulit, ut eo jure quod plebs ſtatuiſſet, omnes Quirites tenerentur.*

Senatuſconſultum eſt, quod Senatus jubet atque conſtituit] Id quibus fieret modis, vide Varronem apud Gellium XIV, 7. In notis S.C.D. Senatus conſultus decrevit.

Quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata eſt, populus ei, & in eum omne imperium ſuum & poteſtatem concedat] Strabo in fine operis: Αἱ δὲ ἐπαρχίαι διῄρηνται ἄλλοτε μὲν ἄλλως. ἐν δὲ τῷ πα-

παρόντι ὡς Καῖσαρ ὁ Σεβαστὸς διέταξεν. ἐπεῖτα γὰρ ἡ πατρὶς ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὴν προστασίαν τῆς ἡγεμονίας, καὶ πολέμου τε εἰρήνης κατέστη κύριος διὰ βίου, δίχα διεῖλε πᾶσαν τὴν χώραν, καὶ τὴν μὲν ἀπέδειξεν ἑαυτοῦ, τὴν δὲ τοῦ δήμου. *Provinciæ dividuntur aliter alias, nunc vero ita ut Cæſar conſtituit Auguſtus. Nam is cum civitas ipſi regimen imperii permiſiſſet, ita ut dum viveret, eſſet pacis bellique dominus, terras omnes bipartito diviſit, partemque ſibi ſumens, alteram populo reliquit.*

Quodcunque ergo Imperator per epiſtolam conſtituit] Philoſtratus Aſpaſio : αὐτοκράτωρ γὰρ ὁπότε ἐπιστέλλοι, οὐ δεῖ ἐνθυμημάτων, οὐδ᾽ ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ δέξης. οὐδ᾽ αὖ ἀσαφείας, ἐπειδὰν νόμους φθέγγηται. σαφήνεια δὲ ἑρμηνεὺς νόμου. *Imperator quoties epiſtolas ſcribit, non opus habet enthymematis, aut argumentationibus, ſed ſenſu expreſſo. neque obſcuritate. legem enim enuntiat: perſpicuitas autem legis eſt interpres.*

Naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque obſervantur, divina quadam providentia conſtituta ſemper firma atque immutabilia permanent] Dionyſius Tyrannus dixit: τοὺς μὲν πόλεως βιάσασθαι νόμους δύνασθαι, τοὺς δὲ τῆς φύσεως μὴ δύνασθαι. *Se civitatis quidem leges frangere poſſe, naturæ autem non poſſe.* Eas vero, quæ naturæ dicuntur leges recte Deo aſſcribi, & nos in prolegomenis de jure Belli ac Pacis, librique primi capite primo oſtendimus, & late Origenes libro quinto contra Celſum.

Ea vero quæ ipſa ſibi civitas conſtituit, ſæpe mutari ſolent, vel tacito conſenſu populi, vel alia poſtea lege lata] Varro de lingua Latina libro VIII: *An non ſæpe veteres leges abrogatæ novis cedunt?* Cicero ad Atticum III, 23: *Scis enim Clodium ſanxiſſe,*

ſanxiſſe, ut vix aut omnino non poſſet, nec per Senatum, nec per populum infirmari ſua lex. Sed vides nunquam obſervatas eſſe ſanctiones earum legum, quæ abrogantur. nam ſi id eſſet, nulla ferme abrogari poſſet: neque enim ulla eſt, quæ non ipſa ſe ſepiat difficultate abrogationis. Sed cùm lex abrogatur, illud ipſum abrogatur quo non eam abrogari oporteat.

Omne autem jus quo utimur, vel ad perſonas pertinet, vel ad res, vel ad actiones] Non multum diſſimile Donati illud Adelphis II, 4: *Omne quod geritur, aut in rebus eſt, aut in perſonis, aut in attributis eorum.*

DE IVRE PERSONARVM.

Perſona, à perſonando dicta, ut cenſuit Gabius Baſſus apud Gellium V, 7, proprie id eſt quod ad fabulas agendas aſſumitur, προσώπον Græce quod ori apponatur. Sed tam Latina vox quam Græca transferri cœpit ad omnes qualitates, quas nobis vita hæc, velut fabula quædam, imponit. ita apud Ciceronem ſæpe: Vos mihi hanc perſonam impoſuiſtis: quod alibi dicit partes. tres perſonas ſuſtineo, meam, adverſarii, judicis. Sic perſonam dicit Principis, Magiſtratus, petitoris, accuſatoris, perſonam quæſtoriam. Sic apud Lactantium, alia eſt perſona domini, alia judicis. cœpit deinde ab origine longius transferri, ut ipſos homines ſignificet, ut cùm dicit Celſus medicus neminem periclitari velle in ſplendida perſona.

Libertas quidem, ex qua etiam liberi vocantur, eſt naturalis facultas, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi aut jure prohibetur] Libertas generaliter

raliter conſiderata, ſatis recte dicitur, facultas agendi quod liber. Ariſtoteles: ἐλεύθερον καὶ ἴσον ἐστὶ τὸ ὅτι ἂν βούλοιτό τις ποιεῖν. *Libertas & æqualitas eſt facere quod velis.* Sic è contrario Zenoni apud Laërtium: Δουλεία, στέρησις αὐτοπραγίας· *Servitus eſt ſtatus arbitrio ſuo carentis.* Platoni in Lyſide ſervus, ᾧ μηδὲν ἐξείη ποιεῖν ὧν ἐπιθυμεῖ. cui nihil liceat facere eorum quæ velit. Perſius:

An quiſquam eſt alius liber, niſi ducere vitam
Cui licet, ut voluit?

Dion Pruſæenſis: τὸ ἐλεύθερον, τὸ μηδενὸς ὑπήκοον, ἀλλὰ πράττειν ἁπλῶς τὰ δοκοῦντα ἑαυτῷ. *Libertas eſt parere nemini, ſed plane ea facere quæ velis.* Iulianus Miſipogone: παραιρεῖσθαι γάρ ἐστι καὶ ἀποθραύειν τῆς ἐλευθερίας τὸ κεφάλαιον εἴ τις ἀφέλοιτο τοῦ λέγειν καὶ πράττειν ὅτι βούλονται τοὺς ἀνθρώπους. *Id enim ſit auferre & detruncare quod ſummum eſt libertatis, ſi quis demat hominibus dicere, ac facere quod velint.* Sed quia hîc de hominibus agitur civilem vitam degentibus, quorum nemo, ſi rigide loquamur, liber eſt, quia legibus tenetur (quæ eſt δουλεία ἐν ὑποτάξει, ut dicebat Zeno) inde ſervus quidam apud Philiſcum:

ἐμοῦ γάρ ἐστι κύριος μὲν εἷς ἀνήρ·
τούτου δὲ καὶ σοῦ μυρίων τ' ἄλλων νόμος.
ἑτέρων τύραννος.

ideo non male pro re ſubjecta, additur definitioni legum exceptio. Perſius:

Vindicta poſtquam meus à Prætore receſſi,
Cur mihi non liceat, juſſit quodcunq; voluntas,
Excepto ſi quid Maſuri rubrica notavit?

Dion Pruſæenſis dicta jam oratione: ὅσα μὲν ἀπείρηται ὑπὸ τῶν νόμων μηδὲ προστέτακται, περὶ τούτων ἔχων αὐτὸς τὴν ἐξουσίαν τοῦ πράττειν ὡς βούλεται, τί

μὴ

μὴ ἐλεύθερος. *Qui facultatem habet faciendi, quæ vult, exceptis quæ legibus vetita ſunt, aut juſſa, is quomodo non ſit liber?* Vim excipi nihil opus fuerat, quia ea jus ipſum nec adimit, nec circumſcribit. Attamen ſicut multa in popularibus deſcriptionibus magis nominum quàm definitionibus adjici ſolent, ad vitandam ὁμωνυμίαν, non omnino ſupervacua eſt hæc exceptio, ut ſciamus per vocem facultatis, & verbum paris ſenſus, licet, intelligi hîc id quod juris eſt, non quod facti. cæteroqui ſi libertatis nomen ita laxe ſumamus, ut non minus ea quæ facti eſt, quam quæ juris comprehendatur, non eſt liber qui cogitur. Et ideo Stoici ſapientes ſolos eſſe ajunt liberos, quia cogi nequeunt: aut enim morientur potius, quàm quid turpe faciant, aut ſi res turpis non eſt, ſponte facient nę cogantur. Arianus Epicteteorum IV: ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ζῶν ὡς βούλεται, ὃν οὔτε ἀναγκάσαι ἐστὶν οὔτε κωλῦσαι, οὔτε βιάσασθαι, *Liber eſt qui vivit ut vult, qui neque cogi, neque prohiberi, neque vi impelli poteſt.* Iulianus adverſus Cynicum: ἐκεῖνος ἐστιν ὡς ἀληθῶς δοῦλος, οὗ κύριός ἐστιν ἕτερος προσαναγκάσαι πράττειν, ὅτι ἂν κελεύῃ, καὶ μὴ βουλόμενον κολάσαι, καὶ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ,

κακαῖς ὀδύνῃσι πελάζειν.

is enim vere ſervus eſt, cui alius ſic dominatur ut eum cogat, quod jubeatur facere; & ſi nolit, eum torqueat, &, ut poëta loquitur:

duros det ferre labores.

quibus optime conveniunt quæ habent Horatius libro II, Satyra VII. Perſius Sat. V. Sed hæc hujus non ſunt loci. Dixit autem Iuſtinianus naturalem facultatem; quia naturæ convenit,

nit, nempe eo ſenſu quem explicavimus de jure Belli ac Pacis II, 27.

Quod imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent] Vendere ſolebant coronatos. Gellius VII, 4.

Cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſeſe venundari paſſus eſt] Nempe ſpe decipiendi emtoris. nam jure Romano directe ſemet vendere nemo poterat, quod apud Græcos fieri erat ſolitum. itaque Diogenes dicitur ex libertate in ſervitutem venum iiſſe. Gellius II, 18.

DE LIBERTINIS.

Sed quoniam dedititiorum quidem peſſima conditio jam ex multis temporibus in deſuetudinem ierat] Hinc eſt quod Tacitus Annalium XIII duas tantum manumittendi memorat ſpecies. Confer Salvianum de avaritia lib. III.

Nec domini manumittentis] Lege *dominii*. Nam olim alii plene erant domini ſervorum, alii eos tantum in bonis habebant.

QVIBVS EX CAVSIS MANVmittere non licet.

Cum libertate heredem inſtituere] Id enim exprimi debuit: alioqui nulla fuiſſet inſtitutio: ſicut nec legatum valet, quod quis ſervo ſuo reliquit, non adſcripta libertate. Plinius IV, epiſt. 10.

In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore, quo manumittit, ſolvendo non eſt, vel qui datis libertatibus deſiturus eſt ſolvendo eſſe] Scævinus apud Tacitum Annalium XV: *Pecunias & libertates ſervis, & ante*

ante dono datas : ſed ideo tunc largius, quia tenui jam re familiari, & inſtantibus creditoribus, teſtamento diffideret.

Apud Conſilium] D. C. S. De conſilii ſententia in notis. manumiſſus ad conſilium, in inſcriptionibus Gruteri p. 631.

Juſta cauſa manumiſſionis approbata fuerint] Donatus in Adelphis v, 8: *Aſſcribi enim cauſas manumiſſionis in jure formula eſt.*

Nos mediam quodammodo viam eligentes] Quod facere ſolent prudentes, ubicunque eſt πέρπλεξις, id eſt perplexa quæſtio, quæ vox Græca etiam ad Thalmudicos eo ſenſu pervenit. Vide rerum illarum doctiſſimum Conſtantinum l'Empereur in Middoth. v, 1.

DE LEGE FVSIA CANINIA tollenda.

Imperator Tacitus in teſtamento ſuo manſit intra legem Caniniam, ut narrant qui vitam ejus ſcripsêre.

DE HIS QVI SVI VEL ALIENI Iuris ſunt.

Ex conſtitutione Divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quam ſi alienum ſervum occiderit] Qui vitam mancipio extorquet alieno, crimine non caret, ait Macrobius Saturnalium 1, 13. at in ſervum nihil non domino licere vetus dictum eſt, cujus meminit Seneca in Controverſia de Parrhaſio. idque jus Romæ valuit ſtante republica. Imperatores temperamentum adjecêre, quo ſervos ſibi obſtringerent. Seneca de beneficiis III, 22: *At qui de injuriis dominorum in ſervos audiat*

audiat poſitus eſt, qui & ſævitiam & libidinem, & in præbendis ad victum neceſſariis avaritiam compeſcat. qui ſervum caſtraverit, aut capite punitur, aut deportatur: Paulus ſententiarum libro v, tit. 23. adde Lampridium Adriano. Nec tamen hoc ſine exemplo introduxere Imperatores. Nam apud Athenienſes de ſævitia in ſervos cognoſcebatur, ut Xenophon nos docet de republica Athenienſium. quin & licebat ſervis aut certa pecunia ſe redimere, ut Plautus Caſina nos docet, quæ Comœdia Attica eſt, aut poſcere ut venderentur, quod eſt πρᾶσιν αἰτεῖσθαι Plutarcho, Ariſtophani quoque, & Eupolidi apud Pollucem, & Philoni. Cæterum quod in Caji inſtitutionibus nunc legitur: *Sed jus diſtringendi in ſervos dominis pro ſua poteſtate permittitur: occidendi tantum ſervos ſuos domini licentiam non habebunt: niſi forte ſervus, dum pro culpa modo cæditur, caſu forſitan moriatur. nam ſi ſervus dignum morte crimen admiſerit, iis judicibus, quibus publici officii poteſtas commiſſa eſt, tradendus eſt, ut pro ſuo crimine puniatur:* hoc omne norit lector non Caji eſſe, ſed Aniani, qui Cajum pro ſuorum temporum moribus interpolavit.

Expedit enim reipublicæ ne ſua re quiſque male utatur] Eſt hæc ſententia apud Sopatrum.

Ad ſtatuam confugerunt.] Vice ſtatuarum poſtea fuere Eccleſiæ. in jure Græcoromano: εἴτις τῶν οἰκετῶν λιμῷ καὶ γυμνότητι πιεζόμενος γνώμῃ δεσπότου τῇ ἐκκλησίᾳ προσδράμῃ, εἰ μὴ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτῷ ἀμφότερα διορθοῦται, πιπράσκεσθαι ὁ δοῦλος ἄλλῳ δεσπότῃ ἵνα μὴ ὑποστροφίας διαφθείροιτο. *Si quis ſervus fame ac nuditate ex imperio herili preſſus ad Eccleſias confugiat, niſi herus his*

malis

malis remedium adferat, vaneat ſervus alii domino, ne deſpectu intereat.

DE PATRIA POTESTATE.

Quos ex juſtis nuptiis procreavimus] Hinc in notis I. N. Q. *juſtis nuptiis quæſitus.*

Proprium eſt civium Romanorum] Vide quæ de hac re diximus de jure Belli ac Pacis libro II, cap. V, 7, & in annotatis.

DE NVPTIIS.

Fœminæ vero viripotentes] Anno 12. Id ideo conſtitutum ait in Numa Plutarchus, ut animi rudes facilius ſe conjugum moribus aptarent.

Cum verò per emancipationem adoptio ſit diſſoluta, poteris eam uxorem ducere] Exemplum habes in M. Antonino Pio.

Duorum autem fratrum, vel ſororum liberi, vel fratris & ſororis conjungi poſſunt] Vetus id jus Romæ, non tamen ab initio, teſte Tacito Annal. XII. & Plutarcho quæſtionibus Romanis. Exemplum habes L. Lucius Titius, §. filiam, D. ad ſenatuſconſultum Trebellianum. Poſt Iuſtinianum mutavit id jus: unde & mutatio nata in Theophili codice.

Quaſi ſine patre filii] Nimirum ex joco, quia S. P. ſignificabat ſine patre, & eodem modo Spurius nomen Romanum ſcribebatur. ut in notis Valerii videre eſt. Vide Plutarchum Quæſtione Romana CII.

Dotalibus inſtrumentis] In Gloſſis: *dotale inſtrumentum* *προικῷον.*

DE ADOPTIONIBVS.

Quæ ſpecies adoptionibus dicitur arrogatio] De adoptione ſpecialiter ſic dicta, & de arrogatione,

ne, & quid differant Romano jure veteri vide Gellium v, 18.

Cauſa arrogationis an honeſta ſit] Μήπως δι' ἔρωτα Σαλανικὸν ἢ κακοτροπίαν ἡ τῆς ὑοθεσίας ἐπίνοια γίνηται. *ne forte per Satanicum amorem, aut malitiam aliquam commentum arrogationis fiat,* eſt in jure Græcoromano.

Fœminæ quoque adoptare non poſſunt] Mutavit id Leo, qui feminis, etiam virginibus, hoc jus indulſit.

Eum ſervum quem dominus actis intervenientibus filium ſuum nominaverat, liberum eſſe conſtituimus] Eſt apud Quintilianum Patrem controverſia numero CCCXLII, ubi ancilla matronali habitu ad archipiratam miſſa velut filia ejus qui ipſi erat dominus, defendit ſe eſſe liberam ex lege: *qui voluntate domini in libertate fuerit, liber ſit.* ubi ejus legis adferuntur exempla: *Iudex inter duos convenerit, & ſententiam tulerit volente domino: liberum eſſe hunc voluit, ut ea res quæ judicata erat, haberet ſuum finem.* poſtea: *An vero majus in hoc putamus eſſe momentum, ut circumverteres mancipium, aut ſi una voce liberum eſſe juſſeris, quam ſi habitum dederis, ſtolam dederis? quod ne manumiſſis quidem omnibus contigit.* deinde: *profecta eſt, parum eſt dicere quaſi ingenua, quaſi honeſta, quaſi filia tua.* Multa ſunt in eadem controverſia, unde ſpecies æquitatis induci poſſit huic conſtitutioni Iuſtinianeæ. Sed, ut modo dixi, ſervis præter leges antiquas, faverunt Imperatores ſuæ ſecuritatis cauſa.

QVIBVS MODIS IVS PATRIÆ poteſtatis ſolvitur.

Sed ex conſtitutione noſtra ſumma patritiatus di-

dignitas, illico imperialibus codicillis præſtitis filium à patria poteſtate liberat] Ad exemplum honoris olim habiti Veſtalibus, de quo vide Gellium I, 12. & Plutarchum Numa. Patritios vocatos ait Iſidorus, quod ſicut patres filiis, ita provideant reipublicæ.

Per imaginarias venditiones] Libra adhibita, ut mos erat in omni mancipatione, ſive, quod idem eſt, emancipatione. docet id Plinius lib. XXXIII. Apud Scholiaſten Horatii eſt: *Libra & ære comparare.* apud eundem: *Emancipatus, ſervus factus.* Hæc omnia ex jure XII tabularum, quo filii ſervis pares.

DE TVTELIS.

Tutores quaſi tuitores] Varro lib. VI: *tueri duo ſignificat, unum ab aſpectu, ut dixi, unde eſt illud, Tueor te ſenex proh Iupiter. &*

Quis pater, aut cognatus volet vos contra tueri? Alterum à curando, ac tutela, ut cum dicimus, Bellum tueor, & tueri villam, à quo etiam quidam dicunt illum qui curat ædes ſacras, æditumm. Sed tamen hoc ipſum ab eadem profectum eſt origine, quod quem volumus domum curare, dicimus, Tu domi videbis, ut Plautus cum ait, Intus para, cura, vide quod opus ſuat.

QVI TESTAMENTO TVTORES dari poſſunt.

Quia perſonæ non cauſæ vel rei tutor datur] Improprie ergo vox tutoris uſurpatur in notis B. T. *bonorum tutor.*

Etiam poſthumæ, vel poſthumo] Vera ſcriptio videtur *poſtumæ, vel poſtumo.* quomodo veteres citumum, ultumum, intumum, extumum dicebant:

cebant : nec aliud proprie ea vox ſignificat, quam poſtremo loco natum, quomodo Cæſellius explicabat illud Virgilii:

Silvius Albanum nomen, tua poſtuma proles,
Quem, tibi longævo, ſerum Lavinia conjux
Educet ſilvis regem.

Sic & ſpem poſtumam dixit Apulejus. Sed quia poſt patris mortem natus certo erat ultimus, ideo nomen commune talibus adhæſit.

DE CAPITIS DIMINVTIONE.

Cum aliquis ſimul & civitatem & libertatem amittit] Sic Regulus capitis minor Horatio, id eſt ſervus factus per captivitatem, ut explicat Scholiaſtes.

Vel ei qui in inſulam deportatus eſt] Pachymeres ad ultimam Dionyſii epiſtolam: δεῖ σὲ γινώσκειν ὅτι ἡ ἐπὶ τὴν νῆσον ἐξορία παρὰ Ῥωμαίοις κεφαλικὴν τιμωρίαν ἐμιμεῖτο, καὶ λέγεται δεπορτατίων, καὶ οὐ δύναται. ὁ ἄρχων τὴν νῆσον ὀνομάζειν, εἰ μὴ ὁ βασιλεὺς μόνος. *In inſulam deportatio apud Romanos mortis pœnam imitatur, ipſamque inſulam præſes provinciæ nominare non poterat, ſed Imperator ſolus.*

DE AVCTORITATE TVTORVM.

Sine tutoris auctoritate] Id in notis ſic ſcribitur, S. T. A.

QVIBVS MODIS TVTELA finitur.

Sed etiam ex habitu corporis] Qui mos Hebræis in utroque ſexu. Hebræis id commune cum Phœnicibus, à quibus Athenas mos ille venit. Ariſtophanes:

Παίδων

Παίδων τοίνυν δοκιμαζομένων αἰδοῖα πάρεστι θεᾶσθαι. ubi Scholiaſtes: τῶν γὰρ παίδων τὴν ἡλικίαν δοκιμάζοντες τὰ αἰδοῖα ἐσκόπουν διὰ τὸ δεῖσθαι αὐτῶν εἰς τὸ χρησιμεύειν ἐν ταῖς λειτουργίαις.

Pubertatem in maſculis poſt decimum quartum annum completum, illico initium accipere diſpoſuimus, antiquitatis normam in feminis bene poſitam in ſuo ordine relinquentes, ut poſt duodecim annos completos, viripotentes eſſe credantur] Tertullianus de Virginibus velandis: *Tempus etiam ethnici obſervant, ut ex lege naturæ jura ſua ætatibus reddant. Nam feminas quidem à duodecim annis, maſculum à duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis, non ſponſalibus aut nuptiis decernentes.* Macrobius de ſomnio Scipionis I, 6: *Poſt annos autem bis ſeptem ipſa ætatis neceſſitate pubeſcit: tunc enim moveri incipit vis generationis in maſculis, & purgatio feminarum: ideo & tutela puerili, quaſi virile jam robur abſolvitur, de qua tamen feminæ propter votorum feſtinationem, maturius biennio legibus liberantur.* Idem Saturnalium VII, 7: *Nec hoc tacebo, quod cum calor ſemper generationis cauſa ſit, feminæ ideo celerius quam pueri fiunt idoneæ ad generandum, quia calent amplius: nam & ſecundum jura publica duodecimus annus in femina, & quartus decimus in puero definit pubertatis ætatem.*

DE CVRATORIBVS.

Inviti adoleſcentes curatores non accipiunt] Contrarium conſtituerat M. Antoninus philoſophus, ut in vita ejus docemur.

Furioſi quoque & prodigi, licet majores viginti quinque annis ſunt, tamen in curatione ſunt agnatorum. Sed ſolent Romæ præfectus urbi vel præto-

res, ut in provinciis præſides ex inquiſitione eis tutores dare] Scholiaſtes ad illud Horatii:

interdicto adimat jus
Prætor, & ad ſanos redeat tutela propinquos.

bonis interdicit prætor. tutor agnatus eſto. Idem: *curator inſano datus à prætore.* Vides & hîc quod modo obſervavimus tutoris nomen pro curatore, & tutelæ pro curatione improprie ſumi.

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM.

Plerunque tamen propter liberos] Symmachus epiſtola 71 libri primi: *Sabinianum clariſſimum virum ita magnifico, ut quos maxime colo. Huic per impreſſionem nequaquam patior fratris ſui liberorum tutelæ munus imponi. duobus enim privilegiis amolitur injuriam, maturitate ævi, & filiorum numero.* P. Scipio Cenſor in oratione quam ad populum habuit, culpabat filium adoptivum tam prodeſſe quam ſi ex ſe natum habeat. Eo jure ſemel recepto introductæ adoptiones fictæ, de quibus agit Tacit. ann. xv. ubi & hoc diſcimus, non tantum ad recuſandas tutelas jus trium liberorum valuiſſe, ſed etiam in præturis ac provinciis adipiſcendis. Scholiaſtes Iuvenalis ad illud: *Si numerum: ſi tres: ſi tres filios fecero: nam à tutela excuſant liberi, & in faſcibus ſumendis, prior eſt qui præſtat numero filiorum.* Cui conſequens fuit, ut etiam qui liberos non haberent, jus trium liberorum à principibus impetrarent. vide Plinium x, 2. Martialis ad Domitianum:

Quod fortuna vetat fieri, permitte videri,
Natorum genitor credar ut eſſe trium.

Idem ad uxorem:

Natorum mihi jus trium roganti

Muſa-

Muſarum pretium dedit mearum
Solus qui poterat.

Et conſtat eos ſolos prodeſſe qui in acie amittuntur] Capite ſeptimo legis Iuliæ conſulum is prior faſces ſumebat, non qui plures annos natus eſſet, ſed qui plures liberos quam collega, aut in ſua poteſtate haberet, aut bello amiſiſſet. docet nos id Gellius 11, 15.

Hi enim qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur] Plautus:

Qui per virtutem perbitat, non interit.

Plinius libro 11, epiſt. 7, cum narraſſet Cottio filio Spurinnæ honorem ſtatuæ habitum, addit: *Rarum id in juvene. ſed pater hoc quoque merebatur, cujus graviſſimo vulneri magno aliquo fomento medendum fuit. Præterea Cottius ipſe tam clarum ſpecimen indolis dederat, ut vita ejus brevis, & anguſta, debuerit hac veluti immortalitate proferri.*

Item major ſeptuaginta annis à tutela & cura ſe poteſt excuſare] Hoc eſt quod Symmachus modo vocabat maturitatem ævi.

DE SVSPECTIS TVTORIBVS vel Curatoribus.

Vide hac de re legem Lotharii in fine legum Langobardicarum, ubi Imperator ad ſuam curam hoc revocat.

AD LIBRVM II INSTITVTIONVM.

DE RERVM DIVISIONE ET ACquirendo ipſarum dominio.

ET *mare*] Plautus Rudente :
Mare quidem commune certo eſt omnibus.
Et per hoc littora maris] Cicero : *Quid tam commune quam mare fluctuantibus, littus ejectis.*

Vniverſitatis ſunt, non ſingulorum, quæ in civitatibus ſunt theatra, ſtadia] Nam & civitates ſub univerſitatis nomine veniunt. Macrob. I, 8 : *Illa ſola juſta eſt multitudo, cujus univerſitas in legum conſentit obſequium.*

Sacræ res ſunt, quæ rite per pontifices Deo conſecratæ ſunt, veluti ædes ſacræ] Varro *: Sic enim ædes ſacra à magiſtratu pontifice præeunte dicendo dedicatur :* ubi magiſtratum Romæ intellige conſulem aut imperatorem, ex Livio libro IX. Trebatius ſacrum definiebat, quicquid eſt quod deorum habetur, apud Macrobium III, 3. Lege autem vetere tribunitia injuſſu plebis conſecrare ædes, terram, aram non licebat. meminit Cicero pro domo ſua. pontifex finem ſabatur, Varrone eodem teſte lib. V, & poſtem tenens nuncupabat verba ſolemnia, ut nos docent eadem oratione Cicero, Valerius Maximus V, 10. Seneca conſolatione ad Martiam. id Plutarch. in Publicola dicit : θυρῶν ἁψάμενος, ὥσπερ ἔθος ἐστιν, ἐφθέγξατο τὰς νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνάς. Magiſtratus dicebat pontifici : *Ades dum dedico ædem hanc, ut mihi præeatis, poſtemque teneatis.* Cicero dicta oratione : *Pontifex regio-*

regiones nominabat : deinde praibat verba : Iuppiter, aut quiſquis eſſet deus,templum tibi iis regionibus quas modo animo metatus ſum dedico. Addebantur interdum dedicationi leges, cujus rei mentio apud Plinium x, epiſt. 58, & 59. Tunc præeunte pontifice magiſtratus ante dedicationem præfabatur: *Iuppiter Optime Maxime,quandoque tibi hodie aram dabo dedicaboque ollis legibus, olliſque regionibus dabo dedicaboque quas hic hodie palam dixerit.* ut apparet in Salonenſibus & Narbonenſibus monumentis. Erant autem dedicandi ritus alii Romæ, alii in provinciis, ita ut reſcripſerit Plinio Trajanus,ſolum peregrinæ civitatis capax non eſſe dedicationis quæ fieret jure Romano. Chriſtianis temporibus quæ pontificum fuerant, facta ſunt Epiſcoporum: partes autem magiſtratuum implent reges. Scholiaſtes ad Horatii Satyram primam: *Sacra tangere, & ab illis quæſtum facere prohibebat religio.* Hinc alia ſignificatio ſacrorum nata, ut ſic dicerentur,qui ob perjurium ſimileve ſcelus numini erant obnoxii,ut notat idem Sholiaſtes ad Satyram III, libri II. Sic in Romuli legibus: *Nurus ſacra eſto,cliens ſacer eſto.* vide Feſtum, ſacratæ leges: Ciceronis orationem pro Balbo, Livium II.

Et donaria] Per donaria non locum intellige,ſed ἀναθήματα. in Papiriano jure apud Gellium III, II : *Ornamenta vero ſunt clypei, coronæ, & hujuſcemodi donaria. Neque enim donaria dedicantur eo tempore, quo delubra ſacrantur.* Eſt de talibus donariis liber integer in Epigrammatis Græcis quæ nos Latine vertimus.

Religioſum locum quiſque ſua voluntate facit] Id eſt, ad hoc neque magiſtratu, neque pontifi-

ce opus. Religioſum à relinquendo putat dictum Servius Sulpitius apud Macrobium III, 3, ſignificans ea quæ à nobis remota ac ſepoſita ſunt. quo ſenſu etiam ſacra religioſa dici poſſunt, ut nos docet idem Servius Sulpitius, & poſt eum Feſtus. Sed diſcriminis cauſa placuit rebus mortualibus propriam facere religioſi ſignificationem, ut ex titulo Digeſtorum appareret. Plutarchus cum dixit in Quæſtionibus Romanis: τὰ ἐν οὐρανῷ ἱερὰ, τὰ ἐν ἅδου ὅσια τοῖς παλαιοῖς ἦν προσαγορεύειν, intelligit diis ſuperis dicata dici ſacra, inferis religioſa. *Religioſum ſepulchrum,* ait Feſtus, *ubi mortuus, ſepultus aut humatus ſit.* Scholiaſtes Horatii: *Erat antiquitus intolerabile nefas, ſi quis aliquid inhoneſtatis in ſepulchra patrum peregiſſet.*

Sancta quoq; res, veluti muri & portæ civitatis] Sancti quoque vox ambigua eſt: nam generaliter ſumta, & ſacrum & religioſum comprehendit, ut nos docet Trebatius: Strictius accepta, id quod neque ſacrum ſit, neq; religioſum, ſed tale ut abſq; pœna violari non poſſit, Feſto interprete, qui exemplum ponit in muro, qui ſit circa oppidum. Sic & in collectione grammaticorum veterum: *Inter ſacrum, ſanctum, religioſum hæc differentia. Sacrum, ædificium conſecratum Deo. Sanctum, murus qui ſit circa oppidum. Religioſum, ſepulchrum ubi mortuus ſepultus aut humatus ſit.* Sed quod Iuſtinianus ait portas quoque ſanctas eſſe, id antiquo juri minus congruit. negat enim id plane Plutarchus Romulo. Nam ſanctum fiebat ſolũ quo ſulcus ducebatur aratro: locus autem portarum tranſibatur ſuppreſſo aratro, ut in profano uſu maneret. vide Servium. Murorum ſanctimoniæ

me-

meminit & Plutarchus dicto libro. vide legem ultimam, D. de diviſione rerum.

Ideo & legum eas partes, quibus pœnas conſtituimus adverſus eos qui contra leges fecerint, ſanctiones vocamus] Macrobius III, 3, *unde & ſanctæ leges quæ non debeant pœnæ ſanctione corrumpi:* id eſt quæ corrumpi non debeant, ſancita in corruptores pœna. apud Feſtum in voce Sanctum: *unde & ſanctio dicta legum.* Apud Servium: *ſanctio latio legis cum terrore pœnæ.* Sanctor legum Servius Tullius apud Tacitum. Erant autem leges omnes ſanctæ, quæ ſanctionem haberent, at non omnes ſacratæ. *Sanctiones ſacratæ aut genere ipſo, aut obteſtatione, aut conſecratione legis, aut pœna, cum caput ejus qui contra facit, conſecratur.* Cicero pro Balbo. Feſtus: *Sacratæ leges ſunt quibus ſanctum eſt, qui quid adverſus eas fecerit, ſacer alicui deorum ſit cum familia pecuniaque.* Scholiaſtes ad illud Horatii: *Sanctarum inſcitia legum. Aut participium eſt à Sancio, id eſt firmatarum: aut ſanctarum, id eſt ſacrarum, ut fœdus ſanctum dicitur & ſacrum.*

Et piſces] Plautus Rudente.

Ecquem eſſe dices in mari piſcem meum?
Quos cum capio, ſiquidem cepi, mei ſunt, habeo pro meis;
Nec manu aſſeruntur, neque illinc partem quiſquam poſtulat:
In foro palam omnes vendo, pro meis venalibus.

Deinde:

Meum quod rete atque hami nacti ſunt, meum potiſſimum eſt.

Nec intereſt feras beſtias & volucres utrum in ſuo fundo quis capiat, an in alieno: plane qui alie-

num fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia, poteſt à domino, ſi is prævider it, prohiberi ne ingrediatur] Mirum quam hæc conveniant cum traditionibus Hebræorum, quæ ex Maimonide juris Hebraïci doctiſſimo, explicat ipſe juris non Hebraïci tantum & Romani, & Anglici, ſed omnis omnino doctiſſimus Ioannes Seldenus libro VI de jure naturali juxta diſciplinam Hebræorum, cap. 4.

Illud quæſitum eſt, an ſi fera beſtia ita vulnerata ſit, ut capi poſſit, ſtatim tua eſſe intelligatur] Iure Langobardico fera ab aliquo vulnerata illius manet per horas XXIV, interea ſi quis alius eam ceperit, tollit dextrum armum cum ſeptem coſtis. libro I, tit. XXII. Radevicus, qui Ottonis Friſingenſis hiſtoriam eſt perſecutus, in hac quæſtione diſtinguit inter carnem venaticam & leporariam.

Quod multa accidere ſoleant, ut eam non capias] Cato Cenſorius dixit inter os & offam multa intervenire poſſe, quod idem valet iſti adagio Græco:

πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χείλεος ἄκρου.
ut ex Sulpitio Apollinari ſe didiciſſe ait Gellius XIII, 16. Vide quæ diximus II de jure Belli ac Pacis VIII, 3, & in annotatis, ubi habes voces excitandi & agitandi, quas venatui eſſe proprias etiam ex Cicerone officiorum III diſcas.

Examen quoque quod ex alveo tuo evolaverit, eouſque intelligitur eſſe tuum, donec in conſpectu tuo eſt, nec difficilis perſecutio ejus eſt] Inter declamationes quæ inſtitutionibus Quintiliani ſubjungi ſolent, eſt una de apibus pauperis depaſcentibus flores divitis, quos flores dives ob id veneno ſparſit, unde apes perière: ubi pauper

examen

examen id vernaculum vocat, & ex libero ait tranſiiſſe in jus privatum, quia ſcilicet ſponte ſua domum revolarent, finemque laboris ſui ſole metirentur, quia quam dominus dedit incolerent ſedem, quia fuga tinnitu compeſceretur. Multa alia ſunt in ea declamatione, quæ definitionis ejus quam hîc habemus, cauſas oſtendunt. Baiwarii ſi avolaſſet examen ad alienam arborem aut vas, jubebant priorem poſſeſſorem fumo ac tinnitu eas, ſi poſſet, ejicere, ut quod apum remanſiſſet, id ejus eſſet in cujus arbore aut vaſculo reperirentur. At lex Langobardica libro I, tit. XXV, cap. 37. in apibus quæ de arbore eximuntur, diſtinguit inter arborem ſignatam, & non ſignatam, ut ex hac eximere apes liceat, de illa non liceat. Cæterum Plinius hiſtoriæ naturalis VIII, 5, apes ait nec placidas eſſe, nec feras, ſed mediæ naturæ. Pari loco habet lepores, hirundines, delphinos. vide eundem XI, 5.

Ideoque ſi anſeres tui, aut gallinæ tuæ aliquo modo turbati turbatæve evolaverint, licet conſpectum tuum effugerint, quocunque tamen loco ſint, tui tuæve eſſe intelliguntur] Apes feræ eſſe naturæ, non item gallinas & anſeres ait Maimonides. de columbis diſtinguunt Hebræi, ut extra triginta ſtadia à columbari capi queant, non intra. vide Baba Kamma Conſtantini l'Empereur VII, 7. & X, 11.

Item ea quæ ex hoſtibus capimus jure gentium ſtatim noſtra fiunt] Hoc quomodo intelligendum ſit, vide quæ diximus libro III, VI, 8, & ſequentibus, de jure Belli & Pacis.

Inſula quæ in mari nata eſt (quod raro accidit) occupantis fit] Non parvas tantum, ſed & ma-

gnas inſulas emergere ſubſidente maris alveo docet Strabo libro I. Sic exſtitere olim Echinades, quas Acarnanes & Ætoli in commune poſſederunt, tradente Dionyſio Halicarnaſſeo libro I. Sic per terræmotum mare circa Cretam ſubſediſſe ad ſtadia ferme ſeptem, enatamque inſulam novam medio ſitu inter Cretam ac Theram narrat Philoſtratus vita Apollonii IV, II. Sic in Ponto Leucen exſtitiſſe inſulam in Heroicis, ubi de Neoptolemo agit, alter tradidit Philoſtratus. Adde ſi placet de ſimilibus inſulis Dionem Caſſium libro LV. Euſebium anno CIↃIↃCCCXCII, & CIↃ CIↃ LX: SenecamNaturalium II, 25. VI, I. Plinium II, 88. III, 9. IV, 12. Victorem Claudio. Oroſium IV, 20. Livium libro XXXIX. Iulium Obſequentem.

At ne mulſum quidem ad vinum & mel reſolvi poteſt] Sic aliud eſſe μέλι καὶ ὕδωρ, aliud τὸ ἐκ μέλιτος καὶ ὕδατος, ait Ariſtoteles Topicorum VI, 6. talia ſunt quæ χωρίζεσθαι ἐνεργείᾳ, οὐ μὴν ὑποστάσει, ait ex Methodio Photius.

Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſunt] Promiſcue uſurpat Imperator, ut & Vlpianus l. idem, D. de rei vind. mixtionem & confuſionem: Græci dicunt μίξιν & σύγχυσιν. Ariſtoteles, μίγνυται, inquit, ὧν τὰ ἔσχατα ἐναντία. *Miſcentur*, inquit, *quorum extrema inter ſe ſunt contraria*, de ſenſu 7, & fine libri primi de genitu & interitu mixtionem ait eſſe τῶν μικτῶν ἀλλοιωθέντων ἕνωσιν, ubi mixta mutata unum fiunt. Fieri autem mixtionem ex iis quæ in agendo repugnantiam quandam habent, ac proinde à ſe mutuo pati poſſunt, ſi ea ſcilicet & facile terminabilia, & facile dividua ſint: tunc

tunc autem, cum partes minimæ quæ quidem in ſenſum cadunt nihil retinent incompoſitum. Hujus generis ſpecies quædam eſt quæ κρᾶσις dicitur, id eſt temperatura. οὔτε γὰρ ἡ μίξις ἅπασα, κρᾶσις. ἡ γὰρ τῶν ξηρῶν μίξις, οὐκ ἔστι κρᾶσις, ait Ariſtoteles Topicorum IV, I. *non omnis mixtio temperatura eſt: nam ſiccorum non eſt temperatura.* At Iuriſconſulti latius uſurpant mixtionis vocabulum, etiam ubi partes minimæ, quæ videri poſſunt, naturam propriam retinent, ſive id fiat ἐκ συνεστώτων, ſive ἐκ διεστώτων, ex cohærentibus, aut ex non cohærentibus. Alio quam diximus ſenſu hæc tria, σύγχυσιν, μίξιν, κρᾶσιν, explicat Philo de linguarum confuſione. τίς δὲ ἐστιν ἡ σύγχυσις ἐρευνητέον. πῶς οὖν ἐρευνήσομεν; οὕτως ὥς γε μοι φαίνεται· πολλάκις οὓς προτέρους οὐκ ᾔδειμεν, ἀπὸ τῶν συγγενῶν καί τινα περὶ αὐτοὺς ἐχόντων ἐμφέρειαν, ἐγνωρίσαμεν. ἐκεῖθεν καὶ πράγματα τὸν αὐτὸν τρόπον ἃ μὴ ῥᾴδιον ἐξ ἑαυτῶν καταλαμβάνεσθαι, δῆλα γένοιτ᾽ ἄν, κατὰ τὴν τῶν οἰκείων αὐτοῖς ὁμοιότητα· τίνα οὖν ἐστι συγχύσει πράγματα ὅμοια; ἡ μίξις, ὥσπερ ὁ παλαιὸς λόγος καὶ ἡ κρᾶσις. ἀλλ᾽ ἡ μὲν μίξις ἐν ξηραῖς, ἡ δὲ κρᾶσις ἐν ὑγραῖς οὐσίαις δοκιμάζεται. μίξις μὲν οὖν σωμάτων διαφερόντων ἐστὶν, οὐκ ἐν κόσμῳ παράθεσις, ὥσπερ ἂν εἴ τις σωρὸν ποιήσαιτο κριθὰς καὶ πυροὺς καὶ ὀρόβους, καὶ ἄλλα τὰ εἴδη τῶν σπαρτῶν εἰς ταὐτὸν εἰσενεγκών· κρᾶσις δ᾽ οὐ παράθεσις, ἀλλὰ τῶν ἀνομοίων μερῶν εἰς ἄλληλα εἰσδυομένων δι᾽ ὅλων ἀντιπαρέκτασις ἔτι δυναμένων ἐπιτεχνήσει τινὶ διακρίνεσθαι τῶν ποιοτήτων, ὡς ἐπὶ οἴνου καὶ ὕδατός φασι γίνεσθαι. συνελθούσας μὲν γὰρ τὰς οὐσίας ἀποτελεῖν κρᾶσιν· τὸ δὲ κραθὲν, οὐδὲν ἧττον ἀποπληροῦσθαι εἰς τὰς ἐξ ὧν ἀπετελέσθη ποιότητας. σπόγγῳ γὰρ ἠλαιωμένῳ, τὸ μὲν ὕδωρ ἀναλαμβάνεσθαι, τὸν δὲ οἶνον ἀπολείπεσθαι. μήποτε,

ἐπειδήπερ ἐξ ὕδατος ἡ σπογγίας γένεσίς ἐστι, τὸ μὲν οἰκεῖον ὕδωρ πέφυκεν ἀναλαμβάνεσθαι πρὸς αὐτῆς ἐκ τοῦ κεράσματος, τὸ δ' ἀλλότριον ὑπολείπεσθαι, ὁ οἶνος. σύγχυσις δέ ἐστι φθορὰ τῶν ἐξ ἀρχῆς ποιοτήτων πᾶσι τοῖς μέρεσιν ἀντιπαρεκτεινομένων εἰς διαφερούσης μιᾶς γένεσιν, ὡς ἐπὶ τοῦ ἐν ἰατρικῇ τετραφαρμάκου συντέτευχε. κηρὸς γὰρ καὶ στέαρ καὶ πίττα ῥητίνη τε, οἶμαι, συνελθόντα, ταύτην ἀποτελεῖ. συντεθείσης δὲ ἀμήχανον ἐπὶ τὰς ἐξ ὧν συνελέχθη διακριθῆναι δυνάμεις, ἀλλ' ἑκάστη μὲν αὐτῶν ἠφανίσθη. πασῶν δὲ φθορὰ μίαν ἐξαίρετον ἄλλην ἐγέννησε δύναμιν. *Quærendum quid ſit confuſio. Id quomodo quæremus? Sæpe quos homines ante non vidimus, eos cognovimus ex cognatis aut aliis aliquam cum ipſis ſimilitudinem habentibus. Sic & res quæ non facile per ſe cognoſci poſſunt, manifeſtæ fiunt, ex rerum affinium ſimilitudine. Quæ igitur ſunt res confuſioni ſimiles? mixtura, ut fert veterum ſermo, ac temperatura. Harum mixtura in aridis, temperatura in humidis naturis ſpectatur. Mixtura igitur eſt corporum differentium ſine ordine inter ſe appoſitio, ut ſi quis acervum faciat hordeo, tritico, ervo, ſatiſque aliis in unum conjectis locum. Temperatura vero non appoſitio eſt, ſed partium diverſarum in ſe mutuo penetrantium per totum extenſio, ita ut arte quadam qualitates diſcerni poſſint, ut in vino & aqua dicitur fieri. nam ex his naturis coëuntibus fieri ajunt temperaturam: quod autem temperatum eſt, nihilominus recuperare eas ex quibus conſtitit qualitates. nam à ſpongia oleo illita, aquam aſſumi, vinum derelinqui. An forte, quia ſpongiæ origo ex aqua eſt, ideo quod ſibi cognatum eſt, aquam ex temperatura ſibi ſolet aſſumere, quod vero alienum eſt, id eſt vinum, relinquere? At confuſio eſt*

interitus

interitus originalium qualitatum omnibus rei partibus coextenſarum ad productionem unius rei diverſa, quod contingit in eo quod medici tetrapharmacum vocant. nam cera, & adeps, & pix, & reſina, ni fallor, inter ſe coëuntia id efficiunt. quod ubi ſic concrevit, fieri amplius nequit, ut diſcernantur qualitates ex quibus compoſitum eſt, ſed illarum periêre ſingula: omnium autem interitus unam vim produxit ab illis diverſam. In hoc loco μίξις eſt confuſio diſtantium, contra σύγχυσις eſt mixtio talis quæ reſolvi poteſt, κρᾶσις talis mixtio quæ reſolvi nequit. Proclus ad Timæum: οὔτε οὖν οἱ τὰ συμφθειρόμενα παραφέροντες, ὥσπερ τὸ τῷ μέλιτι κεκραμένον οἶνον. ταῦτα γὰρ οὐκ ἔτι ἐστὶ τῆς κράσεως γενομένης· ἡμεῖς δὲ ἐπιζητοῦμεν οὐχ ὅπως φθαρήσεται τὰ πράγματα, τοῦτο γὰρ οὐ θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅπως μένοντα πρὸς ἄλληλα συναρμοσθήσεται. *nec ſatisfaciunt qui exempla hîc afferunt eorum quæ pariter corrumpuntur: nam temperaturâ factâ hæc in ſua natura non manent. at nos quærimus, non quomodo ſimul pereant res, in quo nihil eſt miri, ſed quomodo manentia quod ſunt, ſibi mutuo coaptentur.* Hic κρᾶσις, ut apud Ariſtotelem eſt, μίξις ὑγρῶν, mixtio liquidorum. Chalcidius vero in Timæo: *Proprium vero hoc eſt ejus naturæ, quæ eſt ſine corpore, ut dulcedinis, quæ pervadit melleum corpus, ut lucis quæ corpus aërium penetrat. Nam ſi hæc corpora eſſent, ut applicata corpori, vel mixta vel concreta invenirentur. Sed applicata non ſunt hæc, corpus animæ* (ita legendum) *nec anima corpori. Nec enim ex applicatione ejus vita corpori provenit, ſed quia anima per omnes ſe diffundit partes. Nec vero ex permixtione: non enim eſſet unum quiddam anima, ſed multa commixta. Sed nec ex concretione:*

tione: nullum enim corpus aliud penetrare corpus valet uſquequaque. Non ergo anima corpus eſt, vel corporeum aliquid, ut quidam putant. ſine corpore igitur. Quo in loco applicata videntur dici quæ in L. rerum, D. de uſucap. & uſurp. & apud Achillem Tatium ad Aratum vocantur σωνημμένα, in quibus eſt & acervus lapidum, aut frugum: Concretionis nomine κρᾶσις intelligi: permixtionis nomine id quod Ariſtoteli μίξις, ἢ κρᾶσις. Vides quam varie apud philoſophos voces iſtæ uſurpentur. itaque ne ambiguo fallamur, pluribus vocabulis uti erit opus.

Propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus ſuis junctum eximere cogatur] Pari ratione Adrianus vetuit domos dirui transferendæ materiæ.

Bona fide fundum emerit] Non tantum in fructibus, ſed & in uſucapione diſcernitur bona & mala fides. Auguſtinus de fide & operibus: *Sicut in jure prædiorum tam diu quiſque bonæ fidei poſſeſſor rectiſſime dicitur, quamdiu ſe poſſidere ignorat alienum. Cum vero ſciverit nec ab aliena poſſeſſione receſſerit, tum malæ fidei perhibebitur, tunc juſte injuſtus vocabitur.*

Partus vero ancillæ in fructu non eſt] Hinc ſolve quæſtionem in Ammiani Epigrammate propoſitam, quod epigramma legitur Anthologiæ libro 11, tit. 46.

ἡμετέρη θεράπαινα φύγεν ποτέ· τὴν δέ τις εὑρὼν,
  ἀλλοτρίαν τ' εἶναι λάτριν ἐπιστάμενος
ζεῦξεν ἑῷ θεράποντι· τέκεν δ' ὑπὸ παῖδας
  ἐκείνῳ.
  καὶ τίνι δουλεύειν ἐστὶ δικαιότερον;
Ancillam, de me quæ fugerat, excipit alter,
  Vtque ſuo ſervo ſit quaſi nupta facit,

Sed

Sed gnarus non eſſe ſuam. parit illa marito.
Illius ad partus jus habet, inquit, uter?

Stultum deſcribit Rhetorem, qui in re planiſſima hæſitaverat. Partus enim ſervilis matrem ſequitur. hîc vero nec bona fide ancillam poſſederat. quod ſi etiam bona fide eam poſſediſſet, tamen partus in fructu non habetur. quod nunc quidem certum eſt, ſed olim controverſum fuit, ut ex Cicerone primo de finibus apparet, & eo reſpicit quod infra eſt de uſucapionibus, §. 5.

Theſauros quos quis in loco ſuo invenerit, Divus Hadrianus naturalem æquitatem ſecutus, ei conceſſit qui eos invenerit] Et ante eum Nerva Attico, qui pater fuit Herodis oratoris, cujus vitam ſcripſit Philoſtratus, cum is Atticus ei ſcripſiſſet: *Theſaurum, Imperator, domi meæ inveni, quid de eo faciendum eſſe jubes?* Reſpondit: *utere repertis:* & cum Atticus perſtans in ſua ſcrupuloſitate ſcripſiſſet iterum, majorem eſſe theſaurum quam pro ſuæ fortunæ modo, reſpondit iterum: *Abutere ergo lucro, quando tuum eſt.* Cæterum de variis legibus moribuſque circa theſauros, vide quæ notavimus de jure Belli ac Pacis, libro II, VIII, 7.

Cui conveniens eſt, ut ſi quis in fiſcali loco, vel publico, vel civitatis invenerit, dimidium inventoris eſſe debeat, & dimidium fiſci vel civitatis] Rex Theodoricus in ſepulchro repertos theſauros publico vindicari voluit, ut videre eſt apud Caſſiodorum IV, 34. imo & alibi repertos VI, 8. Sine damno enim, inquit, inventa perdit qui propria non amittit.

Rem pro derelicto à domino habitam] Habitam derelictui, ut loquitur M. Cato Cenſorius apud Gell. IV, 12.

Alia

Alia ſane cauſa eſt earum rerum, quæ in tempeſtate levandæ navis cauſa ejiciuntur: hæ enim dominorum permanent, quia palam eſt eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, ſed quo magis cum ipſa navi maris periculum effugiat. qua de cauſa ſi quis eas fluctibus expulſas, vel etiam in ipſo mari nactus lucrandi animo abſtulerit, furtum committit] Bene hoc intellexit in Rudente Plautina Dæmones qui vidulum à ſervo ſuo in mari inventum alienum eſſe judicat, non ſuum. Actus IV, Scena II.

DE REBVS CORPORALIBVS ET incorporalibus. Tit. II.

Græci dicunt σῶμα & ἀσώματον. Corpus autem definiri ſolet aut ab effectu: ut,

Tangere vel tangi, niſi corpus, nulla poteſt res, apud Laërtium. unde explicanda illa quorundam philoſophorum definitio: τὸ δρώμενον ἢ πάσχον σῶμά ἐστι, *quod agit aut patitur corpus eſt*: aut ex partibus: τὸ τριχῆ διαστατὸν quod terna dimenſione conſtat, quod ſequitur Philoponus in Proclum. Vide Gellium V, 15. Cicero minus accurate in Topicis eſſe ea ſola vult, quæ cerni tangive poſſunt. itaque σῶμα ſolum vocavit ὄν.

Fundus, homo, veſtis] In Theophilo hîc pro οἰκία, ſcribendum οἰκέτης, ut & ex hoc Latino, & ex iis quæ apud Theophilum ſequuntur, apparet.

DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM.

Iter] Apparet dictum ab itu, unde & ſemita, quaſi ſemi-iter, ita Varro libro IV. Martialis:

Quæ fuerat quondam ſemita, facta via eſt.

Actus] *Quo agebant, actus.* Varro ibidem: & alibi: *Actus iter in agris, quod agendo teritur.* agere ſume, ut apud Virgilium:

en ipſe capellas
Protinus æger ago.

explicat Feſtus iter inter vicinos quatuor pedum latum. actus via duplicata, Servio ad IV Æneidos.

Via eſt jus eundi, & agendi, & ambulandi] Legendum videtur *vehendi.* nam ambulare eſt ire: & via præter id quod iter & actum comprehendit, proprium habet jus vehendi. Varro: *Sic qua vehebant, via dicta.* & alibi: *Via quidem iter quod vehendo teritur.* Iſidorus: *Via dicta à vehiculorum incurſu.* Vetus ſcriptio fuit veha à vehendo, ut vehes, vehiculum. vehere autem ex Græco ὀχεῖν.

Vt vicinus onera vicini ſuſtineat] Hoc Theophilus generaliter accipit, cum ſit ſpecies quædam ſervitutis, L. cum debere, D. de Servitutibus prædiorum urbanorum.

Stillicidium vel flumen recipiat] Varro libro quarto: *Fluvius quod fluit. item flumen à quo lege prædiorum urbanorum ſcribitur: ſtillicidia fluminaque uti fluunt caduntque* (ſic legendum) *ita fluant cadantque. inter hæc hoc intereſt, quod ſtillicidium, eo quod ſtillatim cadat: flumen quod fluit continue.*

DE VSVFRVCTV. TIT. IV.

Vſusfructus eſt jus alienis rebus utendi fruendi] Donatus ad illud Adelphis: *Huic demus qui fruatur: id eſt, qui fructum capiat, non proprietate potiatur: proprie ergo & quaſi de jure dixit, fruatur.*

Quaſi

Quaſi uſumfructum conſtituit] Non debet id mirum videri, cum & philoſophi quidam defenderint uſum à dominio nihil differre. Vide Horatium II, epiſtola II. & ibi Scholiaſten. Qui ſic ſentiebant, ſub utendi nomine comprehendebant & alienationem & abuſionem.

DE VSVCAPIONIBVS, ET LONGI temporis præſcriptionibus. Tit. v.

Vult Gellius dici *uſuscapio* quomodo *pignoriscapio* copulato vocabulo VII, II. Sed rectius eſt *uſucapio*. non enim uſus capitur, ſed uſu res capitur. Horatius:

Quædam, ſi credis conſultis, mancipat uſus.

Scholiaſtes: *Proprietas emtione, uſucapione.* Iſidorus: *Vſucapio eſt adeptio dominii per continuationem juſtæ poſſeſſionis, vel biennii, vel alicujus temporis.* & ita uſu capere dicitur, ſicut uſu perdere apud Plautum Amphitrione.

Res quidem mobiles per triennium] Olim per biennium. Plinius lib. v, epiſt. I: *Scis te non ſubſcripſiſſe mecum, & jam biennium tranſiiſſe, omniaque me uſucepiſſe.*

Et lex Atilia] Scribendum Atinia, ut in l. non ſolum, in pr. D. hoc titulo: & ſic nominat Gellius XVII, 7. qui & verba ejus legis adfert huc pertinentia: *quod ſurreptum erit, ejus rei æterna auctoritas eſto.* ubi auctoritas eſt jus vindicandi. *Lex auctoritatem fundi jubet eſſe biennium.* Cicero pro Cęcinna, & in Topicis.

DE DONATIONIBVS. Tit. vii.

Et apud Homerum Telemachus donat Piræo] Homeri hac de re verſus ſic vertere liceat:

Cum Piræe homines lateant ſecreta futuri,

Si

Si me forte proci ſceleratis ad Styga mittant
Inſidiis, patriaſque velint erciſcere prædas;
Hæc ego præ reliquis multo tibi cedere malim.
Sin ego eos juſtis proſternam cladibus ultor,
Hæc mihi tu gaudens media inter gaudia reddas.

Eſt & mortis donatio in Alceſtide Euripidis, ubi ſic Hercules:

γυναῖκα τὴν δέ μοι σῶσαι λαβών·
ἕως ἂν ἵππους δεῦρο Θρηΐκας ἄγων
ἔλθω τύραννον Βιςόνων κατακτανών.
πράξας δ᾽ ὃ μὴ τύχοιμι, νοστήσαιμι γὰρ,
δίδωμι τὴν δὲ σοῖσι πρόσπολον δόμοις.

capeſſe hanc feminam, ac ſerva, precor,
Huc donec iterum Thracas adducens equos
Veniam, tyranno Biſtonum miſſo neci.
At ſi, quod utinam ne ſit, eveniat mihi,
Famulam futuram laribus hanc dono tuis.

Ad quingentos ſolidos] Aureos ſcilicet Iuſtinianeos. qui nunc valent duos ſcūtatos, ſive coronatos.

QVIBVS ALIENARE LICET, VEL non. TIT. VIII.

Nunc admonendi ſumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem ſine tutoris auctoritate alienare poſſe, ideoque ſi mutuam pecuniam ſine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem, quia pecuniam non facit accipientis] Alienationis vox hîc in nativo ac generaliſſimo ſignificatu ſumitur. Sic qui pecuniam facit accipientis, eam alienare dicitur. item qui ſolvit, l. obligari, §. pupillus, D. de auctoritate tutorum, l. ejus, D. de rebus creditis. Solet autem eadem vox alienationis ſæpe pro materia de qua agitur, ſtrictius ſumi. Facit accipientis pecu-

niam

niam, qui eam mutuam dat, ita ſi dandi jus habuit, L. rogaſti, §. ult. D. de rebus creditis. nummi qui accipientis fiunt, à dante alienantur.

DE TESTAMENTIS ORDINANDIS. TIT. X.

Teſtamentum ex eo appellatur quod teſtatio mentis ſit] Similis alluſio potius quam ἐτυμολογία, apud Plutarchum de Iſide: Ἴσειον ὡς εἰσόμενον τὸ ὄν. & apud Priſcianum: *Argumentatio dicta eſt, quaſi arguta mentis oratio.* eſt autem teſtamenti definitio apud Quintilianum patrem, voluntas defuncti conſignata jure legibuſque civitatis. Donatus ad Phormionem: *Nemo moriens non vera loquitur & urgentia, unde in jure ultima judicia certiora ſunt.*

Olim quidem duo teſtamentorum genera in uſu fuiſſe] Hæc duo, id eſt calatis comitiis, & in procinctu, ut & quod ſequetur tertium per æs & libram, ſive per familiæ emancipationem, habes & apud Gellium diligentem veterum juriſconſultorum lectorem xv, 27.

Calatis comitiis] in Gloſſis: *calata comitia*, ἀρχαιρέσια διὰ τοῦ ἔτους γινόμενα.

In procinctu] Meminit Cicero de natura deorum II, & de oratore.

Per imaginariam quandam venditionem] Plutarchus, libro de ſera numinis vindicta, hanc legem adfert in exemplum earum quæ in ſpecie abſurdæ videri poſſunt. origo inde, quod emtio vetuſtiſſimus alienandi modus. inde factum ut omnes alienationes ad modum emtionis peragerentur. Vide ſupra quibus modis jus patriæ poteſtatis ſolvatur. Scholiaſtes ad illud Horatii:

Si proprium eſt, quod quis libra mercatur & ære; & hæc verba ſunt juris quibus emtio confirmatur, cum per libram expenſa pecunia, per æs ipſum pretium demonſtratur: unde & libripens hujuſcemodi teſtificationibus adhiberi ſolet.

Poſſunt autem omnes teſtes & uno annulo ſignare teſtamentum] Capito apud Macrobium VII, 13: *Veteres non ornatus, ſed ſignandi cauſa annulum ſecum ferebant. unde nec plures habere quam unum licebat, nec cuiquam niſi libero, quos ſolos fides deceret, quæ ſignaculo continetur. ideo jus annulorum famuli non habebant.*

Sed neque mulier] Non mirum mulieres ad teſtimonium circa teſtamenta non adhibitas, cum vetuſtiſſimo jure teſtamenti faciendi jus non haberent, ut Gellius nos docet VI, 7. Nam & comitiorum nulla erat cum feminis communio, ut idem habet Gellius V, 19.

Legatariis autem & fideicommiſſariis, quia non juris ſucceſſores ſunt, & aliis perſonis eis conjunctis teſtimonium non denegamus] Symmachus lib. X, epiſt. 55: *Dehinc cum teſtamenti jure confecti fidem recitatio publicaret, calumnia inanis objecta eſt, quod ſignatores neſcio quid legati ex eadem voluntate cepiſſent.*

In aliis locis vel ſuis ædibus degunt] *In ſuis ſedibus degunt.* Ita legit Theophilus, qui vertit, ἐν τοῖς δεδομένοις αὐτοῖς σεδέτοις. Sedes Latine, Græcis corrupta voce σέδετα, ſunt caſtra ſtativa. Suidas, σέδετον τὸ φωσάτον.

QVIBVS NON EST PERMISSVM facere Teſtamentum. TIT. XII.

Et præcipue militibus qui in poteſtate parentum ſunt, quibus de eo quod in caſtris adquiſierunt, permiſſum

miſſum eſt ex conſtitutionibus principum teſtamentum facere] In Satyra ultima apud Iuvenalem:

Solis præterea teſtandi militibus jus
Vivo patre datur. nam quæ ſunt parta labore
Militiæ placuit non eſſe in corpore cenſus,
Omne tenet cujus regimen pater.

Præterea teſtamentum facere non poſſunt impuberes] Exceptis Veſtalibus, quibus id permiſſum ſexto anno, dicit Sozomenus.

DE HEREDIBVS INSTITVENDIS.
TIT. XIV.

Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ aſſis appellatione continentur] Scholiaſtes Horatii: *Aſſem, totum patrimonium. As vel aſſis, id eſt libra, quæ dividitur in duodecim uncias, cujus partes ſunt hæ: deunx, dodrans, labus, ſeu dextans, biſſe, ſeu beſſis, ſeptunx, ſemis, quincunx, triens, quadrans, biens, uncia.* In Gloſſis, as, ἅπαξ. Eſſe ex Siculo αἶς & ἆς pro εἷς, monuit peritiſſimus talium Salmaſius, & pro unitate ſumi. Conſors in aſſe, apud eundem Horatii Scholiaſten. Forte as eſt æs, ſicut aſſiduus ab ære dando, Ciceroni Topicis.

Idemque erit ſi dupondius expletus ſit] Id eſt as alter. nam idem as & pondo. Scholiaſtes Perſii ad Satyram II: *Fuit autem aſſis libralis, & dupondius, quod hodie in uſu remanet.*

Si plures conditiones inſtitutionibus adſcriptæ ſunt] Additur in vetere codice, *quæ perfuerint*: forte, *quæ perfici potuerint*.

Veluti ſi fratris filios peregrinantes, ignorans qui eſſent, heredes inſtituerit] Legendum eſt, *peregrinatos*. Nec aliter legit Theophilus.

DE

DE VVLGARI SVBSTITVTIONE. TIT. XV.

Appianus civilium II: ἔθος γάρ ἐστι Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos erat Romanis heredibus inſtitutis aſſcribere & alios, ſi forte priores illi heredes non forent.* Scholiaſtes Horatii: *Inſtitutio in primo verſu, ſubſtitutio in ſecundo.*

DE PVPILLARI SVBSTITVTIONE. TIT. XVI.

Igitur in pupillari ſubſtitutione ſecundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo ſunt teſtamenta, alterum patris, alterum filii] Cicero de inventione II, quæſtione propoſita, an pupillo herede inſtituto, & mortuo prinſquam in ſuam tutelam veniret, bona quæ pupillo aliunde venerunt, ad agnatos pupilli pertineant, an ad ſubſtitutos à patre teſtatore, ſic ait: *Pater ſibi ſcripſit, & ſecundum heredem non filio, ſed ſibi juſſit eſſe.* Adjicit mox: *Non eſt una pecunia, propterea quod altera jam erat pupilli adventitia, cujus heres non, illo in tempore, in teſtamento ſcriptus erat, ſi quid pupillo accidiſſet: & de altera, patris etiam nunc mortui voluntas plurimum valebat, quæ jam mortuo pupillo ſuis heredibus concedebat.*

QVIBVS MODIS TESTAMENTA infirmentur. TIT. XVII.

Ex eo autem ſolo non poteſt infirmari teſtamentum, quod poſtea teſtator id noluerit valere] Plinius V, epiſt. 5, de C. Fannio: *Angit me ſuper iſta, caſus ipſius: deceſſit veteri teſtamento: omiſit quos*

maxime diligebat, proſecutus eſt quibus offenſior erat.

Divi Pertinacis oratione cautum ſit, ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, niſi ſequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint] Vide vitam Pertinacis. Statuit autem hoc Pertinax ex jure antiquo: patet Quintiliani declamatione CCCVIII: *Sublatum dicunt prius teſtamentum poſteriore teſtamento. Neque ego inficior, ſi jure factum ſit teſtamentum, hoc eſt, ſi teſtamentum eſt potentiſſimam eſſe defuncti proximam quamque voluntatem. Sed nego ullum poſtea factum teſtamentum. Quid enim eſt teſtamentum? ut opinor, voluntas defuncti conſignata jure legibuſque civitatis. Non dixerim ego teſtamentum, cui numerus ſignatorum deeſt: Non dixerim teſtamentum, cui libripens & emptor familiæ, & cætera juris neceſſaria.* Plura ibidem habes huc pertinentia.

Eadem oratione expreſſit, non admiſſurum ſe hereditatem ejus, qui litis cauſa principem reliquerit heredem] In vita ejus ſcribitur non agnoviſſe eum teſtamentum per quod neceſſarii privabantur: & de Adriano ac Pio legimus ignotorum hereditates eos repudiaſſe, notorum, ita ſi liberos haberent. Cogitabant hi ſcilicet quod apud Tacitum in Agricola eſt, à bono patre non ſcribi heredem niſi malum principem. Præiverat exemplo Trajanus, de quo in Panegyrico: id eſt in optimi Principis deſcriptione, Plinius: *In eodem genere ponendum eſt, quod teſtamenta noſtra ſecura ſunt: nec unus omnium nunc, quia ſcriptus heres.* poſtea: *Scriberis ab amicis, ab ignotis prætereris.* Additque: *Tene, Cæſar, hunc curſum, & probabitur experimento ſit ne feracius & uberius, non ad laudem modo, ſed ad pecuniam:*

cuniam principi ſi herede illo homines mori velint, quam ſi cogantur. Cæſar Auguſtus juravit ſe Arii hominis locupletis hereditatem non aditurum. Seneca de Clementia 1, 15.

Neque ex ulla ſcriptura cui juris auctoritas deſit] Plinius: *Non tu falſis, non tu iniquis tabulis advocaris.*

Licet enim, inquiunt, legibus ſoluti ſimus, attamen legibus vivimus] Nempe cum privatis. Imperatori hoc præſtat poteſtas legibus ſoluta, ut teſtamentum ejus quomodocunque factum valeat: ſed ut alterius teſtamentum non jure factum valeat, efficere non poteſt. Facta infecta fieri nequeunt. At hic ipſe Iuſtinianus qui hoc jus condidit, & ex epiſtolis, & ex illegitimis teſtamentis hereditates adiit plurimas, ut in arcana hiſtoria Procopius nos non uno loco docet. Adeo etiam in his rebus:

χαλεπὸν τὸ ποιεῖν, τὸ δὲ κελεῦσαι ῥᾴδιον.
Conſulere facile eſt: facile non eſt exſequi.

Cobaras apud Curtium ait in ſuo quemque negotio hebetiorem eſſe quam in alieno. turbida fieri conſilia eorum qui ſibi ſuadent. Propterea monent ſapientes in noſtro negotio cogitare nos debere, quid judicaturi eſſemus, ſi id eſſet alterius.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO. TIT. XVIII.

Vna quarta eis dari poſſit, ut ea pro rata eis diſtribuatur] Annotatur in veteri codice: *pro virili portione quarta.*

DE HEREDVM QVALITATE ET differentia. Tit. XIX.

Sui autem & neceſſarii heredes ſunt, veluti filius filia] Ovidius ad Meſſalinum:

Vivit enim in vobis facundi lingua parentis,
Et res heredem repperit illa ſuum.

Plinius Panegyrico: *Non enim ſervulis tuis dominum, ut poſſis eſſe contentus quaſi neceſſario herede, ſed principem civibus daturus Imperator.*

Et vivo quoque patre quodammodo domini exiſtimantur] Rom. IV, 13: εἰ δὲ τέκνα καὶ κληρονόμοι. *Si filii, utique & heredes.* Sic bona Abrahami, bona poſterorum ejus, inter quos Levi Hebr. VII, 10. Hoc ſenſu decimato Abrahamo decimatur ejus poſteritas. Terentius Heautontimorumeno: *gnatum unicum*

Quem pariter uti his decuit, aut etiam magis.

Et paſſim in comœdiis ſervi dominorum filios heros minores vocant. Et Telemachi ſubulcus dicitur Odyſſeæ P. qui erat Vlyſſis.

Sed ſive is, cui abſtinendi poteſtas eſt, immiſcuerit ſe bonis hereditatis ſive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit, poſtea relinquendæ hereditatis facultatem non habet] Chryſoſtomus in epiſtol. ad Galatas v, 3: οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν κληρονομίας, ὁ μὲν μηδὲν ἁψάμενος πάντων ἀπήλλακται τῶν ὑπαγομένων τῷ κλήρῳ τοῦ τετελευτηκότος πραγμάτων. ἂν δὲ μικρόν τι χωρίσῃ, καὶ μὴ πάντα λάβῃ, πᾶσιν ἑαυτὸν ὑπεύθυνον κατέστησε διὰ τοῦ μέρους. *Nam ſic & in gentium hereditatibus, qui nihil attigit, liber eſt ab omnibus actionem in hereditatem habentibus: quod ſi paulum aliquid ſubduxerit, etiamſi non accepit omnia, per partem omnibus ſe fecit debitorem.*

DE

DE LEGATIS. Tit. xx.

Per vindicationem] *Habeto*, aut verbis ſimilibus. Scholiaſtes ad Satyram I libri ſecundi Horatiani: *Habento: habeant. vide ut directis Iuriſconſultorum verbis utitur ad Trebatium Iuriſconſultum.*

DE LEGE FALCIDIA. Tit. xxii.

Quarta pars apud heredem remaneat] Plinius V, epiſt. I: *Si mater, inquam, te ex parte quarta ſcripſiſſet heredem, num queri poſſes? quid ſi heredem quidem inſtituiſſet ex aſſe, ſed legatis ita exhauſiſſet, ut non amplius apud te quam quarta remaneret?*

Cum autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum] Quintilianus pater declamatione CCLXXIII: *Bona porro quæ ſunt? ut opinor, ea quæ detractis alienis deprehenſa ſunt.*

DE FIDEICOMMISSARIIS HEREditatibus, & ad ſenatuſconſultum Trebellianum. Tit. xxiii.

Exempla habemus paſſim. unum illuſtre apud Plinium x,78: *Domine Largus ex Ponto nondum mihi viſus, ac ne auditus quidem, ſed judicio tuo credens, diſpenſationem quandam mihi erga te pietatis ſuæ miniſteriumque mandavit. Rogavit enim teſtamento ut hereditatem ſuam adirem, cerneremque, ac deinde perceptis quinquaginta millibus nummûm, reliquum omne Heracleotarum & Theanorum civitatibus redderem.* Seneca de tranquillitate cap. XI: *Sed omnia tam diligenter faciet, & circumſpecte, quam religioſus homo ſanctuſque ſolet tueri fideicommiſſa.*

Pegaſo & Puſione conſulibus] Scholiaſtes ad

Satyram Iuvenalis IV: *Pegaſus Trierarchi filius, ex cujus Liburnæ paraſemo nomen accepit, juris ſtudio gloriam memoriæ meruit, ut liber vulgo, non homo diceretur. Hinc functus omni honore, cum provinciis pluribus præfuiſſet, urbis curam adminiſtravit. Hinc eſt Pegaſianum Senatuſconſultum.*

DE SINGVLIS REBVS PER FIDEIcommiſſum relictis. TIT. XXIV.

Qui etiam Orcinus appellatur] Χαρωνιανὸς ἀπελεύθερος. hîc Theophilus. Nævius in ſuo Epitaphio: *Poſtquam eſt Orcino traditus theſauro.* Hinc jocus natus in ſenatores, velut ex actis Cæſaris mortui factos ab Antonio, quos ait Suetonius, *Orcinos vulgus vocabat.* Plutarchus: τούτους ἅπαντας ἐπισκώπτοντες οἱ Ῥωμαῖοι χαρωνίτας ἐκάλουν.

DE CODICILLIS. TIT. XXV.

Codex eſt teſtamentum:

cum codice ſævo
Heredes vetat eſſe ſuos.

Codicilli, puſillum teſtamentum, ſicut peculium, puſillum patrimonium. Sic & in rebus aliis codex volumen aliquod, codicilli epiſtolæ & brevia quæ vocant.

Papinianus ait non aliter valere quam ſi ſpeciali poſtea voluntate confirmentur] Hæc ſententia receptiſſima erat Plinii temporibus. Ita is enim libro II, epiſt. 16: *Tu quidem pro cætera diligentia admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte inſtituit heredem, pro non ſcriptis habendos, quia non ſint confirmati teſtamento. Quod jus ne mihi quidem ignotum eſt, cum ſit iis etiam notum, qui nihil aliud ſciunt.*

AD LIBRVM III INSTITVTIONVM.

DE HEREDITATIBVS QVÆ AB inteſtato deferuntur. TIT. I.

ÆQuum eſſe videtur nepotes nepteſque in patris ſui locum ſuccedere] Hac de re vide quæ diximus libro II de jure Belli ac Pacis, VII, 6. & in annotatis ad eum locum.

De legitima agnatorum ſucceſſione] Donatus ad Hecyram: *Legitima eſt hereditas quæ familiæ debebatur.*

DE GRADIBVS COGNATORVM. TIT. VI.

Frater & ſoror] Vnde hæc nomina deduci putarint Nigidius Figulus, & Labeo Antiſtius, vide Gellium XIII, 10. Sed verum eſt frater eſſe ex Græco φράτωρ. Soror videtur eſſe ex Syriaco סור: quod ſignificat ramum declinantem.

Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur] Polybius XII: ὀφθαλμοὶ τῶν ὤτων ἀκριβέστεροι μάρτυρες. Horatius:

Segnius irritant oculos demiſſa per aures,
Quam quæ ſunt oculis commiſſa fidelibus, & quæ
Subjicit ipſe ſibi ſpectator.

Languidius ad animum accedunt, quæ aurium via manant, quam quæ oculis hauriuntur. Nazarius.

DE BONORVM POSSESSIONIBVS. TIT. IX.

Quæ inde vir & uxor appellatur] In edicto Theo-

Theodorici regis habes & hanc ſucceſſionem, & eam quæ Eccleſiæ, quæque curiæ defertur, capitibus XXIV, XXVI, XXVII.

DE SVCCESSIONIBVS SVBLATIS quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatuſconſulto Claudiano. TIT. XII.

Bonorum emtio] In Notis B.E. *bonorum emtio*.

DE OBLIGATIONIBVS. TIT. XIII.

Obligatio eſt juris vinculum] Scholiaſtes ad Satyram III, libri ſecundi Horatii: *Et hoc debitum ſit firmatum centum catenis, id eſt, juris nexibus*.

QVIBVS MODIS RE CONTRAHItur obligatio. TIT. XIV.

Inde etiam mutuum appellatum eſt, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat] Res vera. At Varro nos docet mutuum eſſe ex Siculo μοῖτον, & Sophronem ſcribere μοῖτον ἀνατέθεμεν. eſt ea vox & apud Heſychium, & apud Lucianum. Sed hoc ipſum videtur eſſe ex μοὶ, & τὸ pro τεόν.

Sed propter majorem vim majoreſque caſus non tenetur] Lege Caroli Magni CCIV, damnum hoc ex caſu dividitur.

DE VERBORVM OBLIGATIONIbus. TIT. XV.

Quod ſtipulum apud veteres firmum appellabatur] Gloſſæ: *diſtipulum*, διαλυθέν. Varro deducit & ſtipulari, & ſtipare, à Græco στείβειν. At Iſidorus ſtipulationem à ſtipula dictam ait. *Veteres*

enim

enim quando tibi aliquid promittebant, ſtipulam tangentes frangebant: quam iterum jungentes, ſponſiones ſuas agnoſcebant. Similis moris mentio in legibus Caroli Magni VI, 285: *Profitemur omnes, ſtipulas dextris in manibus tenentes, eaſque propriis à manibus ejicientes.*

Spondes, ſpondeo] Exempla ſunt apud Plautum, ut Bacchidibus IV, 8:

is promittet tibi,
Tu aurum rogato.

Pſeudolo II: *Roga me viginti minas,*
Vt me effecturum tibi quod promiſi, ſcias.
Rogo, obſecro, Hercle: geſtio promittere.
Ct. *Dabiſne argenti mihi hodie viginti minas?*
Ps. *Dabo.*

Eademque ferme verba habes eadem comœdia IV, 6. ubi quod rogare dixit Ballio, Simo dicit ſtipularier. Sic Græci ἐπερωτᾶν.

DE STIPVLATIONE SERVORVM. TIT. XVII.

Sive autem domino, ſive ſibi, ſive conſervo ſuo, ſive imperſonaliter ſervus ſtipuletur, domino acquirit] Plautus Rudente:

quod ſervo meo
Promiſiſti, meum eſſe oportet.

DE FIDEIVSSORIBVS. TIT. XX.

Pro eo qui promittit, ſolent alii obligari] Apud Plautum Trinummo V, 2, Charmides ut principalis ait, *ſpondeo.* Callicles ut fidejuſſor:

& ego ſpondeo idem hoc.

Liberum eſt creditori à quo velit ſolidum petere] At jure Francico Caroli Magni VII, 252, *Si quis contemto fidejuſſore debitorem ſuum tene-*

re maluerit, fidejuſſor vel heres ejus à fidejuſſionis vinculo liberantur.

DE LITERARVM OBLIGATIONIBUS. TIT. XXI.

Scholiaſtes ad illud Horatii : *Scribe decem Nerio : Scribe verbum juris eſt, pro mutuum ſumere : reſcribere vero eſt reddere debitum.* Idem ad librum II, epiſt. I: *Cautos nummos : ſub chirographo datos.* Donatus ad Adelphos : *Tunc enim de menſa ſcriptura magis quam ex arca domoque vel ciſta pecunia numerabatur.* Hinc reſcribi in Phormione, ubi idem Donatus : *Quoniam ad numerationem pecunia antecedit ſcriptura.* Eugrafius ibidem : *Quoniam argenti acceptio per ſcripturam fiebat.* Servius ad illud VII Æneïdos : *Tranſcribi, tradi : ſermo autem hic tractus eſt de pecunia. nam ſcribi eſt dari. Horatius : Scribe decem Nerio. reſcribi, reddi. Horatius : Quod tu nunquam reſcribere poſſis.*

Si quis debere ſe ſcripſerit, quod numeratum non eſt] De pecunia cauta, non numerata agit Chryſoſtomus I ad Cor. IV. At Fredericus II per Siciliam conſtituit, ut non tantum per inſtrumenta confeſſionum, ſed per teſtes, qui naturali numerationi interfuerint, de debito probetur : niſi judex, & notarius, & teſtes in inſtrumento ſubſcripti, non de confeſſione tantum, ſed quod ipſi interfuerint numerationi teſtentur I, XL, 2. & LX, I.

DE LOCATIONE ET CONDUCTIONE.

Conductor autem omnia ſecundum legem conductionis facere debet] Tutelę redemtores dicebantur,

tur, qui pro cuſtodia mercedem accipiebant. Eorum fuêre qui tutelam capite caverent. Plinius teſtis hiſtoriæ naturalis libro XXXIV, & XXXVI.

DE SOCIETATE.

Societas ſacra res eſt, & quædam fraternitas animorum. Quintilianus pater declamatione CCCXX.

DE MANDATO.

Is qui exſequitur mandatum, non debet excedere fines mandati] Corrumpitur enim atque diſſolvitur officium omne imperantis, ſi quis ad id quod facere juſſus eſt, non obſequio debito, ſed conſilio non deſiderato reſpondeat, ut ait Gellius I, 13. ubi late hanc tractat quæſtionem. nos diſtinctionem non incommodam attulimus libro II, de jure Belli ac Pacis, XVI, §. 21.

Neque pluris emere debet] Quid ſi vendere certo pretio juſſus, minoris vendiderit? valebit venditio, modo qui mandatum ſuſceperat, quod minus ab emtore percipietur, compleat. ita conſtituere Francici reges capitulari VII, 238.

PER QVAS PERSONAS NOBIS obligatio acquiritur.

Similiter ex duabus iſtis cauſis nobis acquiritur] Sunt & aliæ, ſed quæ brevitatis ſtudio hîc omittuntur. Vide L. ſi debitor, D. de pactis, & L. ſi debitor, D. de ſolutionibus.

AD LIBRVM IV INSTITVTIONVM.

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ EX delicto naſcuntur.

DE variis apud diverſas gentes, atque etiam apud Romanos furti pœnis vide Gellium XI, 18.

Furtiva res quæſita] Per lancem & licium. Licio cingebatur qui quærebat. quod ex lege Attica venerat: φωράσοντα γυμνὸν χιτωνίσκον ἔχοντα ἄζωστον εἰσιέναι εἰς τὴν οἰκίαν, ἐπὶ τῷ ἐρευνῆσαι.

Nec manifeſti dupli] Plautus Pœnulo circa finem: *Duplum pro furto mihi opus eſt.*

Itaque ſive creditor pignore, ſive is apud quem res depoſita eſt, ea re utatur, ſive is qui rem utendam accepit, in alium uſum eam transferat, quam cujus gratia ei data eſt, furtum committit] Labeo ſcripſit Brutum ſolitum dicere, furti damnatum eſſe qui jumentum aliorſum duxerat, quam quo utendum acceperat. Q. autem Scævola: *Quod cui ſervandum datum eſt, ſi eo uſus eſt, ſive quod utendum acceperit, ad aliam rem, atque acceperit, uſus eſt, furti ſe obligavit.* Hæc fragmenta veteris juriſprudentiæ ſervavit nobis Gellius VII, 15.

Ope & conſilio] In Notis, O. C. *Ope, conſilio.*

DE VI BONORVM RAPTORVM.

Ridiculum enim eſſet levioris conditionis eſſe eum qui vi rapit, quam qui clam amovet] At Iudæi contra ſenſiſſe videntur. Vide Maimoniden Ducis dubitantium III, 41, & poteſt res illa in

utram-

utramque partem tractari. Nam & in Ariſtotelis Rhetoricis ad Alexandrum, cap. XII legimus: *δεινότεροί μοι δοκοῦσιν οἱ κλέπτοντες τῶν λῃζομένων ποιεῖν. οἱ μὲν γὰρ λαθραίως, οἱ δὲ φανερῶς τὰ χρήματα περιαιροῦνται. Pejora mihi videntur fures quam raptores admittere. Nam fures clam, raptores aperte rem auferunt.* & in ſequentibus furem proditori confert.

DE LEGE AQVILIA.

Quanti in diebus triginta proximis res fuerit] Hebræi æſtimationem damni faciunt ex tempore damni dati. Baba Kamma x, 1.

DE INIVRIIS.

De injuriarum pœnis veteribus, vide Gell. XX, 1.

Generaliter injuria dicitur omne quod non jure fit] Nempe ſicut juſtitia quædam eſt generalis, ita & juris acceptio & injuriæ, ad omnes virtutes ac vitia poteſt porrigi, Ariſtoteles Nic. V, 1. Verba hæc ſunt ex Pauli libro ſingulari de injuriis, citato de collatione legum Moſaicarum & Romanarum, titulo II.

Specialiter alias contumelia quæ à contemnendo dicta eſt, quam Græci ὕβριν appellant] Hæc eſt una ſignificationum non ſola. Paulus dicto loco: *Vnde apparet non verum eſſe quod Labeo putabat, apud prætorem injuriam ὕβριν duntaxat ſignificare. Commune enim nomen injuria eſt* (ita legendum pro, *communem omnibus enim juris eſt*) *quod ſemper adverſus bonos mores fit, idque non fieri alicujus intereſt.* Sicut ſpecialis juſtitiæ acceptio ad omne id pertinet quo ſocietas humana conſtat: ita & injuria ſumitur pro omni eo

quo

quo iſtud læditur. Hujus generis ſpecies una eſt ὕβρις.

Alias culpa, quam Græci ἔγκλημα dicunt, ſicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur] Legendum, *quam Græci ἁμάρτημα vocant*. Id enim nomen locum habet etiam ubi dolus abeſt, non tamen omnis culpa. vide quæ attulimus libro III de jure Belli ac Pacis, XI, §. 14.

Alias iniquitas & injuſtitia, quam Græci ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν vocant. cum enim prætor vel judex non jure contra quem pronuntiat, injuriam accepiſſe dicitur] Sic & Paulus dicto loco: *Specialiter alia eſt quam Græci ἀδικίαν vocant. Nam cum prætor noſter adverſum nos pronuntiavit, injuriam nos accepiſſe dicimus.* quo in loco male irrepſit vox *contumelia.* quæ interpretatio fuerat adjecta voci ὕβριν quæ poſt ſequitur. Quam late patet ἀδικίας vox oppoſita juſtitiæ ſpeciali, id eſt, κοινωνικῇ, tam late patere poteſt etiam vox injuriæ, ut & Græcum ἀδικεῖν. & tamen prætor jus reddere dicitur, etiam cum injuſte decernit, L. jus, D. de juſtitia & jure, nomine relato ad id quod videtur, non quod eſt, πρὸς τὸ φαινόμενον, non πρὸς τὸ ὄν.

Vel ſi quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, aut hiſtoriam ſcripſerit] Scholiaſtes Horatii ad Satyram II, I: *Legibus cautum erat, ne quis in quenquam carmen maledicum ſcriberet.* idem habes ad epiſtolam II, I. In jure Attico, cujus idem Scholiaſtes aliquoties meminit, erat ὀνομαστὶ μὴ κωμῳδεῖν, Supplicium erat fuſtuarium, ut & Horatius nos docet, & idem Scholiaſtes, tum ad dictam epiſtolam, tum ad artem poëticam.

Sive quis matrem familias, aut prætextatum præ-

textatamve adſectatus fuerit] Matronas nec aſſectari, nec compellare licebat. Scholiaſtes idem ad lib. I, Satyra II, & alibi.

Servis autem ipſis quidem nulla injuria fieri intelligitur, ſed domino per eos fieri videtur] Salvianus : *Si ſervos noſtros quiſpiam cecidit, nos in ſervorum noſtrorum cadit injuria.* Vide ſcriptorem convivii ſapientum in operibus Plutarchi, ubi de Thraſybulo. Tertullianus de anima : *Gravis injuria in præſidem eſt, cum officia pulſantur. plus caditur qui jubet, quando nec qui obſequitur, excuſatur.*

DE OBLIGATIONIBVS QVÆ quaſi ex delicto naſcuntur.

Pertinet huc quod Meſſalinus Cotta cenſuit cavendum Senatuſconſulto, ut quamquam inſontes magiſtratus, & culpæ alienæ neſcii, provincialibus uxorum criminibus perinde quam ſuis plecterentur. Tacitus Ann. IV.

Si judex litem ſuam fecerit] Id olim feciſſe intelligebatur, etiamſi in tempore ad comitium non veniſſet, ut diſcimus ex C. Titii oratione pro lege Fannia, cujus meminit Macrobius Saturnalium II, 12. De judicum pœnis, vide edictum Theodorici regis.

Poſitum aut ſuſpenſum habet] Qualia ſunt Meniana ex provolantibus tabulatis, de quibus Feſtus, Aſconius, & Horatii Scholiaſtes.

DE ACTIONIBVS.

Agere ex Græco ἄγειν eſt ducere, quia rei in jus ducebantur. inde actio nominata. Et quia agere πολύσημον eſt, diſcriminis cauſa addi ſolet, lege agere. Donatus ad Phormionem : *Lege agito*

agito dicebatur ei, cujus intentio contemtibilis adverſario videbatur. Plautus Aulularia:

Lege agito mecum, moleſtus ne ſis.

Vt ex hac cauſa viatores, id eſt, executores litium ampliorem ſummam ſportularum nomine exigerent] Vbi executores plus legitimo accepiſſent, id quadruplo puniebant reges in Italia Gothi. Caſſiodorus IX, 14.

Inficiatione duplicantur] Cicero pro Cluentio: *Florio legatum ex teſtamento inficiatum eſſe.* Martialis:

In jus, ô fallax, atque inficiator, eamus.

Apud Hebræos inficiator mulctatur quinta parte ejus quod inficiatus eſt. Baba Kamma IX, 7.

Si quis agens in intentione ſua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat, à cauſa cadebat] Hinc apud Plautum in Moſtellaria:

Velim quidem, Hercle, ut uno nummo plus petas.

Meminit & Cicero de Oratore II, & pro L. Roſcio. Ariſtoteles Politicorum II, 8, ubi de Hippodami republica tractat: οὐ γὰρ μηδὲν ὀφείλειν ὁ ἀποδικάσας κρίνει, ἀλλὰ τὰς εἴκοσι μνᾶς· *qui abſolvit, non hoc judicat nihil deberi, ſed non deberi illas, quæ petitæ ſunt, viginti minas.* Vide totum locum. eſt enim lectu dignus.

Compenſationes quoque oppoſitæ plerumque efficiunt, ut minus quiſque conſequatur, quam ei debeatur] Apud Francos compenſatio fit ipſo jure, & damnatur quaſi plus petens qui non detraxit, quod compenſandum erat. Capital. VII, 224.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Huc illud Agathoclis pertinet, qui cum mi-

nare-

naretur ſe quoſdam maledicos in ſervitutem venditurum, dixit: *ἐάν με πάλιν λοιδορῆτε πρὸς τὰς κυρίας ὑμῶν ἔσται μοι ὁ λόγος. ſi iterum convitiemini, erit mihi cum dominis veſtris negotium.*

SI QVADRVPES PAVPERIEM feciſſe dicatur.

Aut bos cornu petere ſolitus, cornu petierit] Scholiaſtes ad illud Horatii: *Fœnum habet in cornu: ſumta tranſlatio à bove cornipeta, cujus cornibus in modum anſulæ fœnum alligari ſolebat in ſignum, ut qui ei fieret obviam, ejus vitaret occurſum.*

DE SATISDATIONIBVS.

Vel extra judicium ſatiſdationem exponere, per quam ipſe ſui procuratoris fidejuſſor exſiſtat pro omnibus judicatum ſolvi ſatiſdationis clauſulis: ubi & de hypotheca ſuarum rerum convenire compellitur] Nullum hoc ſenſum habet. Scribendum omnino: *ubi & hypotheca rerum ſuarum cavere compellitur.* Theophilus: *ὑποτιθέμενος μέν τοι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὁμολογίᾳ τὴν οἰκείαν περιουσίαν. Bona ſua hypothecæ nomine pro tali promiſſo opponens.*

DE EXCEPTIONIBVS.

Plutarchus Quæſtione Romana LXXXI: *ῥητόρων ἔνιοι παραγραφὴν οὐ βούλονται δίκην εἶναι, τοὐναντίον τῇ δίκῃ δρῶσαν· ἡ μὲν γὰρ εἰσάγει, καὶ ποιεῖ κρίσιν, ἡ δὲ ἀναιρεῖ καὶ λύει· Rhetorum nonnulli exceptionem nolunt eſſe litem, quod contrarium liti efficiat. Lis enim occaſionem dat judicio: exceptio aufert judicium.*

Per exceptionem pacti conventi] Iure Romano ex nudo pacto actio non dabatur. Videtur olim

olim data apud Græcos ex hiſtoria illa, quæ eſt apud Gellium v, 10. niſi quod dici poteſt pactum illud quaſi acceſſionem fuiſſe locationis. Nicolaus Damaſcenus, quoties arbiter eſſet lectus, etiam nuda pacta impleri volebat. Habemus id in manuſcripto Petreſiano.

DE REPLICATIONIBVS.

Quæ replicatio vocatur] Hoc eſt, quod Græci dicunt, *ἀντιλαγχάνειν*.

DE INTERDICTIS.

Modo nec vi, nec clam, nec precario] In Notis: *N. V. nec vi. N. C. nec clam. N. P. in prætorio.* lege: *nec precario.*

DE POENA TEMERE LITIGANTIVM.

Similis huic pœna temere provocantium. Symmachus 11, 30. x, 29, 51. Codex Theodoſianus de appellationibus, L. præſcriptiones: & : Quorum appellationes non recipiantur, L. ab executione, L. interpoſitas, L. ſæpe cautum eſt.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Lex Iulia majeſtatis] Huic ſimile crimen imminuti magiſtratus, cujus Aſconius meminit locis duobus.

Lex Iulia de adulteriis coërcendis] In Notis ea ſic indicatur L. I. D. A. C.

Gladio punit] Ammianus lib. XXVIII, Ioviniani principatu: *Tunc Cethegus Senator adulterii reus delatus cervice periit abſciſſa.* Eodem libro: *Abienus exaggerato crimine ſtupri, quod intuliſſe dicebatur Anepſiæ, morte mulctatus eſt.*

Sed

Sed & omne ſignificat quod manu cujuſque jacitur] Imo omne ex quo ſaluti hominis noceri poſſit. Capitulare VII, 262.

Inſutus culeo cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & ſimia] Seneca de Clementia I, 15: *Non culeum, non ſerpentes decrevit.* Scholiaſtes ad illud Iuvenalis:

Cujus ſupplicio non debuit una parari
Simia, nec ſerpens unus, nec culeus unus.

Hoc ideo quia parricidis in culeo clauſis, ad pœnam ſimia & ſerpentes jungi ſolebant. Iterum ad illud:

Et deducendum corio bovis in mare, cum quo
Clauditur adverſis innoxia ſimia vatis.

Culeo enim inſeri conſueverant, qui hæc ſcelera tentarent, id eſt, parricidæ, cum ſimia & ſerpente, & in mare mitti. Quintilianus pater controverſia CCXCVIII: *Tumulo tectus videretur cui leges terram negant, in cujus cruciatus cum omnia commenta ſit antiquitas, citerior tamen eſt pœna quam ſcelus: cujus ſtatim ora oculoſque à judicio lex juſſit abduci, ne hunc jucundum cœli adſpectum polluerent tetri oculi: cui lucem vivo, fluctuanti mare, naufrago portum, morienti terram, defuncto ſepulchrum negat?* P. Malleolum eo ſupplicio affectum narrat Euſebius. Vide & quæ de hac pœna habet Cicero pro Roſcio Amerino. In Gloſſario inter ſententias Adriani Imperatoris habes: ἐγράφετο νόμος τις τοιούτου τρόπου πᾶσιν ἀνθρώποις, ὅπως ὅστις πατροκτόνιον πεποίηκε, δημοσίως εἰς μολγὸν πεμφθεὶς συρράφῃ μετὰ ἐχίδνης καὶ κυνὸς καὶ πιθήκου, καὶ ἀλέκτορος, ἀσεβῶν ζώων ἀσεβὴς ἄνθρωπος, καὶ ἐπὶ ἁμάξης ἐζευγμένης μελανοῖς βουσὶ κατενεχθῇ εἰς θάλασσαν καὶ ῥιφθῇ εἰς βαθύ. *Lex hujuſmodi in omnes homines erat conſtituta, ut qui parricidium commiſiſſet, publice injectus culeo*

leo conſueretur cum vipera & cane, & ſimia & gallo, impius cum impiis animalibus, & ſuper plauſtrum junctum nigris bobus deferretur in mare, atque ibi in profundum mergeretur.

Lex Cornelia de falſis] Lege duodecim tabularum falſi teſtimonii convictus de Saxo Tarpejo dejiciebatur. Gellius xx, 1.

Lex Iulia peculatus] Peculatum dicit Varro dictum cum pecori diceretur mulcta, & id eſſet coactum in publicum, ſi eſſet averſum. Feſtus: *Peculatus furtum publicum dici cœptum eſt à pecore, quia ab eo initium ejus fraudis eſſe cœpit.* Iſidorus: *Peculatus judicium in eos datur, qui fraudem ærario faciunt, pecuniamque publicam intervertunt.*

Sunt præterea publica judicia lex Iulia de ambitu] Aſconius: *Cauſæ publicæ ſunt repetundarum, ambitus, majeſtatis.* Varro: *Qui populum candidatus circumit, ambit: qui aliter facit, ex ambitu cauſam dicit.* Iſidorus: *Ambitus judicium in eum eſt, qui largiorem* (lege *largitione*) *honorem capit & ambit, amiſſurus dignitatem, quam munere invadit.*

Lex Iulia repetundarum] In Notis: L. IV. REP. Aſconius: *Pecuniarum repetundarum publicum eſt.* Iſidorus: *Repetundarum accuſatur, qui pecunias à ſociis cepit. In hoc judicio reus, ſi ante moriatur, in bona ejus judicium redditur.* Vide L datur, D. de lege Iulia repetundarum. L. Piſo Frugi, legem de pecuniis repetundis primus tulit, ut Cicero in Verrem nos docet, qui & legem ſocialem vocat.

AD DIGESTA.

DE IVSTITIA ET IVRE.

L. Iuris.

E*St autem à juſtitia appellatum*] Grammatici derivant jus ab eo quod juſſum eſt: nam veteres juſa dicebant: ab eo juſtum: ab eo juſtitiam. At Philoſophi rerum origines magis reſpiciunt, & ſatis habent, ſi ad eas vocibus alludant. Sic medicus Varroni à medicina, ſutor à ſutrina.

Cujus merito quis nos ſacerdotes appellet] Macrobius 1,14, ad ſomnium Scipionis: *Quicquid humano ſubjicitur adſpectu, templum ejus vocavit, qui ſola mente concipitur, ut qui hæc venerantur, ut templa, cultum tamen maximum debeat conditori: ſciatque quiſquis in uſum templi hujus inducitur, ritu ſibi vivendum ſacerdotis.*

Bonos non ſolum metu pœnarum, verumetiam præmiorum quoque exhortatione efficere cupientes] Incolumis ſalus eſt, ubi juſtitia locum habet. Scholiaſtes Horatii.

Veram, niſi fallor, philoſophiam non ſimulatam affectantes] Gellius cum inſignem ex Gorgia Platonis locum attuliſſet x, 22, ſic concludit: *Hæc Plato, ſub perſona quidem, ſicut dixi, non proba, ſed cum ſenſu tamen, intelligentiæque communis fide, & cum quadam indiſſimulabili veritate diſſeruit: non de illa philoſophia, quæ virtu-*

tum

tum omnium diſciplina eſt, quæque in publicis ſimul & privatis officiis excellit, civitateſque & rempublicam, ſi nihil prohibeat, conſtanter & fortiter, & perite adminiſtrat: ſed de iſta futili ac puerili meditatione argutiarum, nihil ad vitam neque tuendam, neque ordinandam promovente, in quo id genus hominum conſeneſcunt male feriati, quos philoſophos eſſe & vulgus putat, & is putabat, ex cujus perſona hæc dicta ſunt. Iuſtitia apud Claudianum ſic Theodorum Manlium alloquentem, inducitur:

Scilicet illa tui patriam præcepta Platonis
Erexere magis, quam qui reſponſa ſecutus
Obruit Eoas claſſes, urbemque carinis
Vexit, & arſuras Medo ſubduxit Athenas.
Spartanis potuit robur præſtare Lycurgus
Matribus, & ſexum leges vicere ſeveræ:
Civibus & vetitis ignavo credere muro
Tutius objecit nudam Lacedæmona bellis.
At non Pythagoræ monitus, annique ſilentes
Famoſum Oebalii luxum preſſere Tarenti.

Non immerito ergo juris magiſtri omnes ſapientes appellati. Gellius IV, I. quod nomen ſingulari quodam jure datum Græce Sempronio, Latine Attilio docebit nos Pomponius titulo ſequente.

Publicum jus in ſacris, in ſacerdotibus, in magiſtratibus conſiſtit] De ſacris & ſacerdotibus dicebat jus pontificium, cujus multa mentio apud Ciceronem, (qui & jus religionis id nominat) apud Servium, Gellium, Macrobium, Scholiaſten Horatii. Huc poſt Chriſtianiſmum ſpectant decimus ſextus liber Codicis Theodoſiani, & multa in primo libro Iuſtinianei Codicis, multa in Novellis & Francicis Capitulari-

tularibus: ubi canones ab Eccleſia prudenter conſtituti publica auctoritate firmantur, oſtenduntque reges ſe non dominos eſſe Eccleſiæ, ſed tutores & vindices. De Magiſtratibus plurima ibidem habemus in primo libro, tum Theodoſiani, tum Iuſtinianei Codicis. Mixta ſunt quæ de jure fiſci, quæque de accuſationibus publicorum judiciorum agunt. partim enim rempublicam, partim privatos ſpectant. Sic & leges ſumtuariæ, ut quæ glandia & glires in cœnis vetabant, de quibus Plinius libro XXXVI hiſtoriæ naturalis. idem legem refert per quam ſervis vetita pictura.

Ius naturale eſt quod natura omnia animalia docuit] Cur hanc diſtributionem juris in jus naturæ & gentium ſic acceptum minus eſſe philoſophicam putemus, diximus nos I de jure Belli ac Pacis, cap. I, §. 9, & II. Dixit & eruditiſſime, ut ſolet, Seldenus, de jure naturæ & gentium, ſecundum Hebræos. Itaque rectius jus dividitur in id quod natura eſt, & per ſe hominibus non corruptis patet: & in id quod eſt ex conſtituto: quod rurſum eſt aut multis gentibus commune ex conſuetudine antiqua, aut proprium civitatis cujuſque, ſive id legibus, ſive moribus conſtet.

L. Vt vim.

Cum inter nos cognationem quandam natura conſtituit] Ariſtoteles Rhetoricorum I, II: *καὶ ἐπεὶ τὸ κατὰ φύσιν ἡδὺ, τὰ συγγενῆ δὲ κατὰ φύσιν ἀλλήλοις ἐστιν, ἅπαντα τὰ συγγενῆ καὶ ὅμοια, ἡδέα, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, οἷον ἄνθρωπος ἀνθρώπῳ. Quando quæ natura conveniunt, cara ſunt, quæ autem cognata ſunt, conveniunt inter ſe ſecundum naturam, ideo*

D cogna-

cognata ac ſimilia cara ſunt ut plurimum, velut homo homini.

L. *Manumiſſiones.*

Cum jure naturali omnes liberi naſcerentur] Liberorum vocem hic intellige, κατὰ στέρησιν, non ἐναντίως, id eſt, *nulli ſervituti addicti.* vide II de jure Belli ac Pacis XXII, II.

L. *Omnes populi.*

Quod vero naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtoditur] Optime enim ei convenit ſermo iſte, quem Antigonæ tribuit Sophocles.

οὐ γάρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύξας τόδε,
οὐδ' ἡ ξυνοικος τῶν κάτω θεῶν δίκη,
οἱ τούσδ' ἐν ἀνθρώποισιν ὥρισαν νόμους·
οὐδὲ σθένειν τοσοῦτον ᾠόμην τὰ σὰ
κηρύγμαθ', ὥς τ' ἄγραπτα κ' ἀσφαλῆ θεῶν
νόμιμα δύνασθαι θνητὸν ὄνθ' ὑπερδραμεῖν.
οὐ γάρ τι νῦν τε κ' χθὲς ἀλλ' ἀεί ποτε
ζῇ ταῦτα, κοὐδεὶς οἶδεν ἐξ ὅτου φάνη.
Decreta quippe hæc nec ſupremus Iuppiter,
Nec fas deorum manium dictaverat:
Queis alia jura debet humanum genus.
Nec id valere credidi juſſus tuos,
Vt jura non conſcripta, ſed nutu deum
Conceſſa, ſempiterna, mortalis ſatus
Violare poſſes. Non enim nuper vigent:
Sed ævo ab omni: initia in occulto latent.

quos verſus Apollonius olim uſurpavit contra Neronis edictum.

Honeſte vivere, alterum non lædere, ſuum cuique tribuere] Horum primum ad juſtitiam illam pertinet, quam generalem vocat Ariſtoteles.

les: altera duo ad ſpecialem: prius, removendo contrarium: nam

Virtus eſt vitium fugere, & ſapientia prima,
Stultitia caruiſſe.

poſterius, id ponendo quod huic virtuti eſt proprium. vide quæ dicta ad eundem locum in Inſtitutionibus.

DE ORIGINE IVRIS CIVILIS, ET omnium magiſtratuum, & ſucceſſione prudentum.

Habes non pauca huc pertinentia apud Gellium XVII, 21.

L. Neceſſarium.

Initio civitatis noſtræ populus ſine lege certa, ſine jure certo primum agere inſtituit] Notant veteres, & Ioſephus adverſus Appionem II, ipſam vocem νόμος nuſquam eſſe apud Homerum.

Omniaque manu à regibus gubernabantur] Iuſtinus initio hiſtoriæ: *Populus nullis legibus tenebatur: arbitria Principum pro legibus erant.* Tacitus annalium III, *Nobis Romulus ut libitum imperitaverat.*

Ad populum tulit] Sic apud Euripidem Supplicibus de bello Thebanis inferendo ad populum Athenienſem fert Theſeus: & pleraque regna illis temporibus erant μετ' εὐδοκίας πλήθους, cum bona voluntate populi: atque id Romæ obtinuiſſe notavit & Halicarnaſſenſis & Seneca epiſtola CVIII.

Quarum ferendarum auctorem fuiſſe decemviris Hermodorum quendam Epheſium, exſulantem in Italia, quidam retulerunt] Strabo de eo

libro XIV: δοκεῖ δὲ οὗτος ὁ ἀνὴρ νόμους τινας Ῥωμαίοις συγγράψαι. *videtur hic vir leges quaſdam ſcripſiſſe Romanis.* Hic eſt Hermodorus, quem ideo à ſe expulerant Epheſii, quod dicerent: *Nemo inter nos unus excellat:* (ὀνήϊστος ἔστω) *ſed ſi quis exſtiterit alio loco, & apud alios ſit.* narrat Cicero Tuſculanarum quinto. Sed & in Heraclito Diogenes Laërtius, additque dixiſſe Heraclitum, dignos eſſe ob id dictum Epheſios, qui omnes puberes interirent, impuberes vero in alias terras deportarentur.

Cenſores conſtituti ſunt] Apud Scholiaſten Iuvenalis: *Cenſor, judex morum.* Ciceroni cenſor præfectus moribus, & magiſter veteris diſciplinæ & ſeveritatis.

Tribunos ſibi in monte Sacro creavit] Præter hiſtoricos vide Aſconium ad orationem pro Cornelio.

Qui eſſent plebei magiſtratus] Cuſtodes libertatis, ut ait Scholiaſtes Iuvenalis. Pluſne nocuerint, an profuerint reipublicæ, vide diſputationem in partem utramque apud Ciceronem, tertio de legibus.

Et triumviri capitales] Ad quos alludens Plautus ſcena prima Amphitruonis:

Quid faciam nunc ſi tresviri me in carcerem
compegerint?

& Cicero ad Trebatium: *Treviros vites cenſeo, audio capitales eſſe: mallem auro, ære, argento eſſent:* Scholiaſtes Horatii ad illud:

Sectus flagellis hic triumviralibus.

Triumviri capitales erant, qui verberabant, & necabant à conſulibus damnatos. Meminit & Cicero Oratore.

Et quia magiſtratibus veſpertinis temporibus in publi-

publicum eſſe inconveniens erat] Ne pernoctarent in roſtris, ut loquitur ſcriptor de cauſis corruptæ eloquentiæ. Solis enim occaſus ſuprema tempeſtas erat in judiciis: Gellius XVII, 2. & Cenſorinus. Sic & Senatuſconſultum poſt occaſum ſolis factum ratum fuiſſe negat Varro apud Gellium XIV, 7. addit Seneca de tranquillitate animi 15, novam relationem poſt horam decimam in Senatu fieri vetitam. In accuſatione Flaminii apud Senecam patrem: *à prætore lege actum eſt ad lucernam.* Seneca filius de ira libro III, 18: *Quid tam inauditum quam nocturnum ſupplicium?*

Ita decem & octo prætores in civitate jus dicunt] Addidit prætores tutelares M. Antoninus philoſophus.

Poſtea vero Latinarum feriarum cauſa introductus eſt] Nempe quia conſules feriarum Latinarum cauſa in monte Albano aberant, ideo præfectus urbi creabatur, qui eorum vicem ſuppleret. Vide Nicolaum Damaſcenum in vita Auguſti, & Tacitum annalium VI, qui & annalium IV Druſum narrat hoc functum munere. adde Gellium XIV, 8. Hinc interpretare illud Lucani:

Pulvere vix tecta poterunt monſtrare ruinæ
Albanoſque Lares, Laurentinoſque Penates,
Rus vacuum, quod non habitat, niſi nocte coacta
Invitus, queſtuſque Numam juſſiſſe Senator.

Ejuſdem eſt:

oſtendens confectas flamma Latinas.

Ferias ſcilicet: & alibi:

Vidit flammifera confectas nocte Latinas.

Quo facilius conſuli poſſet] Promere jura, ait Horatius, quod Scholiaſtes exponit reſponde-

re de jure. Præſcribebatur foribus, licet conſulere. Cicero pro Muræna: quo alludens Tibullus:

me, qui ſpernentur, amantes
Conſultent. cunctis janua noſtra patet.

Tripertita] Si recte advertas, pleraque juriſconſulti noſtri in tria diviſere, quod is numerus aliquid divini habere crederetur. alioqui, ſi quis accuratam ſectionem inſtituere volet, facile genus quodque in duo ſecabit, & horum alterum rurſum in duo. Sic jus eſt natura aut poſitione. poſitione gentium aut civile. jus eſt publicum aut privatum: publicum in ſacris, in profanis. præcepta juris aut ad juſtitiam ſpectant generalem aut ſpecialem: ad ſpecialem, vetando, jubendo. pertinet jus ad perſonas, aut ea quæ extra perſonam ſunt: extra perſonam ſunt res & actiones. perſonæ ſunt liberæ aut ſerviles. liberæ ingenuæ aut libertinæ: & ita de cæteris.

Publius Mucius] Scævola, juriſconſultus, cujus multa apud Ciceronem mentio, & apud Horatium ejuſque Scholiaſten.

Aulus Caſcelius] Meminit ejus Horatius & Scholiaſtes, qui & juriſperitum & ſapientem vocat.

Item Salvius Iulianus] Qui edictum fecit perpetuum ex edictis annalibus, juris urbani ſcientia præſtans: imperator haud æque bonus, quo exemplo Aurelius Victor nos monet, ni ingenium adjuvet, imbecillem eſſe eruditionem.

DE

DE LEGIBVS, SENATVSCONSVLtis & longa conſuetudine.

L. I.

Lex eſt commune præceptum] Hæc definitio curtata eſt ex ea Demoſthenis quæ ſequitur: Eſt autem locus is Demoſthenis in priore adverſus Ariſtogitonem. Ariſtoteli initio Rhetoricorum ad Alexandrum lex definitur, λόγος ὡρισμένος καθ' ὁμολογίαν κοινὴν πόλεως μηνύων πῶς δεῖ πράττειν ἕκαστα. *Sermo conſtitutus ex communi civitatis conſenſu, indicans quomodo quidque fieri debeat.* Quæ definitio proprie quidem popularem ſtatum reſpicere videtur: poteſt tamen & principum conſtitutionibus aptari, ubi principum poteſtas ex populi conſenſu nata eſt. Chalcidius ad Timæum: *Quid eſt lex, niſi juſſum ſciſcens honeſta, prohibens contraria?* Eſt inter Orphica hymnus νόμου, id eſt, legis, ſed eo ſignificatu, ut etiam Dei legem, qua hoc univerſum regitur, comprehendat.

ἀθανάτων καλέω, καὶ θνητῶν ἁγνὸν ἄνακτα,
οὐράνιον νόμον, ἀστροθέτην, σφραγῖδα δικαίαν,
πόντου τ' εἰναλίου καὶ γῆς φύσεως τὸ βέβαιον,
ἀκλινῆ, ἀστασίαστον, ἀεὶ τηροῦντα νόμοισιν,
οἷσιν ἄνωθε φέρων μέγαν οὐρανὸν αὐτὸς ὁδεύει.
καὶ φθόνον οὐ δίκαιον ῥοίζου τρόπον αὐτὸς ἐλαύνει·
ὃς καὶ θνητοῖσιν βιοτῆς τέλος ἐσθλὸν ἐγείρει.
αὐτὸς γὰρ μοῦνος ζώων οἴακα κρατύνει
γνώμαις ὀρθοτάταισι συνών, ἀδιάστροφος αἰεί,
ὠγύγιος, πολύπειρος, ἀβλάπτως πᾶσι συνοικῶν
τοῖς νομίμοις, ἀνόμοις δὲ φέρων κακότητα βαρεῖαν.
ἀλλὰ μάκαρ πάντιμε. φερόλβιε, πᾶσι ποθεινὲ
εὐμενὲς ἦτορ ἔχων μνήμην σέο πέμπε φέριστε.

Reginam celebro, ſanctam mortalibus, & Dis
Cœlicolam legem, aſtriferam, terræque, marique
Impreſſam ſpeciem, naturaï ſolidamen,
Immotam ſine turbelis, ſublimitus orta
Scita, quibus cœli peragres loca celſa, ferentem,
Quæ ſtridore ſuo livorem pellit iniquum,
Datque homini vitæ felicem imponere finem.
(Namque guberna tenet cunctorum ſola animantum:)
Senſibus in rectis habitantem inflexibilem vim,
Quæ caſta experienſque, bonis innoxia cunctis
Semper adeſt, ſed ad injuſtos mala plurima portat:
Cunctis cara, ferax opibus, veneranda, vetuſta,
Nos tutare favens ſemper, memoreſque tui fac.

L. Nam &.

Ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων] Ἀκούσια ἁμαρτήματα, hic vocat eas culpas, à quibus abeſt dolus, de qualibus eſt lex Aquilia. Vide quæ diximus ad inſtitutiones de injuriis.

Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεύς] Laudat hoc dictum Stoïcorum Origenes contra Celſum quinto, præcipueq; ad naturæ legem id refert.

Κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων] Dion Chryſoſtomus oratione LXXVI, ἐστὶ δὲ ὁ νόμος τοῦ βίου μὲν ἡγεμὼν, τῆς πόλεως δὲ ἐπιστάτης κοινός· τῶν δὲ πραγμάτων κανὼν δίκαιος πρὸς ὃν ἕκαστον ἀπευθύνειν δεῖ τὸν αὐτοῦ τρόπον. εἰ δὲ μὴ σκολιὸς ἔσται, καὶ πονηρός. *Lex vitæ dux eſt: communis civitatum magiſtra: rerum recta norma, ad quam quiſque mores ſuos confirmare debet: ni id faciat, futurus obliquus & malus.*

Προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον] Male quidam libri προστακτικόν.

Sto-

Stobæus ex Stoïcis: τὸν δὲ νόμον σπουδαῖον εἶναί φασι, λόγον ὀρθὸν ὄντα, προστακτικὸν μὲν τῶν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ τῶν οὐ ποιητέον. τοῦ δὲ νόμου ἀστείου ὄντος, καὶ ὁ νόμιμος ἀστεῖος ἂν ᾖ. νόμιμον μὲν γὰρ εἶναι ἄνδρα καὶ ἀκολουθητικὸν τῷ νόμῳ καὶ πρακτικὸν τῶν ὑπ' αὐτοῦ προστατομένων. νομικὸν δὲ τὸν ἐξηγητικὸν τοῦ νόμου· μηδένα δὲ τῶν φαύλων μήτε νόμιμον εἶναι, μήτε νομικόν. *Legem eſſe virtute præditam, ut quæ ſit recta ratio, imperans facienda, non facienda prohibens. Cum vero lex ſit res venuſta, etiam legalem hominem venuſtum eſſe. Legalem autem eſſe qui legi obſequatur, & ab ea imperata præſtet. at legiſperitum legis eſſe interpretem. Malorum autem neminem, aut legalem eſſe aut legiſperitum.* Philo de præmiis & pœnis: νόμος δὲ οὐδέν ἐστιν ἕτερον, ἢ λόγος προστάττων ἃ χρὴ, καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ χρή. *Lex nihil aliud eſt quam ratio præcipiens quæ oportet, vetans quæ non oportet.* quæ eadem habes & in Origenis Philocalia. Legem frænum dici notat ad Horatium Scholiaſtes. Ait Plinius libro XXXVI, de veteribus: *Nullas potius quam irritas leges eſſe voluerunt.* recte admodum: nam & Themiſtocles dicebat, neque bonum fore poëtam qui præter melos caneret, neque ſe magiſtratum bonum, ſi præter leges judicaret.

L. *Iura conſtitui.*

Vt dixit Theophraſtus] Nempe libris de legibus, quarum excerpta habes apud Stobæum.

Ἐπὶ τὸ πλεῖστον] Hoc ipſum notavit & Maimonides Ductore dubitantium III, 35. Ariſtoteles Nic. VI, 14.

L. *Legis virtus.*

Legis virtus hæc eſt, imperare, vetare, permittere, punire] Donatus ad Adelphos: *Alia ſinunt leges, alia cogunt fieri.*

L. *Iura.*

Iura non in ſingulas perſonas, ſed generaliter conſtituuntur] Plutarchus quo loco de fato agit, idque legi comparat, ſic ait: ὁ πολιτικὸς νόμος περί τε ἀριστέως καὶ λειποτάκτου διαλέγεται, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. ἀλλ' οὐ περὶ τοῦδε ἢ τοῦδε νόμιμόν ἐστιν. ἀλλὰ τὸ μὲν καθόλου προηγουμένως, τὰ δὲ ὑποπίπτοντα τούτων ἑπομένως. καὶ γὰρ τὸ τιμῆσαι τόνδε τὸν ἠριστευκότα, καὶ τὸ κολάσαι τόνδε τὸν λειποτακτήσαντα, νόμιμον ἂν φήσαιμεν, ὡς δυνάμει δὲ περὶ τούτων διατεταγμένου τοῦ νόμου, ὃν τρόπον ὁ ἰατρικὸς, καὶ ὁ γυμναστικὸς, ὡς εἰπεῖν, νόμος δυνάμει τὰ καθ' ἕκαστα τοῖς ὅλοις συμπεριλαμβάνει. *Lex civilis de viro forti & de aciei deſertore loquitur, parique modo de cæteris: non autem de hoc aut illo aliquod jus eſt, ſed primarium eſt id quod eſt generale: quæ ſub id cadunt per conſequentiam veniunt. nam & hunc qui fortiter fecit honore, & hunc qui aciem deſeruit pœnis affici jus eſſe dicimus, quia ſcilicet vi ac potentia de hoc quoque lex egit: quomodo & medica & palæſtrica lex, ſi ita loqui liceat, potentia quadam res ſingulas in univerſis comprehendit*: optime, & pari modo fatum explicat Hierocles & Chalcidius.

L. *Neque leges.*

Neque leges, neque ſenatuſconſulta ita ſcribi poſſunt, ut omnes caſus, qui quandoque inciderint, comprehendantur] Cauſa: ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον

ῥῆσθαι

θέσθαι νόμον, ὥστε ψηφίσματος δεῖ· τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών· *de quibuſdam ferri lex non poteſt : ſed decreto opus : nam infiniti regula infinita.* Materia infinita eſt de qua agit lex. Ariſt. Nic. v, 14. & non nimis ſubtiliter ferendas leges notat Strabo de Thuriis, libro v, Cato apud Livium libro xxxiv. *Nulla lex ſatis commoda omnibus eſt. id modo quæritur, ſi majori parti, & in ſummam prodeſt.*

L. Et ideo.

Aut interpretatione] Vt L. ſi quis, §. quod ſi, D. de juriſdictione. id κατὰ συλλογισμὸν vocant Rhetores. qua de re diximus libro II de jure Belli ac Pacis, XVI, 20. Ex ſcripto ad id quod ſcriptum non eſt, dicit Quintilianus.

L. Non poſſunt.

Ad ſimilia procedere] Frequens id interpretibus legis Hebrææ. Exempla vide in Baba Kamma I, I. & VI, I.

L. Scire.

Scire leges non hoc eſt verba tenere, ſed vim ac poteſtatem] Simile illud Caſſiodori : *Legem facere non eſt verba legis exterius ſequi, ſed mentem & intentionem legis obedienter implere.* Hieronymus ad Galatas I. *Ne putemus in verbis ſcripturarum eſſe Euangelium, ſed in ſenſu : non in ſuperficie, ſed in medulla : non in ſermonum foliis, ſed in codice rationis.*

L. Non omnium.

Non omnium quæ à majoribus conſtituta ſunt, ratio reddi poteſt] Cicero de natura deorum III:

A te enim philoſopho rationem accipere debeo. majoribus autem noſtris, etiam nulla ratione reddita, credere. Habet idem Plutarchus de ſera numinis vindicta. Hieronymus dialogo II contra Pelagianos: *Neque enim in lege ratio quæritur, ſed auctoritas.*

L. *Incivile eſt.*

Incivile eſt niſi lege tota perſpecta, una aliqua particula ejus propoſita judicare vel reſpondere] Hilarius libro IX de Trinitate: *Dictorum intelligentia aut ex propoſitis, aut ex conſequentibus exſpectatur.* Hieronymus ad XXI Matthæi: *Prudentem ſemper admoneo lectorem, ut non ſuperſtitioſis acquieſcat interpretationibus, & quæ commatice pro fingentium dicuntur arbitrio: ſed conſideret priora, media & ſequentia, & nectat ſibi univerſa, quæ ſcripta ſunt.* Eulogius Patriarcha Alexandrinus: μὴ δεῖν ἐκ μέρους τὰ συγγεγραμμένα κρίνειν, μηδ' ἀποσπάσματά τινα λαμβάνοντας διὰ τούτων τὴν ὅλην τοῦ γράφοντος ἐνδιαβάλλειν διάνοιαν. *Non oportet ex particulis dijudicare ſcripta, neque fragmentis quibuſdam decerptis, ex illis totum ſcriptoris calumniari propoſitum.* Euſtathius Antiochenus: δεῖ δὲ φιλαληθεῖς τοὺς ἐννόμους ἀγωνιστὰς, πάντα περιλαβόντας ἀπαραλείπτως, ἀλλὰ μὴ πρὸς ἀπάτην, μέρος μὲν, ἀποσιωπᾷν, μέρος δὲ ἀποσπῶντας, προφέρειν. *Oportet eos qui veri amantes legitime certare cupiunt, omnia proferre conſequenter, non per dolum partem ſilentio premere, partem abruptam producere.* Baſilius: οὐ νεώτερον τοῦτο τῆς δοκήσεως τὸ ἀσέβημα, ἀλλὰ πάλαι ἀπὸ τοῦ ματαιόφρονος ἀρξάμενον Οὐαλεντίνου ὃς ὀλίγας τοῦ Ἀποστόλου λέξεις ἀποσπαράξας, τὸ δυσσεβὲς ἑαυτοῦ κατεσκεύασε πλάσμα· ὥστε τῶν αἱρετικῶν

ἐστὶν

ἐστιν ἀπόνοια μέρος τι παραλαβόντα τῆς γραφῆς, καὶ τοῦτο παραχαράσσοντα, δι' αὐτοῦ τε συκοφαντεῖν τὰ λοιπὰ, καὶ διὰ τῆς τῶν ἱερῶν λογίων συκοφαντίας καὶ κατατομῆς συγκροτεῖν ἑαυτοῖς τὴν ἀσέβειαν. *Non novum hoc eſt arrogantiæ facinus, ſed jam olim à ſtulto ſapiente venit Valentino, qui paucas Apoſtoli voces deſtringens, impium ſibimet figmentum cudit. Hæc enim eſt hæreticorum vecordia, particulam aliquam de Scriptura decerpere, per eamque adulteratam cætera infamare, ac tali mutilatione ac calumnia, contra Scripturas blandiri ſuæ impietati.* Habet hæc Photius. quibuſcum non male convenit Tertulliani illud adverſus Praxeam: *Proprium eſt hoc omnium hæreticorum. nam quia pauca ſunt quæ in ſilva invenire poſſunt, pauca adverſus plura defendunt.* Et de Pudicitia: *Solenne hæreticis alicujus capituli ancipitis occaſione adverſus exercitum ſententiarum inſtrumenti totius armari.* Paria habet Cyrillus libro VIII Theſauri, cap. 2. Quintilianus vero libro VII, cap. 17, inter modos ſcripti interpretandi ponit, cum in ipſis verbis legis reperimus aliquid, per quod probemus, aliud legumlatorem voluiſſe.

L. Minime.

Minime ſunt mutanda quæ interpretationem ſemper certam habuerunt] Nam & Ariſtoteles Politicorum II, 8, negat ob quaſvis utilitates mutandam legem: οὐ γὰρ τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας, ὅσον βλαβήσεται τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθείς. *Neque enim mutando tantum quis conſequetur boni, quantum nocebit conſuetudo non parendi ſuperioribus.* Quem ſenſum Auguſtinus his verbis extulit: *Conſuetudinis mutatio quan-*

tum utilitate adjuvat, tantum novitate perturbat. Auguſtus vero apud Dionem: τὰ ἐν ταὐτῷ μένοντα, κἂν χείρω ᾖ, συμφορώτερα τῶν ἀεὶ καινοτομουμένων. *Quæ in eodem manent ſtatu, etiamſi pejora ſint, magis proſunt, quam quæ ſubinde novantur.* Zaleucus: τῶν δὲ κειμένων νόμων, ἐάν τις δοκῇ μὴ καλῶς κεῖσθαι, μετατίθεσθαι ἐπὶ τὸ βέλτιον. μενόντων δὲ πάντας πειθαρχεῖν. ὑπὸ ἀνθρώπων ἡττᾶσθαι τοὺς κειμένους νόμους, οὐ καλὸν, οὐδὲ συμφέρον. ὑπὸ δὲ νόμου βελτίονος ὡς ἡττώμενον κατακρατεῖσθαι, καὶ καλὸν καὶ συμφέρον. *Legum quæ in uſu ſunt, ſi qua non videatur recta eſſe, liceat eam mutare in melius. Sed dum manet lex, omnes ei obediant. Nam ab hominibus vinci leges neque bonum, neque utile eſt: at legi meliori eas velut victas cedere, & bonum eſt, & utile.* Ideo idem Zaleucus, ut leges muniret mutandi difficultate, conſtituiſſe dicitur, ut ſuaſor abrogationis loqueretur ad populum collo in laqueum inſerto, ſtrangulandus niſi perſuaſiſſet. Apulejus: *Nemo ſponte capeſſat nova, niſi quem pœnituit priorum.*

L. Contra.

In fraudem vero qui ſalvis verbis legis ſententiam ejus circumvenit] Id κατασοφισμὸν vocat Cyrus de differentia ſtatus controverſiæ. circumſcriptionem vocant declamatores. Quintilianus pater controverſia CCCXLIII. *Neque enim unquam decurritur ad hanc legem, niſi cum rectum jus nequitia excluſum eſt.* Seneca in controverſia matris nothi lectæ pro parte. *Circumſcriptores dici ſolent, qui aliquid abſtulerunt. iſte nihil reliquit: tu, inquit, voluiſti pauper eſſe. Cur igitur queror, ſi egeſtate delector? Objici, inquit, non poteſt quod lege factum eſt. imo nihil niſi quod*

lege

lege factum eſt. Nam ſi quid aliter factum eſt, lege irritum eſt. Circumſcriptio ſemper crimen ſub ſpecie legis involvit. Quod apparet in illo, legitimum eſt; quod latet, inſidioſum. Semper circumſcriptio per jus ad injuriam venit. Sic fraudem legi à ſe latæ, ne quis plus quingenta agri jugera poſſideret, fecit C. Licinius Stolo, partem dando filio quem ob id emancipaverat. Livius VII, Valerius Maximus VIII, 7. Plinius historiæ naturalis libro XVIII. vbi Plinius ait eum ſubſtituta filii perſona amplius poſſediſſe. Sic fraudes & artes fictarum adoptionum habes apud Tacitum ann. XV, apud Scholiaſten Iuvenalis, ubi mulieres vetitæ erant capere, mariti fideicommiſſo gravati. Sic Clerici per fideicommiſſa illudebant legibus, quæ teſtamento quicquam relinqui Clericis vetabant. Hieronymus ad Nepotianum. Sic fraudes adverſus jus προτιμήσεως multas habes in Manuelis Comneni Novellis.

L. Fraus enim.

Ῥητὸν ἀπὸ διανοίας] Voces ſunt ſumtæ de Rhetoribus Græcis.

L. Princeps.

Princeps legibus ſolutus eſt] Servius ad XI Æneidos: *Vnde Imperatores & virgines Veſtæ, quia legibus non tenentur, in civitate habent ſepulchra.* Harmenopulus hanc ſententiam interpretatur de legibus pœnam irrogantibus. Ambroſius Apologia Davidis: *Rex utique erat: nullis ipſe legibus tenebatur, quia liberi ſunt reges à vinculo delictorum. Neque enim ullis ad pœnam vocantur legibus, tuti imperii poteſtate.* Gregorius

rius Turonenſis ad Chilpericum: *Si quis de nobis, ô Rex, juſtitiæ tramites tranſcendere voluerit, à te corripi poteſt. Si vero tu exceſſeris, quis te corripiet? Loquimur enim tibi, ſed ſi volueris, audis. ſi nolueris, quis te damnabit, niſi is qui ſe pronuntiavit eſſe juſtitiam?* Otto Friſingenſis in epiſtola ad Fredericum: *Soli reges, utpote conſtituti ſupra leges, divino examini reſervati, ſæculi legibus non cohibentur. unde & illud tam regis quam Prophetæ: Tibi ſoli peccavi.*

L. De quibus.

De quibus cauſis ſcriptis legibus non utimur, id cuſtodiri oportet, quod moribus & conſuetudine inductum eſt] Tertullianus de corona: *Conſuetudo autem etiam in civilibus rebus pro lege ſuſcipitur, cum deficit lex.* Vide de conſuetudinis auctoritate Dionem Chryſoſtomum.

L. Imo.

Immo magnæ auctoritatis hoc jus habetur] Itaque Solon Athenienſes in decennium tantum adſtrinxit, ut ſuis legibus uterentur, ratus vim conſuetudinis in poſterum ſatis futuram. Herodotus 1.

L. Nam Imperator.

In ambiguitatibus quæ ex legibus proficiſcuntur] Quæ legum ænigmata vocat Iuvenalis, quæſtiones obſcuras ad eum Scholiaſtes.

L. Ergo.

Ergo omne jus aut conſenſus fecit, aut neceſſitas conſtituit, aut firmavit conſuetudo] Ex Menandro:

τρία γάρ ἐστι, δέσποτα,
δι' ὧν ἅπαντα κρίνετ' ἢ κτ̀ τὰς νόμους,
ἢ τοῖς ἀνάγκαις, ἢ τρίτον γ' ἔθει τινί.
tria ſunt, queis, Here,
Dijudicantur cuncta, legum regulis,
Neceſſitatis, atque conſuetudinis.

Male vulgo γίνεται, pro κρίνεται. Sic Donatus ad Andriam: *Tribus vivitur modis, natura, conſuetudine, & ratione.*

DE CONSTITVTIONIBVS Principum.

L. 1.

Quod Principi placuit, legis habet vigorem] Guntherus Ligurini VIII:

pro lege voluntas
Principis eſſe ſolet. quicquid decreverit ille,
Eſſe ratum mos eſt, & legis habere vigorem.

Plane ex his quædam ſunt perſonales] Huic diſputationi præcidendæ adjiciebatur in præmiis dandis: *illi liberiſque ejus.* Servius ad IX Æneidos.

L. Αἱ μεταγενέστεραι.

Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσιν] Merito. Recte enim Solon νόμους dixit eſſe μετακινητὰς, leges mutabiles. Plutarchus: ἔν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις, κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα πρότερων. *Tam in decretis, quam in legibus, contractibus quoque & ſponſionibus, quæ poſteriora ſunt, habentur firmiora & validiora prioribus.* Tertullianus exhortatione caſtitatis: *Puto autem etiam in humanas conſtitutiones, poſteriora priſtinis prævalere.* Idem Apolegetico: *Veterem*

terem & ſqualentem ſilvam legum novis principalium reſcriptorum & edictorum ſecuribus truncatis & caditis. Et de Baptiſmo: *In omnibus poſteriora concludunt, & ſequentia antecedentibus prævalent.*

DE STATV HOMINVM.

L. Septimo.

Septimo menſe naſci perfectum partum jam receptum eſt, propter auctoritatem doctiſſimi viri Hippocratis] Vide Gellium III, 16. Macrobium I Saturnal. 6.

L. In orbe.

In orbe Romano qui ſunt, ex conſtitutione Imperatoris Antonini cives Romani effecti ſunt] Adriano id tribuit Chryſoſtomus in Acta: ἀπὸ Ἀδριανοῦ φασι πάντας εἶναι Ῥωμαίους. τὸ δὲ παλαιὸν οὐχ οὕτως ἦν. *Ajunt Adriani beneficio omnes factos Romanos. olim vero non ſic erat.* Sed pro Vlpiano eſt Aurelius Victor: is enim in M. Antonini philoſophi vita: *data cunctis promiſcue civitas Romana.* At Caracallæ id tribuit Dion Coccejanus. Fieri poteſt ut modo arctius, modo laxius intellectum ſit jus civitatis. per quos autem gradus huc ventum ſit, videbis apud Tacitum, in oratione Claudii Cæſaris, Annalium XI, fragmento.

L. Lex naturæ.

Lex naturæ hæc eſt, ut qui naſcitur ſine legitimo matrimonio, matrem ſequatur] Quia ſcilicet Romani, & multæ aliæ gentes volebant nullam eſſe rationem cognoſcendi partus, niſi per nuptias. & ſic naturæ vocem ſæpe per abuſio-

abuſionem ſumi notavimus libro II de jure Belli ac Pacis XII, 26. Græci & Romani in omni partu ſervili hoc ſervabant. at non & gentes aliæ, ut notavimus eodem libro V, 29.

DE HIS QVI SVI VEL alieni juris ſunt.

L. *Si dominus.*

Si dominus in ſervos ſævierit] Id & Hebræis legibus mulctabatur: Baba Kamma VIII, 3.

Vel ad impudicitiam, turpemque violationem compellat] Hoc Chriſtiane addidit Tribonianus. Nam ſub paganis Principibus in ſervo id neceſſitas vocabatur, ut eſt in Senecæ controverſiis: & apud Horatium:

ſi ancillula præſto
Sit, vel verna puer.

L. *Item.*

Quod jus proprium civium Romanorum] Itaque actio παρανοίας, ſive dementiæ liberis in parentes Romano jure non dabatur: Græco dabatur. Ariſtophanes Nubibus. Plato libro XI. Quint. VII, 5.

DE ADOPTIONIBVS, ET EMANcipationibus, & aliis modis, quibus poteſtas ſolvitur.

Qui à gente ad gentem, vel à familia ad familiam tranſit, prius ſe abdicare debet de priore. Servius in chartis Fuldenſibus ad II Æneidos. retinebant non nomen prioris familiæ, ſed veſtigium nominis: utpote pro Æmiliis dicebantur Æmiliani, pro Octaviis Octaviani.

Melio-

Meliores ſolere adoptari quam gigni libero
Demoſthenes dixit in fragmentis : Galba apu
Tacitum, Plinius in Panegyrico. Sunt tamen &
in alteram partem dicta. Euripides Melanipp

ἴστω δ' ἄφρων ὢν ὅστις ἄτεκνος ὢν τὸ πρὶν
παῖδας θυραίους εἰς δόμους ἐκτήσατο,
τὴν μοῖραν εἰς τὸ μὴ χρεὼν παραστρέφων.
ᾧ γὰρ θεοὶ δίδωσι μὴ φῦσαι τέκνα,
οὐ χρὴ 'γκαλεῖσθαι πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλ' ἐᾶν.
Amens & excors, prole qui propria carens
Aliena domui pignora adſciſcit ſuæ,
Arbitria fati more pervertens malo.
Cui ſtirps negata numine eſt cœleſtium,
Tolerare debet, non deos inceſſere.

Idem Erechtheo :

θετῶν δὲ παίδων ποῦ κράτος; τὰ φύντα γὰρ
κρείσσω νομίζειν τῶν δοκησάντων χρεών,
Stirpi inſitivæ nulla vis : præſtantius
Satu datum, quam lege mentitum genus.

DE DIVISIONE RERVM ET qualitate.

L. Nemo igitur.

Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur] Servius ad illud in prima Æneide: *Hoſpitio prohibemur arenæ. ut alibi : littuſque rogamus: occupantis enim eſt poſſeſſio littoris, unde oſtenduntur crudeles, qui etiam à communibus prohibeant.*

L. In tantum.

Sacræ autem res ſunt hæ, quæ publice conſecratæ ſunt, non privatæ] Vide quæ de hac re ad Inſtitutiones dicta.

Semel autem æde ſacra facta, etiam diruto ædificio

cio locus ſacer manet] *Nam ſi facta ædes eſſet, licet collapſa ſit, religio ejus occupavit ſolum.* Trajanus epiſtola 76.

Religioſum autem locum unuſquiſque ſua voluntate facit] Ita ut & reliquias transferre liceat, quod tamen Romæ conſulto collegio Pontificum, in provinciis præſide, fieri ſolebat. Trajanus epiſtola 74.

Cenotaphium quoque] Latine honorarium tumulum dixit Suetonius.

Sicut teſtis in ea re eſt Virgilius] Libro III, illo loco:

Solennes tum forte dapes, & triſtia dona
Ante urbem in luco falſi Simoentis ad undam
Libabat cineri Andromache, maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſam lacrymis, ſacraverat aras.

ubi Servius: *ad tumulum, id eſt, κενοτάφιον* Multa ſunt exempla κενοταφίων in Anthologia. meminere & Dionyſius Halicarnaſſenſis libro I, & Lampridius Severo: & Dion Coccejanus in fragmento de Caracalla.

L. Sanctum.

Sunt autem ſagmina quædam herbæ; quas legati populi Romani ferre ſolent] Verbenæ dictæ aliter. Plinius XXII, Feſtus. Origo ex Græco σάγισμα, pro ἄγισμα, unde ſagmen: ut ex ἄγημα agmen.

Quæ vocantur cerycia] De quibus diximus libro III de jure Belli ac Pacis, III, 8.

DE SENATORIBVS.

Senatui auctoritatem aliquam fuiſſe etiam regum

regum tempore notat ad v Æneid. Servius. de Senatorio jure quæſtiones egregias habes apud Plinium VIII, epiſt. 14. Senatores olim quoſdam fuiſſe, quibus in Senatu ſententiam dicere non licebat, docet Gellius III, 18. Vide infra L. ult. Qui ſenatum habere, ac ſenatuſconſultum facere potuerint, qui intercedere ſenatuſconſulto; quibus locis, quibus temporibus, quibus modis fierent ſenatuſconſulta, de quibus rebus primum referretur, quis primus ſententiam rogaretur, idem XIV, 7 & 8. & IV, 10. Senatuſconſultorum formulam habes infra de petitione hereditatis, & ad Vellejanum, Macedonianum, Trebellianum, habes ſex apud Frontinum pertinentia & aquæductus, duo in epiſtolis Lælii ad Ciceronem, apud Livium libris XXVI & XXXI. apud Macrobium I Saturnal. 12, adde alia quæ congeſſit Briſſonius. Huc pertinet in notis illud: Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. *Quod de ea re fieri placuit, de ea re univerſi ita cenſuerunt.* Solitam in ſenatu rationem præmitti ſententiæ, notat ex Salluſtio Servius ad x Æneidos.

DE OFFICIO CONSVLIS.

Veteri republica quanta fuerit conſularis auctoritas ex hiſtoriis, Cicerone, & aliis diſcimus. notat ex Varrone Gellius XIII, 2. *Conſul quod conſulere Senatui & populo debet.* Varro Conſules, & cæteros qui imperium & lictores habebant, habuiſſe ait vocationem: tribunos plebis, & alios qui viatorem habebant, prehenſionem: quæſtores & alios, qui nec lictorem, nec viatorem haberent, neutrum. Manſit adhuc aliqua ſpecies auctoritatis penes conſules

[a]d Trajanum uſque, ut ex Plinio diſcimus. [T]empore M. Antonini philoſophi appellatum [a] conſulibus. Poſt id hæc auctoritas magis ma[g]iſque exolevit, manſeruntque eis ſimulacra [h]onorum in ludis exhibendis, & manumiſſio[n]ibus, ut hoc titulo diſcimus, & ex Claudiano [q]uarto & ſexto conſulatu Honorii & conſula[t]u Manlii.

DE OFFICIO PRÆFECTI prætorio.

Prætor olim dictus qui præiret exercitu. ita Varro. hinc naves prætoriæ: hinc prætorium, & prætorianus miles. iis qui præerat, dictus Præfectus Prætorio. Erant autem & Præfectus Prætorio, & Præfectus urbis, & Quæſtor, illuſtres, ut ex libris & inſcriptionibus apparet.

L. I.

Appellandi facultas interdicta eſt] Sic Mithridates Eupater Metrodorum Scepſium judiciis impoſuit, ea cum poteſtate, ut ab ipſo ad Regem appellatio non eſſet. teſtantur id Appianus & Diodorus Siculus.

DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI.

Vide quæ ſupra, titulo de origine juris dicta. Hunc villicum dixit Iuvenalis, nimirum quia ſub Nerone ita jacuit urbis præfectura, quaſi urbs ipſa jam tum eſſet villa Principis. Scholiaſtes ad Iuvenalem. Diſcimus Floriani tempore ſenatum recuperata poteſtate voluiſſe ab omnibus poteſtatibus ad præfectum urbis provocari. Sed non manſit is mos, redactaque ejus juriſdictio ad centeſimum milliare. Ab ipſo autem

appel-

appellabatur Imperator, vide Ammianum XXVIII. Iudicabat præfectus urbis etiam de Senatoribus. Symmachus II,75. L.actor. Cod. Theod. de juriſdictione, & L. Quia, de maleficis. Caſſiodorus VI, 4. Rutilius Gallicus hoc functus munere, cuſtos urbis dicitur Iuvenali. de quo Gallico Papinius:

Quem penes eſt trepidæ mitis cuſtodia Romæ. ibidem dicitur, proxima cervix ponderis immenſi: oſtenditurque curam habuiſſe & municipiorum, & coloniarum, quas urbes togatas vocat poëta.

DE OFFICIO PRÆTORVM.

Prætor, præfectus vigilum, præſides ſpectabiles erant. patet ex inſcriptionibus.

Barbarius Philippus] Eſt hæc hiſtoria & apud Suidam in voce βαρβάριος.

Et verum puto, nihil eorum reprobari] Sic Ariſtoteles Politicorum III,2, defendit etiam non juſte civem factum, civem dici. Et preſbyteri facti ab Epiſcopo, qui rite factus Epiſcopus putabatur, etiamſi poſtea vitio factus Epiſcopus cognoſcatur, preſbyteri manent. vide Balſamonem ad ſynodum Sardicenſem.

Cum etiam potuit populus Romanus ſervo decernere hanc libertatem] Et eum liberum facere ex vi dominii eminentis. Sic Athenienſium decretum recitat Dion Chryſoſtomus ſermone XV, de libertate donandis ſervis ob militiam. Et Ariſtoteles dicto loco commemorat à Cliſthene poſt tyrannos ejectos etiam ſervos adſcriptos tribubus. Sic Vindicium populus Romanus Bruto conſule fecit liberum, Livius II.

DE

DE OFFICIO QVÆSTORIS.

Longe aliud libera republica, aliud ſub Cæſaribus hoc munus. Libera republica quæſtor à quærendo, qui conquireret pecunias publicas. Varro. Quæſtores ærarium curabant, ejuſque pecunias expenſas & acceptas, in tabulas publicas referre conſueverant. Aſconius. Ea cura poſtea ad præfectum ærario tranſlata. Gellius XII, 23. Quæſtor ſub Cæſaribus precum auditor, legum conditor Symmacho I, 17. Armarium legum Caſſiodoro VI, 5. vox legum VIII, 13. Corippo:

procerum deus, arbiter orbis,
Principis auſpicio, leges & jura gubernans,
Iuſtitiæ vindex, inopum pater, omnia curans
Iudiciis relevare pius.

Inſtitutio eſt à Conſtantino Magno, ut tradit Zoſimus V Codicilli apud Caſſiodorum VI. Deſcriptionem hujus officii luculentam habes apud Caſſiodorum VIII, 7, 8.

L. I.

Triumviri praerant] De quibus dictum ad titulum de origine juris.

Erat autem familia publica circa portam] Indici ſolita per caſtra averſa. Vide inſcriptiones Gruteri p. 248, 358, 411.

Cum hamis & dolabris] Et cum ſiphonibus: Plinius X, 42, cum hamis & aqua: Scholiaſtes Iuvenalis, qui & cohortem ejus Sparteolos vocatos dicit.

DE OFFICIO PROCONSVLIS & Legati.

L. Omnes.

Omnes Proconſules ſtatim quum urbem egreſſi fuerint, habent juriſdictionem, ſed non contentioſam, ſed voluntariam, ut ecce manumitti apud eos poſſunt tam liberi quam ſervi] Manumiſſione nempe illa pleniore, quæ cives Romanos facit. Plinius VII, epiſt. 16, de Caleſtrio Tyrone, qui Proconſul provinciam Bæticam petiturus, per Ticinum tranſibat, ad Fabatum proſocerum ſuum ſcribens, qui non longe à Ticino agebat: *Spero, imò confido, facile me impetraturum, ut ex itinere deflectat ad te, ſi voles vindicta liberari quos proxime inter amicos manumiſiſti.*

L. Obſervare.

Proficiſci autem proconſulem melius quidem eſt ſine uxore, ſed & cum uxore poteſt] Egregiæ hac de re in partem utranque diſſertationes apud Tacitum Annalium III. Eſt hæc lex deſumpta ex libris Vlpiani de officio proconſulis, quos ſæpe citatos invenies in Gloſſario, quod primus edidit Henricus Stephanus.

Vt ſi quid uxores eorum, qui ad officia proficiſcuntur, deliquerint, ab ipſis ratio & vindicta exigatur] Iuvenalis Satyra VIII:

Si tibi ſancta cohors comitum, ſi nemo tribunal
Vendit acerſecomes, ſi nullum in conjuge crimen,
Nec per conventus, & cuncta per oppida curvis
Vnguibus ire parat nummos raptura Celæno,
Tunc licet à Pico numeres genus.

ubi Scholiaſtes: *Si nemo ſervorum tuorum actus*

tuos

tuos vendit: ſi ephebus intonſus non eſt, pro quo ſententia diſtrahatur, ſi uxor tua te adminiſtrante nihil rapit: denique ſi vir es bonus, patiar ut, falſo licet, ex quovis genere nobili tibi fingas originem, vel à Pico, qui Fauni pater fuit. Cicero ad Q. fratrem: *Quos vero aut ex domeſticis convictionibus, aut ex neceſſariis apparitoribus, tecum eſſe voluiſti, qui quaſi ex cohorte prætoris appellari ſolent, horum non modo facta, ſed etiam dicta omnia nobis præſtanda ſunt.*

Obſervare oportet, ut per eam partem provinciam ingrediatur, per quam ingredi moris eſt, & quas Græcia ἐπιδημίας vocat, ſive καταπλουν: obſervare in quam primum civitatem veniat vel applicet. Magni enim facient provinciales ſervari conſuetudinem iſtam, & hujuſmodi prærogativas.] Plinius VIII, epiſt. 24: *Reverere gloriam veterem, & hanc ipſam ſenectutem, quæ in homine venerabilis, in urbibus ſacra eſt. ſit apud te honor antiquitati.* vide & cætera ibi egregia.

L. Nec quicquam.

Circa advocatos patientem eſſe proconſulem oportet] Plinius VI, epiſt. 2: *Equidem quoties judico, quod vel ſæpius facio quam dico, quantum quis plurimum poſtulat aquæ, do. etenim temerarium exiſtimo divinare quam ſpatioſa ſit cauſa inaudita, tempuſque negotio finire, cujus modũ ignores, præſertim cum primum religioni ſuæ judex patientiam debeat, quæ pars magna juſtitiæ eſt.* Cicero in epiſt. ad fratrem, quam ſæpe legant & relegant cenſeo, qui in provincias mittuntur, Octavium laudans: *quoties quiſque voluit, dixit, & quamdiu voluit.* Plinius Panegyrico: *finem ſermoni, ſuus cuique pudor, non tua ſuperbia fecit.*

Sed cum ingenio, ne contemtibilis videatur] Ne ei eveniat quod Claudio Imperatori, qui ita eviluit, ut paſſim, ac propalam contemtui eſſet, adeo cauſidicis patientia ejus ſolitis abuti, ut deſcendentem è tribunali, non ſolum voce revocarent, ſed & lacinia togæ retenta, interdum pede apprehenſo, retinerent. Hæc de eo Suetonius, qui & alia addit. Confer L. obſervandum, D. de officio præſidis.

Scilicet ut omnium deſideria audiantur, ne forte dum honori poſtulantium datur, vel improbitati ceditur, mediocres deſideria ſua non proferant] Cicero: *Adjungenda eſt facilitas in audiendo.* & poſt: *Facillimos eſſe aditus ad te: patêre aures tuas querelis omnium: nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo nullo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem tua, & cubiculo eſſe excluſam.*

L. Proconſules.

Proconſules non amplius quam ſex faſcibus utuntur] Sunt ἑξαπελέκεις, ut Polybius loquitur.

L. Proconſul.

Proconſul portam Romæ ingreſſus deponit imperium] Cicero epiſt. ad famil. 1, 9: *Se, quoniam ex Senatuſconſulto provinciam haberet, lege Cornelia imperium habiturum, quoad in urbem introiſſet.* Appianus Civilium 1, de Metello Pio: ἀνθύπατος ἔτι ὤν· ἔτι γὰρ εἶναι τοῖς αἱρεθεῖσι ἔστ᾽ ἐπανέλθωσιν ἐς Ῥώμην. *Cum Proconſul eſſet, manent enim proconſules, donec Romam redierint.*

DE OFFICIO PRÆFECTI AVGVSTALIS.

Eum regis loco fuiſſe dicit Strabo, & Tacitus Hiſtoriarum 1. Equeſtres qui Ægypto præſi-

ſiderent, dixit idem Tacitus annalium XII, additque apud eos lege actum, ac decreta eorum perinde haberi, ac ſi magiſtratus Romani conſtituiſſent. Cauſas cur equitibus Romanis, non autem ſenatoribus, permiſſa ea provincia, refert Tacitus hiſtoriarum libro. Meminit & Palladius in vita Chryſoſtomi.

DE OFFICIO PRÆSIDIS.

Deſcriptionem hujus officii habes apud Caſſiodorum VII, 2. Adde Iuvenalem Satyra VIII, & ibi Scholiaſten.

L. Illicitas.

Ex fide eorum qui probabuntur] Sæpe enim,

τό τοι νομισθὲν τῆς ἀληθείας κρατεῖ.
Vim veritatis vincit id quod creditur.

L. Ex omnibus.

Correctorum] Sic dicebantur qui Lucaniam & Brutios regebant: Victor in Aureliano. Caſſiodorus III, 47. & qui Thuſciam: Ammianus teſtis.

L. Sed licet.

Non tamen ſpectandum eſt] Puto ſcriptum fuiſſe: *non tam tamen ſpectandum eſt.* ſed excidiſſe literas tres, quod eædē vocis ſequentis initium faciant. Frequens id in Pandectis Florentinis.

L. Congruit bono.

Sacrilegos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet] Cicero dicta epiſtola ad fratrem. *Sublata Myſiæ latrocinia, cædes multis locis repreſſas, pacem tota provincia conſtitutam. Neque ſolum*

illa itinerum atque agrorum, ſed multo etiam plura & majora opidorum, & furta, & latrocinia eſſe depulſa. vide ſupra L. 1, §. quies, de officio Præfecti urbi. Bonus judex κυβερνήτου τρόπον ἀγαθοῦ τοὺς χειμῶνας τῶν πραγμάτων ἐξευδιάζει, ἕνεκα σωτηρίας καὶ ἀσφαλείας τὰ οἰκεῖα ἐπιτετραφότων αὐτῷ. *More boni gubernatoris ſedat tempeſtates in rebus ortas, idque ad ſalutem & quietem eorum, qui res ſuas ipſi permiſêre.* Philo libello περὶ δικαστοῦ, ubi & alia ſunt hujus argumenti egregia.

L. *Obſervandum.*

Ne præſides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant] Cicero dicta epiſtola: *In provincia vero ipſa, ſi quem nactus es qui familiaritatem tuam penitus intravit, qui nobis ante fuerit ignotus, huic quantum credendum ſit, vide: non quia non poſſint multi eſſe provinciales viri boni: ſed hæc ſperare licet, judicare periculoſum eſt.* Et poſtea: *Sin autem id non perſpicis, nullum erit genus in familiaritate cavendum magis, propterea quod & omnes vias pecuniæ norunt, & omnia pecuniæ cauſa faciunt: & quicum victuri ſunt, ejus exiſtimationi conſulere non curant.* Eſt egregia Libanii oratio, qua ingreſſus illos ad judices, eorum qui negotia non habent, vetari vult.

Sed & in cognoſcendo, neque excandeſcere adverſus eos quos malos putat, neque precibus calamitoſorum illacrimari oportet. id enim non eſt conſtantis, & recti judicis, cujus animi motum vultus detegit] Debet enim judex eſſe ſemper conſtans, legumque ſimilis. Cato dicebat, τὸν ἄρχοντα ἢ κριτὴν δεῖν, μήτε ὑπὲρ τῶν δικαίων λιπαρεῖσθαι

ρεῖσθαι μηδὲ ὑπὲρ τῶν ἀδίκων ἐκλιπαρεῖσθαι. Eum qui magiſtratus ſit, aut judex, neque pati debere, ut oretur pro rebus juſtis, neque pro malis hominibus deprecationes admittere. Seneca vero de Clementia 1, 7: *Regi vociferatio quoque, verborumque intemperantia non ex majeſtate eſt.* Dixerat ante cap. 5: *Magni animi proprium eſt, placidum eſſe tranquillumque.* Cicero ad fratrem: *Sed te illud admoneo, ut ſi hoc plane vitare non potes, quod ante occupatur animus ab iracundia, quam providere ratio potuit, ne occuparetur, te ante compares, quotidieque meditere, reſiſtendum eſſe iracundiæ: cumque ea maxime animum moveat, tunc tibi eſſe diligentiſſime linguam continendam, quæ quidem mihi virtus, non interdum minor videtur, quam omnino non iraſci. Nam illud non ſolum eſt gravitatis, ſed nonnunquam etjam lentitudinis. Moderari vero & animo & orationi cum ſis iratus, aut etiam tacere, & tenere in ſua poteſtate motum animi, & dolorem, etſi non eſt perfectæ ſapientiæ, tamen eſt non mediocris ingenii.* Iuvenalis dicta Satyra VIII:

Exſpectata diu tandem provincia, cum te
Rectorem accipiet, pone iræ fræna, modumque,
Pone & avaritiæ: miſerere inopum ſociorum.
Oſſa vides Regum vacuis exucta medullis.
Reſpice quid moneant leges, quid Curia mandet,
Præmia quanta bonos maneant.

Deinde:

Quod ſi præcipitem rapit ambitio atque libido,
Si frangis virgas ſociorum in ſanguine, ſi te
Delectant hebetes laſſo lictore ſecures,
Incipit ipſorum contra te ſtare parentum
Nobilitas.

Adde quæ ex Plinii epiſtola modo attulimus.

DE OFFICIO PROCVRATORIS Cæſaris vel rationali.

Hunc curatorem Cæſaris dixit Calliſtratus infra 1, 3. κουράτωρα Καίσαρος, dixit Harmenopulus, addiditque ſuo ſæculo dictum λογοθέτην. In Ægypto vocabatur ἴδιος λόγος, teſte Strabone. Deſcriptionem hujus muneris habes apud Statium lacrymis Ethruſci. Adrianus procuratores latius vagantes coercuit, teſte Spartiano. His ſucceſſere poſterioribus ſæculis Comites ſacrarum largitionum, patrimonii, rei privatæ, & alii.

DE OFFICIO IVRIDICI.

Alexandriæ ſcilicet: quem Strabo verbum verbo reddens, nominat Δικαιοδότην.

DE OFFICIO ADSESSORVM.

Scholiaſtes ad illud Iuvenalis:

me nemo miniſtro

Fur erit:

Non poſſum adſeſſor eſſe furis judicis. Hos Philoſtratus in Apollonii vita, v, 13, vocat ξυνέδρους τε καὶ κοινωνοὺς τῆς ἐνδικαστηρίου γνώμης. νομικοὺς vocat Gregorius Thaumaturgus in laudibus Origenis. Conſiliarios Ammianus libro xxv, xxviii, ter.

L. Si eadem.

Nec videbitur in ſua provincia adſediſſe] Quod vetitum Romanis legibus, qua de re & Nigri fuit conſtitutio: eas imitatus eſt Fredericus Imperator libro 1 legum Neapolitanarum, titulo xlviii. Antoninus etiam provinciarum

præ-

præſides vetuit eſſe ex quaque ortos provincia• narrat Dion.

L. Diem.

Diem functo Legato Cæſaris] Id eſt, præſide miſſo in provincias Cæſarianas. Proconſules enim & proprætores in provincias populi mittebantur. diſtributio hæc ab Auguſto, ut nos docent Strabo libro III, & fine ultimi. Suetonius XLVII, XLVIII. Dion libro LIII.

L. In conſilium.

In conſilium curatoris reipublicæ] De curatoribus reipublicæ, vide L. curatores, & L. ult. D. de adminiſtratione rerum ad civitates pertinentium.

QVOD QVISQVE IVRIS IN ALTErum ſtatuerit, ipſe eo jure utatur.

Cicero ad Q. fratrem: *Qui in magiſtratibus injurioſè decreverant, eodem ipſis privatis erat jure parendum.*

DE IN IVS VOCANDO.

In jus vocari non oportet neque conſulem, neque præfectum, neque prætorem] Ædiles Curules & Quæſtores à prætore in jus recte vocantur, quia neque vocationem, neque prehenſionem habent. ita ex Varrone Gellius XIII, 13. His qui ad judicia tranſmitti jubebantur, dati legibus Imperatorum dies XXX ſub cuſtode, ad res domi ordinandas, & ſumptus parandos. Diſcimus id ex Auguſtini epiſtola CCXXVIII, & duabus ſequentibus.

SI QVIS IN IVRE VOCATVS NON ierit, ſive quis eum vocaverit, quem ex jure non debuerit.

Olim vadimonium dictum, quo promittit ſe is, qui ad judicium vocatur, certo die affuturum. ita Scholiaſtes Horatii. Seneca de beneficiis IV, 39: *Vadimonium promittimus: tamen deſeritur. non in omnes datur actio: deſerentem vis major excuſat.*

IN IVS VOCATI VT EANT, AVT ſatis vel cautum dent.

Scholiaſtes ad Horatium: *Olim qui atteſtabatur tangens auriculam ejus, quem teſtem cupiebat, his verbis loquebatur, Licet anteſtari? Si ille reſpondiſſet, licet, per injectionem manus ipſe vadatur; quod ſi non paruiſſet, adverſarium ſuum in judicium rapiebat. quod ſi anteſtatus non eſſet, & manum vadatus injeciſſet, injuria reus conſtitui poterat.* Deinde locum adfert ex Perſa Plauti, qui ſic habet:

SA. *Age, ambula in jus leno.* PO. *Quid me in jus vocas?*
SA. *Illuc apud prætorem dicam. Sed ego in jus voco.*
PO. *Nonne anteſtaris?* SA. *Tua ne ego cauſa carnufex*
Cuiquam mortali libero aures atteram?

DE EO PER QVEM FACTVM ERIT quo minus quis in judicio ſiſtat.

Siſtere à ſtando. Stabatur in judicio, ut Horatius, & ejus Scholiaſtes nos docent. Sicut autem in jus vocatis, ita & militibus excuſatio-

nes

nes quædam legitimæ erant quo minus adeſſent, ob funus familiare, ob ferias denicales, ob morbum ſonticum, & alia, quæ memorat Gellius xvi, 4.

DE FERIIS ET DILATIONIBVS.

Sunt autem feriæ ſtativæ, aut conceptivæ, aut imperativæ, aut nundinæ, aut familiarum propriæ: eodem libro 16. Conceptivæ quibus verbis concipi ſolerent habes apud Gellium x, 24: & Macrobium Saturn. 4. Edici eas ſolere dicit Varro libro 8, indici Ovidius Faſtorum II. Inter ſtativas ſunt æſtivæ apud Gellium, vindemiæ apud Arnobium, quarum & hic L. I mentio. Inter familiarum proprias ſunt denicales apud Gellium xvi, 4. Feriarum in Ianuario meminit Macrobius Saturn. 1, 2. Idem feriarum Divæ Angeroniæ, & Saturnalium meminit 1 Sat. 10. Ferias fori pacem vocat Papinius, ſicut contra Varro inducias vocat caſtrorum ferias.

L. More.

More Romano dies à media nocte incipit] Tractat id ex Varrone Gellius III, 2. & Macrobius 1 Saturn. 3.

DE EDENDO.

L. Prætor.

Prætor ait argentariæ menſæ exercitores, rationem quæ ad ſe pertinent, edant] Hic eſt grandis ille codex argentariorum, cujus meminere Iuvenalis Sat. VII, & ad eum Scholiaſtes. De menſariis & auctionibus leges edidit M. Antoninus philoſophus.

DE PACTIS.

L. 1.

Et eſt pactio duorum pluriumve in idem placitum conſenſus] Eodem ferme modo ברית, definitur ab Aben-Eſdra. Placitum hîc intellige, non quomodo Philoſophorum placita dicimus, ſed id quod agendum eſt. Ariſtoteles IX Nic. 6: Φιλικὸν δὲ καὶ ἡ ὁμόνοια φαίνεται, διόπερ οὐκ ἔστιν ὁμοδοξία· τοῦτο μὲν γὰρ καὶ ἀγνοοῦσιν ἀλλήλους ὑπάρξειεν ἄν· οὐδὲ τοὺς περὶ ὁτουοῦν ὁμογνωμονοῦντας ὁμονοεῖν φασιν. οἷον τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων· οὐ γὰρ φιλικὸν τὸ περὶ τούτων ὁμονοεῖν· ἀλλὰ τὰς πόλεις ὁμονοεῖν φασιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι, καὶ ταὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δόξαντα· περὶ τὰ πρακτὰ δὴ ὁμονοοῦσι. *Ad amicitiam ſpectat & concordia, quare non idem eſt quod coopinatio: ea enim etiam inter ſe mutuo non cognoſcentes evenire poteſt : neque vero eos qui de quavis re conſentiant, concordes dicimus, puta de rebus cœleſtibus. Neque enim talis conſenſus ad amicitiam pertinet : ſed concordes ſolent dici civitates ubi conſentiunt de rebus utilibus, eademque probant & faciunt, quæ communiter placuere. Ergo concordes ſunt homines circa res agendas.*

Nam & ſtipulatio, quæ verbis fit, niſi habeat conſenſum, nulla eſt] Videtur ſcriptum fuiſſe, *conventum*. nam de conventionis verbo agitur.

Sed etiam tacito conſenſu convenire intelligitur] Silentio ut dixit Iavolenus, L. ex lege, D. locati. Vide quæ nos diximus libro III de jure Belli ac Pacis, XXIV.

L. Si unus.

Si unus ex argentariis ſociis cum debitore pa-

ctus

ctus ſit, an etiam alteri noceat exceptio: Neratius, Atilicinus, Proculus, nec ſi in rem pactus ſit nocere] Recte: itaque qui pro ſociis tranſigit, ſatis dare ſolet, neminem eorum poſtea petiturum. alioqui male cautum eſt ei quicum pactio facta eſt. quod luculenter diſſerit Cicero pro Roſcio Comœdo.

L. Ius publicum.

Ius publicum privatorum pactis mutari nequit] Eſt enim aliquid ἄδικον τάξει, ex poſitione injuſtum. Ariſtoteles v Nico. 10.

DE TRANSACTIONIBVS.

Demoſthenes in exceptione contra Pantænetum, cum legem recitari juſſiſſet, quæ erat de tranſactionibus, ait: Ἀκούετε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦ νόμου λέγοντος ἄντικρυς, ὧν ἀφῇ καὶ ἀπαλλάξῃ τις, μηκέτι τὰς δίκας εἶναι. καὶ μὴν ὅτι γ' ἀμφότερα ἐστὶ πεπραγμένα ταῦτα τούτῳ πρὸς ἡμᾶς, ἠκούσατε τῶν μαρτύρων. ἁπάντων μὲν τοίνυν ἐν τοῖς νόμοις ἀπειρημένων οὐ προσήκει δικάζεσθαι, οὐχ ἥκιστα δὲ τούτων. ἃ μὲν γὰρ τὸ δημόσιον πέπραχεν, ἔχοι τις ἂν εἰπεῖν, ὡς ἀδίκως, ἢ οὐ προσηκόντως πέπραχε. καὶ περὶ ὧν ἔγνω τὸ δικαστήριόν ἐστιν εἰπεῖν ὡς ἐξαπατηθὲν τοῦτ' ἐποίησε. καὶ περὶ ἄλλων τῶν ἐν τῷ νόμῳ κειμένων καθ' ἑκάστου γένοιτ' ἄν τις εἰκότως λόγος. ἃ δ' αὐτὸς ἐπείσθη καὶ ἀφῆκεν, οὐκ ἔνι δήπουθεν εἰπεῖν, οὐδ' αὐτὸν αἰτιάσασθαι, ὡς οὐ δικαίως ταῦτ' ἐποίησεν· οἱ μὲν οὖν περί τι τῶν ἄλλων τούτων δικαζόμενοι τοῖς ὑφ' ἑτέρων δικαίοις ὡρισμένοις οὐκ ἐμμένουσιν. ὁ δ' ὧν ἂν ἀφῇ πάλιν λαγχάνων, τοῖς ἐφ' ἑαυτοῦ, διὸ πάντων μάλιστ' ἄξιον τούτοις χαλεπαίνειν. *Auditis, Athenienſes, quam aperte lex dicat, quibus quis de rebus alium abſolverit,*

verit, cumq; eo tranſegerit, de eo ultra actionem non dari. Hæc vero utraque in hoc negotio nobis cum ipſo interveniſſe ex teſtibus didiciſtis. Cum vero nulla de re, quæ lege interdicta ſit, in jus veniendum eſt, tum de hac minimè. Nam quæ egit populus, ea dici poſſunt non ex jure, neque ex officio facta. de quibus judices ſententiam dixere, dici poteſt eos id feciſſe deceptos. Pariter de cæteris rebus, de quibus leges tale quid conſtituunt, aliquid in ſpeciem adferri poteſt. At quæ quis ſua voluntate tranſegit, de iis nihil poteſt dicere, neque ſe reum facere, quaſi injuſti aliquid patraverit. tum vero qui de cæteris rebus vetitis litigant, ii non ſtant juri quod ab aliis conſtitutum eſt. at qui de tranſactis judices vult ſortiri, ei juri non ſtat quod conſtituit ipſe, quare his maxime ſuccenſendum eſt. Paria dicit idem orator in exceptione pro Phormione: Ἀκούετε τοῦ νόμου λέγοντος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τά τε ἄλλα ὧν μὴ εἶναι δίκας καὶ ὅσα τις ἀφῆκεν, ἢ ἀπήλλαξεν· εἰκότως. εἰ γάρ ἐστι δίκαιον ὧν ἂν ἅπαξ γένηται δίκη, μηκέτ᾽ ἐξεῖναι δικάζεσθαι, πολὺ τῶν ἀφεθέντων δικαιότερον μὴ εἶναι δίκας. ὁ μὲν γὰρ ἐν ὑμῖν ἡττηθεὶς τάχα ἂν εἴποι, ὡς ἐξηπατήθητε ὑμεῖς. ὁ δὲ αὐτοῦ φανερῶς καταγνοὺς καὶ ἀφεὶς, τίν᾽ ἂν ἑαυτὸν αἰτίαν αἰτιασάμενος τῶν αὐτῶν πάλιν εἰκότως δικάζοιτο; οὐδεμίαν δήπου. *Audite quæſo, Athenienſes, dicentem legem, quæ ſint de quibus judicium reddi non oporteat; inter ea vero eſſe ea quæ remiſſa, quæque tranſacta ſunt. Merito ſane: nam ſi, de quibus rebus judicatum eſt, de iis non datur nova actio, multo juſtius non dari actionem de rebus tranſactis. nam qui in judicio ſuccubuit, poteſt dicere vos eſſe deceptos. At qui ſemel damnavit, qui remiſit, qui tranſegit, quo crimine ſemet accuſans, rem denuo ad judicem perducet? nullo*

certe. Symmachus libro VII, epiſt. 108: *Poſt conſenſum partium, poſt vinculum pactionis, allegataque in judicio monimenta placitorum, filius meus Cæcilianus denuo ad incerta litis attrahitur.* Et mox: *Iuſtitiam tuam debet incitare, adverſum fidem placiti rupti concordia.* Et epiſtola ſequente: *Comperta eſt improbitas eorum qui reducunt in quæſtionem pactionibus terminata, & per impatientiam quietis, finem jurgii ſecunda lite commutant.*

L. Cum Aquiliana.

Liberalitatem enim captioſam interpretatio prudentium fregit] Erudite, ut alia multa, Deſiderius Heraldus corrigit: *Liberationem enim captioſam interpretatio prudentium fugit.*

Dum feminas prohibet pro aliis poſtulare] Plutarchus Numa: λέγεται γοῦν ποτε γυναικὸς εἰπούσης δίκην ἰδίαν ἐν ἀγορῇ, πέμψαι τὴν σύγκλητον εἰς θεοὺς πυνθανομένην, τίνος ἄρα τῇ πόλει σημεῖον εἴη τὸ γεγονημένον. *Narratur Senatus, cum femina quædam ſuam in cauſam in publico egiſſet, miſiſſe percunctatum deos, quid hoc portenderet.*

DE POSTVLANDO.

De ſervis nihil opus fuit agere Prætorem, quia id notiſſimum erat:

> *Servum hominem cauſam orare leges non ſinunt.*

Terentius Phormione.

DE HIS QVI NOTANTVR infamia.

Intra id tempus, quo elugere virum moris eſt] Id eſt, intra menſes decem: ut Plutarchus docet

in

in Antonio, cui à Senatu gratiam factam hujus legis narrat, ut Octaviam recentem viduam duceret.

DE PROCVRATORIBVS AC defenſoribus.

Aſconius Pedianus in divinationem: *Qui defendit alterum in judicio, aut patronus dicitur, ſi orator eſt; aut advocatus, ſi aut jus ſuggerit, aut præſentiam ſuam commodat amicò; aut procurator, ſi negotium ſuſcipit; aut cognitor, ſi præſentis cauſam novit, & ſic tuetur ut ſuam. ergo cognitorem dixit modo familiariſſimum defenſorem.* Et ad tertiam Verrinam: *Hoc genus defenſoris in jure cognitor dicitur, maxime cum de alicujus ſtatu agitur.*

L. Si defunctus.

Si defunctus ſit dominus ante litem conteſtatam judicatum ſolvi ſtipulatione pro ſuo procuratore data, procurator compellendus eſt ad judicium accipiendum: ita tamen, ſi hoc dominus ſciente procuratore & non contradicente fecit] Multo magis id locum habebit poſt litem conteſtatam. Symmachus x, 32: *Succeſſit aliud, ut obitu Martianæ C. F. mandatum diceretur extinctum. Sed contra venerabilis Iuliani ſanctio ſtare procuratorem juſſit officio, dominis viventibus inchoato.* Ea Iuliani conſtitutio eſt prima in titulo Codicis Theodoſiani de cognitoribus & procuratoribus, & vigeſima tertia in Codice Iuſtinianeo de procuratoribus, ſic habens: *Nulla dubitatio eſt, poſt cauſam in judicio publicatam, utpote dominum litis procuratorem effectum, etiam poſt exceſſum ejus qui defenſionem mandaverat, poſſe in-*

choatam

choatam litem jurgiumque finire, quippe cum & procuratorem poſſe eum inſtituere, & ad heredes ſuos inchoata tranſmittere veteres juris voluerint conditores.

QVOD CVIVSCVNQVE VNIVERSITATIS nomine vel contra eam agatur.

Et actorem ſive ſyndicum] In Notis A.P. *Actor provinciæ.* Ecdicus Amiſenorum civitatis apud Plinium x, epiſt. 111. Ecdici Milaſii apud Ciceronem XIII, epiſtola 56.

DE NEGOTIIS GESTIS.

Plautus Moſtellaria: *Quod me abſente hic tecum filius negotium geſſit.* Iure Hebræorum, qui alienum negotium gerit, ut ſervet quod ob id ipſi abeſt, paciſci aut proteſtari debet: alioqui ſolam operæ mercedem laturus. Baba Kamma x, §. 4.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONIBVS.

Symmachus IX, 11: *Circumſcriptus enim quantum res docuit, improvida cautione, non debet noxam ruſticæ facilitatis incidere.*

QVOD METVS CAVSA GESTVM ERIT.

L. Metum.

Metum autem non vani hominis, ſed qui merito & in hominem conſtantiſſimum cadat] ἃ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερτείνει, quæ naturæ humanæ vires excedant. Ariſtoteles Nic. III, 1. Martialis XI:

Quid ſi me tonſor, cum ſtricta novacula ſupra eſt,
Tunc libertatem, divitiaſque roget?
Promittam. Nec enim rogat illo tempore tonſor:
Latro rogat. res eſt imperioſa timor.

Sed

Sed fuerit curva cum tuta novacula theca,
Frangam tonſori crura, caputque ſimul.

L. Item.

In hac actione non quæritur, utrum is qui convenitur, an alius metum fecit: ſufficit enim hoc docere, metum ſibi illatum vel vim, & ex hac re, eum qui convenitur, & ſi crimine caret, lucrum ſenſiſſe] Seneca in controverſia: Expoſitum repetens de duobus: *An ſi eſt in re vis & neceſſitas, ita tamen reſcindantur, quæ per vim & neceſſitatem geſta ſunt, ſi vis & neceſſitas à paciſcente adhibita ſit. Nihil, inquit, mea an tu cogaris, ſi non à me cogeris. meam culpam oportet eſſe, ut mea pœna ſit. Non, inquit. neque enim lex adhibenti vim iraſcitur, ſed paſſo ſuccurrit: & iniquum illi videtur id ratum eſſe, quod aliquis, non quia voluit, pactus eſt, ſed quia coactus eſt: nihil autem refert per quem illi neceſſe fuit. iniquum enim quod reſcinditur, facit fortuna ejus qui paſſus eſt, non perſona facientis.* Et in altera controverſia: Patronus operas remiſſas repetens, *non mea, inquit, ſed aliena vis fuit. Æque dignus eſt pœnâ, qui ipſe vim adhibet, & qui ab alio admotâ, ad lucrum ſuum utitur.*

DE DOLO MALO.

Gallus Aquilius formulas protulit de dolo malo: in quibus cum ex eo quæreretur, quid eſſet dolus malus, reſpondebat: Cum eſſet aliud ſimulatum, aliud actum. Cicero tertio de officiis, ubi & quid ſit ex bona fide, egregie explicat. Idem de natura deorum, libro III, ait judicium illud de dolo malo quod C. Aquilius protulit, everriculum eſſe malitiarum omnium. bene everriculum, quia ſicut everriculum omnia

omnia capit piſcium genera, ita nihil malitioſi hanc formulam poteſt effugere.

L. Et eleganter.

Et eleganter Pomponius hæc verba, ſi alia actio non ſit, ſic excipit, quaſi res alio modo ei, ad quem ea res pertinet, ſalva eſſe non poterit] Pro *quaſi*, legendum *ſique:* tranſpoſitis literis, & mutatione levi. pari ferme modo ſupra de pactis, L. in emtionibus, ſcriptum eſt *debitor*, pro *venditor*.

DE MINORIBVS VIGINTI QVINque annis.

Cratinus juris Attici conſultus in Phormione Terentii:

quod te abſente hic filius
Egit, reſtitui in integrum æquum eſt, & bonum,
Et id impetrabis. dixi.

DE ALIENATIONE IVDICII mutandi cauſa facta.

Difficile eſt ut bona cauſa ſit, cujus actio in jus alterius deſperatione transfertur, ait Symmachus x, epiſt. 45. ubi & hoc addit: *Secutus igitur ſcita manifeſta, & nullis principum vacuata reſponſis, ceſſare proceſſum negotii judicavi, cum lis alteri denuntiata, aliam perſonam temporibus exactis tenere non poſſet.* Edictum Theodorici XLIII: *Nullus ad potentem Romanum, aut barbarum proprias quolibet titulo transferat actiones. quod ſi fecerit, jacturam litis jurgator incurrat, & is qui ſuſceperit, medietatem pretii rei æſtimatæ fiſco cogatur inferre. qua pœna teneri præcipimus etiam eos, qui rem in lite poſitam*

in

in hujuſmodi crediderit transferendam eſſe perſonam.

DE RECEPTIS QVI ARBITRIVM receperunt, ut ſententiam dicant.

Caſſiodorus VIII,17: *Ex judicibus natus arbitrum agebat, quod niſi ex morum probitate nulla poteſt contingere ratione. nam faſcibus obedire plerumque poteſtatis neceſſitas cogit: parêre judici privato, ſola ſententiarum probitas facit. unde nobis plus laudis habere videtur voluntarius judex: quando ad audientiam non eligitur, niſi qui juſtus eſſe, moribus æſtimatur.* Splendida arbitriâ apud Horatium Scholiaſtes interpretatur, abſque ullo fuco, aut obſcuro odii invidiæve livore. Habes apud Apollodorum ſententias arbitrales Tireſiæ & Idæ.

L. Labeo ait, ſi arbiter.

Non valere prolationem, ſententiaque ejus impune non pareri] Exemplum habes apud Crantzium Saxonicorum x.

L. Diem.

Inde quæritur apud Iulianum, ſi ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnarent, cui ſententiæ ſtetur, & Iulianus ſcribit quinque debere præſtari, quia in hanc ſummam omnes conſenſerunt] Imo in decem: quia in hanc ſummam major pars conſenſit, rejecto in quo diſcrepabant. ita nos exiſtimavimus libro II de jure Belli ac Pacis, v, 19. at Iuliani ſententiam probat Bonifacius octavus c. 1 de Arbitris, in ſexto.

NAV-

NAVTÆ, CAVPONES, STABVLArii recepta ut reſtituant.

Edicto Theodorici Regis hi ſi præſtent ſacramentum de conſcientia ſua ſuorumque, nihil cogentur exſolvere. CXIX.

L. Et ita.

Inde Labeo ſcribit, ſi quid naufragio, aut per vim piratarum perierit, non eſſe iniquum exceptionem ei dari] Ἐὰν δὲ εἴπῃ ὁ δεξάμενος φυλάττειν ταῦτα ὅτε ἀπώλετο, δεῖ δειχθῆναι τὴν διωρυχὴν, ἢ τὰ σῦλα πόθεν ὑπέστη. *Quod ſi dicat qui ſuſcepit, ſe res cuſtodiſſe quo tempore perierunt, debet oſtendi perfoſſio, aut unde rapina advenerit.* ita eſt in legibus navalibus.

DE IVDICIIS.

Iudicium pro actione ex lege ſumſit Horatius, ut vult Scholiaſtes. proprie eſt actus compoſitus ex actore, reo, judice. idem Scholiaſtes urnam interpretatur aut pro ſorte, qua damnabantur, aut abſolvebantur rei; aut ad rejectionem judicum, quia ut ſorte eligebantur, ita ſorte rejiciebantur. Addit Centumviros tabulis tuliſſe ſententiam, in quibus centumvirorum nomina appoſita non eſſent. Servius ad illud:

Non vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice ſedes:

Traxit autem hoc ex more Romano. non enim audiebantur cauſæ niſi per ſortem ordinatæ. tempore enim quo cauſæ agebantur, conveniebant omnes. unde & concilium ait. Et ex ſorte dierum ordinem accipiebant, quo poſt diem triceſimum ſuas cauſas exſeque-

exſequerentur. unde eſt, urnam movet. Aſconius ad II Verrinam: *Moris erat, celebrata judicum rejectione, & haberi in officio prætoris, & in arca reponi nomina judicum ſelectorum. rejectio autem iccirco dicitur, quia cum multi judices in conſilio cum prætore ſuo judicaturi eſſent, qui quæſitor fuiſſet in publica cauſa, verbi gratia, repetundarum, ambitus, majeſtatis; neceſſe fuerat eos primum de decuria ſenatoria conſcribi cum ſenatus judicaret. deinde in urnam ſortito mitti, ut de pluribus neceſſarius numerus confici poſſet: tertio, id eſt poſt urnam, permitti accuſatori ac reo, ut ex illo numero rejiciant, quos putaverint ſibi aut iniquos, aut ex aliqua re incommodos fore. Solet autem ex moribus ac fama judicum illorum, quos aut rejiciebant, aut retinebant, voluntatis conjecturam facere populus, quis cauſa ſuæ confidere, quis corrumpere judices vellet. Rejectione celebrata, in eorum locum qui rejecti fuerant, ſubſortiebatur prætor alios, quibus ille judicum legitimus numerus compleretur. prima enim, ſortitio dicebatur. His perfectis, jurabant in leges judices, ut obſtricti religione judicarent. Cum juraſſent omnes præter ipſum prætorem, nomina eorum libellis, ut ſupra diximus, continebantur, & ubique habebantur, ne pro ſelectis judicibus, ut fit in multitudine, aliqui ſuppoſiti corruptiſſime judicarent, itaque ad prætoris tribunal conſiderent, ut judicaturi cum prætore ſuo.* Habes de eodem more digna lectu apud eundem optimum ſcriptorem ad tertiam Verrinam. Auguſtus judices vigeſimo ætatis anno allegit, id eſt quinquennio maturius quam legi ſolebant. In Valentiniano reprehendit Ammianus, quod ſi quis eum adiſſet judicium potentis inimici declinans, aliumque ſibi poſtulans dari,

hoc

hoc non impetrato ad eundem quem metuebat remittebatur. Apud Scholiaſten Horatii habes & illam prætoris in judiciis formulam: *Hic dies diffiſus eſto.* in judiciis primæ loquendi partes ſunt actoris. hoc nomine irridetur in prologo Eunuchi Terentiana Lavinius:

Atque in Theſauro ſcripſit, cauſam dicere
Prius unde petitur, aurum quare ſit ſuum,
Quam illic, qui petit, unde is ſit theſaurus ſibi.

ut ad eum locum notat Donatus.

L. Filius familias, §. I.

Si evidens arguatur ejus vel gratia, vel inimicitia, vel etiam ſordes] Eadem tria vitia ponit Lucianus de conſcribenda hiſtoria: πρὸς χάριν ἢ πρὸς ἀπέχθειαν, ἢ ἐπὶ μισθῷ.

L. Tam ex contractibus.

Mortuo eo, in eum, quem defenderit, tranſactio vel judicati datur] *Tranſit actio vel judicati datur.* tranſit actio, ſi nondum judicatum eſt; datur actio judicati, ſi judicatum eſt.

L. Proponebatur.

Vt partibus commutatis eadem res eſſe exiſtimaretur] Tractat hanc quæſtionem Plutarchus de Ei, & de ſera numinis vindicta. Seneca Epiſtola LVIII, & nos libro II de jure Belli ac Pacis, IX, §. 3, & in annotatis.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

L. Hoc colore.

Hoc colore inofficioſo teſtamento agitur, quaſi non ſanæ mentis fuerint ut teſtamentum ordinarent.] Hunc colorem vides apud Andociden de Cleo-

Cleomedis hæreditate circa finem, apud Iſæum de Pyrrhi hæreditate, & Demoſthenem in Olympiodorum circa finem: & de poſteriore Herodis teſtamento apud Ioſephum antiquæ hiſtoriæ XVI. Etiam qui de Virgilii ſcripſit teſtamento, hujus coloris oblitus non eſt: nam ad objectum:

ſumma voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere neceſſe eſt.
reſpondet: *ſi forte furenti*
Erravit in mente dolor, ſi lingua locuta eſt
Neſcio quid titubante animo, non ſponte, ſed altus
Expugnata malis.

Quintilianus ait falſas eſſe expoſitiones, quas tueatur dicentis ingenium, IV, 2. Iuvenalis:

Dic aliquem ſodes, dic Quintiliane colorem.

Sic Æbutiæ tabulas teſtamenti plenas furoris dixit Valerius Maximus VII, 8. Multos colores ejuſmodi habes in Senecæ controverſiis. Si vero res ipſa hunc colorem non reciperet, pronuntiabat judex: Videri teſtatorem juſtas habuiſſe cauſas iraſcendi. Plin. V, Epiſt. 1.

L. *Circa.*

Evenire plerumque adſolet ut in una atque eadem cauſſa diverſæ ſententiæ proferantur] Nempe cum alii atque alii agerent, & apud diverſa conſilia. Non enim ſemper coactis conſiliis judicabatur. Plinius Ep. VI, 33. interdum diverſis tribunalibus. Quintilianus XII, 5. L. Cum filius, D. de Legatis II. De inofficioſo teſtamento judicium erat centumvirale, ſive haſtæ. Valerius Maximus VIII, 7, & 8. ubi multa habes ad hanc materiam ſpectantia.

DE

DE HEREDITATIS PETITIONE.

L. Qui interrogatus.

Qui interrogatus cur poſſideat, reſponſurus ſit, quia poſſideo] Vt Paris apud Libanium, ὅτι ἔλαβον, *quia accepi* : ut Philippus de Haloneſo: ὅτι ἔχω, *quia teneo:*

L. Sed etſi.

Tribus viſionibus relatis] exſtat ea vox legibus Wiſigothicis 11, & 1, cap. 6, & in fine libri XII.

SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

L. Antiqui.

Multas Ægypti uno utero ſeptenos] περὶ Αἰγυπτίων αἱ γυναῖκες δίκφοροι, *fœcunda in Ægypto mulieres.* Ariſtoteles de Hiſtoria animalium VII, 4. de partione quinque infantium exempla ſunt apud Gellium x, 2 : & in jure civili id de Græca quadam reperiri teſtatur Tertullianus de anima. Similia habes apud Phlegontem Trallianum & Antigonum collectione mirabilium 11, 9.

DE REI VINDICATIONE.

Narrat Gellius xx, 10, manum conſerere eſſe de qua re diſceptatur, in re præſenti, ſive ager, ſive quid aliud eſt, ſimul adverſarium manu prehenderit, in ea re omnibus verbis vindicare. Addit: *Vindicia, id eſt correptio manus in re atque in loco præſenti apud Prætorem ex* XII *tabulis fiebat. in quibus ita ſcriptum eſt : ſi qui in jure manum conſerunt. Sed poſtquam prætores pro-*

prorogatis Italiæ finibus, datis juriſdictionibus, negotiis occupati, proficiſci vindiciarum dicendarum cauſa, in longinquas oras gravabantur, inſtitutum eſt, contra XII *tabulas, tacito conſenſu, ut litigantes non in jure apud Prætorem manum conſererent, ſed ex jure manum conſertum vocarent, id eſt, alter alterum ex jure ad conſerendam manum, in rem de qua ageretur, vocaret. atque profecti ſimul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, uti unam glebam, in jus & in urbem ad Prætorem deferrent, & in ea gleba, tanquam in toto agro vindicarent.* Formulas ejus rei oſtendit nobis Cicero pro Muræna: *dicebat Actor: fundus qui eſt in agro qui Sabinus vocatur, eum ego ex jure Quiritium meum eſſe ajo. inde ego te ex jure manum conſertum voco.* Reus: *unde tu me ex jure manum conſertum vocaſti, indibi ego te revoco:* Prætor: *ſuis utriſque ſuperſtitibus præſentibus iſtam viam dico: inite viam.* In notis Probi E. I. M. C. V. *Ex jure manum conſertum voco.* Servum vindicans manu injecta dicebat: *Hunc ego hominem jure Quiritium meum eſſe ajo.* Boëtius in Topica Ciceronis. quo reſpiciunt Paulus in l. Si in rem. D. Hoc Titulo. Plautus Rudente Act. III, ſc. I. Virg. nona Ecloga,

Diceret hæc mea ſunt.

& in X Æneidos:

Injecêre manum Parcæ.

Ovidius ſæpe, ut,

Et dicam mea ſunt, injiciamque manus.

item:

Injiciam dominas in mea jura manus.

&,

Quem Venus injecta vindicat alma manu.

Quintilianus in controverſiis: *Tranſlatis manus injicit & ſuos dicit.*

L. Item.

L. *Item.*

Si forte ager fuit qui petitus eſt, & militibus adſignatus eſt, modico honoris gratia poſſeſſori dato] Hygenus de limitibus conſtituendis: *Quos dominos in poſſeſſionibus ſuis manere paſſus eſt, eorum conditionem mutaſſe non videtur.* Sic Alphenus Varus in diviſione agri Mantuani juſſus tria millia paſſus à muro in diverſa relinquere. teſtis Servius ad IX Eclogam.

DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM. urbanorum.

L. *Parietem.*

Parietem qui naturali ratione communis eſt] De eo lex erat vetus, ne craſſior fieret ſeſquipede. Plinius XXXV, 4.

L. *Gaurus Marcello.*

Qui binas ædes habebat, ſi alteras legavit, non dubium eſt quin heres alias poſſit altius tollendo obſcurare lumina legatarum ædium] Ideo qui ædes vendebant, in mancipio recipiebant lumina ut erant. Cicero de Oratore: id eſt legem addebant, ne ædium retentarum lumina pejora, quam erant, obſtruendo fierent. Quæſtionem de lumine vide apud Zonaram Theophilo, ubi de Patrona.

DE SERVITVTIBVS PRÆDIORVM ruſticorum.

L. *Qui ſellam.*

Quidam nec haſtam rectam ei ferre licere, quia neque eundi, neque agendi gratia id facerent, & poſſent fructus eo modo lædi] Nempe ii fructus qui

de arboribus pendent. rectas enim ferre haſtas mos erat Romanis. Vide Scaligerum epiſtola CLXXXIII.

SI QVADRVPES PAVPERIEM feciſſe dicatur.

Hæc ex jure Hebræo Exodi XXI ad Phœnicas venêre: unde ſumſit Solon, de quo Plutarchus: ἔγραψε δὲ καὶ βλάβης τετραπόδων νόμον, ἐν ᾧ καὶ κύνα δακόντα παραδοῦναι κελεύει κλοιῷ τετραπήχει δεδεμένον. *Scripſit & de pauperie à quadrupedibus data, ubi canem qui aliquem momorderit, dedi jubet cubitorum quatuor vinculo alligatum.* Ex Solone ſumſit Plato de Legibus XI: ut ſi jumentum, aut equus, aut canis, aut animal domeſticum quadrupes pauperiem feciſſet, eodem modo damnum reſarciretur, ac ſi ſervus dediſſet, nempe vel noxam dedendo, vel reſtituendo quod alteri abeſſet, niſi interceſſiſſet dolus.

L. I.

Nec enim poteſt animal injuriâ feciſſe, quod ſenſu caret] id eſt mente. Iuſtinus colloquio cum Tryphone: τί οὖν ἀδικοῦσί τινα αἶγες ἢ πρόβατα; οὐδὲν οὐδένα ἦν δ' ἐγώ. *Quid vero an injuriam inferunt cuiquam capræ aut oves? minime vero dixi ego.* Seneca de Ira II, 26: *Atqui ut his iraſci dementiæ eſt, quæ animâ carent, ſic & mutis animantibus, quia nulla eſt injuria, niſi à conſilio profecta. Nocere itaque nobis poſſunt, ut ferrum aut lapis: injuriam quidem facere non poſſunt.*

Cum commota feritate nocuit quadrupes] Sic & Baba Kamma I, 4.

§. 5.

Sed & ſi canis, cum duceretur ab aliquo, aſperitate ſua evaſerit, & alicui damnum dederit, ſi contineri firmius ab alio poterit, vel ſi per eum locum induci non debuit; hæc actio ceſſabit, & tenebitur, qui canem tenebat] Baba Kamma IV, 9.

§. 8.

Et ſi alia quadrupes concitavit aliam ut damnum daret, ejus quæ concitavit nomine agendum eſt] Baba Kamma II, I.

Sive autem corpore ſuo pauperiem quadrupes dedit, ſive per aliam rem, quam tetigit quadrupes, hæc actio locum habebit: ut puta, ſi plauſtro bos obtrivit aliquem, vel alia re dejecta] Baba Kamma IV, 6.

AD LEGEM AQVILIAM.

L. *Qua actione.*

Si quis in colluctatione, vel in paneratio, vel pugiles dum inter ſe exercentur, alius alium occiderit, ſi quidem in publico certamine, ceſſat Aquilia: quia gloriæ cauſa & virtutis, non injuriæ gratia damnum datum] Tertullianus Scorpiace: *Injuriarum actiones extra ſtadium.*

L. *Si ſervus.*

Si cum apes meæ ad tuas advolaſſent, tu eas exuſſeris, legis Aquiliæ actionem competere Celſus ait] Eſt non diſſimilis controverſia inter eas, quæ Quintiliani inſtitutionibus ſubjici ſolent, talis argumenti: damni per injuriam dati ſit actio: pauper & dives in agro vicino erant junctis hortulis. Habebat dives in horto flo-

res, pauper apes: Queſtus eſt dives, flores ſuos decerpi ab apibus pauperis; denuntiavit ut transferret: illo non transferente, flores ſuos veneno ſparſit, apes pauperis omnes perierunt. Reus eſt dives damni injuriâ dati. Ipſa declamatio digna quæ legatur, multa habens ad hunc titulum pertinentia.

Si mulier pugno, vel equa ictu à te percuſſa, ejecerit, Brutus ait Aquilia teneri quaſi rupto] Baba Kamma. v, 4.

L. *Qui foveas.*

Qui foveas urſorum, cervorumve capiendorum cauſa faciunt, ſi in itineribus fecerunt, eoque aliquid decidit, factumque deterius eſt, lege Aquilia obligati ſunt] Baba Kamma v, 8.

L. *Quemadmodum.*

Quemadmodum ſi laqueos eo loci poſuiſſes, quo jus ponendi non haberes, & pecus vicini in eos laqueos incidiſſet] Baba Kamma III, 2.

L. *Quamvis.*

Quamvis alienum pecus in agro ſuo quis deprehendiſſet, ſic illud expellere debet, quomodo ſi ſuum deprehendiſſet] Abigere licet, ita ut ei non noceatur. Gemara ad Baba Kamma I, 2.

L. *Ita.*

Quod ſi quis abſurde hæc à nobis conſtitui putaverit, cogitet longe abſurdius conſtitui, neutrum lege Aquilia teneri] Id quod minus abſurdum eſt, valet pro ratione.

L. Si

L. Si ex plagis.

In clivo Capitolino duo ploſtra onuſta mulæ ducebunt] Non diſſimiles caſus habes in Baba Kamma III, 4.

DE HIS QVI EFFVDERINT VEL dejecerint.

Habes de his rebus in Baba Kamma III,2.

L. Cum liberi.

Cum liberi hominis corpus ex eo quod dejectum effuſumve quid erit, læſum fuerit, judex computat mercedes medicis præſtitas, cæteraque impendia quæ in curatione facta ſunt præterea operarum quibus caruit aut cariturus eſt, ob id quod inutilis factus eſt] Paria habes apud Maimoniden ad Baba Kamma VIII, I.

DE NOXALIBVS ACTIONIBVS.

Exemplum vetus habemus apud Aurelium Victorem de Caco Euandri ſervo, qui Recorano, Herculi dicto, noxæ ſit deditus. Etiam Ionam velut noxæ deditum ait Chryſoſtomus de jejunio. Feſtus: *Cum lex jubet noxæ dedere, pro peccato dedi jubet.* ubi & Accii locum & Cæcilii adfert, in quibus noxa pro delicto ponitur. Sic & Virgilius:

unius ob noxam.

ubi tamen Servius: *Hoc intereſt inter noxam & noxiam, quod noxia culpa eſt, id eſt peccatum: noxa autem pœna. Quidam; noxa qui nocuit; noxia, id quod nocitum: accipiunt.*

L. Sed & ipſe.

Sed & ipſe ſervus manumiſſus tenetur] Idem apud Hebræos. Baba Kamma VIII, 4.

FINIVM REGVNDORVM.

L. Sed &.

Et ea communibus parietibus plerumque diſterminantur] Quos muros vocat Symmachus VI, 9, & 11. Lex eſt Caroli magni, ut ſi quis pendente finali judicio, fines alterius invaſerit, tantum ſpatii reſtituat, quantum præſumſerit invadere. VII, 245.

L. Sciendum.

Ἐὰν δὲ τάφον] Τάφρον lege, ut apud Plutarchum Solone hæc lex legitur.

Ἐλαίαν δὲ καὶ συκῆν ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν] Nempe quia hæc aliis rebus ſatis non ſine noxa proximant, ſed alimenta ſubducunt, imo & effluvio ſuo nonnulla lædunt. Has cauſas legis hujus reddit Plutarchus.

FAMILIÆ ERCISCVNDÆ.

Ita ubique ſcriptum habemus in his libris, nullo codicum diſſenſu. Apud Ciceronem quoque de Oratore: *Quibus verbis erciſci oporteat*: pro Cæcina: *arbitrium familiæ erciſcundæ*. nec aliter apud Paulum ſententiarum I, I, 8: & apud Philoxenum in Gloſſario. Eſt autem contracta locutio erciſci, pro erci, ciſci; erciſcundæ pro ercundæ, ciſcundæ: ſicut apud Lucilium, Nol & debueris: pro nolueris & debueris; nam id verſus exigit. & in inſcriptione tragœdiæ, Proteſilaodamia, pro Proteſilaolaodamia. Ercere, ciſcere,

ciſcere, ſicut erctum, citum apud Feſtum, qui recte addit: *Erctum à coërcendo dictum: citum autem vocatum eſt à ciendo.* nam ercere eſt à Græco, εἵργειν. unde εἱρκτὴ, & ἕρκος. Sed Æoles omittunt aſpirationem, & dicunt εἴργειν, εἰρκτὴ, ἔρκος. hinc erca & erctus. poſtea mutata vocali prima arca & arctus. Cio à Græco χίω, ut notat Salmaſius ὁ πάνυ, aut à κίω. unde κινέω. nam & qui movet, dividit. in hoc judicium duo veniunt: prius eſt, ut quiſque, quod de hereditate habet, aut lucri fecit, in commune contribuat: deinde ut quod ſic coactum collectumque eſt, dividatur. ubi prius factum eſt, non poſterius, dicitur erctum non citum, apud Servium; quale eſt patrimonium quod fratres communiter poſſident: ubi utrumque, erctum, citum apud Feſtum. credo autem in antiqua formula fuiſſe familiæ pecuniæque; ut eſt apud Gellium: ſed poſterius illud per breviloquentiam ſubticeri, atque ſubintelligi, ut ſæpe in Edictorum rubricis.

COMMVNI DIVIDVNDO.

Conſuli Iuriſconſulti ſolebant quemadmodum quis cum ſocio navem divideret. Caſcellius vocem juris in alium ſenſum detorquens: *Navem ſi dividis, nec tu, nec ſocius habebitis:* & ille quidem joco. cæterum ejuſdem vocis ambiguo Antiochum decepêre Romani, ſectis navibus, quas dividi convenerat.

AD EXHIBENDVM.

Plinius v, epiſt. 11: *Libera tandem hendecaſyllaborum meorum fidem, qui ſcripta tua communibus amicis ſpoponderunt. appellantur quotidie &*

flagitantur: ac jam periculum eſt ne cogantur ad exhibendum formulam accipere.

DE INTERROGATIONIBVS IN jure faciendis.

L. 1.

Quia nemo cogitur ante judicium de ſuo jure aliquid reſpondere] Donatus ad Adelphos: *Reſpondere proprie dicitur cum lis intenditur.*

L. De ætate.

Qui tacuit quoque apud Prætorem, in ea cauſa eſt, ut inſtituta actione in ſolidum conveniatur] Terentius Phormione:

An quiſquam judex eſt qui poſſit noſcere
Tua juſta, ubi tute verbum non reſpondeas?

Scholiaſtes Horatii: *Debitor Proteus fit, aper id eſt ferox, avis id eſt fugax, ſaxum id eſt tacens.*

Qui ad interrogatum non reſpondit, id eſt, πρὸς ἔπος] Οὐδὲν πρὸς ἔπος, eſt apud Ariſtophanem Concionatricibus. & ſic fecerat ille advocatus in quem luſus eſt Martialis de Græco deſumtus:

Non de vi, neque cæde, nec veneno,
Sed lis eſt mihi de tribus capellis:
Vicini queror has abeſſe furto:
Hoc judex ſibi poſtulat probari.
Tu Cannas, Mithridaticumque bellum
Et perjuria Punici furoris,
Et Sullas, Marioſque, Mucioſque
Magna voce ſonas, manuque tota.
Dic jam Poſtume de tribus capellis.

DE

DE QVIBVS REBVS AD EVNDEM Iudicem eatur.

Ob continentiam cauſæ, cognitio cauſæ à procuratore Cæſaris, aut à præfecto prætorio transfertur. Zoſimus IV.

DE ALEATORIBVS.

Aleæ convictos quadrupli damnari olim ſolitos notat ad divinationem Aſconius.

L. Quod in convivio.

Quod in convivio veſcendi cauſa ponitur in eam rem familiæ ludere permittitur] Apophoreta intelligit, de quibus eſt libellus Martialis. Meminit & Suetonius Domitiano.

SI MENSOR FALSVM MODVM dixerit.

Magna fuit menſorum auctoritas. *Oſtendit quod dicit: probat quod deduxit: greſſibus ſuis concertantium jura diſcernit: de more vaſtiſſimi fluminis, aliis ſpatia tollit, aliis rura concedit,* ait Caſſiodorus III, 52. ubi & plura ad hanc rem. quid pertica, quid cardo, quid decumanus, vide ſcriptores agrimenſuræ & Servium.

DE RELIGIOSIS ET SVMTIBVS funerum, & ut funus ducere liceat.

De ſepulchrorum jure, multa ex Pontificum libris habet Cicero de Legibus III. M. Antoninus Philoſophus intra urbes ſepeliri quenquam vetuit: prudenter: nec aſſentior Iulio Capitolino, qui eam legem aſperitatis accuſat.

L. Et ſi quis.

Igitur æſtimandum erit arbitrio & perpendendum quo animo ſumtus factus ſit. utrum negotium quis vel defuncti vel heredis gerit, vel ipſius humanitatis] Legendum eſſe *hereditatis* optime vidit Heraldus. Hereditatis negotium gerit, qui heredem non novit, attamen ei vult imputare quod facit. Humanitas ad oppoſitum membrū pertinet: nec aliud eſt quam miſericordia.

An vero miſericordiæ vel pietati tribuens] Sic Seneca de Beneficiis v, 20: *Patrem alicujus in ſolitudine exanimem inveni. corpus ejus ſepelivi, nec illi profui (quid enim illius intererat quo genere dilaberetur?) nec filio. quid enim per hoc commodi acceſſit illi? dicam quid conſecutus ſit. officio ſolenni & neceſſario per me functus eſt. præſtiti patri ejus, quod ipſe præſtare voluiſſet, necnon & debuiſſet. hoc tamen ita beneficium eſt, ſi non miſericordiæ & humanitati dedi, ut quodlibet cadaver abſconderem: ſed ſi corpus agnovi, ſi filio tunc hoc præſtare me cognovi. at ſi terram ignoto mortuo injeci, nullum habeo hujus officii debitorem.* Cato maximo ſumptu facto in funus fratris, à filio ejus nihil repetiit. Plutarchus Catone Vticenſi.

L. Cum in diverſis.

Cum autem impetratur, ut reliquiæ transferantur] Quod Romæ fieri ſolitum conſulto Pontificum collegio. vide ſupra, de Rerum diviſione.

DE REBVS CREDITIS SI CERTVM petetur, & de condictione.

Crediti generale quidem eſt nomen, ſed ſicut

ſicut de mutuo accepit originem, ita & de eo per excellentiam dicitur. Caſſiodorus: *Gratia Dei hominibus data eſt in creditum, & in mutuum tranſit*. Apud Cnoſſios moris erat, ut qui mutuam vellet pecuniam, eam raperet. quod factum exiſtimat Plutarchus, ut, ni redderet, tanquam raptor puniretur.

L. I.

Quia in genere ſuo functionem recipiunt] Sic Vlpianus VI, 8: *Dos quæ ſemel functa eſt, amplius fungi non poteſt, niſi aliud matrimonium ſit.* Paulus in L. pretia, D. ad Legem Falcidiam: *Pretia rerum non ex affectu, nec utilitate ſingulorum, ſed communiter funguntur.* idem hoc titulo, L. certum eſt: *Certum eſt, cujus ſpecies vel quantitas, quæ in obligatione verſatur, aut nomine ſuo, aut ex demonſtratione, quæ nominis vice fungitur, qualis quantaque ſit, oſtenditur.* Cicero in Verrina V: *Quis non maximo ſe affectum beneficio putavit, cum tribus decumis pro una defungeretur?* in Gloſſario: *funguntur*, διατελοῦσιν, συντελοῦσιν.

DE IVREIVRANDO, SIVE VOLVNtario, ſive neceſſario, ſive judiciali.

Iusjurandum, duæ ſunt voces quæ in unam coaluêre. Poëtæ dividunt, ut Ovidius Cydippes Epiſtola:

Quid tibi nunc prodeſt jurandi formula juris?

Iusjurandum ſic exigi ſolebat: *Ex animi tui ſententia tu hoc feciſti, aut facies?* Cicero Academicis quæſtionibus, & III Officiorum, & II de Oratore. Livius XLII. Quintilianus VI, 2. VIII, 5. Gellius IV, 20. Petronius. Deinde ſolebant verba concipi ſecundum quæ jurare-

 tur

tur. Scholiaſtes Horatii ad illud:

In verba jurabas mea,

Secundum ea verba quæ proponebam: Hoc autem jusjurandum conceptis verbis dicitur, cum alter alteri verba dicit quæ ſequatur. Habes ejus rei mentionem apud Plautum Ciſtellaria, Actu II, Scena I. Livium XLIII. Gellium II, 24. VII, II. Hæc dictata ſacramenta Silio: Ovidio jurandi formula juris. Quia vero multi abuti ſolebant jurejurando, ita ut Laberius jusjurandum dixerit emplaſtrum æris alieni; ideo Plato noluit cuiquam in re ſua deferri jusjurandum. Locus eſt egregius XII de legibus. Prætor autem Romanus neque ſacerdotem Veſtalem, neque Flaminem Dialem jurare cogebat. Gellius X, 15. De jurisjurandi definitione, effectibus & interpretatione, vide quæ diximus libro II de jure Belli ac pacis, cap. XI, §. I. Optima formula jurisjurandi apud Apoſtolum, Gal. I, 20: ἰδοὺ ἐνώπιον τοῦ θεοῦ ὅτι οὐ ψεύδομαι, *En coram Deo quod non mentior.*

L. Vel.

Vel filiorum tuorum] Iurari per liberos & Athenis ſolebat, ut Demoſthenes contra Cononem nos docet; ut & apud Romanos, teſte Seneca de beneficiis III, 27. & Plinio in Panegyrico: *Explanavitque verba,* ait, *quibus caput ſuum, domum ſuam, ſi ſciens fefelliſſet, deorum iræ conſecrabat.* Vide & quæ jam ſequentur.

L. Eum qui.

Si non per colluſionem actum ſit] ἀσυνθέτως, in Baſilicis.

L. Qui

L. Qui per ſalutem.

Qui per ſalutem ſuam jurat, licet per Deum jurare videtur; reſpectu enim divini numinis jurat] Auguſtinus: *Quid eſt jurare, niſi jus reddere Deo, quādo per Deum juras? jus filiis tuis reddere, quando per filios tuos juras. Quod autem jus debemus ſaluti noſtræ, filiis noſtris, Deo noſtro, niſi caritatis, veritatis, & non falſitatis? Cum dicit quiſque per meam ſalutem, ſalutem ſuam Deo obligat: quando dicit per filios meos, oppignorat Deo filios ſuos, ut hoc veniat in caput eorum, quod exit de ore ipſius. Si verum, verum: ſi falſum, falſum. Cum ergo filios ſuos, vel caput ſuum, vel ſalutem ſuam; quiſque in juratione nominat, quicquid nominat, obligat Deo.*

DE CONDITIONE CAVSA DATA, cauſa non ſecuta.

Quintilianus pater declamatione CCCXXXVI: *Quæcunque ſub conditione traduntur, ita demum fieri poſſunt propria ac peculiaria, ſi conditio conſummata eſt.*

DE CONDICTIONE OB TVRPEM vel injuſtam cauſam.

L. Idem.

Turpiter facere quod ſit meretrix] Satis pœnæ adverſus impudicas in ipſa profeſſione flagitii. Tacit. Annal. 11.

Non turpiter accipere cum ſit meretrix.] Sic apud Plautum Aſinaria, cum dixiſſet adoleſcens,

Dedi equidem quod mecum egiſti.

Re-

Reſpondet lena :

Et tibi ego miſi mulierem :
Par pari datum hoſtimentum eſt opera pro pecunia.

Regerenti vero adoleſcenti,

Male agis mecum.

Illa : *Quid me accuſas ſi facio officium meum ?*

DE CONDICTIONE INDEBITI.

L. Repetitio.

Repetitio nulla eſt ab eo qui ſuum accipit, tametſi ab alio quam vero debitore ſolutum eſt] Nempe ſi ſolutio facta ſit debentis nomine. ſupra L. ſi pœnæ, l. cum quis, D. de ſolutionibus.

DE CONDICTIONE TRITICIARIA.

L. In hac actione.

Ἐν πλάτει] οὐκ ἐν στιγμῇ, ut loquitur Ariſtoteles : qui pro eodem etiam dicit, ἐν πλάτει, ut hîc. & L. ſi arbiter, D. de probationibus, L. Ratum autem, D. de ſolutionibus, L. quo enim, §. Iulianus, D. de ſolutionibus. ubi id explicatur cum quodam ſpatio temporis, nec minimo, nec maximo, & quod magis intellectu percipi quam elocutione exprimi poteſt. idem aliter dicitur, παραλλακτικῶς, L. 1, D. unde legitimi, L. 2, D. quibus ex cauſis in poſſeſſionem.

COMMODATI.

L. Sæpe.

Vt dicis gratia numerationis loco intercedant] Hunc ipſum locum in animo habuit Gloſſarum ſcriptor cum annotat : *Dicis gratia*, νόμου

χάριν

χάριν ὡς παρὰ Γαΐῳ τῷ νομικῷ. Pro eo δείγματος ἕνεκα, dixit Dion Veſpaſiano. Dicis cauſa, dicis immo, habes apud Varronem de lingua Latina libro v.

DE LEGE RHODIA.

Civitas Rhodienſis navigandi ſolertia celebrata eſt. Gellius vii, 3. De ejus portubus, viis, muris, copiis navalibus, legibus, videndus eſt Strabo libro xiv.

L. Ἀξίωσις.

Intra exiguum temporis ſpatium hanc legem emendare & illuſtrare aggreſſi ſunt viri celebres, Iohannes Seldenus, Dionyſius Gothofredus, Samuel Petitus, Claudius Salmaſius. Ponam lectionem quæ mihi pridem viſa eſt optima: Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς Ἀντωνῖνον βασιλέα. Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰκαρίᾳ διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσιωνῶν τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν. *Libellus ſupplex Eudæmonis Nicomedienſis ad Imperatorem Antoninum. Domine Imperator Antonine, naufragium paſſi in mari Icario, direpti ſumus à publicanis, qui Cycladas inſulas habitant. Antoninus reſpondit Eudæmoni: Ego quidem mundi Dominus: lex verò maris. Lege igitur Rhodiorum navali res dijudicetur, quatenus noſtrarum legum nulla ei contraria eſt. Hoc verò ipſum & Divus Auguſtus decrevit.* Ἐν τῇ Ἰκαρίᾳ ſubaudi θαλάσσῃ· in Icario mari

mari ſunt Cyclades. Strabo libro 11. Solebant publicani, bona, quorum non apparebat dominus, in cuſtodiam ſuam ſumere, & pro ea cuſtodia partem ſibi aliquam vindicare. Ea pars quæ eſſet, definitum erat lege Rhodia navali, quæ pro jure gentium in illo mari vigebat: ſicut apud Galliam, leges Oleronis: apud omnes tranſrhenanos populos leges Wisbujenſes. Dicit igitur Antoninus, ſe quidem mundi eſſe dominum, mundi nomine accepto pro terra, tanquam parte mundi nobis notiſſima: id eſt, de rebus quæ in terra geruntur, ſæpe ſe leges & figere & refigere. At res maris habere, ex conſenſu populorum, jus ſuum Rhodiis deſcriptum legibus, quod mutare, non eſſe ſui moris. Sed neque Auguſto id placuiſſe. Quare ſequendum id jus, niſi aliquid eſſet ſpecialiter Romanis legibus definitum. Romanis mos eſt partem terrarum, quam ipſi tenent, vocare mundum. id irridet Pomponius Lætus in Gallo.

DE INSTITORIA ACTIONE.

L. Sed ſi.

De quo palam proſcriptum fuerit, ne cum eo contrahatur, is præpoſiti loco non habetur] Auguſtinus Epiſtola CCXI amicum rogat ne à pauperibus iterum exigat, quod actori ejus ſolutum fuerat, ſine mandato ſpeciali, cum tamen ei ſervire juſſi eſſent. Actor interverterat.

DE

DE SENATVSCONSVLTO Macedoniano.

L. I.

Ne cui, qui filiofamilias mutuam pecuniam dediſſet, etiam poſt mortem parentis ejus, cujus in poteſtate fuiſſet, actio petitioque daretur] Apud Terentium Phormione 1, 5:

Ge. *Non ratio, verum argentum deerat.*
De. *Sumeret*
Alicunde. Ge. *Alicunde. nihil eſt dicto facilius.*
De. *Poſtremo, ſi nullo alio pacto, fenore.*
Ge. *Hui, dixti pulcre, ſi quidem quiſquam crederet*
Te vivo.

Eugraphius ad eum locum: *Solutio eſt tamen, quod negavit licere filiofamilias mutuam pecuniam credi.* Scholiaſtes ad Horatium 1, ſat. 11: *Nomina ſectatur. Objectionis tacitæ ſolutio. ne quis fortaſſe putaret non inveniri, qui pro fenore quintas centeſimas dare vellent, oſtendit quibus hoc fiat, inquiens, ſectatur nomina tironum, qui nuper exuta prætexta ſumſerunt virilem togam, ardentioreſque ſunt ad explendam libidinem, qui cum nihil accipiant à duris, id eſt nimis parcis patribus, coguntur adire feneratores, qui etiam ſunt tam præcipiti avaritia, ut non dubitent filiisfamilias pecunias credere, dummodo graviores uſuras imponant, quod libenter adoleſcentes faciunt, ut pecuniam accipiant ſub patribus. non licebat per ſenatuſconſulta tironibus fenerari, ne bona paterna prodigerent.* Scholiaſtes ad illud Iuvenalis:

Ergo haud difficile eſt perituram arceſſere ſummam.

Non dubitant mutuo accipere, quod perdant magis quam erogent.

DE PECVLIO.

Quibus ſervis peculium dominus concedebat, iis & demenſum dabat, & ab iis exigebat impenſi rationem. Scholiaſtes Horatii ad II Sat. II. Donatus ad Sc. I, in Phormione. In peculio erant & vicarii, quorum præter juriſconſultos meminêre Horatius II, & Martial.

DE COMPENSATIONIBVS.

L. Si ambo.

Quoties ex maleficio oritur actio, ut puta ex cauſa furtiva, ceterorumque maleficiorum, ſi de ea pecuniarie agitur, compenſatio locum habet. idem eſt & ſi condicatur ex cauſa furtiva] Niſi opponatur compenſatio ab eo, qui depoſitum accepit: quod à ſe conſtitutum dicit Iuſtinianus L. Compenſationes, C. de Compenſationibus. ſed congruit id juri veteri. in ſententiis Pauli II, Tit. XI: *In cauſa depoſiti, compenſationi locus non eſt, ſed res ipſa reddenda eſt.* Seneca de beneficiis VI, 5: *Si quis apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depoſiti.* ante dixit in foro ſeparari actiones, non confundi formulas. deinde hoc adjicit exemplum.

TIT. DEPOSITI.

Quærit Ariſtoteles problematum XXIX, tit. XVI. 2, cur depoſito aliquem fraudare turpius ſit, quam mutuo: adfertque cauſas multas, quia amico fit injuria, quia ad damnum perfidia accedit, quia pro amicitia inimicitia redditur, quia nihil utilitatis ſperat qui deponit, quia infelices eſſe ſolent qui ſua deponunt. Addit & aliam

aliam rationem Quintilianus Pater Controverſia CCXLV: *Depoſitum hoc magis vindicandum, quod fere ſecreta ſunt, citra probationem.*

L. Ei apud quem.

Si tamen eum ſequeſtre convenit, ut certo loco rem depoſitam exhiberet, nec ibi exhibeat, teneri eum palam eſt] Baba Kamma x, 6: & ibi interpretes. vide & infra L. ſi in Aſia, §. 1. Quintilianus dicta jam declamatione: *Non eſt in depoſito ſimplex conditio. deponitur aliquid, quod quandocunque repetitur, reddendum eſt. deponitur aliquid in tempus.*

L. Bona fide.

Sed eam utrum æſtimamus ad merum jus gentium] Sic jus gentium merum exigere videtur, ut depoſitus gladius reddatur domino. At Cicero de officiis tertio: *Si gladium quis apud te ſana mente depoſuerit, repetat inſaniens; reddere, peccatum ſit: non reddere; officium. Quid ſi is qui apud te pecuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, reddaſne depoſitum? non credo, facies enim contra rempublicam, quæ debet eſſe cariſſima. ſic multa, quæ honeſta natura videntur eſſe, temporibus fiunt non honeſta.* Seneca de Beneficiis IV, 10: *Depoſitum reddere per ſe res expetenda eſt, non tamen ſemper reddam, nec quolibet loco, nec quolibet tempore. aliquando nihil intereſt, utrum inficier, an palam reddam. intuebor utilitatem ejus, cui redditurus ſum, & nociturum illi depoſitum negabo.*

Quo facto ſceleſtiſſimo adempta ſunt] Legimus quoi, libro II de jure Belli ac Pacis, cap. x, §. 1.

MANDATI.

L. Mandatum.

Mandatum inter nos contrahitur, ſive mea tantum gratia tibi mandem, ſive aliena tantum, ſive mea & aliena : ſive mea & tua : ſive tua & aliena] Similis diſtributio Senecæ circa beneficia VI, 12: *Multum intereſt utrum aliquis beneficium nobis det ſua cauſa an noſtra, an ſua & noſtra.* Mox hoc argumentum tractans, primum illud genus negotiationem eſſe vult, non beneficium. de ſecundo nulla eſt dubitatio. Tertium ad beneficii nomen admittit, non exigens ut ſine reſpectu ſui mihi alter conſulat.

Cujus generis mandatum magis conſilium eſt quam mandatum, & ob id non eſt obligatorium] Senſum eundem habet Chryſoſtomus ad II Cor. VIII, 7. idem alibi: *ὁ συμβουλεύων λέγει τὰ περὶ ἑαυτοῦ οὐκ ἀναγκάζων ἀκροατὴν ἀλλ' αὐτὸν ἀφίησι τῆς τῶν λεγομένων αἱρέσεως κύριον. Qui conſilium dat, dicit quod ſibi videtur, nec ullam imponit audienti neceſſitatem, ſed ipſi relinquit eligendi jus liberum.* Hieronymus : *Vbi conſilium datur, offerentis arbitrium eſt : ubi præceptum, neceſſitas eſt ſervientis.*

L. Si quis.

Qui mandatum ſuſcepit, ſi poteſt id explere, deſerere promiſſum officium non debet] Ovidius Triſtium v, 6:

Sarcina ſum : fateor: quam ſi non tempore noſtro
Depoſiturus eras, non ſubeunda fuit.

Adde Ciceronem pro Roſcio.

PRO

PRO SOCIO.

Marius Victorinus ſocium eſſe ait, qui nobis aliquo pacto ad aliquid nobiſcum gerendum conjungitur. ſunt & inter muta animantia exempla ſocietatis, ut piſcatoria delphini cum homine. Plinius IX, 8. Pinnæ & pinnotheræ IX, 42. Dati damni formulam inter ſocios dari docet nos illuſtri exemplo idem Plinius de Anthia IX, 89.

L. Si Titius.

Quia mea duntaxat partis pretia percepiſſem] Cicero pro Q. Roſcio Comœdo : *Ergo huc univerſa cauſa deducitur, utrum Roſcius cum Flavio de ſua parte, an de tota ſocietate fecerit pactionem. Nam ego Roſcium, ſi quid communi nomine tetigit, confiteor præſtare debere ſocietati. ſocietatis non ſuas lites redemit, cum fundum à Flavio accepit.*

L. Cum ſocietas.

Convenerit ut unus reliquis nundinas, id eſt epulas] Conjicere liceat ſcriptum fuiſſe IIII *dianas epulas*, id eſt quatriduanas.

DE CONTRAHENDA emptione.

De variis diverſorum populorum legibus circa emtionem, ejuſque perfectionem, & acceſſiones, præconia, relationem in acta, arras, traditionem, pœnam, atque alia, diſces ex Theophraſti loco de Legibus in Stobæi Titulo de legibus. locus eſt dignus qui legatur à legum conditoribus.

L. I.

L. I.

Origo emendi vendendique à permutationibus cœpit] Egregie hoc explicat Ariſtoteles Nicomacheorum. Vide & quæ diximus li. II de jure Belli ac Pacis, XII, 3, & in Annotatis. Sabinus Homero teſte utitur. Plinius XXXIII: *Quantum fæliciore ævo, cum res ipſæ permutabantur inter ſe, ſicut & Trojanis temporibus factitatum Homero credi convenit.* Electa materia eſt, cujus publica aut perpetua æſtimatio difficultatibus permutationum, æqualitate quantitatis, ſubveniret. Ariſtoteles dicto capite: τὸ δὲ νόμισμα ὥσπερ μέσον (ita habent manuſcripti optimi) σύμμετρα ποιῆσαν ἰσάζει. *Nummus ut medius aliquis res commenſu facto æquat.* Lex ne emtori liceret refigere à foribus hoſtium ſpolia, eſt apud Plinium libro XXXV.

L. Nec emtio.

Veluti cum quaſi alea emitur, quod fit cum captus piſcium, vel avium, vel miſſilium emitur] De captura à piſcatoribus emta hiſtoriam habes apud Plutarchum Solone, & Laërtium Thalete, ubi quæſtio tractatur, an aurum ſub ea generalitate veniat. Trachalio apud Plautum:

Sed tu an unquam piſcatorem vidiſti, venefice,
Vidulum piſcem cepiſſe?

Cui lepide reſpondet Gripus:

Quid tu? nunquam audiviſti eſſe antehac vidulum piſcem? TR. *Scelus!*
Nullus eſt. GR. *Imo eſt profecto: ego, qui ſum piſcator ſcio:*
Vero raro capitur.

L. *In venditionibus.*

Sive in quo alio] Cicero Agraria ad populum priore : *Quid ergo ? longum putavit , & timuit ne quid præteriret. At ſcripſit : aliudve quid, qua brevitate rem nullam eſſe exceptam videtis.*

DE IN DIEM ADDICTIONE.

Dromo apud Terentium Phormione Sc. II, 2 :

Ego ſatis ſi commemini, tibi quidem eſt olim dies
Quam ad dares huic, præſtituta.

Poſtea : *Cras mane argentum mihi*
Miles dare ſe dixit : ſi mihi prior tu attuleris, Phædria,
Mea lege utar : ut potior ſit, qui prior ad dandum eſt. vale.

L.

Res in averſione emta] Nam & avertere eſt emere, teſte Scholiaſte ad illud Horatii II, Sat. 4:

Cara piſces avertere menſa.

Vbi menſa intelligenda piſcatoria.

DE LEGE COMMISSORIA.

Lex, conditio contractus.] Scholiaſtes Horatii explicans illud lib. II, Epiſt. 2 : *dicta tibi eſt lex.*

DE SERVIS EXPORTANDIS, VEL ſi ita mancipium venierit, ut manu mittatur, vel contra.

L. I.

Si fuerit diſtractus ſervus, ne aliquo loci moretur] Simile eſt quod Plinius Hiſtoriæ naturalis

libro XXXVI commemorat, ſignum ea lege venditum eſſe ne Athenis eſſet.

DE ACTIONIBVS EMPTI ET VENDITI.

L. I.

Venditor ſi cum ſciret deberi ſervitutem, celavit, non evadet ex emto actionem] Quod de ſervitute hîc dicitur, idem in vitiis omnibus, & incommodis locum habet. Cicero de officiis tertio: *Ac de jure quidem prædiorum ſancitum eſt apud nos jure civili, ut in his vendendis vitia dicerentur, quæ nota eſſent venditori. nam cum ex* XII *tabulis ſatis eſſet ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata, quæ qui inficiatus eſſet, dupli pœnam ſubiret, à juriſconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. Quicquid enim eſſet in prædio vitii, id cenſuerunt, ſi venditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere: ut cum in arce augurium augures acturi eſſent, juſſiſſentque Titum Claudium Centimalum, qui ædes in Cælio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpiciis: Claudius proſcripſit inſulam, vendidit: emit P. Calpurnius Lanarius: huic ab auguribus illud idem denuntiatum eſt. Itaque Calpurnius, cum demolitus eſſet, cognoſſetque Claudium ædes poſtea proſcripſiſſe, quam eſſet ab auguribus demoliri juſſus, arbitrum illum adegit, quicquid ſibi dare, facere oporteret ex fide bona. M. Cato ſententiam dixit, hujus noſtri Catonis pater. uti enim ceteri ex patribus, ſic hic, qui lumen illud progenuit, ex filio eſt nominandus. is igitur judex ita pronuntiavit, cum in venundando rem eam ſciſſet, & non pronuntiaſſet, emtori damnum præſtari oportere. igitur ad fidem bonam ſtatuit pertinere, no-*

tum eſſe emtori vitium, quod noſſet venditor. Vide Caroli Magni, cap. 210, & quæ infra ad Ædilitium Edictum.

Hæc ita vera ſunt, ſi emtor ignoravit ſervitutes: quia non videtur eſſe celatus qui ſcivit, neque certiorari debuit, qui non ignoravit] Cicero dicto libro: *M. Marius Gratidianus, propinquus noſter, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem ipſe paucis ante annis emerat. Hæ Sergio ſerviebant. ſed hoc in mancipio Marius non dixerat. Adducta res in judicium eſt. Oratam Craſſus: Gratidianum defendebat Antonius. jus Craſſus urgebat: quod vitii venditor non dixiſſet ſciens, id oportere præſtari: æquitatem Antonius: quoniam id vitium ignotum Sergio non fuiſſet, qui illas ædes vendidiſſet, nihil fuiſſe neceſſe dici: nec eum eſſe deceptum, qui id, quod emerat, quo jure eſſet, teneret.* Horatius II Epiſt. II:

Des nummos, excepta nihil te ſi fuga lædat.
Ille ferat pretium pœnæ ſecurus opinor:
Prudens emiſti vitioſum: dicta tibi eſt lex.

Vbi pœna vocatur id quod intereſt.

L. Si ſervum.

Si ſervum mihi ignoranti, ſciens furem vel noxium eſſe, vendideris, quamvis duplam promiſeris, teneris mihi ex emto, quanti mea intererit ſciſſe] Sic & in lege Caroli Magni CCXXXIX: *Servus bona fide comparatus, ſi ex veteri vitio fugerit, non tantum pretium dominus, ſed & ea quæ per fugam abſtulit, reddere cogetur.*

LOCATI CONDVCTI.

L. Locatio & conductio.

Quod ſi ego aurum dedero, mercede pro ope-

ra conſtituta, dubium non eſt quin locatio & conductio ſit] Sic & colores quidam pictori à dominis dabantur. Plinius libro xxxv.

L. Si in lege.

Vis major, quam Græci θεοῦ βίαν appellant, non debet conductori damnoſa eſſe, ſi plus quam tolerabile eſt, læſi fuerint fructus] *Vis major inopinatæ cladis fatale generat incommodum*, eſt in Novellis Theodoſii XLVII. Deſerentem vis major excuſat, ait Seneca de beneficiis IV, 39: quod ex Salluſtio ſumtum. Plinius XVIII, 28: *Ante omnia duo genera cœleſtis injuriæ meminiſſe debemus: unum, quod tempeſtates vocamus, in quibus grandines, procellæ, cæteraque ſimilia intelliguntur: quæ quum acciderint, vis major appellatur.* Columella I, 7: *Nam ubi ſedulo colitur ager, plerumque compendium: nunquam, niſi ſi cœli major vis, aut prædonis inceſſit, detrimentum adfert.* Sic & periculum vis majoris cum effractura latronum conjunxit Antoninus in l. 1. C. Locati. Quod hic Græce dicitur, θεοῦ βία, id Latine vim divinam dixit Vlpianus L. fluminum. §. ſervus, D. damni infecti. tempeſtatem calamitoſam ſupra, L. ex conducto, §. ſi vis hoc titulo. majoris impetus infortunium atque diſpendium in Codice Theodoſiano.

Partiarius colonus] Quem & partiarium ſimpliciter & partiarium redemtorem dixit Cato de re ruſtica, c. 16, 136, 144. Sic pecora partiaria, L. ſi paſcenda, C. de pactis. Plinius IX, Epiſt. 37: *Si non nummo, ſed partibus locem.* Tales erant Athenis qui dicebantur ἑκτημόριοι, ſextarii, teſte Plutarcho in Solone.

Qui columnam tranſportandam conduxit, ſi ea

dum-

dum tollitur, aut portatur, aut reponitur, fracta ſit, ita id periculum præſtat, ſi qua ipſius eorumve, quorum opera uteretur, culpa acciderit] Confer Baba Kamma IX, 3.

L. Qui inſulam.

Quia ædificium vitia facere diceret] Forte quod erecturæ parietum calce perfuſæ vitium occultaſſent, cujus rei meminit Scholiaſtes Iuvenalis ad illud Sat. III:

Nam ſic labentibus obſtat
Villicus, & veteris rimæ contexit hiatum:
Securos pendente jubet dormire ruina.

L. In navem.

Cum veſtimenta fulloni curanda, locarentur] Legis Metellæ, quæ fullonibus dicta, meminit Plinius hiſtoriæ Naturalis XXXV.

Actores oneris averſi] Tertullianus V adverſus Marcionem: *Quamobrem, Pontice nauclere, ſi nunquam furtivas merces, vel illicitas in acatos tuas recepiſti, ſi nullum omnino onus avertiſti, vel adulteraſti.*

L. Ea lege.

Poterit igitur ex locato cum eo agi, qui vitioſum opus fecerit] Baba Kamma IX, 3.

DE RERVM PERMVTATIONE.

Vertere, rem re mutare. Scholiaſtes Horatii.

DE PRÆSCRIPTIS VERBIS ET IN factum actionibus.

L. Naturalis.

Aut do, ut facias] Qualis eſt contractus iſte Argyrippi cum Cleæreta in Aſinaria.

L. Si rem tibi.

Si quis ſponſionis cauſa annulos acceperit] Plinius libro XXXIII : *Ad ſponſiones etiamnum annulo exſiliente.* Exemplum ſponſionis habes in Demoſthenis oratione adverſus Pantænetum. Eſt & nota ſponſio Laidis de Xenocrate. Sic Luctatius Pinthia ſponſionem fecerat, ni bonus vir eſſet, cujus meminit Cicero officiorum III. Habes & alias ſponſiones apud eundem Ciceronem V in Verrem, & ſeptima. Pro Cæcina in Piſonem. Lib. VII Epiſt. 21. Gellium XIV, 2. Aſconium in Verrinam tertiam.

DE PIGNORIBVS ET HYPOTHECIS.

L. Res hypothecæ.

Inter pignus autem & hypothecam tantum nominis ſonus differt] Nam & oppignorari ager dicitur, quanquam à pugno orta pignoris vox, & ὑποτίθεσθαι gemma. Frequentior tamen uſus recepit, ut in re mobili pignus diceretur, in immobili hypotheca, quomodo & Græce ὑποθήκας & ἐνέχυρα, diſtinguit Iohannes Chryſoſtomus II de pœnitentia. Legem commiſſoriam in pignoribus primus prohibuit Conſtantinus ea lege quæ unica eſt Cod. Theod. de commiſſoria reſcindenda, ultima verò Codice Iuſtinianeo de pactis pignorum olim valebat. Cicero libro XIII, Epiſtola 56 : *Philotes Alabandenſis ὑποθήκας Cluvio dedit : hæ commiſſæ ſunt.* Valetque etiam nunc in terris ubi leges Romanæ receptæ non ſunt, ut in Dania. docet id Crantzius Saxonicorum X. Eſt & hiſtoria eo pertinens in excerptis legationum Priſci, ubi de Attila.

IN QVIBVS CAVSIS PIGNVS VEL hypotheca tacite contrahitur.

Lege Abydenorum, qui agricolæ ad opus ruſticum pecuniam dediſſent mutuam, jus taciti pignoris habebant in agrorum fructibus.

QVIBVS MODIS PIGNVS VEL hypotheca ſolvitur.

L. Si conſenſit.

Sed utriuſque pars pro indiviſo, pro parte dimidia manebit obligata] Idem ſupponit lex Creditor, §. poſt diviſionem. ſup. Qui potiores.

DE ÆDILITIO EDICTO.

Hæc ſunt jura quæ ſecum facientia ait Horatius II, Epiſt. II.

L. I.

Quam earum quæ mobiles] Vt gemmarum, de quarum fraudibus agit Plinius libro XXXV, ut & alibi de Seplaſiæ fraudibus.

Qui mancipia vendunt, certiores faciant emtores, quid morbi, vitiive cuique ſit] Scholiaſtes Horatii ad II Sat. III : *Mentem niſi litigioſus exciperet dominus. ſumtum eſt hoc argumentum à dominis mancipia vendentibus : quorum omnia vitia ſibi cognita, tam animi quam corporis, debebat aperire emtori, niſi poſtea litigare vellet propter celatum vitium.*

Qui fugitivus, errove ſit] Solebat majoris cautionis ergo edici : *furem non eſſe, fugitivum non eſſe.* L. ſi ita quis, D. de evictionibus. L.

cum in venditione, & L. Lucius. §. ult. L. evicta re, § ult. L. ſi emtor. L. ſi ita quis. L. quia dicitur. D. ibidem. L. quoties, D. ſi familia furtum feciſſe dicatur. L. exemplo, §. venditorem, D. de act. emti. Varro 1 de re ruſtica. Seneca controverſia III, 21. Marculfus formula 132, 133.

Eademque omnia cum ea mancipia venibunt, palam recte pronuntianto] In Edicto Ædilium Curulium quod recitat Gellius IV, 2: *Titulus ſervorum ſingulorum uti ſcriptus ſit, curato, ita ut intelligi recte poſſit, quid morbi, vitiive cuique ſit, quis fugitivus errove ſit, noxave ſolutus non ſit.* Sed ſervorum qui pileati vendebantur nomine nihil præſtari ſolitum, docet nos idem Gellius VII, 4.

Apud Sabinum ſic definitum eſſe] Nempe ex Labeone. Gellius ibidem.

Vitiumque à morbo multum differre, ut puta ſi quis balbutit] *Balbus & atypus vitioſi magis quam morboſi ſunt.* Gellius ibidem: contra quam ſenſit Vlpianus L. idem, §. ult. infra.

Si nihilominus permaneret in eo vitio, ut circa fana bacchari ſoleret] Horatius libro II, Sat. 3:

Quiſquis luxuria, triſtive ſuperſtitione,
Aut alio quovis morbo calet.

Poſtea:

Quone malo mentem percuſſa? timore deorum.

L. Sin autem.

Sin autem quis ita ſpado eſt, ut tam neceſſaria pars corporis ei penitus abſit, morboſus eſt] Eunuchum, ſi ignoraſſet emtor, redhiberi poſſe, quaſi morboſum Labeo dixit, teſte Gellio.

L. Idem

L. Idem.

De Myope quæſitum eſt, an ſanus eſſet, & puto eum redhiberi poſſe] Olim de eo diſputatum ex Gellio diſcimus. Maſurio Sabino qui non longe videt, tam ſanus eſt, quam qui tardius currit.

L. Cui.

Magna enim pars hominum aliquo dente caret] Sumta verba de Labeone, ut idem nos Gellius docet.

L. Quæritur.

Diſtinguere Trebatium dicit, ut ſi natura ſterilis ſit, ſana ſit; ſi vitio corporis, contra] Nam cum Labeo dixiſſet quaſi minus ſanam redhiberi non oportere, adſcripſit Trebatius: ſi ea mulier à principio genitali in ſterilitate eſſet. Vide Gellium.

L. Cum ejuſdem.

Vt ſi quis eorum forte morboſus, vel vitioſus ſit, vel omnes ſimul, redhibeantur] Id eſt, unus ſi in ſingulos pretium ſit conſtitutum; omnes ſimul, ſi in univerſos.

L. Hi enim non ſunt ſeparandi.

Neque canem, verrem] Convenit cum Baba Kamma VII, 7.

L. Iuſtiſſime.

Nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum pronius eſt] Idem de venalitiariis ait ſcriptor ad Math. Hom. 30.

DE EVICTIONIBVS.

L. Si dupla.

Si dupla non promitteretur] Varro de re ruſtica libro II: *Si res mancipio non datur, dupla promitti ſolet, aut ſi ita pacti, ſimpla.* Mancipio dare, eſt dare in jure. eſt actus legitimus, L. actus legitimi, D. de R. I. Ab iis qui ſatis locupletes non eſſent, nemo mancipio accipere volebat. Plautus Curculione IV, 2. Sine mancipatione res aut vendebatur periculo emtoris: Plautus Perſa IV, 7, aut cavebatur de evictione, quod eſt, πράσεως ἐγγυητὴν αἰτεῖν, apud Chryſoſtomum libro IV de Sacerdotio. Itaque conſtituit Adrianus Imperator, lenones & laniſtæ ne ſervum venderent, niſi cauſa propoſita.

L. Si alienam.

Et eandem pro derelicto habuere] יאוש Baba Kamma x, 2.

DE VSVRIS.

Fœnus apud Scholiaſten Horatii exponitur aucta pecunia: ſic Hebræi dicunt תרבית & מרבית Fœnus à φύω, ut à τίκτει τόκος. Sic ab eodem φύω, fœtus. Nam ſonus Græci *υ* ad Latinum œ prope accedebat. Solebant uſuræ Idibus exigi, notante eodem Scholiaſte: inde Iduarium. Non autem omne fœnus licitum. Scholiaſtes ad illud Horatii:

Multis occulto creſcit res fœnore,

illicito inquit. Vide Tacitum Annal. VI. Minimum fœnus trientarium ſub Severo & Antonino. De uſuris in ſpeciebus vide Hieronymum

ad Ezechielem, & Zonaram ad 5 canonem Concilii Carthaginenſis.

DE NAVTICÆ FOENORE.

Mentio ejus apud Plutarchum Catone majore & Lucullo. Dabatur, aut ἐπ' ἀμφοτερόπλου, aut ἐφ' ἑτερόπλου. id eſt, ita ut periculum itus & reditus ſubiret fœnerator, aut alterius tantum.

DE PROBATIONIBVS.

L. I.

Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat] Idem habes in Baba Kamma III, II: apud Chryſoſtomum altera contra Iudæos: quod tamen Cato & Favorinus diſtingui volunt apud Gellium XIV, 2. Sed poſteriori ætati viſa eſt ea diſtinctio nimis laxum facere judicis arbitrium. Itaque illud Scipionis magis ſequimur, qui dicebat: οἶδα τοῦτον ἐπιωρκηκότα τὸν ἄνδρα· μηδενὸς δὲ κατηγοροῦντος, οὐ δύναμαι κατήγορος αὐτὸς εἶναι καὶ δικαστής. *Hunc hominem pejeraſſe ſcio; ſed cum nemo eum accuſet, non poſſum ego ſimul judicis & accuſatoris officium fungi.*

DE TESTIBVS.

Hebræi judices de advena circumciſo pronuntiabant ſæpe ex conjecturis: de Hebræo nonniſi ex teſtium dictis. Solebant autem teſtes apud eoſdem Hebræos diligentiſſime examinari à judicibus per ſeptem quæſtiones: qua hebdomade Iubilæi, quo anno, quo menſe, quoto die menſis, qua feria hebdomadis dierum, qua hora, quo loco. Ita Miſna in

titulum de Synedrio, c. 1. Addit Rabbi Ioſe quæſtionem, an teſtes hominem noſſent de quo teſtimonium perhibebant. Lege Solonis, teſtes comparere cogebantur, & perhibere teſtimonium, aut affirmare ſe abſentes fuiſſe, aut rei, de qua agebatur, nihil ſcire: in contumaces mille drachmarum ſtatuta pœna. Ita in Onomaſtico Pollux. Plato primo de legibus, eos qui veritatem cælant, vult improborum haberi numero. Apud Ægyptios quoque, ut libro primo docet Diodorus, qui præſentes fuiſſent, cum homicidium, aut furtum committeretur, ni reum indicarent, virgis cædebantur, & tridui fame coërcebantur.

L. In teſtimoniis.

Qui adverſus fidem ſuam teſtationis vacillant] οἱ πλανώμενοι τῷ λόγῳ, Herodianus libro II. Donatus ad Eunuchi v, 4: *Ab inconſtantia teſtis præſidium defenſionis inquiſitum eſt.*

L. Teſtium.

Alias veluti conſentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem] Teſtimonium cæcum, in quo multitudinem aut civitatem dicimus ſcire, opponitur manifeſto. Habet hoc Donatus.

Alia teſtimoniorum quæ recitari ſolent] Ex ſcripto teſtimonium Quintiliano v,7, conſenſio ſignantium. Cicero Verrina v: *Recita teſtimonium Athenienſium.* Talibus teſtimoniis interdum opus, ubi à loco judicii longius abſunt teſtes. Novella IX, §. 5. At in publicis judiciis ægre jam olim recipiebantur. Scriptor de cauſis corruptæ eloquentiæ: *Teſtimonia in judiciis publicis*

blicis non abſentes, nec per tabellam dare, ſed coram & præſentes dicere cogebantur. Carolus Magnus VI, 145: *Teſtes non abſentes neque per epiſtolam teſtimonium dicant, ſed præſentes, quam noverunt & viderunt, non taceant veritatem.*

L. Servi.

Servi reſponſo tunc credendum eſt, cum alia probatio ad veritatem non eſt] Exceptio ex regula.

Servum hominem cauſam orare leges non ſinunt,
Neque teſtimonii dictio eſt.

Terentius Phormione.

L. Teſtis.

Teſtis idoneus pater filio, aut filius patri non eſt] Contra patrem filii teſtimonium olim receptum videmus, ut Phylei contra Augiam pro Hercule. meminit Apollodorus libro II.

L. Nullus.

Nullus idoneus teſtis in re ſua intelligitur] Teſtimonium pro ſe nec Catoni creditum. Hieronymus adverſus errores Iohannis Hieroſolymitani.

L. Ex eo.

Colligitur etiam, mulieres teſtimonii in judicio dicendi jus habere] Maxime ubi de partione quæritur. Notant id Grammatici & Rhetores ad illud in Andria:

Dis pol habeo gratias,
Cum in pariundo aliquot adfuerunt liberæ.

L. Curent.

Teſtari volentibus] Teſtari hîc, eſt animi ſui propoſitum coram teſtibus exponere. Talis illa teſtatio Alpheni coram viris bonis compluribus, quam multis verbis Cicero recitat pro P.Quintio. & illa cujus mentio in lege, Lucius Titius, D.de his qui notantur infamia.

L. Vlt.

Ne patroni in cauſa, cui patrocinium præſtiterunt, teſtimonium dicant] Cato oratione in Lentulum apud Gellium v, 13: *Teſtimonium adverſum clientem nemo dicit.* idem habet Dionyſius Halicarnaſſenſis libro 11.

Quod & in exſecutoribus negotiorum obſervandum eſt] Duabus Latinis vocibus expreſſit, quod Græci una voce πραγματικοὺς dicunt, qui non agunt cauſas, ſed agentibus tela ſubminiſtrant, ut loquitur Quintilianus XII, 3. qui miniſtros ſe præbent oratoribus, ut Cicero pro oratore. Sic quæſtionem πραγματικὴν, negotialem vocat idem ille Quintilianus III, 8. Exſequi hîc eſt curare. Sic exſequi alicujus mandata, exſequi negotia, eſt apud Ciceronem.

DE IVRIS ET FACTI ignorantia.

Iuris ignorantia minus habet excuſationis, quam facti. Ariſtoteles de legum conditoribus III, Nicom. 7: καὶ τοὺς, ἀγνοοῦντάς τι ἐν τοῖς νόμοις ἃ δεῖ ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπά ἐστι, κολάζουσι, *Et qui ignorant ea quæ ſunt in legibus, quæ ſcire oportet, & quæ ſcitu ardua non ſunt, puniunt.* Ius enim

fini-

finitum eſt, ut infra dicitur. L.in omni. A gravioribus tamen pœnis excuſantur homines rudiores, ſi ea quæ non juris gentium, ſed juris civilis ſunt, ignorent. L. ult. D. de ritu nuptiarum. Adde quæ diximus III de jure Belli ac Pacis, XI, 4.

L. *Iuris ignorantia.*

Iuris ignorantia non prodeſt acquirere volentibus] Exempla vide L. nunquam in uſucapionibus. L. fur. §. 1. D. de uſurp. & uſucap. L. 2. §. ſi à pupillo, D. pro emtore.

DE SPONSALIBVS.

Primum ſperata dicebatur, deinde pacta, deinde interpoſitis ſtipulationibus ſponſa, ut Arnobius nos docet libro quarto. de quo ſtipulandi & ſpondendi more vide Gellium IV, 4. Servius vero: *Hic ordo eſt: conciliata primo, dein conventa, dein pacta, deinde ſponſa.* Pactas nuptias habes apud Symmachum VII, 120: & IX, 40. Spondere autem proprie dicitur puellæ pater, deſpondere adoleſcentis, ut Donatus ad Andriam nos docet: ſed juriſconſulti hanc anxietatem non ſequuntur. Itaque deſpondere, & de patre puellæ, & de futuro marito uſurpant. Eſt autem ſpondere à σπένδειν, quia olim vino dis libato fieri ſolebat: unde & σπονδαὶ, fœdera. Exempla deſponſionis habes apud Plautum Aulularia I, 4: Curculione V, 2: Trinummo V, 2. Oriebatur hinc actio ex ſponſo, & lis pecunia æſtimabatur, quanti interfuerat, eam uxorem accipi aut dari: Gellius libro IV, 4. Solebant autem ſponſalia à juriſconſultis concipi. Acontius apud Ovidium:

Te

Te mihi compoſitis, ſi quid tamen egimus arte,
Adſtrinxit verbis ingenioſus amor.
Dictatis ab eo feci ſponſalia verbis,
Conſultoque fui juris amore vafer.

L. Sponſalia.

Conſenſu contrahentium fiunt] Itaque filius apud Terentium: *Nonne oportuit præſciſſe me ante? nonne prius communicatum oportuit?* Imo potiores eſſe puellæ quam parentum partes voluit Ovidius ſub Acontii nomine:

Nam quod habes & tu humani verba altera pacti,
Non erit iccirco par tua cauſa meæ.
Hæc mihi te pepigit: pater hanc tibi, primus ab illa:
Sed propior certe quam pater ipſa ſibi eſt.
Promiſit pater hanc: hæc & juravit amanti:
Ille homines, hæc eſt teſtificata deam.
Hic metuit mendax: hæc & perjura vocari.
Num dubitas hic ſit major, an ille metus?

DE RITV NVPTIARVM.

Olim tribus modis Romanos coiiſſe matrimonia Boëtius nos docet: inter patritios confarreatione, qua de re mentio apud Tacitum IV, & apud Vlpianum titulo IX: apud alios coemtione, quæ & conventio in manum dicitur, de qua agit Servius ad illud Georgicôn:

Teque ſibi generum Tethys emat omnibus undis.

Et Cicero I de Oratore: aut uſucapione, de qua Gellius III, 2. mulieres enim, ut res mobiles anno uſu capiebantur, ſi per trinoctium non abnoctaſſent, & eo tempore expleto habebantur

tur pro uxoribus, non pro concubinis. Iure Iuſtinianeo mulier oſtendere debet ſe pro uxore habitam. Nov. LXXIV, 5. Iure Græcoromano poſteriore in dubio præſumitur eſſe uxor. Ex nuptiis naſcitur rei uxoriæ actio, de qua Gellius IV, 3. Nuptiæ à nubendo, quia flammeo obnubebatur futura uxor. hinc & nubes & Neptunus.

L. Nuptiæ.

Nuptiæ conſiſtere non poſſunt, niſi conſentiant omnes, id eſt qui coeunt, quorumque in poteſtate ſunt] Terentius Adelphis

Qua ratione iſtuc? quis deſpondit? quis dedit?
Cui, quando nupſit? auctor his rebus quis eſt?

Alibi:

Domus reperta, liberi, invito patre.

Non poſſe ait Iuriſconſultus conſiſtere tales nuptias: poſſunt ergo patre volente diſſolvi. Quod contrarium legimus in Pauli ſententiis II, 19, non à Paulo eſt, ſed ab Aniano. de filiabus locus eſt apud Homerum Odyſſeæ 13:

Οἳ πατρὸς μὲν ἐς οἶκον ἀπερρίγασι νέεσθαι
Ἰκαρίου, ὥς κ' αὐτὸς ἐεδνώσαιτο θύγατρα,
Δοίη δ' ᾧ κ' ἐθέλοι καὶ οἱ κεχαρισμένος ἔλθῃ.
Hi metuunt omnes genitoris adire penates
Icarii, bona qui donet dotalia natæ,
Et legat ex cunctis, quem præferat ipſe maritum.

Odyſſ. ζ:

Καὶ δ' ἄλλῃ νεμεσῶ ἥ τις τοιαῦτά γε ῥέζοι,
Ἥ τ' ἀέκητι φίλων πατρὸς καὶ μητρὸς ἐόντων
Ἀνδράσι μίσγηται πρίν γ' ἀμφάδιον γάμον ἐλθεῖν.
Quin ego eam totis animi penetralibus odi,
Quæ patris aſſenſum citra, caræque parentis
Ante faces thalamumque viro ſe junxerit ulli.

Donatus

Donatus in Andria: *Summa poteſtas nuptiarum in patre puellæ eſt.* An vero principum leges efficere poſſint, ut injuſtæ ſint nuptiæ, quæ juſtæ alioqui futuræ eſſent, tractant Thomas diſt. XXXIV, art.1, ad 4. & Petrus Soto de inſtitutione ſacerdotum: de matrimonio lect. IV, in fine. In jure Græcoromano multa ſunt talium legum exempla.

Per adoptionem.

Donec manet adoptio] Etiam ea ſoluta id conſtituit Leo.

L. Semper.

Non ſolum quid liceat conſiderandum, ſed & quid honeſtum ſit] Siſinnius Patriarcha: ἐν τοῖς γάμοις οὐ τὸ ἐπιτετραμμένον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ εὐπρεπὲς δεῖ σκοπεῖν. Servilem cognationem leges non agnoſcunt. attamen eos qui per eum modum ſanguine junguntur, inter ſe conjugium facere honeſtas non ſinit. Neque hîc judici datur libertas: ſed frænum ei imponitur, ait jus Græcoromanum.

L. Palam.

Palam autem ſic accipimus, paſſim hoc eſt ſine dilectu] Quod eſt πεφασμένως πωλεῖται, in lege Attica. Cicero in Oratione poſt reditum in ſenatu: *Palam ad omnium libidinem divulgatum.* Talis illa apud Stobæum:

Ὁμῶς δὲ καὶ πρὸς ἔργον ἀφροδίσιον
Ἐλθόνθ' ἑταίρων ὅντιν' οὖν ἐδέξατο.
Nec delicate ſeligens adulteros,
Cuivis roganti comiter morem gerit.

Admittit volentes omnes, ut loquitur Clemens Stro-

Stromateôn III, ideo lupanar locus communis Menandro & Senecæ in controverſiis.

L. Senatuſconſulto.

Ne tutor pupillam, vel filio ſuo, vel ſibi nuptum collocet] Meminit talis legis Cyrus: περὶ διαφορᾶς στάσεων.

DE IVRE DOTIVM.

Apud Germanos, ut Tacitus narrat, maritus dotem dabat uxori, non accipiebat: quod & Solon Athenis ſanxerat, nolens venalia eſſe matrimonia: At apud illos in ultimo Septentrione Germanos, venalia olim fuiſſe connubia ait Saxo Grammaticus, id eſt, datas uxores plus offerentibus.

L. Profectitia dos eſt.

Huic opponitur adventitia, quæ olim, ſi nullum interveniſſet divortium, fiebat mariti. Scholiaſtes ad Perſium: *Dos à cive Romano data, non patrio dicta nomine, ſi repudium non intervenerit, poſt mortem uxoris ad maritum pertinet.*

L. Si de dote.

Si ſocer ſpecie futura dotis induxerit genero]. Probo Heraldi emendationem: *illuſerit genero.*

DE DONATIONIBVS INTER VIrum & uxorem.

L. I.

Ne mutuo amore invicem ſpoliarentur, donationibus

nibus non temperantes] Plutarchus in quæſtionibus Romanis, complures reddit hujus legis cauſas, quod non liberæ, ſed eblanditæ viderentur tales donationes: quod gratuitus amor eſſe debeat, non emptus: quod mulieres aſſuefieri non debeant ad dona capienda: quod ſtante matrimonio omnia inter virum & mulierem cenſeri debeant communia.

Donationibus non temperantes, ſed profuſa erga ſe facilitate] Illud *ſed* hic abundat. Facilitatem hoc ſenſu uſurpant Terentius, Cicero, Seneca.

L. Sed ſi vir.

Kalendis Martiis] Tibullus:

Martis Romani feſtæ venêre Kalendæ:
Exoriens noſtris hic fuit annus avis:
Et vaga nunc certa diſcurrunt undique pompa,
Perque vias urbis munera, perque domos.

L. Quintus Mucius.

Honeſtius eſt quod non demonſtratur unde habeat, exiſtimari à viro, aut qui in ejus poteſtate eſſet, perveniſſe] Plautus Caſina:

Nam peculî probam nihil habere addecet
Clam virum, & quod habet partum, ei haud commodi eſt,
Quin viro aut ſubtrahat, aut ſtupro invenerit.
Hoc viri cenſeo eſſe omne, quicquid tuum eſt.

DE DIVORTIIS.

Olim in Græcia, qui uxorem domo exigebat, multam dabat propinquis ejus, ut notat Didymus ad B Odyſſeæ. At Athenis, qui uxorem ejiciebat, dotem ſtatim reddere tenebatur,

ni faceret, damnabatur in uſuras. unde explicandum Amphidis illud de uxore:

Η μὲν νόμῳ γὰρ καταφρονεῖσ' ἔνδον μένει.

Nanque illa lege ferocit, & retinet domum.

Terentius in Hecyra:

Si eſt ut velit reducere uxorem, licet:

Sin alio eſt animo, renumeret dotem, huc eat.

De primo quod Romæ viſum divortio, vide Gellium IV,3. Valerium Maximum II,I. Hebræo jure fœminæ repudium dare marito non poterant: Romano poterant, & cum id facerent, frangebant dotales tabulas. Ita Scholiaſtes ad Iuvenalem. Athenis mulier quæ repudium marito dare volebat, ipſa eâ de re inſtrumentum ad magiſtratum deferre debebat. Plutarchus Alcibiade.

SOLVTO MATRIMONIO DOS quemadmodum repetatur.

Pecunia dotalis & dari & reddi ſolebat annua, bima, trima die. Polybius in fragmentis à Valeſio editis: κατὰ δὲ τοὺς Ῥωμαίων νόμους δέον ἐν τρισὶν ἔτεσιν ἀποδοῦναι τὰ προσοφειλόμενα χρήματα τῆς φέρνης ταῖς γυναιξί. *Cum moris eſſet Romani, ut quod dotis nomine mulieribus debebatur, id ſolveretur annua, bima, trima die.* Athenienſes Antonio in matrimonium deſponderant Minervam ſuam: Antonius ipſis dotis nomine imperaverat mille talenta: Cum Athenienſes tempus peterent ad pecuniam conferendam, Deilius ait: *Et tamen ſcito illos tibi annua, bima, trima die debere.* Vlpianus inſtitutionibus de dotibus: *Dos ſi pondere, numero, menſura contineatur, annua, bima, trima die reddetur, niſi ſi ut præſens reddatur, convenerit. reliquæ dotes ſtatim reddun-*

tur.

tur. Hinc explica L. juris gentium, §. Quinimo, & L. ſi unus, §. pactus, D. de pactis.

L. Fructus eos.

Vindemiæ fructus, & quarta portio mercedis inſtantis anni confundi debebat] Poſt vocem fructus, excidit hîc nota dodrantis.

L. Lucius Titius.

An poſſit maritus propter culpam mulieris, dotem retinere] Mores mulieris ſunt graviores, aut leviores. graviores adulteria tantum: ob ea vero dos tota retineri ſolita. notat Horatii Scholiaſtes: quod & ſolidum dici alibi docet. Vide & infra L. cum mulier. poſterioribus temporibus ſexta, ut ex Vlpiano diſcimus inſtitutionum titulo de dotibus. Vt autem propter nuptias donata, ob adulterium repeterentur, valde eſſe vetus docet nos Vulcani ſermo apud Homerum Odyſſeæ Θ:

Ἀλλά σφωε δόλος καὶ δεσμὸς ἐρύξει
Εἰσόκε μοι μάλα πάντα πατὴρ ἀποδώσει ἔεδνα.
Ὅσσά οἱ ἐγγυάλιξα κυνώπιδος εἵνεκα κούρης.
Οὕνεκά οἱ καλὴ θυγάτηρ, ἀτὰρ οὐκ ἐχέθυμος.
Sed eos hæc vincla doluſque tenebunt,
Donec cuncta mihi genitor mea munera reddat:
Tunc data cum ipſius junxi mihi fœdera natam,
Quæ formoſa quidem eſt, ſed recta mentis egena.

DE ACTIONE RERVM amotarum.

L. Non enim.

Non enim æquum eſt invitum ſuo pretio res ſuas vendere] Reſpublica quidem ex dominio eminente id jus habet, ut alicui imperet ſuum vendere:

vendere: privati inter ſe id jus non habent. L. ſi filio familias, §. 1. ſupra, Soluto matrimonio. pretio ſuo, id eſt, juſto. L. Nec quaſi, ſupra, de rei vindicatione.

DE AGNOSCENDIS ET ALENDIS liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

Hac de re in provinciis Proconſules cognoſcebant. Plinius x Epiſtola 77. Agis Rex Lacedæmoniorum partum ex uxore ſua Timæa non agnovit, ut in Alcibiade narrat Plutarchus.

DE INSPICIENDO VENTRE, cuſtodiendoque partu.

Eſt hoc de Laconicis moribus. Solebant enim dari cuſtodes partus. Plutarchus Lycurgo.

DE LEGITIMIS TVTORIBVS.

Vt qui ſperarent hanc ſucceſſionem, iidem tuerentur bona, ne dilapidarentur] In Marculfi formula LXXIV: *Lex Romana conſtringit, ut qui tutores eſſe noluerunt parvulorum, ſi forte ceſſerit luctuoſa hereditas, in ea ipſi habeantur extranei.*

DE EXCVSATIONIBVS TVTORVM.

L. Si duas.

Et hæreſes quadam in lege propoſitæ] Id eſt ſectæ quatuor, quæ ſuos in urbibus doctores habebant: Stoïca, Platonica, Epicurea, Peripatetica. docet id nos Lucianus Eunucho. quomodo eorum electio fieret, docet nos ibidem Lucianus & Philoſtratus Theodoto. Præcedebat morum ac doctrinæ examen. L. magi-

L.magiſtros. C. de Profeſſoribus. interdum ad Imperatorem res relata. Lucianus ibidem, & Philoſtratus Chreſto.

Niſi decreto Senatus inſcripti fuerint] Senatum vocat ordinem civitatis, ut apparet ex D.L.Magiſtros. Nam quod Senatus agebat Romæ, id eſt, in mari Ægæo, idem ordo in minoribus civitatibus, id eſt, in ſimpuvio. Vide Ciceronem de legibus III.

Et circa operationem ſe negligenter non habeant] Si ſe utiles ſtudentibus præbeant. L.Grammaticos, C. de Profeſſoribus & medicis.

Si autem proprie loquantur de ſubſtantia, inde jam manifeſti fient, non philoſophantes] Vide L. Præſes provinciæ, §. 4. D. de extraord. cognit.

Sacerdotii ſtantes] Legendum videtur, *Sacerdotiis, metatis.* nam in Græco eſt ἐπισταθμιῶν. Cicero XII, 50, ad Atticum: *Habet hoſpitium ſive* ἐπισταθμίαν. idem ſunt metata, de quibus Titulus Codicis in undecimo. exponitur ibi hoſpitum moleſtia. In Baſilicis μειζότοις τῶν ἐπαρχιῶν βαρεῖν ſcribitur, & μεταῦτα apud Hermenopulum, qui ab iis liberos eſſe dicit medicos, & grammaticos, ut hîc Modeſtinus.

L. Sed & milites.

Iam vero & militi impuberi curator datur] In Græco ἀφήλιξ. ſed Latinus interpres ubique in his Modeſtini legibus ἀφήλικας vertit impuberem, pro minore, improprie. Sic infra. L.non ſolum, §.ſi libertus. L.juriſperitos, §.Patronus.

VBI PVPILLVS EDVCARI, VEL morari debeat, & de alimentis ei præſtandis.

L. I.

Et nonnunquam à voluntate patris recedit Prætor] Vide L. Quintus, infra de Annuis. Vetus nationi Germanicæ mos erat, ut apud novercam pupillus educaretur. Procopius Gothicorum IV. Alii populi ſuſpicaciores id non probarent. Sic & apud Livium ex libro XXXIX: *Pupillus relictus ſub tutela matris, & vitrici fuerat*. Sic Auguſtus ſub Atia & Philippo. Sed vetuit hoc Iuſtinianus XXII, 38. Solonis fuit conſtitutio, ne tutelam adminiſtraret hæres proximus.

DE TVTELÆ ET RATIONIBVS diſtrahendis, & utili curationis cauſa, & actione.

L. Poſtumo.

Neque tutela, quia nullus pupillus eſt, neque pro tutore, quia nulla ſignificatio eſt, neque negotiorum geſtorum tenetur] Legendum *pro tutela*. Vide l. I. infra, D. eo qui pro tutore.

DE MAGISTRATIBVS conveniendis.

L. Quod ſi.

Non erit iniquum] Melius alii codices: *tamen erit iniquum*. Nunquam enim tutor adverſus Magiſtratum habet actionem, ut dixit lex præcedens.

QVI TESTAMENTVM FACERE poſſunt, & quemadmodum teſtamenta fiant.

Teſtamenti faciendi facultas, quomodo ſit juris naturalis, diximus libro II de jure Belli ac Pacis, c. VI, in fine, & in annotatis. in carmine de Virgilio habemus:

Suprema voluntas
Quod mandat, fierique jubet, parere neceſſe eſt.

Teſtamenta ſecundum jus vetus Græcum habemus apud Laërtium Platonis, Ariſtotelis, Theophraſti, Epicuri, Lyconis; Pacionis apud Demoſthenem. Ex illo Theophraſti diſcimus ſuffeciſſe jure Attico ſignum teſtatoris ſine ſignis teſtium. Epicurei illius teſtamenti particulas Cicero recitat. Secundùm jus Romanum habemus itidem complura, ut in inſcriptionibus teſtamenta Valerii cujuſdam, Valerii Caſtrici, L. Papirii Optati, Cœtraniæ Severinæ, M. Megonii & jocoſum Corocottæ: Lutii Titii in L.ult. D.de fideicomm. Huc pertinent & teſtamenta Dagoberti, Epiſcoporum Remigii, Hadaindi, Bertichranni, apud Briſſonium, & teſtamenti formula apud Marculfum. Secundùm jus Romanorum, ſed Græco ſermone egregium Gregorii Nazianzeni editum cum orationibus ejus contra Iulianum. alterum in Iuſtiniani Novella CLX, aliud in jure Græcoromano p. 203, in Gruteri inſcriptionibus p. 216. Habes & partes teſtamentorum apud Suetonium vita Cæſaris 75. vita Auguſti, capite ultimo. vita Tiberii, capite ultimo. vita Claudii, cap. 4. Appianum II bellorum civilium, Dionem libro XLIII. Tacitum libro I.

Vlpianum, L. vel quod. D. de Religioſis. L. Prætor, §. ſi quis, D. de ſepulchro violato, Scriptorem de vita Virgilii, Plinium VI, Epiſt. 10. IX, Epiſt. 19. Apud Scholiaſten Horatii: *Inteſtabilis cui non licet teſtamentum condere, aut ex teſtamento aliquid accipere.* Cauſa erat, quia tales nec teſtimonium ipſi dicere poterant, nec alius ipſis, ut ait alius Scholiaſtes, congruenter Cajo, infra Cùm lege, hoc titulo.

L. *Ejus qui.*

Si cui aqua & igni interdictum ſit, ejus nec illud teſtamentum valet quod ante fecit] Habes hoc apud Dionem Tiberio.

L. Ex ea ſcriptura.

Ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας] Huic clauſulæ ſimilis illa, quam codicillarem vocant, per quam vult teſtator teſtamentum ſuum, ſi jure teſtamenti valere non poteſt, habere vim codicillorum. L. ſi miles, D. de teſtamento militis. L. ſi quis agere, §. ſi quis vero, C. de codicillis. utramque poſuit in ſuo teſtamento Gregorius Nazianzenus his verbis: *Ταύτην μου τὴν διαθήκην κυρίαν καὶ βεβαίαν εἶναι βούλομαι ἐπὶ παντὸς δικαστηρίου καὶ πάσης ἐξουσίας. εἰ δὲ καὶ ὡς διαθήκη μὴ ἰσχύσειεν, ὡς βούλησιν αὐτὴν ἢ οὖν κωδίκελλον αὐτὴν ἰσχύειν βούλομαι. Hoc teſtamentum meum ratum, firmumque volo eſſe apud omnes judices, & omni jure; quod ſi ut teſtamentum non valeat, valere volo ut voluntatem, ſive ut codicillos.*

DE LIBERIS ET POSTVMIS HÆredibus inſtituendis, vel exheredandis, vel præteritis.

L. Si ita ſcriptum.

Aſſem diſtribuendum eſſe in ſeptem partes] Vide 11, 7 Elem. Euclidis.

L. Gallus.

In decem menſibus proximis] Menander: *γυνὴ κύει δεκάμηνος*. Cæcilius: *inſoletne mulier decimo menſe parere?* Cicero in Topicis, teſtamentum recitat, in quo erat: *Si filius natus eſſet in decem menſibus.* Varro apud Gellium III, 16: *Si quis mihi filius unus pluresve in decem menſibus genuntur.* Plinius hiſtoriæ naturalis VII, 5: *In libris veteribus Maſurius auctor eſt, L. Papirium Prætorem ſecundo herede lege agente bonorum poſſeſſionem contra eum dediſſe, cum mater partum ſe tredecim menſibus diceret tuliſſe, quoniam nullum certum tempus pariendi ſtatutum videretur.* Hæc opinio Papirii merito rejecta eſt: pertinet enim ad incertas reddendas ſucceſſiones, & impudicitiæ fræna laxat.

DE INIVSTO, RVPTO, IRRITO facto teſtamento.

Negabat Servius tabulas teſtamenti eſſe eas, quas inſtituiſſet is, qui factionem teſtamenti non habuerit. quod vero hic rumpi dicitur, id διαῤῥαγῆναι, dixit Chryſoſtomus XI ad Romanos.

L. Tunc autem.

Vel ab eo ſcriptus eſt qui ab inteſtato venire poteſt]

teſt] Hoc ad Vlpiani verba Tribonianus addidit. Vlpiani tempore una tantum erat exceptio: ſi jure militari factum eſſet ſecundum teſtamentum. Vide inſtitut. eodem, §. ex eo. Alteram exceptionem, ſi inſtitutus eſſet, qui ab inteſtato erat ſucceſſurus, debemus Theodoſio, & Valentiniano. L. Hac conſultiſſima, C. eodem titulo.

L. Si quis filio.

Vel ſeditio prærupta factioque cruenta] Quintilianus declamatione ccv: *Reipublicæ læſa quædam ſunt, judices, ad quorum pronuntiationem oculi ſufficiant.*

DE HIS QVÆ IN TESTAMENTO delentur, inducuntur, vel inſcribuntur.

L. Proxime.

Priſcianus advocatus Leonis] Melius alii libri, *Zenonis.* plane eandem hic cauſam defendit, quam Vivius Zeno ante nominatus.

DE VVLGARI ET PVPILLARI ſubſtitutione.

L. Cohæredi.

Ille filius meus] Scribe: *Si ille filius meus.*

DE CONDITIONIBVS inſtitutionum.

L. Conditiones.

Conditiones quæ contra bonos mores inſeruntur] Qualis illa in Tireſia Horatii:

anus improba Thebis
Ex teſtamento ſic eſt elata. cadaver
Vnctum oleo largo, nudis humeris tulit heres:
Scilicet elabi ſi poſſet mortua: credo
Quod nimium inſtiterat viventi.

Vbi ſic Scholiaſtes: *In teſtamento præcepit, ut ſic efferretur, nimirum ut nuda & oleo uncta à captatore nudo efferretur, ea videlicet cogitatione, ut vel mortua humeris ejus elaberetur, cujus viva captationem evadere non potuerat.* Tales & illæ quæ mulieres aut pueros gladiatorio more concurrere jubebant, quas irritas fuiſſe narrat Nicolaus Damaſcenus.

DE TESTAMENTO MILITIS.

L. Facere teſtamentum.

Hoſtium potitus] Antique dictum pro eo quod eſt, qui in poteſtatem hoſtium devenerat. Loquitur ſic Tryphoninus L. in bello, §. cætera, D. de captivis. & Papinianus, L. quod ſi filius: dicto jam titulo. Ex Plauto ſcilicet, qui in Captivis dixit:

Nam poſtquam meus rex eſt potitus hoſtium.

Et Epidico:

ita gnata mea hoſtium eſt potita.

Et mox:

eductam perdidi:
Hoſtium eſt potita.

L. Lucius Titius.

Scribendum notis dictavit] Quod Cicero dicit, διὰ σημείων.

DE LEGATIS ET FIDEI-commiſſis I.

L. Si ſervus.

Non tamen provocabit?] Scribe: *Non tamen provocavit*, heres ſcilicet.

L. Si ita.

In tantos quanti inveniantur] Græca locutio, ἐς τόσους ὅσοι διεργάζονται. nam Græci adjectiva iſta continuæ & diſcretæ quantitatis, eodem modo eloquuntur.

L. Si fundum.

Sed exceptione doli mali poſita] Exceptio hic replicationem ſignificat, quæ eſt velut exceptionis exceptio.

L. Si quid relictum.

Sive in diſtributionem relinquatur] Εἰς διανομὰς, ut ait Libanius: ad diviſionem, infra L. civitatibus, hoc titulo, & L. cum quidam, infra de annuis legatis. Plautus Aulularia:

Nam noſter noſtræ qui eſt magiſter curiæ,
Dividere argenti dixit nummos in viros.

Et poſtea:

Magiſter, quem dividere argentum oportuit.

L. Lucius Titius.

Fratribus ſuis] *Fratri ſuo*, legi ſuadent ſequentia.

DE LEGATIS ET FIDEI-commiſſis II.

L. Sempronius.

Exemplarii cauſa ſcripta] Id eſt, ita ut utrumque eſſet πρωτότυπον, archetypum; duobus exemplaribus factum teſtamentum, l. 1. §. ſi quis in duobus, infrà, D. de bonorum poſſeſſione contra tabulas. Sic Theophraſtei teſtamenti tria fuere exemplaria, quæ ibi dicuntur ἀντίγραφα, pari modo ſcripta; in Novellis ἰσότυπα. idem eſt pluribus codicibus. L. locum habet, infra de tabulis exhibendis, & inſtitutionibus de teſtamentis, §. penult. Florentinus per καθ' ἕτερον dixit *pluribus exemplis*, ſupra, qui teſtamentum facere poſſunt, quomodo & Ovidius loquitur.

L. Lucius Titius.

Hoc meum teſtamentum ſcripſi, ſine ullo Iuriſperito, rationem animi mei potius ſecutus, quam nimiam & miſeram diligentiam] In ſubſcriptione Neapolitana: *Dolus malus & juriſconſultus abeſto.* Nam alioqui ſolebant ad teſtamenta ſcribenda adhiberi juriſconſulti. Cicero II de Oratore. Suetonius Nerone XXXII. Arrianus libro II diſſertationum Epicteti.

DE LEGATIS ET FIDEI-commiſſis III.

L. Pamphilo.

Et reſponſo ejus tali μάλιστα] Eſt reſponſio affirmans apud Ariſtophanem, Xenophontem, & alios.

L. Vxo-

L. Vxorem.

A qua Seja] Tranſit de ſecunda perſona in tertiam.

L. Item legato.

Burdones] Iſidorus XII, I: *Mulus ex equa & aſino: burdo ex equo & aſina.* Vtitur hac voce Hieronymus in verſione IV Regum V, 17. & manet apud Hiſpanos.

Item mancipia alia, puellæ fortaſſis quas ſibi comatas mulieres exornant] Legendum: *puellæ fortaſſis, ſive coſmetæ, qui mulieres exornant.* Explicat quid veniat ſub nomine uxoris cauſa paratorum, & ait comprehendi mancipia, non puellas tantum, ſed & viros, qui ornandis mulieribus ſerviebant, & inde dicebantur κοσμῆται. in Gloſſis: κοσμήτης, *ornamentarius, ornator.* ornatorem & Seneca dixit.

L. Cum filiusfamilias.

Quod ſi quis paterfamilias impuberi leget] Lege: *patrifamilias*, & impuberem ſume ἀφήλικα, ut in verſione Modeſtini monuimus.

L. Librorum.

Sive in charta, ſive in membrana ſint] Iſidorum vide VI, II.

Et ſi in philyra] Meminit Plinius libro XIII, & Martianus Capella: & Ælianus, Herodianus, Euſtathius. Cinna miſit amico Aratea

Lævis in aridulo malvæ deſcripta libello.

Vel ornat] Ovidius initio triſtium ad librum ſuum:

Vade, ſed incultus, qualem decet exſulis eſſe;
Infelix habitum temporis hujus habe.
Nec te purpureo velent vaccinia ſucco:
Non eſt conveniens luctibus ille color.
Nec titulus minio, nec cedro charta notetur
Candida, nec nigra cornua fronte gerat.

L. Ligni.

Nec ſarmenta ligni appellatione contineri] Cicero quoque tertia Verrina diſtinguit ligna & ſarmenta. *Sarmentum à ſerendo, quaſi ſermentum.* Ita enim legi debet apud Iſidorum libro XVII, 5. ubi de vitibus agit: & ſerere intellige ligare: unde ſertum & conſerere.

Ἀπὸ τῶν ἑλῶν] ἕλη, τόπος σύμφυτος. Grammaticis Græcis: arboreta.

L. Cum quæreretur.

Neque topiarium] Topia habes apud Vitruvium: unde Topiarium opus Plinio libro XV. Topiarios apud Ciceronem ad fratrem, minorem Plinium. Topiariam facere apud Ciceronem eodem libro.

L. Avibus.

Aviaria] Aviaria hic intellige, non nemora, ut apud Virgilium, Iſidorum: ſed volucrum cubilia, ut explicat Columella, & utitur Cicero ad fratrem.

L. Si cui lana.

Vt puta ſtamen, & ſubtemen] Subtemen dictum pro ſubſtamen. Varro: *Stamen à ſtando, quia eo ſtat omne in tela velamentum. ſubtemen*

quod

quod ſubeſt ſtamini. Stamen Græcum eſt στήμων, quod στήμων in gloſſis.

Lanæ appellatione tomentum non continetur] *Tomentum appellatum quod aut in filo, aut in tela tumeat.* Iſidorus XIX, 27. Martialis:

Tomentum conciſa palus Circenſe vocatur.

Tomenti Circenſis mentio & apud Senecam de vita beata: Culcitæ ex tomento apud Varronem, & Suetonium Tiberio.

L. Lucius Titius.

Ex parte dimidia] Totus hic paragraphus male hic repetitus eſt, ex eo qui ſupra, L. patri filiam, §. ultimo, hoc ipſo titulo.

DE VSV ET VSVFRVCTV legato.

L. I.

Vel capite diminutus ex magna cauſa fuerit] Maxima diminutione, qua libertas perit.

L. Vltima.

An rerum tertiæ partis] Heraldus, *certæ partis*: & id exigere videntur ſequentia.

DE OPTIONE, VEL ELEctione legata.

L. Apud Aufidium.

Mutare voluntatem eam non poſſe] Seneca III, Controv. 23. *Optio ſemel puellæ datur: immutabilis eſt, ſemel emiſſa. iudex quam tulit de reo tabellam, revocare non poteſt. quæſitor non mutabit pronuntiationem ſuam. Si vellet, & alteram ſuam optionem revocare, & deinde tertiam, nun-*

quam conſtabit, quid futurum ſit, cum illa quod optaverit, poſſit ſequenti ſemper optione reſcindere.

DE TRITICO, VINO, VEL oleo legato.

L. Si quis vinum.

Sed ſi mulſum ſit factum] Male in quibuſdam editionibus, *nullum. Mulſum ex melle mixtum. eſt enim potus ex aqua & melle, quod Græci μελίκρατον vocant.* Ita Iſidorus xx, 3, verumetiam quod ex vino & melle fit, mulſum dicitur, Macrobio teſte, Saturnalium III, II. & VII, II. Atque de eo hic quæſtio eſt, ut & inſtitutionibus de rerum diviſione, §. qui ex aliena. nam de hydromeli loquetur jam.

Simili modo nec camum] Lege *carenum.* Iſidorus dicto loco: *Carenum, eo quod fervendo parte careat: tertia enim parte muſti amiſſa, quod remanſerit carenum eſt.* Meminere & Palladius, & Nicolaus Myrepſus, & Apitius.

Nec cereviſia continebitur] Iſidorus ibidem: *Cereviſia à Cerere, id eſt, fruge vocata; eſt enim potio ex ſeminibus frumenti, vario modo confecta.* Vetus ejus uſus in Gallia fuit, ut teſtantur Plinius XXII, 25. & Iulianus Epigrammate Græco.

Quid conditum] Iſidorus: *Conditum vocatum quod non ſit ſimplex, ſed commixtione pigmentorum compoſitum.* Eſt & de eo Græcum Epigramma Palladæ. habet id vocabulum & Plutarchus, Alexander Trallianus, Tiberius Hippiatricis, & Agatetychus in ejuſdem argumenti libro.

Et paſſum] *Paſſum quicquid ex uva paſſa, preſſa effluxerit: nam percutitur uva ſiccior, & inde fit paſſum.* Iſidorus ibidem. Apud Columellam libro

libro XII deſcriptionem habes & paſſi primarii, & paſſi ſecundarii.

Defrutum non continebitur] Iſidorus dicto loco: *Defrutum dictum eſt, quod defrudetur, & quaſi fraudem patiatur.* Nonius: *Defrutum ſi ex duabus partibus ad tertiam redegerint defervefaciendo.* Muſtum ſcilicet. Nam ea vox præceſſerat. Originationem à defervendo etiam Palladius probat. Columella: *Mulſum quam dulciſſimum decoquitur ad tertias: & decoctum defrutum vocatur.* At Plinius etiam ad mediam partem ſolitum decoqui nos docet.

L. Qui vinum.

Qui vinum Surrentinum in urnalibus habebat diffuſum, is tibi vinum legavit in amphoris. omne illud quoque vinum quod in urnalibus fuiſſet, legatum eſſe Labeo & Trebatius reſponderunt] Ita legendus hic locus, quem nonnullæ editiones corruptum exhibent. urnarium habes apud Varronem & Nonium.

Aminæum] Iſidorus ex Servio: *Aminæum quaſi ſine minio, id eſt, quaſi ſine rubore, nam album eſt.* Sed Græca vox eſt, Αμιναῖος οἶνος, ut ſcribi vult Heſychius, Αμιναία ςαφυλὴ, apud Dioſcoriden. Virgilius:

Sunt & Aminææ vites, firmiſſima vina.

Dicta autem Aminæa uva ab Amineis, ubi nunc Falernum eſt, ait Macrobius fine ſecundi Saturnaliorum. Auſonius Amineum in fine Pentametri poſuit: ſed corruptiore ſæculo.

DE INSTRVCTO, VEL INſtrumento legato.

Inſtrumentum fundi Sabini habes apud

Gellium VII, 11, hortos inſtructos dicit Cicero de officiis: *Arationes magna impenſa, magnoque inſtrumento tueri*, in Verrem. Idem inſtrumenta, & ornamenta villæ, dixit pro domo ſua.

L. In inſtrumento.

Sarculi] Varro: *Sarculum à ſerendo vel ſarriendo.* Iſidorus: *Sarculum ferrum foſſorium eſt, habens duos dentes; à ſarriendo, id eſt, fodiendo dictum.* Sarcula octo vult haberi Cato. Horatius:

Gaudentem patrios findere ſarculo
Agros.

Ovidius cum roſtris & ligonibus conjunxit.

L. Quæſitum eſt.

Vas æneum, in quo ſapa coqueretur] Varro de vita populi Romani: *Sapam appellabant, quod de muſto ad mediam partem decoxerant.* Citat Nonius, additque ſuo tempore dictum mellaceum. At Plinius XXIII, 2: *Vino cognata res ſapa eſt, muſto decocto, donec tertia pars ſuperſit.* Idem habet libro XIV, ubi & Græcis ἕψημα, & quibuſdam ſiræum dici ait. Nigram lagenam ſapæ dixit Martialis. Purpuream ſapam Ovidius faſtorum IV. In Gloſſario: *ſapa* ἕψημα.

Vela autem cilicia] Aſconius ad III Verrinam: *Cilicia texta de pilis in caſtrorum uſum atque nautarum.* Iſidorus: *Cilicia Arabes nuncupant velamenta, pilis caprarum contexta, ex quibus ſibi tentoria faciunt.* Siſenna: *Puppes aceto madefactis centonibus integuntur, quos ſupra perpetua claſſi ſuſpenſa cilicia obtenduntur.* Ciliciis excipi impetum ſagittarum dicit Vegetius IV, 6.

Nomen

Nomen haud dubium, quin ex Cilicia, ubi hirci plurimi. notat id Servius ad illud Virgilii:

Nec minus interea barbas incanaque menta
Cyniphii tondent hirci, ſetaſque comantes;
Vſum in caſtrorum, & miſeris velamina nautis.

Sifones] Inter inſtrumenta vigilum ſifones ſupra poſuimus. Iſidorus: *Siphon vas appellatum, quod aquas ſufflando fundat. Vtuntur enim hoc Orientales. nam ubi ſenſerint domum ardere, currunt cum ſiphonis plenis aquis, & extinguunt incendia.* Vox eſt Græca σίφων, exponente Heſychio: ὄργανόν τι εἰς κάτεσιν ὑδάτων ἐν τοῖς ἐμπρησμοῖς. *Inſtrumentum ad jaculandas aquas adverſus incendia.* Habet Latine hanc vocem in hiſtoria naturali Plinius, & Iuvenalis. nomen tractum à ſono cœpit per ſimilitudinem transferri ad μετέωρον quoddam, de quo ad Lucanum diximus; ad id quo vinum transvaſatur; ad chirurgicum inſtrumentum.

Theriacam quoque] Celeberrimum in medicorum libris, & in hodierno etiam uſu medicamen, multis ex rebus compoſitum, ſed inter quas præcipua vis carni viperæ, quam Græci eximie θηρίον vocant. Iſidorus: *Theriaca eſt* ἀντίδοτον *ſerpentinum, quo venena pelluntur, ut peſtis peſte ſolvatur.*

L. Tabernæ.

Ancones] A cubiti forma.

Congiaria] Iſidorus: *Congiarium ſpecialiter eſt menſura liquidorum, cujus & rem ſimul & nomen à Romanis impoſitum invenimus.* Congiarios dixit Plinius Major: Congialem fideliam Plautus.

Collyria & emplaſtra] Iſidorus: *Collyria Latinum*

tinum ſonat, quod vitia oculorum detergant : emplaſtrum, eo quod inducatur. Sed Collyrium vox Græca eſt. Scriturque aliis κολλύριον, quod factum ſit ad formam paſtillorum, qui κολλύραι Græcis : aliis κωλύριον, quaſi ἀπὸ τοῦ κωλύειν τὸ ῥεῖν, à fluxu prohibendo.

DE PECVLIO LEGATO.

L. Sticho.

Reſpondit] Iulianus nempe, Africani magiſter.

DE PENV LEGATA.

L. Qui penum.

Q. Mucius ſcribit libro ſecundo juris civilis penu legata contineri, quæ eſui, potuique ſunt. Idem Sabinus libris ad Vitellium ſcribit : Quæ harum, inquit, patrisfamiliæ, uxoris, liberorumve, vel familiæ quæ circa eas eſſe ſolet. Hoc quoque Sabinus habuit ex Q. Mucio Scævola. is enim ſic ſcripſerat : *Penus eſt quod eſculentum aut poculentum eſt. quod enim ipſius patrisfamilias, ejuſque familiæ, quæ circum eum aut liberos ejus eſt, & opus non facit, cauſa paratum eſt, penus videri debet. Nam quæ ad edendum bibendumque in dies ſingulos prandii, aut cœnæ cauſa parantur, penus non ſunt ; ſed ea potius, quæ hujuſce generis longæ uſionis gratia contrahuntur, & reconduntur, ex eo quod non in promtu ſint, ſed intus & penitus habeantur, penus dicta ſunt.* Gellius IV, I. Illud, *quæ opus non facit,* quomodo ſumendum, infra docebimur, §. ſed quod diximus. Quod vero cenſuit Scævola, quæ in dies ſingulos parantur, non eſſe in penu, in eo conſentire ei

vide-

videtur Servius ad 1 Æneidos: *Inter penum & cellarium hoc intereſt, quod cellarium eſt paucorum dierum: unde & in cella dicitur imperatum frumentum: penus vero longi temporis.* Addit: *Sæpe dicimus & hic, & hæc, & hoc penus; ſed à maſculino & fœminino genere, quarta eſt declinatio: à neutro eſt tertia, quomodo eſt pecus pecoris.* Lucilius:

Vxori legata penus.

Item jumentorum, quæ dominici uſus cauſa parata ſunt] Ex Maſurio Sabino. is enim libro juris civilis ſecundo, etiam quod jumentorum cauſa paratum eſſet, quibus dominus uteretur, penori attributum dixit. vide infra, §. ſimili modo.

Sed Ariſto notat, etiam quæ eſui potuique non ſunt, contineri legato, ut puta ea in quibus eſſe ſolemus] Non ſola quæ eſui, & potui ſunt, penus nomine ſignificari, etiam Sejus Ælius ſenſit, Gellio teſte.

Ligna & carbones, cæteraque per quæ penus conficeretur, an penore legato contineantur, quæritur: & Q. Mucius & Ofilius negaverunt] Fuiſſe hoc olim juris controverſi ex eodem Gellii loco diſcimus.

Iidem & tus, & ceras contineri negaverunt] Legendum *cereos.* nam ſunt & epiſtolares ceræ. de ture autem & cereis eadem quæ Rutilii, etiam Seji Ælii ſententia fuit.

DE SVPELLECTILE legata.

L. Labeo.

Nunc ex ebore, atque teſtudine, & argento: jam

jam ex auro etiam atque gemmis ſupellectili utuntur] Lecti teſtudinei mentio apud Iuvenalis Scholiaſten eſt: teſtudinei hexaclini apud Martialem. De hoc genere ſupellectilis egregia habet Chryſoſtomus ad illud: *Salutate Priſcillam:* & homilia II de Lazaro. Aurelianus imperator permiſit, ut aureis, qui vellent, vaſis uterentur, & poculis.

Nam & argenteos lectos] Lectos alios ex ebore, alios ex teſtudine, jam ſua ætate ait fuiſſe Varro libro VIII de lingua Latina. Et ad uſum in veſtimentis, ædificiis, ſupellectili, novitati non impedire veterem conſuetudinem.

DE ALIMENTIS ET CIBARIIS legatis.

L. Mola.

Vt pueri uſque ad decimum octavum, puellæ uſque ad quartum decimum annum alantur] Tullus rex pueros exiſtimavit, qui minores eſſent annis XVII, ad annum XLVI juvenes: ſupra eum, ſeniores. Gellius X, 28.

DE AVRO, ARGENTO, MVNDO, ornamentis, unguentis, veſte, vel veſtimentis, & ſtatuis legatis.

L. Quintus Mucius.

Quod ejus cauſa emtum paratumve eſſet, id videtur legiſſe, quod magis illius, quam communis uſus cauſa paratum eſſet] Confer L. Hoc legatum, ſupra de legatis III, L. cum in teſtamento, infra hoc titulo. L. in lege Cenſoria,

Cenſoria, circa finem de verborum ſignificationibus.

L. Species.

Reſpondit verbis quæ proponerentur proprietatem legatam] Conjectura valida voluntatis efficit, ut multæ ἀκυρολογίαι admittantur. quid enim alioqui magis mirum, quam uſusfructus vocem ad proprietatem extendere?

L. Cum aurum.

Sive factum] Id eſt, in vaſis, ut Livius loquitur aliquoties: ἐν σκεύεσι πεποιημένον, ait Appianus. Itaque argentum factum, eſſe vas interpretatur infra Q. Mucius, L. ab ejus nomine incipiente. Servius ad x Æneidos, tria genera argenti vel auri nominat: *Signatum, factum, infectum: ſignatum, quod in vaſis, & ſignis, ut cælati argenti. infectum, quod in maſſis, ut: infectique mihi.*

L. Argumento.

Gemmæ, lapilli] Non & uniones. nam hi in ornamentis non cenſentur comprehenſi, ob ingens pretium. eadem de cauſa mancipari ſoliti, ut prædia. Plinius IX; 35, hiſtoriæ naturalis.

Mundus mulieris, quo mulier mundior fit] Diſtingui hîc vides mundum ab ornatu. Sic & Varro: *Mundus muliebris dictus à munditia. ornatus, quaſi ab ore natus. hinc enim maxime ſumitur, quod eam deceat. itaque ob id paratur ſpeculum.* Speculum, conſilium formæ Martiali.

Et contra eſt aliqua ex ſomno ſtatim ornata,

non

non tamen commodata] Lege *non tamen emundata*: id eſt, lota. exigunt id præcedentia.

L. *Quintus Mucius.*

Non puto ventris cauſa habita ſcaphia contineri] Martialis:

Ventris onus miſero, nec te pudet, excipis auro.

Proprie autem ſcaphium feminarum; Iuvenalis:

Et ride poſitis ſcaphium cum ſumitur armis.

Nam virorum laſanum dicitur.

L. *Inter reſtem.*

Non videretur de ea ſenſiſſe, quaſi virili utebatur] Apparet legendum, *qua quaſi virili.*

DE ADIMENDIS VEL TRANSFERENDIS legatis, vel fideicommiſſis.

L. *Si quis ita.*

Sejo hæres meus dare damnas eſto] Legendum, *Sempronio*, apparet ex ſequentibus.

DE REBVS DVBIIS.

L. I.

A fundi Mæviani pretio] Fundi, proprie dicti Mæviani. erat enim hoc nomen ambiguum, & ad totam poſſeſſionem, & ad quandam ejus partem.

L. *Qui duos.*

Divus Hadrianus credidit patrem prius eſſe mortuum] Sic & apud Lucanum III, pater filio,

Semanimiſque jaces, & adhuc potes eſſe ſuperſtes.

Taci-

Tacitus Annalium XVI, de L. Vetere, ſocruque ejus, & filia. *Servavitque ordinem fortunæ: ac ſenior prius, tunc cui prima ætas, extinguuntur.*

DE HIS QVÆ POENÆ CAVSA relinquuntur.

L. I.

Illicite vel probroſe] Adjectum hoc à Triboniano. Vide §. pœnæ, D. de Legatis. Olim generale jus erat, ne quid pœnæ nomine legaretur. Habemus tamen exempla pœnarum in inſcriptionibus, ut qua hæres juſſus ſepulchro inſcribere quantum accepiſſet: Ni faceret, damnas eſſet, centum paria gladiatorum dare, epulum arbitrio Arrii, & frumentum. Probroſum eſt, ut pretium reſtis legatum liberto, apud Horatii Scholiaſten.

DE HIS QVÆ VT INDIGNIS auferuntur.

L. I.

Quamvis & præmium meruit] Faciunt diverſæ inſpectiones facti ejuſdem, ut quis ex eo & præmium mereatur, & pœnam. Xerxes gubernatorem, qui dejectis in mare Perſis, navem qua rex fugiens ferebatur, ſervaverat, ob regem ſervatum, donavit aurea corona: ob datos morti Perſas, caput ei abſcidit, narrante in Vrania Herodoto. Iſadas coronatus ab Ephoris quod benefeciſſet: mulctatus autem mille drachmis quod proceſſiſſet inermis. refert Plutarchus Ageſilao. Servus qui Syllanis temporibus P. Sulpicium prodiderat,

ut præmium promiſſum indici haberet, manumiſſus eſt: at ob ſcelus domini proditi, de ſaxo dejectus eſt. ita tradit Epitome Livii, & Oroſius. Simile quid habes apud Capitolinum in Macrino.

L. *Poſt legatum.*

Omnes qui ut indigni repelluntur, ſummovendi ſunt à præmio, quod ſecundum edictum Divi Hadriani datur his qui ſe deferunt] Edicto Trajani ſignificabatur, ut ſi quis antequam cauſa ejus ad ærarium deferretur, profeſſus eſſet eam rem, quam poſſideret, capere ei non licere, ex ea partem fiſco afferret, partem ipſe retineret. L. Edicto, D. de jure fiſci. Hoc edictum ad eos pertinebat, qui capere duntaxat non poterant, & tamen ex illorum temporum jure locum fiſco faciebant. At qui ut indigni repelluntur, hi ſubmovebantur ab hoc præmio. D. L. Edicto, §. eos.

L. *Si gener ſocerum.*

Si gener ſocerum heredem reliquerit] Legendum videtur, *ſi ſocer generum*. Nam paterna affectio, quæ ſequitur, eſt ſoceri quaſi parentis affectio erga generum. Suſpicio autem eſſe poterat, an non hoc fieret, ut filia per legem incapax hereditatem caperet: ſed incerta.

DE CONDITIONIBVS ET DEMONſtrationibus, & cauſis, & modis eorum quæ teſtamento ſcribuntur.

L. *In teſtamento.*

Publii Septimii Dama erat] Is ipſe erat quem teſta-

teſtator indicare voluerat. Nam nomen plenum honeſtumque eſt Δημήτριος, contractum, quale ſervis & libertis dabatur, Δημᾶς & Δαμᾶς. Sic Marcus Dama apud Perſium. Vide quæ diximus ad Lucæ initium.

L. Quæſitum.

In propoſito ſapienter faciet heres] Græci dicerent, ἐν τῷ προκειμένῳ, vel, ἐν τῷ ὑποκειμένῳ. in hac ſpecie de qua agitur. Cicero in Topicis, *quod* θέσιν *illi appellant, nos propoſitum poſſumus dicere.*

Ad legem Falcidiam.

Eſt hujus legis mentio apud Dionem Auguſto.

L. Falcidia intervenire.

Falcidia intervenire non poteſt, ſi ſtatu liber de alieno dedit, non de bonis defuncti] Senſus eſt, hoc non imputari heri in Falcidiam. Vide infrà, L. in quantum, hoc titulo.

L. In lege Falcidia.

Vt tantum videatur vi deberi] Id eſt reipſa. idem loquendi genus, L. cogi poterit, §. inde quæritur, infra ad SC. Trebell.

L. Qui quadringenta.

Dixi τῶν ἀπόρων *hanc quæſtionem eſſe*] Ἄπορα, inexplicabilia vertit Cicero Academicarum quarto, ubi aliqua eorum adfert exempla. Vertit eodem modo Gellius IX, 11. Sub eo ſunt & ἀντιστρέφοντα, quæ Latinorum quidam reciproca dixere, de quibus Gellius V, 10, 11.

L. In

L. In quartam.

Sive legatum, vel fideicommiſſum datum ſit heredi, ſive præcipere, vel deducere, vel retinere juſſus eſt, in quartam id ei imputatur] L. qui non, D. de hæredibus inſtituendis. L. Neſennius. L. Titius, hoc titulo.

Si accepta pecunia hereditatem reſtituere rogatus ſit id quod accepit, ei imputatur] L. cum Pater, ſupra de legatis 11, L. deducta, infra ad S C. Trebell.

Si quid vero implendæ conditionis cauſa heres accipiat à legatariis in Falcidiæ computatione non prodeſſe] Nempe legatariis. L. in ratione, §. tametſi L. id autem, ſupra, hoc titulo.

AD SENATVSCONSVLTVM Trebellianum.

L. Sed ſciendum.

Vel nomen viſpellionis teſtatoris ferre] Cicero ad Atticum VII, 8: *Eſt* πολιτικὸν σκέμμα, *rectumne ſit nobili adoleſcenti, mutare nomen mulieris teſtamento.*

L. Ille.

Prætorem quidem in prætorem, vel conſulem in conſulem nullum imperium habere] Sic prætores prætoribus non turbabant auſpicia. Gellius XIII, 14. Oportet enim majus imperium habeat, qui alteri imperet.

Ipſe ſe cogere non poterit] Sicut in rebus naturalibus ἀνάγκη τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον τῷ γένει μὲν ὅμοιον εἶναι, τῷ δὲ εἴδει ἀνόμοιον, καὶ ἐναντίον. *Neceſſe eſt quod agit, & quod patitur, genere quidem*

quidem conveniant:ſed in ſpecie diſtent, ac pugnent inter ſe.

L. Ex facto.

Etiam deportato ei tribuit eligendi facultatem] Reſpicitur locus Papiniani, qui eſt in L. cum Pater, §. hereditatem filius, D. de legatis ſecundo. ubi pro, *filius*, legendum videtur, *Ofilius.*

Si alieno herede] Alii codices habent, *ſine herede.* & id melius, ut ſcilicet heredis vox hîc liberos ſignificet, quod ſequitur.

L. Heres cum debuerat.

Similem eum eſſe Ariſto, ait] Sequor virum eminentem Antonium Fabrum, qui *non ſimilem* reſcribit.

L. Sejus Saturninus.

Archigubernus] Gubernator navis prætoriæ, quam cæteri ſequebantur. Vide Procopium Vandalicorum I.

Ex claſſe Britannica] Deſcriptionem ejus habes apud Tacitum in Agricola: nomen etiam hiſtoriarum IV.

L. Facta in fideicommiſſariis.

Plus enim tribui à prætore ei qui fideicommiſſum petit, quam teſtator voluit, abſurdum eſt] Hæc ponenda poſt illa quæ mox ſequuntur, *adire & reſtituere*, probabiliter admodum cenſet Heraldus.

QVANDO DIES LEGATORVM, vel fideicommiſſorum cedat.

Tertullianus, qui verba juris amat uſurpare, in libro de fuga in perſecutione: *Sol ceſſit diem emtionis noſtræ:* ubi breviloquentia eſt, pro, ſol cedens fecit ut dies redemtionis noſtræ cederet. Sic & emancipationis & ſtipulationis verba, de jure civili ſumpta, ibidem ſequuntur.

L. Si dies.

Quod ſcribendi comprehendere ſit commodum] Aliæ editiones, *ſcribendo.* quodcunque illi libuerit ſcribere.

SI TABVLÆ TESTAMENTI exſtabunt.

Symmachus x, 27: *Et ſententiam de poſſeſſione impatienter exigerent, quibus ab inteſtato bonorum poſſeſſio minime competebat, quod heredibus ſcriptis ſecundum tabulas docebatur indulta.*

DE BONORVM POSSESSIONIbus contra tabulas.

Sed etſi filius in metallum damnatus, vel alia pœna quæ ſervum effecit, reſtitutus ſit; nihilominus admittetur] Alii codices habent, *non admittetur:* & ita ſcripſerat Vlpianus, qui duriorem ſemper facit conditionem ſervorum pœnæ, quam deportatorum. L. ex facto, §. ſi quis, ſupra, ad SC. Trebell.

DE LEGATIS PRÆSTANDIS contra tabulas bonorum poſſeſſione petita.

L. Filium quis.

Tamen nunc ob hoc, quod extraneis non præſtantur, legata liberorum augentur] Tamen non ob hoc.

DE VENTRE IN POSSESSIONEM mittendo, & curatore ejus.

Venter hîc eſt partus futurus. apud Horatium minus proprie partus editus:

Tuuſque venter Pactumeius.

SI A PARENTE QVI MANVMISſus ſit.

L. Vlt.

Propter neceſſitatem ſolvendæ pietatis] Scriptum fuit ptatis. id vero erat poteſtatis. Pater hic non ſponte, ſed coactus ſua poteſtate filium ſolverat.

Item navarchos & trierarchos claſſium, jure militari poſſe teſtari, nulla dubitatio eſt] Sunt enim & nautica caſtra, ut Servius ait ad III Æneidos. *Trierarchus navi triremi præpoſitus*, ait Aſconius ad III Verrinam. Sed legendum *trieri*. trieris eſt trium ordinum navis. triremis remorum trium. trierarchi vocem habuimus & ſupra, in L. Sejus Saturninus, D. ad SC. Trebell. utitur & Cicero in III Verrina. l. τριηράρχης, τριηραρχεῖν, τριηραρχία, apud Demoſthenem & Atticos alios ſumptum injunctum ſignificat.

DE BONIS LIBERTORVM.

Ius hoc à Græcis venit. Ariſtoteles Rhetoricis ad Alexandrum 1, 2: *καθάπερ ὁ νομοθέτης κληρονόμους πεποίηκε τοὺς ἐγγυτάτω γένους ὄντας τοῖς ἄπαισιν ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ τῶν τοῦ ἀπελευθέρου χρημάτων, ἐμὲ νῦν προσήκει κύριον γενέσθαι. τῶν γὰρ ἀπελευθερωσάντων αὐτὸν τετελευτηκότων, ἐγγυτάτω γένους αὐτὸς ὤν, καὶ τῶν ἀπελευθέρων δίκαιον ἂν εἴην ἄρχειν. Sicut legum conditor heredes iis, qui ſine liberis decedunt, fecit genere proximos, ita & me bonorum liberti oportet eſſe heredem. nam cum qui eum manu miſerant, mortui ſint, ego qui eis ſum proximus, jus habeo in eorum libertos.* Vides hîc jus datum & patronis, & eorum liberis.

L. Filius.

Nam per ſemetipſum] *Non per ſemet ipſum.*

DE ADSIGNANDIS LIBERTIS.

L. Vtrum.

Vtrum portio ejus qui in civitate eſſe deſiit, vel repudiavit, in familiam redeat] Illud *vel repudiavit* à Triboniano eſt. Vide L. filii, ſupra, de jure patronatus.

SI QVID IN FRAVDEM PATRONI factum ſit.

L. 1.

Vt enim ſuo loco oſtendimus] Videamus an hoc à Triboniano ſit, reſpiciente ad id quod ſupra habuimus, L. de bonis, §. huic autem, D. de Carboniano edicto.

SI TABVLÆ TESTAMENTI NVLlæ exſtabunt, unde liberi.

L. I.

Quis non dicat etſi adoptatus ſit, & quaſi filius, nihilominus filio ſuo eum non obſtare: quia quaſi filius adoptivus eſt in poteſtate, non quaſi naturalis] Si quis præcedentia recte conſideret, inveniet legendum eſſe, *non quaſi filius.* quia adoptatus erat ut nepos: & delendam poſtea vocem *filius*, ante illam *adoptivus.* non eſt in familia quaſi filius, ſed quaſi nepos, & quidem adoptivus.

VNDE COGNATI.

L. I.

Et ex ſeptimo duas perſonas, ſobrino & ſobrinæ natum & natam] Vide Demetrii Syncelli meditationem in jure Græcoromano p. 403.

DE GRADIBVS ET AFFINIBVS, ET nominibus eorum.

L. Non facile.

Viri frater levir] Iſidorus: *Mariti frater levir dicitur.* Eſt vox plane Græca Δαὴρ, ΔαFὴρ, Levir, ſicut ex Δάκρυμα, lacryma.

Viri ſoror glos dicitur] Vox manifeſte Græca. Iſidorus, *Viri ſoror glos appellatur.* Glos mariti ſoror, Nonio. in Gloſſario, *Glos*: ἡ τοῦ ἀνδρὸς ἀδελφή· γάλως. παρὰ Πλαύτῳ.

Duorum fratrum uxores janitrices dicuntur] Hoc quoque depravatum ex Græco ἐνατέρες, forte ex Syriaco אנטורה *obſervans.* tria iſta nomina habemus apud Pollucem: ἡ δὲ τοῦ ἀνδρὸς ἀδελφὴ τῇ ἐκείνου γυναικὶ γάλως. ὁ δὲ τοῦ γήμαντος

ἀδελφὸς δαήρ. αἱ δὲ ἀδελφοῖς δύο συνοικοῦσαι εἰνατέρες. In Gloſſis, Ianitrices, δύο ἀδελφῶν γυναῖκες, σύνυμφοι.

Quod uno verſu idem Homerus ſignificat] Didymus ad locum Homeri qui hîc adfertur: εἰνατέρες καλοῦνται αἱ τῶν ἀδελφῶν γυναῖκες πρὸς ἀλλήλας, οἷον Ἑλένη πρὸς Ἀνδρομάχην. *Ianitrices vocantur duorum fratrum uxores invicem, qualis Helena Andromacha.*

L. Iuriſconſultus.

Parentes uſque ad tritavum apud Romanos proprio vocabulo nominantur : ulteriores qui non habent ſpeciale nomen , majores appellantur. item liberi uſque ad trinepotem. ultra hos poſteriores vocantur] Servius ad VIII Æneidos : *Minores non dicimus, niſi cum graduum deficit nomen, ut puta: filius, nepos, pronepos, abnepos : ubi iſti gradus defecerint, merito jam dicimus minores. ſicut etiam majores dicimus, poſt patris , avi , proavi, abavi, atavique vocabulum.*

Sunt & ex lateribus cognati] Quæ eſt συγγένεια εἰς πλάτος : altera adſcendentium & deſcendentium, εἰς βάθος Euſtathio ξ Odyſſeæ. Is de cujus cognatione agitur , vocabatur Latinis, ipſe ; Græcis , ἐγώ : ut ex Gloſſario diſcimus. Hunc Græci Iuriſconſulti ὑποθετικὸν vocant.

Sed plerique hos omnes conſobrinos vocant] Eoſdem ſobrinos Tacitus. Aliter diſtinguit ad Hecyram Donatus : *Sobrini ſunt ex duabus ſororibus : conſobrini ex fratre & ſorore : quum de fratre natus eſt alter , & alter de ſorore, conſobrini : quum ex fratribus patruelis dicuntur.*

AD SC. TERTYLLIANVM & Orphitianum.

Quod in Plinii Panegyrico legimus ad Trajanum de Nerva: *Igitur pater tuus ſanxit, ut quod ex matre ad liberos, ex liberorum bonis perveniſſet ad matrem, etiamſi cognationum jura non recepiſſent, quum civitatem adipiſcerentur, ejus vigeſimam ne darent:* ad ſucceſſiones ex teſtamento pertinet, niſi quod etiam ad ſucceſſiones eas referri poteſt, quæ ab inteſtato matribus poſt Claudii tempora deferebantur. Vide inſtitutiones. Orphitianum valuit à Marci temporibus.

DE DAMNO INFECTO, ET DE ſuggrundis & protectionibus.

Plinius libro XXXVII, 2, de marmoribus Scauri: *Satisdari ſibi damni infecti egit redemtor cloacarum, cum in palatium extraherentur.*

L. Si finita.

Non autem ſtatim ubi miſit Prætor in poſſeſſionem, etiam poſſidere jubet] Et hoc eſt de quo Sextum Nævium accuſabat Cicero, oratione pro P. Quintio.

DE AQVA, ET AQVÆ PLVviæ arcendæ.

Hujus generis fuit actio Calliclis, contra Tiſiæ filium, quem defendit Demoſthenes. defenſio hæc eſt, licere in ſuo agro foſſas habere, ſi lex agro non ſit dicta, ut dicitur hîc in L. 1. §. denique.

DE PVBLICANIS.

Pentaſpharum] Vide an ſit pentapetum. Nam πεντάπετον, ſcribit Theophraſtus IX, 14: Nicander, πενταπέτηλον. Dioſcorides, πεντάφυλλον. At Salmaſius cataſphærum vult legi, & interpretatur σφαιροειδὲς, accipitque pro malabathræ folio, ad Solinum p. 1072.

Caſſia turriana] Caſſia ſurinx corrigit idem Salmaſius p. 1055.

Pelles Babylonicæ] Lyncium, ut exiſtimat nobiliſſimus Busbequius epiſtola III.

Cheliniæ hopia, indica] Dubitat Salmaſius legendum, *Chelone*, an *Chelonia Æthiopa, vel Indica*, p. 1189.

DE DONATIONIBVS.

L. I.

Et propter nullam aliam cauſam facit, quam ut liberalitatem, & munificentiam exerceat] Δωρεὰ δόσις ἀναπόδοτος. Ariſtoteles Topicorum III, 2. idem alibi negotia quæ inter homines intercedunt refert ad δόσιν, & πρᾶσιν: bene: nam & opera gratis præſtita, δόσιν redolet: & operæ aut uſus conductio πρᾶσιν.

L. Lucius Titius.

Quamdiu volueris] Optime Faber vult legi, *voluero*. Vide quæ diximus libro III de Iure Belli, XXI, 21.

DE MORTIS CAVSA DONATIOnibus & capionibus.

Tantum cepiſſe intelligendus eſt, quanti is homo venire potuiſſet] L. ſi quis uxori, §. ſi ſtatu liber, D. de furtis.

DE MANVMISSIS VINDICTA.

Putant quidam à Vindicio tractum hoc vindictæ nomen, quod nec Livius omiſit. ſed ea *συνέμπτωσις* eſt potius, quam originatio. Vindicat is qui vim ſibi dicit fieri: inde vindiciæ. ita prætor cum ipſi datus eſſet ſervus manumittendi cauſa, vim fieri dicebat, ſi quis eum non pro libero haberet. Probat id impoſita fiſtuca. Plutarchus de ſera numinis vindicta: *Ῥωμαῖοι δὲ οὓς ἂν εἰς ἐλευθερίαν ἀφαιρῶνται, κάρφος αὐτῶν λεπτὸν ἐπιβάλλουσι τοῖς σώμασι. Romani quos liberos emittunt, eorum corpori imponunt tenuem fiſtucam.* Sicut autem communicari ſolent nomina inter ſigna & rem ſignatam, ita ipſa fiſtuca dici cœpta vindicta. Scholiaſtes ad illud Horatii:

Quem ter vindicta, quaterque
Impoſita haud unquam miſera formidine privet.

Vindicta virga prætoris, qua percutiebantur ſervi, dum liberi fiebant, manumittebanturque, capiti impoſita. Tribus namque rebus manumiſſio, vindicta, cenſu, teſtamento. Quæ tria habes in Topicis Ciceronis. Similiter Perſii Scholiaſtes ad illud:

Vindicta poſtquam meus à Prætore receſſi.

Vindicta virga eſt, qua manumittendi à Prætore in capite pulſantur, ideo dicta, quod eum vindicat libertati. Pari ratione vindiciæ dictæ, quæ ex fundo ſumtæ, in jus allatæ erant. Feſtus ex Cincio.

DE STATVLIBERIS.

Feſtus: *Statuliber eſt, qui teſtamento certa conditione propoſita jubetur eſſe liber; & ſi per heredem*

dem eſt, quo minus ſtatu liber præſtare poſſit, quod præſtare debet, nihilominus, liber eſſe videtur.

L. Statu liber.

Quoniam lex XII *tabularum emtionis verbo, omnem alienationem complexa videretur*] Non mirum; nam & antiquis emere erat ſumere, ut Feſtus nos docet: unde adimo, demo, præmium. adde quæ diximus ſupra ad tit. de donationibus.

QVI ET A QVIBVS MANVMISSI liberi non fiant, & ad legem Æliam Sentiam.

L. Proſpexit.

Quod quidem perquam durum eſt, ſed ita lex ſcripta eſt] Id eſt verba illa, *omnes*, *omnimodo*, exceptionem non admittunt. judicandum ex legibus. C. XXIII. Novella LXXXII. non de legibus. non permittunt leges judicem ſe eſſe φιλανθρωπότερον, ut ait Lyſias contra Alcibiadem. dura hæc lex, ſed multo durius SC. Syllanianum. ubi tales ſunt leges, tutiſſimum, ſi fieri poſſit, à judicandi munere ſe abſtinere.

DE IVRE AVREORVM annulorum.

Ius ingenuitatis dicitur jus aureorum annulorum, quia aureos annulos non habebant, niſi equites. jus annulorum cum millibus quadringentis, ait in Iulio Cæſare Suetonius. Tacitus hiſtoriarum I: *Nec minor gratia Iulio Galbæ liberto, quem annulis donatum, equeſtri nomine Martianum vocitabant.* Idem hiſtoriarum II,

Aſiaticum

Aſiaticum Vitellii libertum ait donatum annulis, quod antea dixerat equeſtri dignitate. & hiſtoriarum IV, ſervum Virginii Capitonis patibulo affixum, in iiſdem annulis, quos acceptos à Vitellio geſtabat. quia vero equites ex cenſu fiebant, ideo Arnobius libro IV, pecuniam ait donare annulos aureos. Plinius Major XXXIII, II, ex hiſtoria cladis Cannenſis oſtendit annulos aureos non niſi equitum fuiſſe: addit vero: *Paſſim ad ornamenta annulorum etiam ſervitute liberati tranſiliunt.* Libertinus apud Arrianum: ἐὰν δακτυλίȣς λάβω, *ſi annulos accepero.* Vbi ſemper ſubaudiendi aurei. oſtendit id Papinius:

Lævaque ignobile ferrum
Exuit.

Servi autem Romani annulos nullos habebant, ut ex Atejo Capitone nos docet Macrobius Saturnalium VII, 13. Eo alludit Martialis:

Has cum gemina compede dedicat catenas,
Saturne, tibi Zoilus, annulos priores.

DE LIBERALI CAVSA.

De teſtationibus in cauſa liberali, vide vitam M. Antonini Philoſophi.

L. Qui de libertate.

Exauctoratus, id eſt militia remotus] Cum ignominia ſcilicet, ut nomen illud ſumitur. L. proditores. D. de re militari. In L. quod ait. D. de his qui notantur infamiâ: *Sed etſi eum exauctoraverit, id eſt, inſignia militaria detraxerit, inter infames effecit.* Exemplum eſt apud Lampridium Alexandro. reperitur alioqui vox exauctorandi etiam in leniore ſignificatu apud Livium & Tacitum.

DE ACQVIRENDO RERVM Dominio.

L. *Adeo*.

Si ſcit alienum ſolum eſſe, ſua voluntate amiſiſſe proprietatem materiæ intelligitur: itaque neque diruto ædificio vindicatio ei materiæ conpetit] Nempe ſi donandi fuerit animus. L. ſi interiorem, C. de rei vindicatione.

Interdum etiam ſine traditione nuda voluntas domini ſufficit ad rem transferendam] Vide quæ hac de re diximus libro II de jure Belli ac Pacis, VI, I. VIII, 25.

L. *Per hereditarium.*

Et maxime ipſa hereditas] Eſt enim ipſe pars ejus quod materiale eſt in hereditate. inſt. de reb. corpor.

L. *Traditio.*

Placet per liberam perſonam omnium rerum poſſeſſionem quæri poſſe, & per hanc dominium] Vide quæ hac de re diximus libro III de jure Belli ac Pacis, VI, 7.

L. *Sed ſi.*

In quibus propria qualitas ſpectaretur] Quæ ex forma, non ex materia cenſentur: qualia fere ſunt omnia artificum opera.

L. *Pomponius.*

Cum effugerunt beſtiæ noſtram perſecutionem] Pari de cauſa mel ex urceo diffuſum, perire domino ajunt Hebræi. ita Maimonides titulo Abeda.

L. In laqueum.

In laqueum, quem venandi cauſa poſueras, aper incidit] Hoc caſu feram fieri ejus cujus eſt laqueus, etiam in alieno ſolo, cenſent Hebræi. Maimonides titulo Zachia Wemithna.

L. Si is qui.

Theſaurus donum fortunæ creditur] In Notis F. H. IV. *fortunam hic invenies.* donum Dei dicitur apud Philoſtratum in Apollonio II, 15.

L. Si epiſtolam.

Littora mari proxima] Qua fluctus eludit. Cicero in Topicis. Solet alioqui vox littoris & latius ſumi, ut apud Virgilium: *Cui littus arandum*, IV Æneidos: ubi Servius explicat terram mari vicinam.

De ea inſula, quæ non ipſa alveo fluminis cohæret, ſed virgultis, aut alia qualibet levi materia ita ſuſtinetur in flumine, ut ſolum ejus non tangat] Exempla attulimus in annotatis ad librum II de jure Belli ac Pacis, VIII, 9.

DE ACQVIRENDA VEL ADMITtenda poſſeſſione.

Poſſeſſio appellata eſt, ut & Labeo ait à ſedibus, quaſi poſitio] Et hæc alluſio eſt: poſſidere eſt ita alicubi ſedere, uti loci pos, id eſt potens ſis. itaque primum de rebus ſoli dici cœpit, deinde & ad res mobiles transferri.

Qui primi poſſeſſionem eorum apprehenderint] Quod fieri attractione, vel elevatione dicunt Hebræi. Baba Kamma I, 4.

Non eſt enim corpore & actu neceſſe apprehendere

dere poſſeſſionem, ſed etiam oculis] Lege *tactu*, ut conſtent inter ſe membra oppoſitionis.

L. *Poſſideri.*

Sed etſi animo ſolo poſſideas, ſive alius in fundo ſit, adhuc tamen poſſides] Auguſtinus: *Quod videtur poſſidere, ut juris periti loquuntur, jure, non corpore.* Caſſiodorus: *In jure ſiquidem civili poſſeſſio animi, poſſeſſione naturali, id eſt, incubatione corporali præſtantior eſt: nec enim ita facile amittitur, & per ipſam rei dominium uſucapiendo acquiritur.*

Item feras, beſtias, quas vivariis incluſerimus] Procopius Gothicorum I, de loco extra portam Romæ Præneſtinam: ὅπως λέοντάς τε καὶ ἄλλα θηρία καθείρξαντες ἐνταῦθα τηρῶσιν. διὸ δὴ καὶ βιβάριον τοῦτο ὠνόμασται. οὕτω γὰρ Ῥωμαῖοι καλοῦσι τὸν χῶρον· οὗ ἂν τῶν ζώων τὰ μὴ χειροήθη τρέφεσθαι εἴωθεν. *Ut leones feraſque alias ibi incluſas ſervarent. unde & vivarium dictum eſt: ita enim Romani appellant loca, in quibus aluntur animantium immanſueta.* Aprorum cæterorumque ſilveſtrium dixit Plinius VIII, 52. idem, ut & Iuvenalis, pro piſcina uſurpavit, & manſit vox eo ſenſu in uſu vulgi.

Aves autem poſſidemus, quas incluſas habemus] Sic & Maimonides dicto jam loco.

L. *Qui univerſas.*

Retinere enim animo poſſeſſionem poſſumus, at apiſci non poſſumus] Ita legendum, pro quo male quidam codices *aſpici*: alii *adipiſci*. frequens vox apud Lucretium. etiam ex Lucilio & Siſenna eam producit Nonius.

DE VSVRPATIONIBVS, ET uſucapionibus.

Vſurpatio contraria eſt uſucapioni. Sic uſurpata mulier, quæ trinoctium à viro abfuiſſet, id eſt, impedita ejus uſucapio. Gellius III, 2. Sic uſurpandi juris apud Tacitum, Hiſt. IV, id eſt conſervandi.

L. Vſucapionem.

Vſucapionem recipiunt maxime res corporales] Ita quidem ut Iuriſconſulti Senecæ temporibus negarent hereditatem uſucapi poſſe, ſed ea quæ in hereditate ſunt. de beneficiis VI, 5. de tutela legitima nihil poſſe uſucapi ait Cicero ad Atticum I, 5.

L. Rerum.

Tria autem genera ſunt corporum] Vide quæ dicta à nobis ad librum II de jure Belli ac Pacis, IX, 3, & ad Inſtit. de rer. diviſione.

L. Quam rem ipſe.

Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia, exiſtimantium, etiam fundi locive furtum fieri] In hac fuit Sabinus, libro, cui titulus, de furtis. Gellius XI, 18. Vide & Plinium hiſtoriæ naturalis III, 68.

L. Pro ſoluto.

Ponendus hic novus titulus: PRO SOLVTO.

PRO EMTORE.

L. Pro emtore.

Vt hic plus ſit in re, quam in exiſtimatione] Legen-

gendum, *Vt hic plus quam in re, ſit in exiſtimatione.* Nimirum bona fides, tantundem poſſidenti præſtat, quantum veritas. L. bona fides. D. de R. I. Sunt quidem in jure quædam diſtorte, aut καθ' ὑπαλλαγὴν dicta, ſed recepta hîc lectio, plane contrarium propoſito diceret.

DE RE IVDICATA, ET DE EFfectu ſententiarum, & de interlocutionibus.

Quanquam judices, homines cum ſint, & affectibus in tranſverſum agi, & per ignorantiam falli poſſunt, ut ii qui Socratem damnarunt, & qui Rutilium, quorum hos cauſam dicturos omnibus ſæculis, dicit Seneca de providentia III. & in damnatione ejus majorem fuiſſe pœnam reipublicæ, quam Rutilii, Cicero ad Piſonem: Tamen ut finis ſit litium, res judicata, modo legum ſolennia obſervata ſint, vim veri habere debet. Valet enim, ut Ariſtoteles ait, πολιτικῶς καὶ κατὰ τὴν χρῆσιν: civiliter & ad publicam utilitatem: ac ſæpe locum hic habet illud Sophoclis:

Τό τοι νομισθὲν τῆς ἀληθείας κρατεῖ.

Quod Plato ſic extulit: τὸ δοκεῖν καὶ τὴν ἀλήθειαν βιάζεται. *Videri aliquid, verum vincit.* Antipho: φόνου δίκη μὴ ὀρθῶς κριθεῖσα ἰσχυροτέρα τοῦ δικαίου καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἐστι. *De cæde judicium, etjam non recte peractum, plus valet juſto ac vero.* Status enim reipublicæ maxime rebus judicatis continetur, ut ait Cicero pro P. Sulla. Lex Attica erat: Δὶς πρὸς αὐτὸν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν οὔτε δίκας, οὔτε εὐθύνας, οὔτε διαδικασίας, οὔτ' ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν εἶναι. *Adverſus eundem de rebus iiſdem neque judicium ſit, neque animadverſio, neq; actio,*

actio, neque aliud quicquam tale. Ex qua lege ſunt illa in Phormione, qui Græce ἐπιδικαζόμενος.

Mihi non videtur, quod ſit factum legibus,
Reſcindi poſſe, & turpe inceptum eſt.

Item:

At tu, qui ſapiens es magiſtratus, adi,
Iudicium de eadem re iterum ut reddant tibi,
Quandoquidem ſolus regnas, & ſoli licet
Hic de eadem cauſa bis judicium adipiſcier.

Agit de hac re Andocides contra Alcibiadem. Hermogenes titulo περὶ παραγραφῆς. Symmachus x, 51: *In negotiis tempore ac judicatione finitis, ceſſare æquum eſt longæ orationis excurſum.* Philippus Macedo cum male judicaſſet, judicium non reſcidit, ſed æſtimationem perſolvit; quod & à Tiberio factum aliquando legimus. Habet tamen hæc regula ſuas ex populorum legibus exceptiones. Nam Spartæ reus, quamvis abſolutus, manebat ὑπόδικος, id eſt, in judicium repeti poterat: apud Hebræos vero, etiam poſt ſententiam pronuntiatam, licebat cuivis adferre pro reo, quæ ad abſolvendum eum, aut pœnam minuendam valere poterant, & judices corrigere tale judicatum poterant. Quod Quintilianus proponit VII, 7: *Solet illud quæri quo referatur quod ſcriptum eſt, bis de eadem re ne ſit actio, id eſt, hoc, bis ad actorem, an ad actionem.* parata reſponſio eſt ad utrumque referendum, ut idem ſit actor, eademque cauſa. L. ſi quis, D. de except. rei judicatæ. L. cum quæritur, cum legibus ſequentibus, D. ibidem.

L. Iudex.

Et hoc jure utimur, ut judex qui ſemel, vel pluris

pluris, vel minoris condemnavit, amplius corrigere ſententiam ſuam non poſſit] Chryſoſtomus de ſtatuis tertia: τὸ προσενεχθῆναι τὴν ψῆφον εἰς μέσον κυρίαν ποιεῖ τὴν ψῆφον γενέσθαι. *Sententiæ publicæ pronuntiatio efficit, ut ea plenam vim habeat.*

L. Sæpe conſtitutum eſt.

Item ſi ex duobus petitoribus] Vox *petitoris* hic κατὰ δύναμιν, non καθ' ἐνέργειαν, intelligenda, ut ſignificet eos quibus petendi jus erat.

DE CONFESSIS.

Qui confeſſum defendit, non abſolutionem ſceleris petit, ſed licentiam, ait Quintilianus Declamatione XIII earum quæ inſtitutionibus ſubjunguntur. Ovidius de Ponto II, 2:

Non eſt confeſſi cauſa tuenda rei.

Demoſthenes in Timocratem: ὥσπερ τοίνυν τῶν περὶ τ' ἄλλα κακούργων, τοὺς ὁμολογοῦντας ἄνευ κρίσεως κολάζειν οἱ νόμοι κελεύουσιν, οὕτω δίκαιον καὶ τούτων ἐπειδὴ τοὺς νόμους κακουργῶν εἴληπται μὴ δόντας λόγον, μηδ' ἐθελήσοντας ἀκοῦσαι καταψηφίσασθαι. *Sicut ergo facinorum aliorum confeſſos ſine judicio puniri leges volunt, ita juſtum eſt, & hunc qui manifeſtus eſt leges violaſſe, damnari, ratione reddita, nec audita.* Et hæc quidem ad confeſſiones ſponte factas pertinent. Nam illis quæ per tormenta, quam periculoſum ſit indiſcrete credere, oſtendit inſignis hiſtoria apud Philoſtratum, in vita Apollonii v, 8. & alia apud Ammianum libro XIV, & XV. Notum illud Mimi:

Sæpe innocentem cogit mentiri dolor.

Quintilianus v, 3: *Aliis patientia facile menda-*

cium

cium fuit, aliis infirmitas neceſſarium. Itaque Vlpianus, l. 1 de quæſtionibus, ait eſſe rem fragilem ac periculoſam, & quæ veritatem fallat. nam pleroſque patientia ſive duritia tormentorum, ita tormenta contemnere, ut exprimi eis veritas nullo modo poſſit: alios tanta eſſe impatientia, ut quævis mentiri, quam pati tormenta malint. Vtrumque verum eſſe agnoſcit Imperator Fredericus libro 1 Conſtit. Neapol. tit. XXVII. Curtius de Philota: *Verone, an mendacio liberare ſe à cruciatu voluerit, anceps conjectura eſt: quoniam & vera confeſſis, & falſa dicentibus idem doloris finis oſtenditur.*

DE CESSIONE BONORVM.

Locutio eſt Græca, ἐξίστασθαι τῶν ὄντων, qua utitur Demoſthenes adverſus Pantænetum, & pro Phormione. Eadem locutio in Græco, Novella IV.

DE REBVS AVCTORITATE IVDICIS poſſidendis, ſeu vendendis.

Si ſervus ſub conditione heres inſtitutus ſit] Bene propoſuit hanc quæſtionem: quia ſi nihil aliud obſtaret, in ſectione erant & ſervi, ut ait ad Iuvenalem Scholiaſtes.

L. Cum bona.

Hic ponendus novus titulus: de PRIVILEGIO CREDITORVM. id πρωτοπραξίαν, vocat Plinius x, epiſt. 108. Trajanus interpretatur privilegium, quo cæteris creditoribus anteferantur. bene: nam πράσσειν Græcis inter alia eſt exigere.

L. An-

L. Antiochenſium.

Quod lege ſua privilegium in bonis defuncti accepit] Idem jus habebant Bithyniæ & Ponticæ civitates, ut ex dictis epiſtolis animadvertimus: nempe ex lege gentis ſuæ, quam Romani, cum eas gentes in fidem ſuam recepere, integras reliquerunt. Vide quæ diximus libro III de jure Belli, XV, 9, & 10. Leges Romanas non recepere gentes iſtæ, niſi poſt ea tempora, & magno pretio conceſſæ civitatis, & ne tunc quidem ſine quibuſdam exceptionibus.

DE SEPARATIONIBVS.

L. Si creditores.

Quidam putant] Papinianus, ſuprà, L. debitor, in fine.

NE QVID IN LOCO PVBLICO, vel itinere fiat.

Interdictum hoc Romæ neglectum diu, reſtituit Domitianus, unde Martialis materiam captavit ejus laudandi:

Abſtulerat totam temerarius inſtitor urbem,
Inque ſuo nullum limine limen erat.
Juſſiſti tenues, Germanice, creſcere vicos,
Et modo quæ fuerat, ſemita, facta via eſt.

L. Prætor ait.

Has quoque publicas eſſe quidam dicunt] Et ipſe dixit Vlpianus alio libro, ut videre eſt ſupra, L. ultima, D. de locis & itineribus. De viis ejuſmodi loquitur lex Baiwararica IX, 14. Capitulare V, 202. lex Burgundica XXVII, 3.

DE

DE VIA PVBLICA ET ITINERE publico reficiendo.

Ad vias ruſticas hoc interdictum pertinet.

DE FLVMINE PVBLICO, NE QVID in flumine publico, ripave ejus fiat quo pejus navigetur.

Vtiliſſimum interdictum, cujus ſenſum habes apud Caſſiodorum v, 17: *Illud etiam magnopere credidimus amputandum, quod veſtra fieri ſuggeſtione comperimus, ne quis in fluminibus navigans, diverſis territoriis meantibus, id eſt, in Mincio, Olleo, Auxero, Arno, Tiberi, audeat fluminum alveos piſcandi ſtudio turpiſſimo ſæpe concludere: & quæ ſunt præſumpta, protinus auferantur. Pateat amnis in navium curſus: ſufficiat humano deſiderio conſuetis artibus delicias quærere, non artificio ruſtico libertatem fluminis impedire: ne, quod dici nefas eſt, utilitati publicæ voluptas privata obſtitiſſe videatur.* Adde quæ infra, titulo: *Vt in flumine publico navigare liceat.* Huc etiam illud pertinet edictum antiquum, quod ſervavit nobis Gellius XI, 17: *Qui flumina retanda publice redemta habent, ſi quis eorum ad me adductus fuerit, qui dicatur quod eum ea lege locationis facere oportuerit, non feciſſe.* Vbi ex Gavio dicit retas eſſe arbores, quæ aut ex ripis fluminum eminerent, aut in alveis eorum exſtarent, appellataſque à retibus, quod prætereuntes naves impedirent, & quaſi irretirent: ideoque retanda flumina locari ſolita eſſe, id eſt, purganda, ne quid aut moræ, aut periculi navibus, in ea virgulta incidentibus, fieret. Locare opus frequens, ſed impropria lo-

locutio eſt. Proprie enim opera ad opus faciendum conducitur: idque dicitur opus locare faciendum.

DE VI ET DE VI ARMATA.

Multa de hóc edicto habes in oratione Ciceronis pro A. Cæcina. Alludit huc idem Cicero ad Caſſium ſcribens xv, 16: *Si enim ſtomachabere & moleſte feres, plura dicemus, poſtulabimuſque, ex qua hæreſi vi hominibus armatis dejectus ſis, in eam reſtituare. In hoc interdicto non ſolet addi, in hoc anno. quare ſi jam biennium, aut triennium eſt, quod virtuti nuntium remiſiſti, delinitus illecebris voluptatis, in integro res nobis erit.* Caſſius fuerat Platonicus. factus erat Epicureus. Cicero, qui cum Epicureis jocari amat, ait, eum reſtitui poſſe: quia in re ſectarum illa adjectio, quæ eſt in hoc interdicto, tantummodo intra annum, locum non habet. Semper enim à voluptate (quam Epicurei commendant) deceptis patere reditum ad virtutem. Edictum Theodorici 76: *Illi res occupata per violentiam intra annum momenti jure ſalva proprietatis cauſa redduntur, qui eandem rem, quam alterius præſumtione perdidit, nec violenter, nec abſcondite, nec precario poſſidet.* Quæſtio ex hoc interdicto dicitur momenti conſideratio, ut apud Caſſiodorum iv, 44: & libro viii, 28: *Momenti jure, ſi competit, primitus reddantur invaſa.* Iſidorus v, 25: *Momentum dictum à temporis brevitate, ut tam cito, quam ſtatim, ſalvo negotio reformetur, nec in ullam moram reduci debeat, quod repetitur: ſicut nec ullum ſpatium eſt momenti, cujus tam brevis eſt temporis punctum, ut in aliquam moram nullo modo producatur.*

Mo-

Momenti reformatio eſt apud Symmachum x, 41. Cauſam momenti dixit Magnus Gregorius libro I, epiſt. 100. Momentum pari ſenſu habemus L. cum in præterito, Cod. Theod. ad L. Corneliam de falſo. Reformationis vocem in hoc cauſarum genere uſurpat Symmachus I, 68. III, 53. VI, II. x, 46. Eadem celeris reformatio. L. ſi coloni. C. de agricolis & cenſitis libro II. Donatus ad Eunuchum IV, 6: *Violento civiliter reſiſti ſolet*. Reformata poſſeſſio Edicto Theodorici x.

L. I.

Nec alius dejici viſus eſt, quam qui poſſidet] Lege: *poſſedit*.

Mox revertens prohibitus ſit ingredi] Sic Ebutius Cæcinæ, ne in fundum quem poſſidebat accederet, obſtitit. defendit Cicero huic interdicto locum eſſe, quia vis ſit, quæ periculo, aut decedere nos alicunde cogit, aut prohibet accedere. Vide orationem ipſam.

Qui vi dejectus eſt, quicquid damni ſenſerit] Convenit cum Hebræorum dictis: Baba Kamma x, 5. Id tamen nolunt referri ad damna cæteroquin eventura.

Non alii autem quam ei qui poſſidet, interdictum unde vi competere] Legendum *poſſedit*, atque id olim annotavi ſuggerente Baudio.

VTI POSSIDETIS.

L. I.

Nec vi, nec clam, nec precario] Donatus ad Eunuchum II, 3: *Secundum jus locutus eſt: nam his tribus mala fide aliquid poſſidetur, vi, clam, precario.*

DE

DE RIVIS.

L. I.

Ad continendam tranſmittendamque aquam] Scholiaſtes ad illud Horatii:

Addit opus pigro rivus, ſi decidit imber,
Multa mole docendus aprico parcere prato.

Si rivus negligenter ante fuerat munitus, tibi pigro novum addit opus.

QVOD VI AVT CLAM.

Tertullianus præſcriptionibus adverſus hæreticos: *Mea eſt poſſeſſio: olim poſſideo, prior poſſideo. habeo origines firmas ab ipſis auctoribus, quorum fuit res.* Vide quæ ad Inſtitutiones de interdictis notavimus.

DE PRECARIO.

Tertullianus adverſus Hermogenem: *Aliena ſumuntur jure, beneficio, impetu, id eſt, dominio, precario, vi.* Horatius: *Nunc prece, nunc pretio.* Adde Donatum ad Eunuchum II, 3.

DE ARBORIBVS CÆDENDIS.

Sunt arbores, quæ ſoliditati aquæductuum nocent. eas recidi imperat Theodoricus Oſtrogothus, apud Caſſiodorum v, 38.

DE LIBERIS EXHIBENDIS, ITEM ducendis.

Seneca Pater controverſiarum VIII, 6: *Vult pauper educere puellam ad magiſtratus.*

DE EXCEPTIONIBVS, PRÆSCRIPTIONIBUS, & præjudiciis.

Exceptio vox eſt Latina. præſcriptio idem ſigni-

ſignificat formata ad Græcum, παραγραφὴ, cujus vis erat, *μὴ εἰσαγώγιμον εἶναι τὴν δίκην*, ne daretur actio.

DE EXCEPTIONE REI IVDICATÆ.

Dici in hac cauſa ſolebat: *Actum ne agas.* Terentius Phormione, & ibi Donatus. Idem Donatus in Adelphis II, 2: *Actum agam. proverbium, id eſt, nihil agam. quod enim in jure ſemel judicatum fuerit, reſcindi & iterum agi non poteſt.* Vide quæ dicta ſupra, de re judicata.

DE DIVERSIS TEMPORALIBVS præſcriptionibus, & de acceſſionibus poſſeſſionum.

Tempus oblivionis eſt cauſa: & ex tempore derelictio præſumitur, ut diximus II de jure Belli ac Pacis, IV. Ariſtoteles 4 Phyſicorum, 13: ἐν δὲ τῷ χρόνῳ πάντα γίνεται, καὶ φθείρεται. διὸ καὶ οἱ μὲν σοφώτατον ἔλεγον· ὁ δὲ Πυθαγόρειος Πάρων ἀμαθέστατον, ὅτι καὶ ἐπιλανθάνονται ἐν τούτῳ λέγων ὀρθότερον. *In tempore fiunt omnia, ac pereunt: unde quidam tempus rem ſapientiſſimam dixêre: At Paro Pythagoreus, ſtolidiſſimam, quia tempore cuncta in oblivionem veniunt, in quo dixit rectius.* Demoſthenes in præſcriptione pro Phormione: Καί τοι πᾶσι μὲν τοῖς νόμοις προσέχειν εἰκὸς ἐστ' ὑμᾶς· οὐχ ἥκιστα δὲ τούτῳ ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι. δοκεῖ γάρ μοι ὁ Σόλων οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκα θεῖναι αὐτὸν, ἢ τοῦ μὴ συκοφαντεῖσθαι ὑμᾶς. τοῖς μὲν γὰρ ἀδικουμένοις ἱκανὰ τὰ πέντε ἔτη ἡγήσατο εἶναι εἰσπράξασθαι. κατὰ δὲ τῶν ψευδομένων τὸν νόμον ἐνόμισε σαφέστατον ἔλεγχον ἔσεσθαι. καὶ ἅμα ἐπειδὰν ἀδύνατον ἔγνω ὂν τούς τε συμβαλόντας. καὶ τοὺς μάρτυρας ἀεὶ ζῆν, τὸν νόμον ἀντὶ τούτων ἔθηκεν, ὅπως μάρτυς

εἴη τῶν δικαίου τοῖς εἰρημένοις. *Omnibus quidem legibus parere vos æquum eſt, Athenienſes, huic vero maxime. Videtur enim mihi Solon non alia de cauſa eam poſuiſſe, quam ne vos per lites vexaremini. Putavit enim paſſis injuriam ſufficere ad agendum annos quinque. adverſus mendaces verò exiſtimavit, legem ipſam fore indicem optimam. præterea vero cum ſciret fieri non poſſe, ut ſemper viverent, aut qui contraxiſſent, aut qui contractui teſtes adfuiſſent, pro his ipſam legem ſubſtituit, ut teſtis eſſet de conventis.* Similia habet in præſcriptione adverſus Nauſimachum.

DE DOLI MALI AC METVS exceptione.

Plautus Rudente: *Ni dolo malo inſtipulatus ſis.* Vide ſupra, de dolo malo.

DE OBLIGATIONIBVS ET actionibus.

L. Obligationum.

Sed etiam hoc animo dari & accipi ut obligatio conſtituatur] Vide II de jure Belli ac Pacis, XII, 2.

L. Non figura.

Non figura literarum, ſed oratione quam exprimunt litteræ, obligamur] Ariſtoteles initio de interpretatione: ἔστι μὲν οὖν τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα. καὶ τὰ γραφόμενα τῶν ἐν τῇ φωνῇ· καὶ ὥσπερ οὐδὲ γράμματα πᾶσι τὰ αὐτὰ, οὕτως οὐδὲ φωναὶ αἱ αὐταί. ὧν μὲν, ταῦτα σημεῖα πρώτως, τὰ αὐτὰ πᾶσι παθήματα τῆς ψυχῆς. *Sunt igitur voces ſigna mentis ſenſorum, & ſcripta*

ſcripta vocum. Ac ſicut literæ non omnibus eadem, ita nec voces. mentis autem ſenſa, quorum illa proprie ſigna ſunt, eadem omnibus.

L. Arrianus.

Vbi de obligatione quæritur, propenſiores eſſe debere nos, ſi habemus occaſionem ad negandum: ubi de liberando ex diverſo, ut facilior ſis ad liberationem] Non longe abit, id quod eſt in Baba Kamma x, 7.

DE VERBORVM OBLIGATIONIBVS.

L. Inter ſtipulantem.

Alius pro alio promittens, daturum facturumve eum, non obligatur] Ob id Vulcanus non curat Odyſſeæ IX, promiſſum Neptuni de facto Martis, donec adjecit, ſi is non præſtet, ſe præſtiturum.

Non ſimplex abnutivum ſpondet] Sic ἀποφατικὸν, etiam Apulejus vertit, abdicativum Capella.

DE STIPVLATIONE SERVORVM.

L. Servus meus.

Negat furti deberi Sabinus] Lege *furi*. Et mox, *ſed furi, nec mandati.*

DE SOLVTIONIBVS ET LIBERATIONIBVS.

Donatus ad Phormionem: *Tribus modis debitum ſolvitur: penſione, ſpectatione, numero.* Solutionis vis eſt debitorem liberare. Arrianus Diſſertationum Epicteti I, 7: οὐκ ἀρκεῖ τὸ δυνήσασθαι πρὸς τὸ ἔπι ὀφείλειν, ἀλλὰ δεῖ προσεῖναι,

σεῖναι, καὶ τὸ ἐπιμένειν ἐπὶ τοῦ δανείου, καὶ μὴ διαλελύσθαι αὐτό. Non ſatis eſt mutuam dediſſe pecuniam, ut debeatur: ſed oportet ut maneat mutuum, neque diſſolutum ſit.

L. Verò.

Cujus ſtipulationi nomen incertum eſt] Edi debet, *inſertum eſt.*

L. Quod dicimus.

Debere ſtatim ſolvere] *Protinus* per *ſtatim* exponit Nonius. in Gloſſario *ſtatim* *εὐθέως, παραχρῆμα.*

Nec enim cum ſacco adeſſe debet] Saccum intelligit in quo privata pecunia condebatur, ut notat Aſconius in ſecundam Verrinam. Catullus:

Sed tuo Catullo
Plenus ſacculus eſt aranearum.

Martialis:

Neſcit ſacculus iſta meus.

DE PRIVATIS DELICTIS.

L. 1.

Heredem autem furti agere poſſe æque conſtat] Fuit id olim juris controverſi, verum hæc ſententia prævaluit. Cicero Epiſtolarum ad familiares VII, 22.

DE FVRTIS.

Capitale crimen apud majores furtum fuit ante pœnam quadrupli. Ita Servius ad Æneid. VIII. Apud Græcos morte puniebantur furta in balneis, palæſtris, foris, Ariſtot. Probl. XXIX,

xxix, 14. Fit autem furtum etiam in ſervo celato. Plautus Pœnulo III, 4. Apud Hebræos qui furem norat, deferre eum tenebatur. Proverb. xxix, 24.

SI FAMILIA FVRTVM FECISSE dicatur.

Si dominus per ſervum ſuum quodcunque ſibi petierit commodandum, & ſervus cum rebus commodatis in fugam fuerit elapſus, tunc dominus obligatur ut commodata reſtituat. Si vero ſervus petiſſe dominum mentiatur, & ſic quaſi deportanda ad dominum ſuſceperit, & quæ ſuſceperit, aut everterit, aut perdiderit, & fugitivus non potuerit inveniri; dominus ſervi præbeat ſacramentum ſe eundem ſervum, ut ſuſciperet, non miſiſſe; & cum id peteret, ignoraſſe, & nihil calumniæ pertimeſcat. Servum tamen tam dominus, quam ille qui commodavit, quærere ſollicite procurabunt. Hæc eadem & de commendatis præcipimus cuſtodire. Hæc ita conſtituit lex Wiſigotthorum v, lib. v, 7.

ARBORVM FVRTIM CÆDENdarum.

Capitale fuiſſe ſupplicium arbores alienas incidere ait Servius ad illud Virgilii:

Atque mala vites incidere falce novellas.

Plinius Hiſtoriæ Naturalis XVIII, I: *Fuit & arborum cura legibus priſcis, cautumque eſt* XII *tabulis, ut qui injuria cacidiſſet alienas, lueret in ſingulas æris* XXV.

DE VI BONORVM RAPTORVM, & de turba.

L. *Prætor ait.*

Hæc actio heredi cæteriſque ſucceſſoribus dabitur] Baba Kamma IX, 9.

An tamen in id quo locupletiores facti ſunt, dari debeat, videamus: & ego puto ideo prætorem non eſſe pollicitum in heredes, id quod ad eos pervenit: quia putavit ſufficere condictionem] Baba Kamma X, 10.

DE INCENDIO, RVINA, NAVFRAGIO, rate, nave expugnata.

L. *Quo naufragio.*

Ex naufragio clavos, vel unum ex his abſtulerit] Id eſt, gubernaculorum alterum. Solebant enim ad utrumque latus eſſe gubernacula: ut in Arateis oſtendimus, & dicemus ad Actor. XXVII, 40.

L. *Qui ædes.*

Qui ædes, acervumve frumenti, juxta domum poſitum combuſſerit, vinctus, verberatus, igni necari jubetur, ſi modo ſciens prudenſque id commiſerit: ſi vero caſu, id eſt negligentia, aut noxiam ſarcire jubetur] Idem habet Baba Kamma VI, 5.

L. *Vltima.*

Licere unicuique naufragium ſuum impune colligere conſtat] Simile habes L. 1, & L. Divus, ſupra, de fugitivis.

DE

DE INIVRIIS ET FAMOSIS LIBELLIS.

Solon injuriarum publicum voluit eſſe judicium, id eſt, quemvis admitti accuſatorem, quod in uno cive quaſi omnium contemnatur libertas : quo & illud pertinet Menandri :

Εἴπερ τὸν ἀδικοῦντ' ἀσμένως ἠμύνετο
Ἕκαστος ἡμῶν, καὶ συνηγωνίζετο,
Ἴσως νομίζων ἴδιον εἶναι τὸ γεγονὸς
Ἀδίκημα, καὶ συνέπραττον ἀλλήλοις πικρῶς,
Οὐκ ἂν ἐπιπλεῖον τὸ κακὸν ἡμῖν ἤρξατο
Τὸ τῶν πονηρῶν, ἀλλὰ παρατηρούμενοι
Καὶ τυγχάνοντες ἧς ἔδει τιμωρίας
Ἤτοι σπάνιοι σφόδρ' ἂν ἦσαν, ἢ πεπαυμένοι.

Quæ nos ita verſa pridem edidimus :

Injuriarum ſi improbis auctoribus
Reponeremus ultionem ſinguli,
Nobis putantes fieri, quod fit alteri ;
Inter nos juncti conſpiratis viribus,
Non prævaleret innocentiæ impetus
Audax malorum, qui cuſtoditi undique,
Aut nulli penitus eſſent, aut pauci admodum.

L. Prætor edixit.

Vt cum Magiſtratui] Qui enim Magiſtratum ſpernit, civitatem ſpernit, ut ait Ariſtoteles. Martialis VI, 5 :

Quiſquis ſtolæve, purpuræve contemtor,
Quos colere debet, læſit impio verſu,
Erret per urbem pontis exſul & clivi.

Arnobius libro II : *Majeſtatis ſunt apud vos rei, qui de veſtris obmurmuraverint aliquid legibus : Magiſtratus in ordinem redigere, Senatorem aut convitio perſequi, ſuis eſſe decreſtis periculoſiſſimum pœnis. Carmen malum conſcribere, quo*

fama alterius coinquinetur, & vita, decemviralibus ſcitis evadere noluiſtis impune: ac ne veſtras aures convitio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis injuriis.

Vide quæ ad Inſtitutiones diximus, & Horatii ibi adductis locis adjice illum de Arte poëtica:

In vitium libertas excidit, & vim
Dignam lege regi.

Nævius in carcerem conjectus eſt, quod in Metellos ſcripſiſſet. Cicero de Republic. IV. *Sed Periclem, cum jam ſuæ civitati maxima auctoritate plurimos annos domi, & bello præfuiſſet, violari verſibus, & eos agi in ſcena, non plus decuit, quam ſi Plautus noſter voluiſſet, aut Nævius, P. & C. Scipioni, aut Cæcilius, M. Catoni maledicere.* Optima ergo hîc regula eſt quam ſibi præſcripſit Martialis:

Parcere perſonis, dicere de vitiis.

L. Item apud Labeonem.

Si quis pulſatus quidem non eſt, verum manus adverſus eum levata] Etiam Maimonides injuriam hanc quoque eſſe ait. Vide Baba Kamma VIII, 6.

L. Sed ſi unius.

Quædam injuriæ à liberis hominibus factæ, levis momenti videntur, enimvero à ſervis graves ſunt] Idem tradit Rabbinus Iacob libro Choſchen Miſchpat.

Si injuria mihi fiat ab eo cui ſum ignotus, aut ſi quis putet me Lucium Titium eſſe, cum ſim Cajus Sejus, prævalet quod principale eſt: injuriam eum mihi facere velle] Sic & Hebræi, ut Maimonides

des I Chobel Oumaſſik. Bonus ergo Rex Archelaus, qui aqua ab aliquo perfuſus, amicis eum ad ultionem inſtigantibus dixit: Non ille me perfudit, ſed eum quem me eſſe credidit, refert in Apophthegmatis Plutarchus.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBVS.

L. In Ægypto.

Chomata etiam & diacopi] Lege *commata*: id vero eſt inciſuras.

DE CONCVSSIONIBVS.

L. II.

Denuntiandum, vel non denuntiandum] Lege, *renuntiandum, vel non renuntiandum.* Renuntiat teſtimonium, qui negat ſe quicquam ſcire. L. I. §. ſed & ſi quis, infra de lege Cornelia, de falſis. Lycurgus oratione contra Leocratem: *ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ἐπίστασθε ὅτι χρημάτων ἕνεκα, ἢ χάριτος, πολλοὶ ἐπείθησαν τῶν μαρτύρων, ἢ μὴ ἀμνημονεῖν, ἢ μὴ ἐλθεῖν, ἢ ἑτέραν πρόφασιν εὑρεῖν: Certo enim ſcitis multos teſtes aut pecunia, aut gratia induci, ut negent ſe meminiſſe, aut venire nolint, aut aliquid prætextus quærant.*

DE RECEPTATORIBVS.

L. Eos apud quos.

Eos apud quos adfinis, vel cognatus latro conſervatus eſt] Servius ad illud XII Æneidos:

Tu pro germano, ſi quid præſentius, audes,
Perge, decet.

Nam licet germanam, illicita etiam, pro fratris ſalute tentare.

DE FVRIBVS BALNEARIIS.

Vide Ariſtotelem Problematum xxix, quæſtione 14. Demoſthenes oratione in Timocratem oſtendit loca omnia publica à lege cuſtodiri.

STELLIONATVS.

Vbicunque igitur titulus criminis deficit, illic ſtellionatus objiciemus] Eſt ſtellionatus κακοτεχνία Platoni, libro ix legum, Demoſtheni adverſus Lacritum. Sicut in civilibus actionibus illa de dolo malo, ita in criminibus ſtellionatus accuſatio everriculum eſt omnis malitiæ. Quintilianus pater paraſito raptore candidatæ, poſita lege, inſcripti maleficii ſit actio, de eo ita loquitur: *Diligentiſſime majores hanc videntur excogitaſſe legem, quod cum ſcirent nullam tantam eſſe prudentiam, nullam immotam certam divinationem, ut omnia quæcunque ingeniis malorum* (ita legendum, non *majorum*) *excogitari unquam potuiſſent, providentia caventium videret, hac lege omnem malitiam, velut quadam indagine, cinxerunt, ut quicquid aliarum legum effugiſſet auxilium, quaſi extrinſecus circumdaretur.*

DE TERMINO MOTO.

Vetuſtiſſima bene moratis gentibus cura, ne termini convellarentur, Iob xxiv, 1. Deuteron. xix, 14. Plato de legibus octavo: *μὴ κινέσθω γῆς ὅρια μηδεὶς μήτε οἰκείου πολίτου γείτονος, μή τε ὁμοτέρμονος, ἐπ' ἐσχατιαῖς κεκτημένος ἄλλῳ ξένῳ γείτονι, νομίσας τὸ τ' ἀκίνητα κινεῖν ἀληθῶς τοῦτο εἶναι. Nemo terræ terminos moveat,* *neque*

neque popularis vicini, neque externi, ſi forte in collimitio agrum habeat: credatque id revera eſſe quod dicitur, movere non movenda. Scholiaſtes ad Iuvenalem: *Si egeris contra aliquem quod terminum effoderit.* Adde Collationem legum Moſis, & Romanarum Titulo XIII, & ſcriptores de agri menſura, & limitibus.

DE COLLEGIIS ET CORPORIBVS.

Ne patiantur eſſe ſodalitia] Quæ Græca voce hetærias Plinius in Epiſtolis vocat, tum in illa de Chriſtianis epiſtola, tum alibi. Vide infra, L. ſodales.

Permittitur tenuioribus ſtipem menſtruam conferre] Id idem Plinius Græca voce dicit eranos habere X, 93. & Trajanus epiſtola 74.

L. Sodales.

H ἱερῶν ὀργίων ἢ ναῦται] Lege συμμεμύσται.

H ὁμόταφοι] Recte: nam & ſepulchrorum inter multos erat communio.

H ἐπὶ λεῖαν ἐρχόμενοι] Ita libri meliores, & Baſilica. Prædatum ire non in hoſtes tantum, ſed & in externos, quibuſcum hoſpitium, fedus, aut amicitia non eſſet, mos erat multis gentibus, ut notavimus de jure Belli ac Pacis, libro II, cap. XV, 5.

DE PVBLICIS IVDICIIS.

Chryſoſtomus ad illud, Vino modico utere, de blaſphemia loquens: κοινόν ἐστι τὸ ἔγκλημα. δημόσιον τὸ ἀδίκημα. ἔξεστιν ἑκάστῳ τῶν βουλομένων κατηγορεῖν. *Publicum eſt judicium: crimen ad omnes pertinens: cuivis volenti licet accuſare.* In omnibus quidem judiciis, ſed in his maxime

libertas danda reis pleniſſime ſemet defendendi. Nam, ut Seneca ait Medea:

Qui ſtatuit aliquid, parte inaudita altera,
Æquum licet ſtatuerit, haud æquus fuit.

Et inauditi, tanquam innocentes pereunt, ait Tacitus Hiſtoriarum I. Habes eodem facientia apud Lactantium v, I. Baſilii magni epiſtola 70. Theodoretum Hiſtoria II, 16. Salvianum libro VIII,

L. 2.

Nam cætera non exſilia, ſed relegationes propriè dicuntur] Ovidius:

Ipſe relegati, non exſulis utitur in me
Nomine.

L. Defuncto.

Defuncto eo qui reus fuit criminis, eſt pœna exſtincta] Dicit hanc ſententiam Nicolaus Damaſcenus apud Ioſephum antiquæ hiſtoriæ XVI. Symmachus IX, 121: *Cum crimina morte ſoleant terminari.* idem X, 48, comminationes principum negat ad heredes porrigi.

DE ACCVSATIONIBVS, ET inſcriptionibus.

Generalis regula, ne ſervus accuſet. Imperatores tamen exceptiones quaſdam admiſere etiam adverſus dominos, L. vix certis, D. de Repudiis. At de Tiberio Scholiaſtes Iuvenalis: *Dederat ſervis poteſtatem, ut liceret dominos accuſare quibuſlibet criminibus.* Etiam vetus Senatuſconſultum, quæſtionem in caput domini prohibens, evertit idem Tiberius mancipando ſervos actori publico: ita Tacitus Annalium

lium 11. At id Senatuſconſultum reſtituit Tacitus Imperator Vopiſco narrante. Nero, cum adhuc laudabilem principem ageret, reum ſervo accuſante non recepit. ut Taciti Annalium XIII diſcimus.

L. Libellorum.

Vtique enim & locus deſignandus eſt, in quo adulterium commiſſum eſt, & perſona cum quâ admiſſum dicitur] Ariſtides pro quatuor: φαίη τις ἂν δικανικῶν ἀνδρῶν, ὀρθῶς ἐποίησεν ὁ θεὶς τὸν νόμον, ἀξιώσας διαῤῥήδην ἔχειν τάς τε δίκας καὶ τὰς γραφάς. ἔβλαψέ με ὁ δεῖνα τὸ καὶ τὸ ποιήσας, καὶ τάδε εἶπε παραγίνομαι. κἂν τις ἄλλο κατηγορῇ, τὸν αὐτὸν τρόπον φράζειν, καὶ μὴ τῷ ἄλλως φοβεῖν. *Merito hic dixerit juris peritus aliquis: bene fecit is qui legem conſtituit, quâ judicia & accuſationes inſtitui voluit definite admodum: utpote ille me hoc vel illo facto læſit: aut talia verba improba elocutus eſt: ac pari modo rem exprimi in aliis accuſationibus, & non vagis verbis quenquam territari.*

DE CVSTODIA ET EXHIBITIONE reorum.

L. 1.

An militi tradenda] Vt Paulus Apoſtolus Act. XXVIII, 16. Symmachus X, 6: *Reos cuſtodia militari diſſimulata dignitate circumdedit.* Ex Plinii & Trajani epiſtolis diſcimus, nonnullis in locis pro militibus ad reorum cuſtodiam adhibitos fuiſſe ſervos publicos.

AD L. IVLIAM MAIESTATIS.

L. Lex duodecim.

Capite puniri] Vſitata ſæpe in hoc crimine ignis pœna. Teſtis Ammianus libro XXI.

L. Qui ſtatuas.

In ſtatuis ſperni Imperatorum majeſtatem ex Artimidoro diſcimus, II, 33. & ex egregiis tot Chryſoſtomi orationibus, quæ de ſtatuis vocantur. Laudatur tamen à Themiſtio Conſtantinus, qui, cum ſtatuæ ejus vulneratæ dicerentur, Ego, inquit, in facie nullum vulnus habeo.

L. Famoſi.

Hoc tamen crimen à judicibus, non in occaſionem ob principalis majeſtatis venerationem habendum eſt] Vt Tacitus nos docet Annalium I: *Nomen quidem apud veteres idem: ſed alia in judicium veniebant: Si quis proditione exercitum, aut plebem ſeditionibus, vel male geſta republica majeſtatem populi Romani minuiſſet: facta arguebantur, dicta impune erant.* Sub Auguſto adulteria in ejus domum, ſub Tiberio probroſa verba in id crimen venere, vocaturque Tacito omnium accuſationum complementum, vinculum ac neceſſitas ſilendi. dicit ejus odio etiam bonas leges periiſſe. Plinio in Panegyrico dicitur ſingulare & unicum crimen eorum qui crimine vacarent. Colorata læſæ crimina Majeſtatis ait Ammianus libro XIX. Ideo Trajanus ad Plinium X, 86: *Cum propoſitum meum optime noſſes, non ex metu, nec terrore hominum, aut criminibus majeſtatis reverentiam nomini meo acquiri.* De

Impe-

Imperatoribus Adriano & Pertinace legimus eos crimen majeſtatis non admiſiſſe.

AD LEGEM IVLIAM DE adulteriis coercendis.

Hæc eſt illa lex Auguſti, de qua Horatius:
Nullis polluitur caſta domus ſtupris:
Mos & lex maculoſum edomuit nefas:
Laudantur ſimili prole puerpera:
Culpam pœna premit comes.
Mentio ejus apud Tacitum aliquoties, & apud Iuvenalem, ejuſq; Scholiaſten. Scholiaſtes Horatii: *Vetiti vagi concubitus lege maritis lata.*
Papinius:
Erigeretque forum, ſuccinctaque vindice multo
Surgeret, & caſtum vibraret Iulia fulmen.
Egregie in adulteria invehitur Horatius, cum dicit:
Fœcunda culpæ ſæcula nuptias
Primum inquinavere, & genus & domum:
Hoc fonte derivata clades
In patriam, populumque fluxit.
Germani nullam morum partem ſanctius tuebantur, dabaturque eorum moribus marito jus vindicandi in adulteras, teſte Tacito. Etiam in adulteros ex lege Frohonis Daniæ Regis. Apud Cumæos adultera aſino impoſita traducebatur, dicebaturque ὀνοβάτις, teſte Plutarcho in quæſtionibus Græcis. Adulterii, ſevere vindicati à Bonifacio, hiſtoriam habes ex Olympiodoro apud Photium. Aurelianus Imperator, militem qui cum hoſpitis uxore adulterium commiſerat, arborum capitibus inflexis deligatum, iiſdem dimiſſis diſcidit, Vopiſco teſte.

L. Ex

L. Ex lege Iulia.

Item in eum qui in adulterio deprehenſam retinuerit] Vide legem Neapolitanam III, Tit. XLV. ubi hoc obtinere vult in deprehenſa, non in quovis modo ſuſpecta. Septimium Severum Imperatorem accuſat Aurelius Victor, quod uxorem cognita libidine retentaret.

Detectus eſt uxorem in adulterio deprehenſam retinuiſſe] Plinius VI, 31, de Gallitæ marito: *Cæſar excuſſis probationibus, centurionem exautoravit, atque etiam relegavit. Supererat crimini, quod niſi duorum eſſe non poterat, reliqua pars ultionis: ſed maritum non ſine aliqua reprehenſione patientiæ, amor uxoris retardabat, quam quidem etiam poſt delatum adulterium domi habuerat, quaſi contentus æmulum removiſſe. admonitus, ut perageret accuſationem, peregit invitus. Sed illam damnari etiam invito accuſatore, neceſſe erat: damnata, & Iuliæ legis pœnis relicta eſt.*

L. Inter liberas.

Stuprum vero in virgine] De hoc lex vetus apud Græcos fuit, unde ad Gallos venit: ἢ γάμος ἄπροικος ἢ θάνατος. Exſtat apud Aphthonium, Sopatrum, & Græcos alios. Lex ſimilis apud Senecam & Quintilianum: *Rapta raptoris nuptias vel mortem optet.* Adde Balſamonem & Zonaram in Canonem Apoſtolicum LXVII.

L. Inceſti.

Inceſti commune crimen] De Veſtalium vitiatarum pœna Iuvenalis:

Cum quo nuper vittata jacebat,

San-

Sanguine adhuc vivo terram ſubitura ſacerdos.

Quem ad locum Scholiaſtes: *Hæc virginibus Veſtæ pœna fuit decreta: ſi vitiatæ fuiſſent, vivæ in parietibus ſtruebantur, aut ſub terra obruebantur.* Vide Plinium IV, epiſtola 11. Scholiaſtæ ad Horatium inceſtus dicitur, qui flagitium commiſerit, aut in ſororem, aut in ſacerdotem, aut in affinem: ubi affinem intellige, quæ ſit parentis aut filiæ loco.

L. Mater.

Mulier, quæ evitandæ pœnæ adulterii gratia, lenocinium fecerit, aut operas ſuas in ſcenam locarit, adulterii accuſari, damnarique ex Senatuſconſulto poteſt] Ex Senatuſconſulto facto poſt Tiberii tempora. Nam ad id tempus ex more apud veteres recepto, ſatis pœnarum adverſus impudicas, in ipſa profeſſione flagitii credebatur. Tacitus Annalium 11.

L. Si uxor.

Sive juſta uxor fuit, ſive injuſta. Nondum uſucapta. Periniquum enim videtur eſſe, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipſe non exhibeat] Auguſtinus de verbis Apoſtoli, ſermone IV, ex reſcripto Antonini recitat: (totum reſcriptum exhibebimus ad Titulum hunc in Codice) *Exemplum continentiæ docendæ uxor, ut ſe caſte gerat: iniquum enim eſt, ut id exigas, quod præſtare ipſe non poſſis.* Nazianzenus: *πῶς σὺ σωφροσύνην μὲν ἀπαιτεῖς οὐκ ἀντεισφέρεις δέ.* Hæc veriſſima & ex æquo dicta ſunt: ferme enim ita evenit, ut mulieres mariti adulteria, ſi probent, imitentur; ſi improbent, ulciſcantur. Attamen

tamen neque Græcis, neque Romanis legibus uxori licebat accuſare maritum adulteria committentem, nimirum quod leges iſtæ non tam quod naturâ æquum eſſet, reſpicerent, quam quod publica utilitas requireret. Idem ille Nazianzenus: τί δήποτε τὸ μὲν θῆλυ ἐκόλασαν, ἄῤῥεν τὸ δὲ ἐπέτρεψαν. καὶ γυνὴ μὲν κακῶς βουλευσαμένη περὶ κοίτην ἀνδρὸς, μοιχᾶται. ἀνὴρ δὲ καταπορνεύων γυναικὸς ἀνεύθυνος. οὐ δέχομαι ταύτην τὴν νομοθεσίαν. οὐκ ἐπαινῶ τὴν συνήθειαν. ἄνδρες ἦσαν οἱ νομοθετοῦντες. διὰ τοῦτο κατὰ γυναικῶν ἡ νομοθεσία. ἐπεὶ καὶ τοῖς πατράσιν ὑπ᾽ ἐξουσίαν δεδώκασι τὰ τέκνα, τό τ᾽ ἀσθενὲς ἀθεράπευτον εἴασαν. *Quid ergo? femininum ſexum punivêre, virilem reliquêre impunitum. & mulier quidem, quæ adverſus mariti lectum, malum conſilium capit, adultera dicitur: vir autem in uxoris contemtum libidinans, extra pœnam eſt. Non probo legem hanc: non laudo conſuetudinem. Viri nimirum fuêre qui has condidere leges. Propterea & contra mulieres eunt hæ leges. Sic & in patrum poteſtatem dedêre filios, ſexum infirmiorem reliquêre ſine ſolatio.* Vide jus Græcoromanum p. 419.

L. Nec in ea.

Sed qui occidere poteſt adulterum, multo magis contumelia poterit jure afficere] Vide militem Plauti glorioſum Act. V. Horatius 1 Sat. 11.

Hunc perminxerunt calones. quin etiam illud
Accidit, ut cuidam teſtas, caudamque ſalacem
Demeteret ferrum. jure omnes: Galba negabat.

Solebant apud Græcos παρατιλμός. Ariſtophanes Pluto: & ibi Scholiaſtes: aut mugiles eis impingi, cujus meminit Scholiaſtes ad Nubes, Catullus, Iuvenalis.

Idem

Ideo autem patri, non marito mulierem, & omnem adulterum permiſſum eſt occidere, quod plerumque pietas paterni nominis conſilium pro liberis capit. Cæterum mariti calor, & impetus facile decernentis fuit refrænandus] Lex erat Solonis: ἐάν τις μοιχὸν λάβῃ ὅ τ' ἂν βούληται χρῆσθαι. *Si quis adulterum deprehenderit, de eo ſtatuat quod volet.* Meminere Lyſias & Plutarchus. Sed videtur huic legi additum fuiſſe, ἄρθρα ἐν ἄρθροις ἔχοντα. Ita enim citat Lucianus Eunucho: aut ἐν ἔργῳ, ut Vlpianus, infra, L. quod ait lex. Secuti hoc Romani jam à Romuli temporibus, ut ex Plutarcho, & aliis diſcimus: manſitque in uſu diu. Catonis enim Majoris hoc dictum eſt apud Gellium x, 23: *In adulterio uxorem tuam ſi deprehendiſſes, ſine judicio impune necares: illa te, ſi adulterares, digito non auderet contingere, neque jus eſt.* Id reſpiciens Horatius:

Eſtne marito
Matronæ peccantis in ambos juſta poteſtas?
In corruptorem vel juſtior?

Hinc explica illud apud Scholiaſten Horatii: *Lex fuit apud Athenienſes, ut adulterum cum adultera deprehenſum liceret occidere. Hæc lex abolita eſt lege Iulia, quæ juſſit cognitionem adulterii ad judices referri, & ita adulterium puniri.* Hoc ſecutæ Imperatorum conſtitutiones, marito adulterum occidenti, nihil aliud quam pœnam mitigarunt: ut videre eſt infra, L. ſi adulterium, hoc titulo.

AD LEGEM CORNELIAM DE ſicariis & beneficiis.

Vetuſtiſſima homicidiorum pœna fuit fuga & mulcta. Vide quæ diximus de jure Belli ac

Pacis, I,II,5. & II,XVII,13. Vtriuſque plurima ſunt exempla apud Apollodorum,ubi pro gravitate cædes alia perpetua fuga, alia annorum duorum, aut unius punitur. Servitus etiam annua, aut longior quibuſdam injuncta. Ejus quoque exemplum apud Apollodorum habes: qui & ritum adjungit expiandi homicidæ cura regum: de quo & Herodotus. Sed lex Moſis exſilium retraxit ad eos, qui ſine dolo homicidium committerent: eis enim qui deliberato, mortem injungi voluit Exodi XXI, 14. Num. XXXV, 31. Prover. XXVIII, 17. Et hoc ſecuti Græci, & poſt Græcos Romani, & Romanorum exemplo pleræque gentes. At Germani veteres, antiquorum inſtitutorum retinentiſſimi, homicidæ mulctam irrogabant, ut teſtatur Tacitus, & leges Danicæ. Nicolaus tamen Damaſcenus diſtinguit, aitque, mortem fuiſſe pœnam, ſi quis externum occidiſſet: fugam, ſi quis civem. quod non caret ratione; quia per interfectionem hominis externi, naſcitur belli materia. Scholiaſtes Horatii, homicidii reum eſſe dicit,qui nolentem ſervat. Vide Senecam Patrem in minoribus excerptis Controverſiarum III, 9. & V, I.

L. Ejuſdem.

Veneni mali] Sic & Virgilius:

Ille malum virus ſerpentibus addidit atris.

Horatius:

Venena magnum fas nefaſque.

Gellius XI, 9, verba ancipitia recitans, quæ duas res inter ſe contrarias ſignificarent, ponit & venenum. Ac ſicut medicamentum dicitur venenum, ita contra venenum, id eſt bonum venenum

venenum dicitur medicamentum : imitatione Græcæ vocis φάρμακον. ita Nonius. Vide & L. qui venenum, infra de verborum ſignificatione.

Sed & id quod amatorium appellatur] Inter ea quæ diſputari ſolent, ponit Quintilianus VII, 4, & 9. & VIII, 5, an amatorium venenum ſit, necne. Amatorium virus habes aliquoties apud Plinium in Naturali Hiſtoria. Sunt & odii pocula, de quibus habes duas declamationes, poſt inſtitutiones Quintiliani XIV, & XV. Vide L. ſi quis, infra, de pœnis.

Alio Senatuſconſulto effectum eſt, ut pigmentarii, ſi cui temere cicutam, ſalamandram, aconitum, pituocampas, aut bubroſtim, mandragoram, & id quod luſtramenti cauſa dederint cantharidas, pœna teneantur hujus legis] Quintilianus declamatione XIII: *Venenum leges habere, emere, noſſe denique vetant, inevitabilem peſtem occulta fraude graſſantem.* Videtur autem legendum: *Aut, ni quid luſtramenti cauſa dederint, cantharidas.* id eſt cantharidas dederint, niſi parum aliquid ad piamenta, nimirum quia ut Scilla, ita cantharides uſum habent, πρὸς τὸ περικαθαίρειν.

Adipiſcendæ, recuperandæ poſſeſſionis cauſa] Non additur, *retinendæ.* Et merito: quia vim vi licet repellere.

L. Lege Cornelia.

Qui virilitatem amiſerunt] Martialis:

Virilitatis damna mœret erepta.

Citra permiſſum præſidis non licuiſſe medicis quenquam caſtrare docemur Iuſtini Apologetico

tico 11. Adde quæ habet Chryſoſtomus 1 ad Cor. xii, 3.

L. Divus.

In maleficiis voluntas ſpectatur, non exitus] Ita viſum Romanis, etiam conatum qui aliquo uſque proceſſerat punire. Quintilianus Pater: *Nunquam mens exitu æſtimanda eſt.* Alibi: *Inſidiatus civi, etiamſi non effecerit ſcelus, pœnas tamen legibus ſolvet.* Donatus ad Andriæ 1, Sc. 4: *Non perficere ſed conari velle aliquid ad ſcelus, effectio eſt, etiamſi non poteſt fieri.* Paulus Sententiarum v: *Conſilium uniuſcujuſque, non factum puniendum eſt.* Apulejus: *In maleficiis etiam cogitata ſcelera, non perfecta adhuc vindicantur, cruenta mente, pura manu.* Ambroſius Hexaëmeron viii: *Ideo etiam in judiciis iſtis voluntarios reos non ex neceſſitate compulſos, culpa ſtringit, pœna condemnat.* Quæ ſecuti & Græcoromani, ut videre eſt apud Michaëlem Attaliotam, Synt. 11. tit. 72. Morem huic contrarium Germanicæ gentes ab antiquo lenes in pœnis, quæ vim coërcent, introduxêre. Cæterum de homicidio cui error intervenit, tractant Iudæi titulo de Synedrio, cap. 9. Si quis, ajunt, intendat occidere beſtiam, & occidat hominem: ſi intendat occidere gentilem, & occidat Iſraëlitam, ſi apoſtatam, & occidat filium federis, liber eſt. Si intendat plagam inferre lumbis alterius, & quidem talem, quæ non valuiſſet eum iſta parte corporis occidere, & plaga illa aberrans, impacta fuerit cordi ſive pectori, fueritque talis, ut potuerit eum occidere illa parte corporis, & moriatur, ille liber eſt. Si intendat ejuſmodi plagam infligere adulto, quæ non valeret occidere

dere adultum, & illa per errorem infligatur parvulo, fueritque talis ut potuerit eum neci dare, & moriatur, liber erit. Si intendat percutere parvulum plaga, quæ ipſi letalis eſſe potuiſſet, & illa incidat in adultum, cui letalis eſſe non poterat, & tamen moriatur, liber eſt. At qui intendit plagam inferre lumbis alicujus, quæ poſſit eſſe iſthic loci letalis, & aberrans excipiatur pectore, & mors ſubſequatur, ille reus eſt. Iterum, ſi quis intendat percutere adultum plaga ejuſmodi, quæ ipſum leto dare poſſet, & per errorem lædatur parvulus, & mortem oppetat, & ille reus eſt. R. Simeon ait: ſi intendat occidere hunc, & occidat illum, liber eſt.

DE LEGE POMPEIA DE parricidiis.

Auguſtus manifeſti parricidii reum, ne culeo inſueretur, quod non niſi confeſſi afficiuntur hac pœna, ita fertur interrogaſſe: *Certe Patrem tuum non occidiſti.* Suetonius.

L. Vltima.

Eorum qui parricidii pœna teneri poſſint, ſemper accuſatio permittitur] Id eſt ad xx annos. L. querela, C. ad L. Corn. de falſis, hoc jus eſt Romanorum. apud Græcos veteres non obtinuit: nam Ariſtocratem legimus Arcadum regem prælii in Cypro proditi pœnas luiſſe poſt annos xx. Habet id Plutarchus de ſera numinis vindicta. Qui vero decem per annos pœnam perpetuam exierant, eos habitos in miniſteriis, quæ non procul à pœna aberant; teſtis Plinius x. epiſt. 41.

AD

AD LEGEM CORNELIAM DE falſis, & de ſenatuſconſulto Liboniano.

Cappadoces eculeo ſe exercebant ad falſa teſtimonia, tradente ad Perſium Scholiaſte. Pœnæ variæ, majores, minores pro delicti modo. Severus falſarii digitos incidi juſſit; alium fumo puniri, quod fumos vendidiſſet. At Gallienus ad leonem damnato, capum immiſit, juſſitque dici: Impoſturam fecit, & paſſus eſt. In Apollodoro habes Aſcalapho Acherontis filio, qui falſum teſtimonium contra Cererem tulerat, à Cerere ſaxum grave impoſitum.

L. I.

Item ob inſtruendam advocationem] Ad litem inſtruendam advocatione, infra L. falſi pœna: ad contrahendos multos qui tanquam amici, & παρακλητοι, cauſæ adeſſent. Meminit hujus artificii Demoſthenes adverſus Leocharem.

Societatem coierit ad obligationem innocentium] Græci legerunt, *ad oblocutionem innocentium*, id eſt, ad infamandos innocentes. In Declamatione: Gener divitis inimici, apud Senecam: *tot ſervi ſequuntur, tot liberi, tot clientes, ut quicquid dixerint, rumor ſit.*

L. Quicunque.

Quicunque nummos aureos partim raſerit, partim limarit, vel finxerit] Apud Paulum ſententiarum v,tit.xxv, lege Cornelia teneri dicitur, qui nummos aureos, argenteos adulteraverit, laverit, conflaverit, raſerit, corruperit, vitiaverit,

verit, vultuve Principum ſignatam monetam, præter adulterinam, reprobaverit. Tertullianus de pœnitentia: *Si qui venditant, prius nummum quo paciſcantur, examinant, ne ſculptus, ne raſus, ne adulter.* Arrianus: ὁ ἀργυρογνώμων προσχρῆται κατὰ δοκιμασίαν τοῦ νομίσματος τῇ ὄψει, τῇ ὀσφρασίᾳ, τελευταῖα τῇ ἀκοῇ. *Argentarius ad explorandos nummos utitur adſpectu, olfactu, ad ultimum & auditu.* In formula qua moneta committitur apud Caſſiodorum VII, 32: *Auri flamma nulla injuria permixtionis albeſcat, argenti color gratia candoris arrideat, æris rubor in natura quantitatis permaneat.* Deinde: *Pondus quin etiam conſtitutum denariis præcipimus ſervari.* Adde Zenonem II de avaritia, & Xiphilinum de nummis Caracallæ.

L. Lege Cornelia.

Teſtimonia vel falſo invicem dicenda] Cicero pro Flacco: *Vnde illud eſt? da mihi teſtimonium mutuum. totum illud Græcorum eſt.*

L. Lege Cornelia teſtamentaria.

De partu ſuppoſito] Scholiaſtes ad Iuvenalem: *Decepta vota, quia ſuppoſitus eſt filius.*

DE LEGE IVLIA REPEtundarum.

De hoc judicio vide Plinium IV, epiſt. 9. Multa ejus exempla apud Tacitum.

L. Lege Iulia.

Qui cum aliquam poteſtatem haberet, pecuniam ob judicandum decernendumve acceperit] Cyprianus ad Donatum: *Inter leges ipſas delinquitur:*

tur: inter jura peccatur. Idem ad Demetrianum: *Hoſtem quereris exſurgere, quaſi & ſi hoſtis deſit, eſſe pax inter ipſas togas poſſit. Hoſtem quereris exſurgere; quaſi non, etſi externa de barbaris arma, & pericula comprimantur, ferocius intus & gravius, de calumniis, & injuriis potentium civium, domeſticæ impugnationis tela graſſentur.*

L. Lex Iulia.

Quid enim ſi ob hominem necandum pecuniam acceperint?] Plinius II, II: *Noviſſime conſul deſignatus Iulius Ferox, vir doctus & ſanctus, Mario quidem judices interim cenſuit dandos: evocandos autem, quibus diceretur innocentium pœnas vendidiſſe.*

AD LEGEM IVLIAM PECVLATVS.

L. Divi Severus.

Res privatorum ſi in ædem ſacram depoſitæ, ſubreptæ fuerint, furti actionem, non ſacrilegii eſſe] Definitur hîc quæſtio, quæ eſt apud Sopatrum & Quintilianum VII, 4.

DE LEGE IVLIA AMBITVS.

Coponius damnatus ambitus, qui vini amphoram dediſſet dono ei, cui ſuffragii latio foret. Plinius Hiſtoriæ Natural. XXXV, 12. Cyprianus: *Quantis hic ſordibus emit ut fulgeat?* Huc pertinent διανομαὶ, nummorum aut ſportularum in multos elargitio. In Gloſſario: διανομὴ χρυσίου, διανομὴ ἀργύρου, ſportulæ. reſtituenda hæc vox Plinio & Trajano epiſtolis 117, 118. ubi *diamones* ſcriptum pro *dianomes*: ſportulas explicat ipſe Trajanus.

L. I.

L. I.

Quia ad curam Principis magiſtratuum creatio pertinet, non ad populi favorem] Iuvenalis :

jampridem ex quo ſuffragia nulli
Vendimus, effudit curas : nam qui dabat olim
Imperium, faſces, legiones, omnia, nunc ſe
Continet, atque duas tantum res anxius optat,
Panem, & Circenſes.

Scriptor de cauſis corruptæ eloquentiæ : *Quid multis apud populum concionibus, cum de Republica non imperiti & multi deliberent, ſed ſapientiſſimus & unus ?* Tacitus de Auguſti principatu : *Neque provinciæ illum rerum ſtatum abnuebant, ſuſpecto ſenatus populique imperio, ob certamina potentium, & avaritiam magiſtratuum, invalido legum auxilio, quæ vi, ambitu, poſtremo pecunia turbabantur.* Et nota quæ ibi dixit Tacitus, præſagia quædam eſſe Reipublicæ ad unum ſe inclinantis. Phædrus :

Athenæ cum florerent æquis legibus,
Procax libertas civitatem miſcuit,
Frenumque ſolvit priſtinum licentia.
Hinc conſpiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat Piſiſtratus.
Quum triſtem ſervitutem flerent Attici,
Non quia crudelis ille, ſed quoniam grave
Omnino inſuetis onus, & cepiſſent queri,
Æſopus talem tum fabellam rettulit.

Quod dicit Piſiſtratum lenem fuiſſe dominum, verum eſt : itaque Cicero duas ſpecies tyrannidis facit, Πεισιστρατισμὸν, & Φαλαρισμόν.

AD SENATVSCONSVLTVM TVRpillianum, & de abolitionibus criminum.

Hieronymus ad Pammachium, de optimo genere interpretandi: *Leges etiam pro utilitate fiſci noxiis delatoribus pœnas ſtatuunt*. Nota falſis delatoribus appoſita à M. Antonino Philoſopho. Macrinus delatores, ſi non probarent, capite plexit: ſi probarent, dato præmio infames dimiſit. Calumniatores exuſtos habes apud Ammianum XXII & XXIV.

DE REQVIRENDIS, VEL abſentibus damnandis.

Edicto citari abſentes, vides apud Ammianum XXVIII. quatuor edictis ait Appianus civilium I.

L. I.

Neque enim inaudita cauſa quenquam damnari æquitatis ratio patitur] Diximus quædam huc pertinentia ad titulum, ſupra de publicis judiciis. *Publice utile eſt abſentes à quibuſcunque defendi. Nam & in capitalibus judiciis defenſio datur: ubicumque igitur abſens quis defendi poteſt, ibi quemvis verba pro eo facientem, & innocentiam excuſantem, audire æquum eſt, & ordinarium admittere*. L. ſervum, §. Publio, D. de procuratoribus. Cicero pro Sexto Roſcio: *Vtilius eſt abſolvi nocentem, quam innocentem cauſam non dicere. cauſa cognita poſſunt multi abſolvi, incognita nemo condemnari poteſt*. Tacitus Annal. XIII: *Cuicunque, nedum parenti, defenſionem tribuendam*. Hiſtoriarum III: *Quam-*

vis inviſum ac nocentem, more tamen audiendum. Tertullianus Apologetico: *Inauditum ſi damnant, invidiam iniquitatis merebuntur.* Alibi: *Non poſſe crimina objici, quæ neque inſtitutum dirigit, neque prolatio aſſignat, neque ſententia enumerat. Et quando non licet indefenſos & inauditos omnino damnari.* Ariſtides altera in Platonem laudat illud, *πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ. Feri ſi vis, ſed interim audi.* Apulejus x Mileſiorum: *Nec ad inſtar barbaricæ feritatis, vel tyrannicæ impotentiæ damnaretur aliquis inauditus.* Vbi & quæ præcedunt non indigna lectu. Lactantius v, 1: *Sacrilegis & proditoribus & veneficis poteſtas defendendi ſui datur, nec prædamnari quenquam incognita cauſa licet.* Sic Gildo, quamvis abſens, à Senatu Romano damnatus legitimo ordine judicii. Symmachus IV, 4. Is eſt Gildo, de quo exſtat Claudiani carmen, cujus filia Salvina nota Hieronymi ſcriptis. Lex fuit Lycurgi, *περὶ ἀκρίτων*, ut eam vocat Sextus Empiricus III, quæ de indemnatis ſupplicium ſumi vetabat, ut Valerius Maximus VI, c. III, 12. Vide & ſi placet Ambroſium epiſtola 28. Salvianum libro VIII. Auguſtinum epiſtola 50 & 362. Acontius apud Ovidium:

Ignoras mea jura? voca. cur arguor abſens?

Et poſtea:

Nunc reus infelix abſens agor: & mea cum ſit
Optima, non ullo cauſa ruente perit.

DE QVÆSTIONIBVS.

Quædam huc pertinentia attulimus ad titulum de confeſſis. Chryſoſtomus I de jejunio, tomo VI: *ὥσπερ ἐν δικαστηρίῳ καὶ κατη-*

γόρων παρόντων καὶ μαρτύρων ἐφεστηκότων καὶ ἐλέγχων γινομένων, οὐ πρότερον οἱ δικάζοντες τὴν ψῆφον ἐκφέρουσιν, ἕως ἂν αὐτὸς ὁ κατάδικος, κατήγορος τῆς ἰδίας ἁμαρτίας γένηται. *Sicut in foro præſentibus accuſatoribus, auditis teſtibus, probationibus receptis, non ante judices ſententiam ferunt, quam reus ipſe ſui criminis index fiat.* Ad has quæſtiones pertinentia habes apud Iſocratem Trapezitico, Iſæum de Cironis hereditate, Demoſthenem priore in Onetotem. Ne quæſtio de ſervis in caput domini haberetur, lex apud Romanos vetus fuit. Diximus ad titulum de accuſatoribus. In ſtupri quæſtionibus id vetari ait Ammianus XXVIII. Excipit Cicero pro Milone quæſtiones de inceſtu. Sed Imperatores huic legi fraudem fecere, ſervos prius publico mancipari jubentes. quod Auguſto tribuit Xiphilinus ex Dione, Tiberio Tacitus Annal. II.

L. De minore.

Vt moderatæ rationis temperamenta deſiderant] Et in hac re diſtinctio fuit ex qualitate. Prudentius Romano:

Perſona quæque competenter plectitur,
Magnique refert vilis an ſit nobilis.
Gradu reorum, forma tormentis datur.

DE POENIS.

Omnia quæ ſunt hujus argumenti, late tractavimus libro II de jure Belli ac Pacis, c. XX. Non omittendus hîc Plutarchi illuſtris locus quæſtionum Romanarum 82: Διὰ τί τῶν στρατηγῶν αἱ ῥάβδοι συνδεδεμέναι πρόσηρτημένων τῶν πελεκέων φέρονται; πότερον, ὅτι σύμβολόν ἐστι τοῦ μὴ δεῖν πρό-

πρόχειρον εἶναι καὶ λελυμένην τὴν ὀργὴν τοῦ ἄρχον-
τος; ἢ διατριβὴν καὶ μέλλησιν ἐμποιοῦν τῇ ὀργῇ τὸ λύειν ἀτρέμα τὰς ῥάβδους πολλάκις ἐποίησε μετα-
γνῶναι περὶ τῆς κολάσεως; ἐπεὶ δὲ τῆς κακίας τὸ μὲν ἰά-
σιμόν ἐστι, τὸ δὲ ἀνήκεστον, αἱ μὲν ῥάβδοι νουθετοῦσι τὸ μεταθέσθαι δυνάμενον, αἱ δὲ πελέκεις ἀποκόπτουσι τὸ ἀνουθέτητον. *Cur magiſtratuum virgæ feruntur colligatæ, appendentibus & ſecuribus? An ſignum hoc eſt, non debere promtam ſolutamque iram eſſe magiſtratus? An vero quia cunctationem quandam, & moram iræ adferunt lente evolutæ faſcibus virgæ, idque ſæpe nonnullos ad decretæ pœnæ pœnitentiam duxit? Quandoquidem vero vitia alia ſunt ſanabilia, alia inſanabilia: virgæ eos corrigunt, qui in melius mutari poſſunt, ſecures præcidunt id, quod corrigi non poteſt.* Duæ hîc quæſtiones oriri poſſunt: prior eſt, rectiuſne pœnæ omnes judicum permittantur arbitrio, an definiantur legibus. Apud Locrenſes prius illud diu valuerat: ſed poſterius à Seleuco prælatum docet nos Strabo lib. VI. Altera eſt, an judices minores legibus pœnas conſtituere poſſint, non jam dico in caſibus, in quibus leges ipſæ id permittunt, ſed generaliter. Auguſtinus epiſt. CLVIII: *Soleo enim audire in poteſtate eſſe judicis, mollire ſententiam, & mitius vindicare quam jubent leges.* Certe ſublimioribus judicibus ferme ſolet id jus dari. Plinius libro VI, 9: *Capio cum putaret licere ſenatui, ſicuti licet, & mitigare leges & intendere, non ſine ratione veniam dedit, facto vetito quidem, ſed inuſitato.* Etiam intendendi leges poteſtatem dat ſenatui, nempe ob circumſtantias atrocitatem addentes facinori. Sic eorum qui pœnam eluſere, pœna duplicatur. Plinius X, epiſt. 65. Vide infra legem

 Relegati.

Relegati. L. aut damnum, §. quiſquis. Ad minuendam pœnam valet & juſſus ſuperioris. Profuiſſe id Herculi, qui ſacram Dianæ cervam occiderat, juſſu Euryſthei, tradit Apollodorus libro II.

L. Prægnantis.

Prægnantis mulieris conſumendæ damnatæ pœna differtur] Ab Ægyptiorum æquitate id primum venit, teſte Diodoro. Secuti Græci & Romani, ut alii notarunt, quibus addendus hîc Chryſoſtomi locus II de Pœnitentia: Καὶ γὰρ ὥς φασιν οἱ τῶν νόμων τῶν κοινῶν ἔμπειροι, καὶ ὡς οἱ Ῥωμαίων παρακελεύονται νόμοι, τὴν κυοφοροῦσαν, εἴποτε περιπέσοι πταίσματι θανάτου δίκην ἐπάγοντι, μὴ πρότερον ἀναιρεῖσθαι πρὶν ἂν τέκῃ τὸ κυοφορούμενον. καὶ μάλα εἰκότως. οὐ γὰρ ἐδικαίωσαν οἱ καλῶς τεθεικότες τοὺς νόμους συναναφανισθῆναι τὸ ἀναμάρτητον τῇ ἁμαρτησάσῃ. εἰ δὲ οἱ ἀνθρώπινοι νόμοι φείδονται τῶν μηδὲν ἡμαρτηκότων, ὁ θεὸς οὐ πολλῷ μᾶλλον φυλάξει τὴν ῥίζαν, τοῖς καρποῖς ταμιευόμενος τὴν ἐκ μετανοίας εὐεργεσίαν. *Nam ut ajunt ii qui leges norunt communiter receptas, & ut diſerte jubent Romanorum ſcita, prægnans femina, ſi quid dignum morte commiſerit, non prius interficitur quam partum ediderit, idque merito. neque enim juſtum judicarunt, ii qui prudenter ſcripſerunt leges, pariter cum ea quæ deliquerit tolli, id quod delicti eſt expers. Quod ſi leges ab hominibus repertæ, parcant iis, qui non peccarunt, quanto magis Deus ſervabit radicem, ſervans fructibus ſuam, pœnitentiæ occaſione, beneficentiam.*

L. Si

L. Si quis forte.

Nunc genera pœnarum nobis enumeranda]Sunt multæ pœnæ locorum propriæ, ut Alexandriæ ſerpentibus pectori admotis, quod eſſe leniſſimum pœnæ genus cenſet Galenus de Theriaca ad Piſonem.

L. Veluti.

Vinculorum verberatio] Diſtingue, *vinculorum, verberatio.* Et ad illud vinculorum, ſubaudi, *pœna*, ex ſuperiore. Cicero de Repub. III: *His pœnis, quas etiam ſtultiſſimi ſentiunt, egeſtate, exſilio, vinculis, verberibus, elabuntur ſæpe privati.* De finibus: *Mitto vincula, carcerem, verbera.* De officiis: *Eos morte, exſiliis, vinculis, damno coërcent.*

L. Aut damnum.

Vel fuſti] Fuſtibus cædere gravius quam loris: Scholiaſtes Horatii.

Et ſi in decem annos damnatus ſit]Quod tempus in ipſis damnationibus frequens, ut ex Plinii quoque epiſtolis apparet.

L. Moris eſt.

Moris eſt advocationibus quoque præſides interdicere] Exemplum ejus interdictionis habes apud Symmachum v, 41. IX, 28. ubi dicitur hoc inconſultæ linguæ pretium. vide L. quiſquis, C. de poſtulando.

L. Aut facta.

Eventus ſpectetur ut à clementiſſimo quoque facta] Aliæ editiones habent, *à dementiſſimo.*

putem ſcriptum fuiſſe: *ut æſtimentur animo quoquo facta*: ut æſtimationem ſuam recipiant ex animo quocunque ea facta apparet, non ex nudis factis.

Apud Græcos exſilio voluntario fortuiti caſus luebantur] Homicidii ſcilicet, ut explicat ſequens exemplum. Græci hoc à Phœnicibus habuere, Phœnices ab Hebræis. cauſam in vita Moſis ſic explicat Philo: ὁ κτείνων ἄνθρωπον, εἰ καὶ δικαίως, καὶ ἀμυννόμενος, καὶ βιασθεὶς, ὑπαίτιος εἶναι δοκεῖ διὰ τὴν ἀνωτάτω καὶ κοινὴν συγγένειαν. *Qui hominem interficit, etiamſi juſte, id eſt, ſe defendens, ac coactus, tamen reus videtur, ob illam ſummam communemque inter homines cognationem.* Nimirum creditur illis Deus hoc non permiſiſſe, niſi ob culpam aliquam latentem. Quod de homicidio in ſui tutelam facto dictum eſt, idem & ad homicidia, ex mero caſu, aut culpa levi facta, pari ratione producendum eſt. Comparat hæc etiam Valentiniani Novella, ne quis purgetur de cæde, caſu, vel ſui tuendi cauſa facta, ſine annotatione Principis: quod jus, ut pleraque Romana ante Iuſtinianum, ab eo tempore in Galliis receptum etiam nunc manet. Sic Cephalus ob homicidium per ignorantiam commiſſum in Procrin exſilio punitus: item Hercules ob Linum, narrante Apollodoro. Idem de Apolline tradit Servius ad III Georgicon. Nicolaus Damaſcenus talibus annuum exſilium irrogatum dicit Græciæ more. Numæ legibus cautum, *Vt ſi quis imprudens occidiſſet hominem, pro capite occiſi & naris ejus in cautione offerret arietem.* Ita Servius ad Eclogam IV. ſed lege: *in comitio offerret.*

Quoties

Quoties nimirum multis perſonis graſſantibus exemplo opus ſit] Aurelius Victor Albino: *Ea delictorum quæ graſſari immodice cœperint, plus pene quam ſevere excidenda ſunt.* Symmachus II, 13: *Tantum denuo legibus ſeveritatis addendum eſt, quantum flagitia creverunt.*

L. Capitalium pœnarum.

Proxima morti pœna metalli coërcitio] Ideo Clemens Alexandrinus II, 12, ad metallum damnatos vocat, ἐπὶ θανάτῳ κεκρμένους. Sic Silanus Conſul cum dixiſſet ultimo ſupplicio afficiendos eos, qui cum Catilina conjuraverant, Cæſaris oratione deterritus, ultimum ſupplicium interpretari volebat de carcere. Sed Catonis auctoritate motus, rediit ad ſententiam ſeveriorem. Sic Plutarchus Catone Vticenſi.

L. Si quis.

Qui abortionis, aut amatorium poculum dant] De amatorio diximus ſupra, ad Titulum Legis Corneliæ de Sicariis. De abortionis cauſa vide Baba Kamma VIII, 2. Legem Salicam Tit. XXVIII, §. 5.

L. Cicero.

Accepta pecunia partum ſibi medicamentis ipſa abegiſſet] Non puniebatur Græcorum aut Romanorum legibus mulier, quæ abortum feciſſet volente marito. Ideo Chriſtianos in hoc ipſo gentibus opponit Tertullianus: *Nobis vero homicidio ſemel interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc ſanguis in hominem deliberatur, diſſolvere non licet, homicidii feſtinatio eſt, prohi-*

bere naſci. nec refert natam quis eripiat animam an naſcentem diſturbet ; homo eſt & qui eſt futurus. Idem diſcere potes ex ſecunda Baſilii ad Amphilochium epiſtola , num. 1, & 8. Neque diſtinguunt Chriſtiani, ut Hippocrates & Ariſtoteles , animatuſne jam fuerit partus an nondum. De ſenſu legis Exodi XXI, 22, ad eum locum dicemus.

DE BONIS DAMNATORVM.

Cicero in Epiſtola ad M. Brutum 14, eſſe ait omnium civitatum , ut ad liberos pœna perveniat : bonis ſcilicet publicatis , ut intelligitur ex Epiſtola ejuſdem ad eundem undecima. Addit & Themiſtoclis liberos eguiſſe : & ſi Lepidus judicio de vi damnatus fuiſſet , eandem calamitatem ſubituros liberos fuiſſe. Notandum vero & Athenis , & in libera republica Romana , iis qui urbe excederent ante latam ſententiam, in integro fuiſſe & bona & vitam , excepto ſi à populo judicarentur , ſicut Themiſtocli evenerat , & Ciceroni per privilegium , ut Romani loquebantur. Mutare cœpit Cæſar. Parricidas enim omnibus bonis, reliquos dimidia parte mulctavit, nimirum , ut notat Suetonius, quod locupletes eo facilius ſcelere ſe obſtringerent , quod integris patrimoniis exſularent.

Quid enim ſalvis infamia nummis ?

L. Divus.

Veſtem qua is fuerat nudatus] Poſt mortem. Carnifex enim exuſtus , quod damnatam mulierem denudaverat. Ammianus libro XXVIII.

DE

DE BONIS EORVM QVI ANTE SENtentiam vel mortem ſibi conſciverunt, vel accuſatorem corruperunt.

L. Qui rei.

Non enim facti ſceleritatem eſſe obnoxiam] Scripſit Papinianus, *fati celeritatem.* Sic *mortem in ſe feſtinavit.* Tacitus Annal. IV. & Annalium VI: *Eorum qui de ſe ſtatuebant, humabantur corpora, manebant teſtamenta, pretium feſtinandi.* Nullum in ipſa morte ſponte quæſita ſcelus agnoſcebat Papinianus. Chriſtiani quoque Principes, ſi abeſſet mali facinoris conſcientia, pnblicorum judiciorum pœnis id non ſunt exſecuti: ſed Canonibus & Eccleſiæ eam curam reliquere. Multa ſunt legibus impunita, quæ cum Chriſti regulis pugnant. Fuêre tamen etiam extra Chriſtianos, qui certis de cauſis αὐτοφονίαν punivere, ut Tarquinius, improbante Plinio XXXVI, 15. Ptolemæus in Cleomene. Vide quæ diximus libro II de jure Belli ac Pacis, XIX, 5.

DE INTERDICTIS, ET RELEGAtis, & deportatis.

L. Inter pœnas.

Deportandi autem in inſulam jus præſidibus provinciæ non eſt datum, licet præfecto urbi detur] Puto & Præfecto prætorio. Vide an eo ſpectet Epiſtola Trajani ad Plinium 65.

DE SENTENTIAM PASSIS ET reſtitutis.

L. Si deportatus.

Indulgentia Principis] Neque enim Proconſulibus id licebat. Plinius ad Trajanum 64. Literæ à principe in honorem ſcriptæ alicujus, præſertim ſi & ſtatuarum honor acceſſerit, benigne hanc interpretationem recipiunt, ut reſtituiſſe eum contra ſententiam credantur. Ibidem epiſt. 68.

DE CADAVERIBVS PVNITORVM.

Vide quæ diximus ad Math. XXVII, 58.

DE APPELLATIONIBVS, ET relationibus.

Ἔφεσις Athenis dabatur adverſus id, quod magiſtratus dicti ἄρχοντες, aut κληρωτοὶ διαιτηταὶ, ſorte dati arbitri, pronuntiaverant. Paulinus in Epiſtola ad Zoſimum : *Maxime cum nihil agente appellatore, ſecundum etiam humanas leges ſuperior ſit ſemper ille, qui vicit.*

L. Illud.

Illud ſciendum eſt, eum qui provocavit, non debere convitiari] Ὁ ἐκκαλούμενος ἐὰν ὑβρίσῃ τὸν δικαστὴν, ἀτιμοῦται. *Appellans ſi priori judici convitia ingerat, infamis ſit.* Sic Attaliata LVIII. In Capitulari Caroli Magni VII, 142 : *Notatur infamia quicunque dum appellat, in judicem convitium dixerit.*

L. Si expreſſum.

Contra juris rigorem] Rigor hîc rectitudinem ſignificat, ut apud ſcriptores de limitibus.

QVANDO APPELLANDVM SIT, & intra quæ tempora.

Προθεσμίαν τῆς προθέσεως, vocat Ariſtides Sacro ſermone IV.

NIHIL NOVARI APPELLATIONE interpoſita.

Hoc tuitio vocatur apud Symmachum x, 36. Si quid contra factum eſt, illico reformatur. Idem Symmachus x, 36. provocatio enim ſententiam ſuſpendit, ut ait idem x, 55. Auguſtinus Epiſtola 136: *In cauſis ſæcularibus quando ad majorem poteſtatem refertur arbitrium judicandi, manentibus ſicut erant omnibus rebus, exſpectatur illa ſententia, unde jam non liceat provocare.* Epiſtola ſequente: *Quod neque in negotiis ſæcularibus judices faciunt, quando cauſæ dubitatio ad majorem poteſtatem refertur, ut pendente relatione aliquid audeant commutare.* Vide edictum Theodorici, c. 55.

SI TVTOR, VEL CVRATOR, VEL Magiſtratus appellaverit.

Vide dictam orationem Ariſtidæ.

DE IVRE FISCI.

Sicut ſportulæ ſunt nummûm receptacula, ita & fiſci, ſed ad majoris ſummæ pecunias capiendas. Aſconius ad Verrinam ſecundam. Hinc factum, ut Cæſarum vocaretur fiſcus, ſicut populi

populi ærarium, quomodo & diſtinguit in Panegyrico Plinius. Non autem bona tantum debitorum fiſco vindicata, de quo videri poteſt Caſſiodorus v, 6, 7; verum & ipſi ſæpe debitores venditi, ut ad Iuvenalem ait Scholiaſtes.

L. Non puto.

Non puto delinquere eum, qui in dubiis quæſtionibus contra fiſcum facile reſponderit] Fiſci cauſa mala non eſt niſi ſub bono Principe. Talis M. Antoninus Philoſophus, qui fiſco in cauſis compendii non favebat.

L. Divus.

Obſidum bona, ſicut captivorum, omnimodo in fiſcum cogenda] Sine ea Commodi Conſtitutione futura fuerant occupantis. Vide dicta à nobis, libro III de jure Belli ac Pacis, VI, 12.

DE CAPTIVIS, ET DE POSTLIMINIO, & redemptis ab hoſtibus.

L. Navibus longis.

Diximus libro III de jure Belli ac Pacis, IX, 14.

L. Eos qui.

Eos qui ab hoſtibus capiuntur] Id eſt, de hoſtibus.

Vel hoſtibus deduntur] Lege: *Vel ab hoſtibus deduntur.*

L. Poſtliminii jus.

Intra præſidia] Vide libro III de jure Belli, VI, 3. IX, 2.

Nam ſi cum gente aliqua, neque amicitiam, neque

que hoſpitium, neque fedus amicitia cauſa factum habemus, hi hoſtes quidem non ſunt] Vt nunc quidem eſt ejus vocis uſus. at in lege XII tabularum hoſtes vocabantur. Varro: *Olim hoſtem dicebant peregrinum, qui ſuis legibus uteretur. Nunc eum quem tunc appellabant perduellem.*

In Attilio Regulo, quem Carthaginenſes Romam miſere reſponſum eſt, non eſſe eum ex poſtliminio reverſum] Ideo capitis minor dicitur Horatio.

Quia juraverat Carthaginem reverſurum] Dejurio devinctus erat, ut in ſimili re loquitur Gellius VII, 18.

L. Non dubito.

Vide dicta libro I de jure Belli, III, 21.

L. In bello.

De quibus nihil in pactis erat comprehenſum] *De quibus id in pactis erat comprehenſum.* ut diximus libro III de jure Belli ac Pacis, IX, 4.

Apud quos jam hoſtes ſuo fato deprehenduntur] Sic legendum oſtendimus III de jure Belli ac Pacis, VI, 12.

Et in propriorem dedit cauſam] *In propiorem.*

L. Poſtliminium eſt jus.

Quia diſciplina caſtrorum antiquior fuit parentibus Romanis, quam caritas liberorum] Manlius Torquatus ipſi naturæ patriæque amori prætulit jus majeſtatis, ait Cicero primo de finibus.

L. Si captivus.

Dominia eorum ad priores dominos redire] De jure Belli ac Pacis III, IX, 13.

Publi-

Publicatur enim ille ager qui ex hoſtibus captus ſit] Eodem libro VI, 4.

L. Latrones.

Latrones tibi ſervum eripuerant : poſtea is ſervus ad Germanos pervenerat] Simile apud Tacitum Agricola: *Atque ita circumvecti Britanniam, amiſſis per inſcitiam regendi navibus, pro prædonibus habiti, primum à Suevis, mox à Friſiis intercepti ſunt. Ac fuêre quos per commercia venundatos, & in noſtram uſque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti caſus illuſtravit.*

DE RE MILITARI.

L. Militum delicta.

De his vide Polybium. Hinc juriſdictio caſtrenſis Tacito in Agricola. ſtratis ſubſelliis tantum, ut ait ad Iuvenalem Scholiaſtes. Etiam in civilibus quæſtionibus miles privilegio fori utebatur:

Legibus antiquis caſtrorum, & more Camilli
Servato, miles ne vallum litiget extra.

L. Deſertorem.

Pœna militum hujuſcemodi ſunt] Inter pœnas militum reperio præcipitationem, apud Tacitum Annalium I; fuſtigationem apud Lampridium Commodo ; confixionem per ſagittas apud Rufum in legibus militaribus, & Vſuardum ac Bedam in Martyrologio ad XIII Kalendas Ianuarias.

Qui agmen exceſſit] ὁ στρατιώτης ἅπαξ γενόμενος ἂν ἀλῷ λειποταξτήσας, περὶ τῶν ἐσχάτων ὁ κίνδυνος, ait Chryſoſtomus ad Theodor. *Qui militia ſemel nomen dedit, ſi aciem deſerat , de vita ejus agitur.*

L. *Qui*

L. *Qui cum uno.*

Pretioſiorem ſe adverſario facere] *Specioſiorem* legit Heraldus, non male.

Sed ſi in tranſactione recidit] Idem: *res cecidit.*

L. *Omne delictum.*

Qui in acie prior fugam fecit] Pro modo periculi atque ipſius fugæ, pœna modo major, modo minor. alios vivos exuſtos, aliis ademptas dexteras narrat Ammianus libro XXIX. idem libro XXIV exauctoratos quoſdam capitali addictos ſupplicio: addens in eo Iulianum ſecutum veteres leges. Habes & libro ejus XXV exemplum equeſtris numeri, cui adempta ſigna, haſtæque infractæ: ipſi inter impedimenta, & ſarcinas, & captivos, agere iter juſſi.

L. *Ab omni.*

Ab omni militia ſervi prohibentur] Chryſoſtomus de ſtatuis XXI: οὐ ταῦτα δὲ μόνον ἔχειν χρὴ τὸν μέλλοντα στρατεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐλεύθερον εἶναι. ἂν γὰρ δοῦλός τις ᾖ, ἐκβάλλεται. *Neque vero hac tantum habere debent militaturi, ſed & eſſe liberi. ſi quis enim ſervus ſit, ejicitur.* Idem oratione adverſus eos qui cœtus derelinquunt: οὐδεὶς στρατεύεται οἰκέτης. ἀλλ' ἐὰν ἁλῷ δοῦλος ὤν, μετὰ τιμωρίας ἐκβάλλεται τοῦ τῶν στρατιωτῶν καταλόγου. *Nemo ſervus militat: ac ſi quis ſervus inter milites deprehenſus ſit, cum pœna ejicitur ex militum numero.* Quod autem ait Marcianus, ſervos capite puniri, id intelligendum, ſi voluntarii ſe obtulerint: non ſi electi ſint, aut ab alio vicarii dati. Ita enim diſtinguit Trajanus in epiſtola ad Plinium 34, additque puniendos qui ſe ob-

obtulerint probatoribus; etiamſi in numeros diſtributi nondum ſint.

L. Milites agrum.

Si vitem tenuit] Plinius libro XIV, I, de vitibus: *Quid quod inſertæ caſtris ſummam rerum imperiumque continent? Centurionum in manu vitis, & optimo præmio tardos ordines ad lentas perducit Aquilas: atque etiam in delictis pœnam ipſam honorat.* Scholiaſtes ad illud Iuvenalis:

Nodoſam frangebat vertice vitem.

centurione vapulando ſuo vertice frangi patiebatur Marius vitem dum militat. Centurio quidam apud Tacitum, Annalium I, militaribus facetiis cedo alteram dictus, quod fracta vite in tergo militis, clara voce alteram, ac rurſus aliam popoſcerat.

DE CASTRENSI PECVLIO.

Iuvenalis:

Nam quæ ſunt parta labore
Militiæ, placuit non eſſe in corpore cenſus,
Omne tenet cujus regimen pater.

Vbi Scholiaſtes:

Caſtrenſe peculium liberum habent.

AD MVNICIPALEM, ET DE incolis.

L. I.

Et proprie quidem municipes appellantur muneris participes] Municipes qui una munus fungi debent, ait Varro libro v. Feſtus vero: *Municeps eſt, ut ait Ælius Gallus, qui in municipio liber natus eſt. Item qui ex alio genere hominum* mu-

munus functus eſt. Item qui in municipio à ſervitute ſe liberavit à municipe. Item municipes erant, qui ex aliis civitatibus Romam veniſſent, quibus non licebat magiſtratum capere, ſed tantum muneris partem. At Servius filius ajebat, initio fuiſſe, qui ea conditione cives Romani fuiſſent, ut ſemper rempublicam ſeparatam à populo Romano haberent, Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui æque cives Romani erant, & in legione merebant, ſed dignitates non capiebant. De Municipio idem ſic: *Municipium id genus hominum dicitur, qui cum Romam veniſſent, neque cives Romani eſſent, participes tamen fierent omnium rerum ad munus fungendum una cum Romanis civibus, præterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo: ſicut fuerunt Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuvini, Tuſculani, qui poſt aliquot annos cives Romani effecti ſunt. Alio modo, cum id genus hominum definitur, quorum civitas univerſa in civitatem Romanam venit, ut Aricini, Cærites, Anagnini. Tertio, cum id genus hominum definitur, qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municipes eſſent ſuæ cujuſque civitatis & coloniæ, ut Tiburtes, Præneſtini, Piſani, Arpinates, Nolani, Bononienſes, Placentini, Nepeſini, Lutrini, Lucenſes.* Gellius vero XVI, 13, ex Adriani Imperatoris oratione ait municipes eſſe cives Romanos ex municipiis, legibus ſuis & ſuo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano honorarii participes, à quo munere capeſſendo appellati videantur, nullis aliis neceſſitatibus, neque ulla populi Romani lege adſtricti, ni populus eorum fundus factus eſt. Coloniarum aliam eſſe neceſſitudinem: non enim venire extrinſecus in civitatem, nec ſuis radici-

bus

bus niti, ſed ex civitate quaſi propagatas eſſe, & jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii habere: quæ conditio cum ſit magis obnoxia, atque minus libera, potior tamen & exiſtimabilior exiſtimatur propter amplitudinem, majeſtatemque populi Romani, cujus iſtæ coloniæ quaſi effigies parvæ, ſimulacraque eſſe quædam videantur. Inter multas municipum & municipiorum ſignificationes, hæc à Gellio relata horum juriſconſultorum temporibus congruit. Confunduntur interdum municipii & coloniæ nomina. Nam Placentiam, quæ colonia erat, municipium in oratione contra L. Piſonem, dici notavit Aſconius. Iſidoro municipales, originales cives, & in locis officium gerentes, decuriones dicti, quod ſint de ordine curiæ: Curiales iidem & Decuriones qui civilia munera procurant, & exſequuntur. Ad municipalem hîc in titulo, intellige legem. Incolæ ſunt Iſidoro non indigenæ, ſed advenæ, & Cicero peregrinos cum incolis conjungit.

L. Simile.

Simile privilegium fiſco nulla civitas habet in bonis debitoris, niſi nominatim id à principe datum ſit] Vt Antiochia: L. Antiochenſium. D. de rebus auctoritate judicis poſſidendis: pleræque civitates Bithyniæ, & Ponticæ. Plinius x, Epiſtola 108.

L. Quod major.

Quod major pars curiæ effecit, pro eo habetur, ac ſi omnes egerint] Vide libro II de jure Belli ac Pacis, v, 17. & III, c. xx, 4.

DE DECVRIONIBVS ET FILIIS eorum.

Vide quæ diximus ad Math. xxvii, 57. Non tenentur autem decuriones pecuniam publicam apud ſe accipere ſub uſuris. Plinius 62, 63. Nonnullis in locis moris erat, ut aliquid ſolverent pro introitu. Idem x, 113, 114. Antiochenis indultum, ut ex materna origine decuriones fierent. Zoſimus libro iii.

L. Generaliter.

Sed & neceſſitates eis impoſuerunt, quæ ſuperſtitionem eorum non læderent] Noluerunt eos cogi ad ſacerdotia obeunda, γυμνασιαρχίας, & ſimilia onera, ipſorum ritibus contraria.

DE ALBO SCRIBENDO.

In albo ſcribebantur decuriones, ut dicit lex hîc prima. Procopius in Arcana hiſtoria: Ανατόλιος τις ἦν ἐν Ασκαλωνιτῶν λευκώματι τὰ πρωτεῖα ἔχων. *Anatolius erat quidam princeps in Aſcalonitarum albo.*

DE LEGATIONIBVS.

Legati, quod ut publice mittantur, legantur, ait Varro. Verius eſt quod lege fieri ſolebant: nam & in teſtamentis legare, eſt legem heredi dicere.

L. Legatus.

His qui gratuitam legationem ſuſceperunt, legativum ex forma reſtituatur] Ex forma, id eſt ex contractu. Vide L. munerum, §. legati, ſupra, de muneribus. Legativum eſt quod datur

tur pro impenſis itineris. Munera quæ legati acceperant, in ærarium relata à legatis, Valerius Maximus IV, III, 9, non ut rem moris, ſed ut ſignum abſtinentiæ refert, additque & patrum conſcriptorum decreto, & populi permiſſu, data iis quæ in ærarium retulerant.

L. Cum quæritur.

An in eum qui in legatione ſit, actio dari debeat] Abſens reipublicæ cauſa, inter reos recipi non poterat, legis Memmiæ beneficio.

L. Si quis.

Contra jus gentium id commiſſum eſſe exiſtimatur] Vide quæ attulimus libro II de jure Belli ac Pacis, XVIII, & in annotatis.

DE ADMINISTRATIONE RERUM ad civitates pertinentium.

Rationes talis adminiſtrationis ſolebant à Provinciarum præſidibus inſpici: quædam tamen civitates ab ea inſpectione liberæ erant. Plinius & Trajanus 56, 57.

DE NUNDINIS.

Nundinæ ſunt, ait Macrobius, paganorum, itemque ruſticorum, quibus conveniunt negotiis propriis vel mercibus proviſuri. Saturn. I, 16. Feſtus: *Nundinas feriarum diem eſſe voluerunt antiqui, ut ruſtici convenirent, mercandi vendendique cauſa, eumque nefaſtum, ne ſi liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.* Solebat jus in agris nundinas habendi à ſenatu impetrari. Plinius V, 4.

DE POLLICITATIONIBVS.

Pollicemur ſponte. Rogati promittimus. Servius ad Æneid. 1. Origo vocis ab iis, qui poſt alios, honores licitabantur.

DE EXTRAORDINARIIS COGNItionibus, & ſi judex litem ſuam feciſſe diceretur.

Ea quæ hoc titulo tractantur, maxime ad illa beneficiorum genera pertinent, de quibus agit Seneca VI, 14, & 15. quæ ſine conventione quidem præſtantur, ſed animo tamen vicis exſpectandæ: quæ cum ſæpe non redderetur, repertæ ſunt hæ actiones, ſicut ingrati apud Macedones, & populos alios quoſdam. Vide Attaliatam XLIX. Omnes virtutum actiones venire poſſunt ſub legum præſcripta, ſi ita reipublicæ expediat.

L. I.

Si (ut vulgari verbo impoſtorum utar) exorcizavit] Valde iniquus Chriſtianis fuit Vlpianus, homo Tyrius, ut qui & de pœnis Chriſtianorum ſcripſerit libros complures.

Non quia non religioſa res eſt, ſed quia hoc primum profiteri eos oportet, mercenariam operam ſpernere] Sic & Papinianus in L. in honoribus, ſupra, de vacatione & excuſatione munerum: *Vere philoſophantes pecuniam contemnunt, cujus retinendæ cupidine fictam adſeverationem detegunt.* Egregie dicta hæc: non quod non philoſophiam docentibus multum debeamus, ſed, quod indignum ſit philoſopho, ut & juriſconſulto, mercedem petere. Xenophon I Memo-

λabilium: τὴν σοφίαν ὡσαύτως τοῖς βουλομένοις πωλοῦντας σοφιστὰς ὥσπερ πόρνους ἀποκαλοῦσι. *Qui cuiis volenti ſapientiam venum exponunt, ii ſophiſtæ vocantur, non minus infami vocabulo, quam ſi meritorios dicas.* Sophiſtæ enim vocabantur, ut ait Cicero Acad. IV, qui oſtentationis, aut quæſtus cauſa philoſophabantur. Magnifice Ariſtoteles Nicomachiorum IX, I: τὴν ἀμοιβὴν δὲ ποιητέον κατὰ τὴν προαίρεσιν. αὕτη γὰρ τοῦ φίλου καὶ τῆς ἀρετῆς. οὕτω δ' ἔοικε καὶ τοῖς φιλοσοφίας κοινωνήσασιν. οὐ γὰρ πρὸς χρήμαθ' ἡ ἀξία μετρῆται· τιμή τ' ἰσόρροπος οὐκ ἂν γένοιτο· ἀλλ' ἴσως ἱκανὸν καθάπερ καὶ πρὸς θεοὺς, καὶ πρὸς γονεῖς, τὸ ἐνδεχόμενον. *Reddenda gratia liberâ voluntate: ea enim eſt quæ amicum & virtutem decet: & ſic facere oportet quibus philoſophia communicata eſt. Neque enim ejus dignitatem pecunia metiri licet: par enim æſtimatio haberi non poteſt. Sed forte ſufficit, ut adverſum deos ac parentes, id quod dari poteſt.* Seneca de beneficiis II, 17: *Eſt intolerabilis res, poſcere nummos, & contemnere. Indixiſti pecuniæ odium: hoc profeſſus es: hanc perſonam induiſti: agenda eſt. Iniquiſſimum eſt te pecuniam ſub gloria egeſtatis acquirere.* Vicinam ſapientiæ eloquentiam, bonarum artium principem, Silius apud Tacitum Annalium XI, non fert ſordidis miniſteriis fœdari. Quintilianus pater declamatione CCLXVIII: *Nihil enim videtur philoſophia habere præſtantius, quam quod modicis contenta eſt; ampliores opes non deſiderat. Nam ſi cupiditates eaſdem, quas cæteri habent, non video quid proſit.* Et declamatione CCLXXXIII, quæ eſt patris abdicare volentis filium Cynicum: *Quod ſi abdicationem ferre non potes, ſi te carere hereditate malum judicas, deprehenſus es.*

damna

damno pecuniæ moveris, & detrimento famæ: & homo qui has ipſas opes quotidie incuſas, tamen concupiſcis. Iuſtinus Martyr diſſertatione cum Tryphone Iudæo, ait, ſe expertum multos magiſtros philoſophos, poſtremo veniſſe ad Peripateticum, qui poſt paucos inſtitutionis dies, pactum de mercede facere voluerit, ne inutilis ſibi eſſet hæc conſuetudo: ſe vero ab eo ſtatim abſceſſiſſe, quod eum nec philoſophi nomine dignum exiſtimaret. Et Tatianus irridet philoſophos, qui cum nulla re opus ſibi eſſe dicerent, interim opus haberent non coriario tantum ob peram, textore ob tunicam, fabro ob baculum; verum & divitibus, & coquo gulæ explendæ cauſa. Capitolinus Marco: *Fama fuit, quod ſub philoſophorum ſpecie quidam & rempublicam vexarent, & privatos, quod ille purgavit.* Idem ſenſus in lege Cari, Carini, & Numeriani: *profeſſio & deſiderium tuum inter ſe diſcrepant: nam cum philoſophum eſſe proponas, vinceris avaritia & rapacitate. Et onera quæ patrimonio tuo injunguntur, ſolus recuſare conaris.* Et in illo Valentiniani & Valentis: *Turpe eſt ut patriæ functiones ferre non poſſit, qui etiam fortunæ vim ſe ferre profitetur.* L. Reddatur, C. de profeſſoribus & medicis libro x. Themiſtius oratione IV: καὶ γὰρ εἰ σεμνὸν τὸ χρῆμα καὶ ἀληθινὴ ἡ σοφία, ἀλλ' οὐ χρὴ γε αὐτὴν καταβάλλειν, καὶ ἀργύρου δεικνύναι ἄξιον. *Quanquam enim honore dignus eſt habitus, & veri plena philoſophia, non tamen oportet eam dejicere, efficiendo ut pecunia æſtimanda videatur.*

DE CENSIBVS.

L. 1.

Berytenſis colonia in eadem provincia Auguſti beneficiis gratioſa] Id eſt, κεχαριτωμένη. vide quæ ad Lucam 1, 28.

L. Ætatem.

Tributo capitis obligantur] Vide ad Matth. XXII, 17.

L. Vltima.

In Lyſitania Pacenſes, ſed & Emeritenſes juris Italici ſunt] Coloniarum aliis dabatur jus Italiæ: aliis jus Latinorum, ut ait Aſconius ad Piſonianam. ex voce Italici depravata videtur vox in Hiſpania Hidalgo: quanquam alii filium alicujus, id eſt ingenui, alii ex Gothis ortum interpretantur.

DE PROXENETIS.

L. Si proxeneta.

Videamus an poſſit quaſi mandator teneri] Aut ἐγγυητὴς, quod conſtituit Plato duodecimo de legibus. Vbi ἐγγυητὴς, non eſt fidejuſſor pro pretio, ſed ſecundus auctor, ut Vlpianus loquitur, quod in Gloſſis exponitur βεβαιωτὴς, id eſt, pro evictione ſponſor. Verum aliis legum conditoribus non placuit, aut venditori pro pretio, aut emtori pro re obligari pararium; ne ſic nimis periculoſum fieret hoc miniſterium mercantibus quotidie neceſſarium.

DE

DE VERBORVM ſignificationibus.

L. I.

Verbum hoc ſiquis] Verbum dixit, non verba: quia longo uſu duo verba in unum coaluere, ut & in numquis & aliquis. Verbum hic ſume pro quavis parte orationis. Itaque quod in Baſilicis eſt, περὶ ῥημάτων σημασίας, id apud Harmenopulum eſt, περὶ ὀνομάτων σημασίας. Iuriſconſulti enim aliter, quam grammatici, aut dialectici, voces iſtas promiſcue uſurpant.

Tam maſculos, quam fœminas complectitur] Sic & quiſquis feminino attribui oſtendit Nonius ex Livio Andronico: *Mulier, quiſquis es, te volumus*: Cæcilio: *Quaſo igitur quiſquis es mea mulier*: Pacuvio: *Quiſquis tu es mulier quæ me inſueto nuncupaſti nomine.* Nam & *quis*, olim pro utroque genere poſitum, ut Plautus: *Sed quis ea eſt mulier?* Et alibi: *Dic mihi ſodes, quis ea eſt, quam vis ducere uxorem?* Sic & ablativo *qui* veniente à *quis* in feminino Virgilius utitur:

Qui cum partiri curas:

de Acca loquens. quod ni eſſet, tamen fert uſus omnium gentium, ut ubi deſunt communia, maſculina pro communibus poni poſſint. Hermenopulus: τὰ λεγόμενα περὶ ἄρρενος ὡς ἐπιτοπλεῖστον, καὶ περὶ θηλείας λέγεται. *Quando maſculina enuntiantur, plerumque ea intelliguntur & de fœminis.* Vti in edicto, quem liberum, ſupra de homine libero exhibendo. Eſt autem inverſa locutio, *Tam maſculos, quam feminas:*

Pro, *tam feminas quam maſculos complectitur.* Quia de maſculis nulla eſt dubitatio. Similes habes infra, L. pecuniæ nomine. & in inſtitutionibus de Legatis, §. Tam autem. & in L. ſolidum, D. de ſolut.

L. Vrbis.

Vrbis appellatio muris] Vrbes quaſi orbes. Olim enim figura rotunda erant. Varroni ab urvo, id eſt aratro, ut & urbare, arare Feſto. Mos Hetruſcus ſignandi aratro mœnia, ut Virgilius loquitur, unde muros concludere ſulco, & ſimilia.

Muris] Idem muri, olim mœri, & mœnia. N enim in R tranſit, ut contra R in N, æreus, æneus. œ autem & u ſæpe commutantur. Ita idem mœnire & munire, cœrare & curare. Ovidius:

Phrygiaque tyranno
Ædificant muros, pacti pro mœnibus aurum.

Romæ autem continentibus ædificiis finitur] Exempla vide infra, L. ædificia. L. numquid, §. 4, ſupra, de penu Legata. L. cum quæ, ſupra de Legatis, 111.

Major pars eſt horarum ſeptem] Iuvenalis:
Inque diem ſeptenis oderit horis.

Primarum diei, non ſupremarum] In legibus ſcilicet ad negotia ſpectantibus. Nam à ſeptima hora incipiebant geſtari, lavari, epulari. Eſt vetus Epigramma Græcum:

Ἒξ ὧραι μόχθοις ἱκανώταται· αἱ δὲ μετ' αὐτὰς
Γράμμασι δεικνύμεναι, Ζῆθι, λέγουσι βροτοῖς.

Vbi Scholiaſtes vetus: Φησὶ, δεῖ μέχρι τῆς ἕκτης ὥρας τῆς ἡμέρας ἐργάζεσθαι· μετὰ δὲ ταύτην ἐπ' ἄριστον ἔρχεσθαι. τοῦτο δέ φησι δηλοῦν καὶ τὸ ἀριθμόγραμμον.

τὸ

τὰ γὰρ μεθ' τὴν ἕκτην σημεῖα, τουτέστι τὸ τῆς ἑβδόμης τὸ Z, καὶ τῆς ὀγδόης τὸ H. καὶ τῆς ἐννάτης τὸ Θ, καὶ τῆς δεκάτης τὸ I, κατὰ συλλαβὰς συναπτόμενα ζῆθι δίδωσιν ἀναγινώσκειν, τουτέστι προτρέπεται, φάγε ἵνα ζῆν ἔχῃς. *Hoc dicit, ad ſextam uſque diei horam laborandum eſt: poſt eam, eundum ad prandium, idque ipſum horologium indicat. Nam poſt ſextam horam notæ, id eſt* Z *pro ſeptima,* H *pro octava,* Θ *pro nona,* I *pro decima ſimul collecta faciunt* Ζῆθι, *id eſt, edere te jubent ut vivere poſſis.*

L. Itinere.

Itinere faciendo, viginti millia paſſuum in dies ſingulos peragenda, ſic ſunt accipienda] Id eſt, ubi lex viginti millia paſſuum dat in dies ſingulos, ut tutoribus ſe excuſaturis. L. ſcire, §. aliud, D. de excuſationibus tutorum. Inſtitut. §. qui autem, eod. tit. in eo qui ex cautione judicio ſiſtendus eſt. L. 1. D. ſi quis cautionibus: in bonorum poſſeſſione admittenda. L. utile, §. ſi præſes, D. quis ordo in poſſeſſione ſervetur. Vbi lex nihil definit, viri boni erit æſtimatio, quanto tempore diligens paterfamilias conficere iter poſſit. L. continuus, de verb. obligat. Solent autem judices in talibus plerumque id ſequi quod lex in aliis definiit. L. ſi cui, §. tamdiu. Ex quibus cauſis majores. Millia paſſuum incipiebant à continentibus ædificiis, & in viis militaribus per lapides ſignabantur. Paſſus hic intelligendi Geometrici, id eſt, pedum quinque.

Si de die non conveniat] Quod ſæpe fieri ſolet. L. de die, ſupra, qui ſatisdare cogantur.

Ejus qui apud hoſtes eſt hereditas dici non poteſt, quia ſervus deceſſit] Nempe ex veteri jure.

Servi enim ſucceſſores non habent. L. ſervus, C. comm. de legatis. Sed lex Cornelia facit, ut ejus ſit hereditas, rem ita ſumendo, quaſi is deceſſiſſet, quo tempore captus eſt.

L. Nominis.

Nominis appellatione rem ſignificari] In Baſilicis: τῆς γραμματείας. γράμματα, ſunt rationes: inde γραμματεία, ut ἀπὸ τῶν πραγμάτων πραγματεία. Nomina ſunt debita in codicem relata. Id Ciceroni & aliis eſt nomen facere. Aſconius: *Tituli debitorum nomina dicuntur, præſertim in his debitis, in quibus hominum nomina ſcripta ſunt, quibus pecunia commodata ſunt.* Hinc factum, ut & pro cautione nomen poneretur. L. ſi mulier, C. de pactis. Et frequentiſſime pro ipſo debitore, ut cum Cicero id ſe conſecutum dicit, ut bonum nomen exiſtimetur: & cum Columella ait, vel optima nomina non appellando fieri mala, & cum in ſenatuſconſulto Macedoniano dicitur, nullius poſſe filiifamilias bonum nomen exſpectata patris morte fieri, & cum Scholiaſtes ad Horatium nomina recta, interpretatur idoneos debitores. Res hic eſt id quod debetur, τὸ κεχρεωστημένον πρᾶγμα, in Baſilicis. Sic ſi quis nomen legaverit, id quod in actionibus eſt legatum intelligitur, non tabulæ tantum. L. qui chirographum, D. de legatis III, tabulas intellige, in quibus ſcripta nomina. Ideo Cicero in nominibus eſſe, & in tabulis pro eodem ponit, & opponit pecuniæ numeratæ.

L. Rei appellatio.

Etiam ea quæ extra computationem patrimonii noſtri ſunt] Vt jura ſepulchrorum, dignitates.

Cum pecuniæ ſignificatio ad ea referatur, quæ in patrimonio ſunt] Id inde, quia vetuſtiſſima poſſeſſio pecora, ut notat Columella, additque apud multas gentes unum hoc uſurpari divitiæ genus. Comprehendit ergo pecuniæ vox, apud noſtros auctores, non numeratam tantum pecuniam, ut L. mutuum, §. creditum, D. de rebus creditis. L. 1. D. de S C. Macedoniano. L. ſi vero, D. ſoluto matrimonio, ſed & ipſa corpora. L. pecuniæ verbum, infra, hoc tit. & jura. L. pecuniæ nomine, infra, eodem hoc titulo. Et fructus. L. Balliſta, ſupra, ad S C. Trebellianum. Quod vero dicitur in L. receptitia, C. de conſtituta pecunia, ſub pecuniæ nomine omnes res exigi, intellige ex hoc loco, eas quæ in patrimonio ſunt. Sic Horatius:

Et genus, & formam regina pecunia donat.

Et alibi:

Abſtinens
Ducentis ad ſe cuncta pecuniæ.

Et in Gloſſis: *Pecunioſus* πολυχρήματος.

Opere locato conducto. His verbis Labeo ſignificari ait id opus quod Græci ἀποτέλεσμα vocant] Vt domum, navem, columnam, ſtatuam, baſim, apud Ciceronem: balneum, theatrum, ſtadium. L. ſi is, §. quædam. D. ad legem Falcidiam. Vſurpant ſic vocem ἀποτελέσματος, Plutarchus & Polybius. Ariſtoteles etiam ἔργον hoc ſenſu uſurpat initio Nicomacheorum, dicens ubicunque finis aliquis præter ope-

 ram

ram proponitur, ibi ἔργα, id eſt opera eſſe præſtantiora ἐνεργειῶν, id eſt operis. Qui opus facere debet, is propriam formam dare debet, quæ ex conſummatione contingit. d. §. quædam. Quæ facti ſunt, dividuitatem non recipiunt, ut ibidem dicitur, & L. ſtipulationes non dividuntur, ſupra, de verborum obligationibus. Perfeciſſe ædificium is demum videtur, qui ita conſummavit, ut uſui eſſe poſſit. L. ædificia, §. perfeciſſe, infra, hoc titulo. Argentum cœptum fabricari, factum aliquatenus dicitur, quia plane ἄσημον, id eſt infectum non eſt. L. cum aurum, §. infecti, D. de auro, argento mundo. Sed perfectum aut opus dici non poteſt. Plinius minor in Epigrammate:

Vt laus eſt ceræ, mollis cedenſque ſequatur
Si doctos digitos, juſſaque fiat opus.

L. Nominis.

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet] Non male illud, *rei*, hîc ſumas à nominativo reus. Reos appellatos, inquit Cicero, non modo eos qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur. alibi: *reos appello quorum res eſt.* Sic ſtipulandi & promittendi reos dicimus.

Verbum ex legibus ſic accipiendum eſt, tam ex legum ſententia quam ex verbis] Vide quæ dicta ad legem, Scire leges, D. de legibus.

L. Sponſio.

Sponſio appellatur, non ſolum quæ per ſponſus interrogationem fit] Id eſt per illa verba, *ſpondes? ſpondeo.* ſponſus, ut ex ſponſu agere.

Sed

Sed omnis ſtipulatio promiſſioque] Vt, dabis? dabo.

L. Verbum oportebit.

Verbum oportebit tam præſens, quam futurum tempus ſignificat] Verbum oportebit, ubi additur vocibus quicquid, ſi, ſi quid, ſolet *ἀορίστως* ſumi. Sic & *erit*, infrà, L. verbum. Abſuturum eſſe. L. Noviſſime, D. ratam rem haberi. At contrà, verbum oportet, ad futurum non refertur. Ideo addi ſolet, oportebitve. L. ſi ſtipulatus, §. cum ſtipulamur. L. ſi à colono, D. de verborum obligat.

Actionis verbo non continetur exceptio] Sunt enim hæc contraria. Exceptio actionem excludit. Actio datur per ſi: Exceptio per ni. Recte tamen reus in exceptione actor eſt, id eſt, actoris partibus fungitur, quia ſuum ni probare debet.

L. Marcellus.

Verbo periſſe, & ſciſſum, & fractum contineri, & vi raptum] Fio, væneo, pereo, ſono ſunt neutra, ſignificatu paſſiva, oppoſita activis facio, vendo, perdo. Pereunt res abſolute, ſi formam ſuam amittant, quod fit in rebus artificialibus, ſcindendo & frangendo, ita ut ubi id evenerit, abeſſe res dicantur. L. mulieris. L. Labeo, infra, hoc titulo. Pereunt nobis, ſi extra poteſtatem noſtram fiant, & deſperata ſit perſecutio.

L. Creditores.

Ex quacunque actione] Puta commodati, pignoris. L. 1. D. de rebus creditis. Origo vocis credo eſt à do, id eſt, concedo, tanquam cre-

viſſem, id eſt, vidiſſem. Sed uſus latiorem fecit ſignificatum.

Vel perſecutione] Perſecutiones dicuntur ubi jus ordinarium deficit, ut in fideicommiſſis. L. pecuniæ, §. actionis, infra, hoc titulo.

Iure civili] Ius civile hic honorario opponitur, non juri gentium, quod comprehenditur ſub jure civili, quatenus à jure civili firmatur.

Sine ulla exceptionis perpetuæ remotione] Nam qui exceptione perpetua removeri poteſt, non eſt creditor. Qui exceptione temporali, ſimilis eſt conditionali creditori. Ita nos docet Paulus, infra, L. creditor autem. Paria ſunt, nomen ſuum non obtinere, aut vim nominis. Sic Vlpianus ait, cum quis exceptione ſummoveri poteſt, eſſe quaſi nullam actionem. L. & eleganter, §. ſervus pactionis, D. de dolo malo. Sic & ἀκύρως, dicitur non dari actio, quæ exceptione ſubmovetur. L. 1. D. de S C. Macedoniano.

Vel honorario] Prætorio, ut in actione de peculio, multiſque aliis, aut etiam Ædilitio.

Vel extraordinario] Vbi jure agere non poſſumus, ſed officium imploratur, ut jam jam diximus de fideicommiſſis. Paulus. L. quæ ſi, §. ultimo, D. de minoribus: *Ex hoc edicto nulla propria actio vel cautio proficiſcitur: totum enim hoc pendet ex prætoris cognitione.*

Vel ſub conditione] Nempe ſtipulata. Sic intellige L. conditionales, infrà, hoc titulo. Aliud in legatariis: nam is, cui ſub conditione legatum eſt, pendente conditione non eſt creditor: ſed tunc cum exſtiterit conditio: quamvis eum qui ſtipulatus eſt ſub conditione,

ne, placet etiam pendente conditione creditorem eſſe. L. is cui, D. de obligationibus & actionibus.

Quod ſi natura debeatur, non ſunt loco creditorum] Nempe κατὰ κυριολεξίαν. Quia lege eos deſtituente exigere nihil poſſunt. Sicut autem debitor intelligitur is à quo invito exigi poteſt; L. debitor, infra, hoc titulo: Ita creditor, qui poteſt exigere ab invito. Vide quæ diximus libro II de jure Belli ac Pacis, XIV, 6. Dicitur tamen is cui natura aliquid debetur, creditor per κατάχρησιν quandam, per abuſionem, ut loquitur Iulianus. L. fidejuſſor, §. naturalis, D. de fidejuſſoribus, ſicut & Quintilianus VIII, 2, κατάχρησιν transfert abuſionem. Itaque in dubio, & niſi res & verba aliud cogant, creditum intelligitur, cujus ex legibus petitio eſt. L. ſi is cui, §. Favius, D. de ſolutionibus & liberationibus. Attamen in illis natura debitis, ubi quid ſolvitur, ſolutio eſt, non donatio. L. Hoc jure, §. ſi quis ſervo, D. de donationibus: nempe quia legibus Romanis viſum eſt talibus debitis accommodare jus non plenum, ſed dimidiatum, aut minus dimidiato. Sic nec locupletior cenſetur, qui ſua liberalitate ad remunerandum ſibi aliquem naturaliter obligaverit, niſi re ipſa acceperit. L. ſed etſi, §. conſultus, D. de hereditat. petit.

Sed ſi non ſit mutua pecunia, ſed contractus, creditores accipiuntur] Quanquam initio creditum dici cœperit in mutuo, neque tamen vocis origo obſtat, neque uſus impediit, quominus & in aliis contractibus idem nomen uſurparetur, quod latius explicant leges ſequentes.

L. Vt ſi cui ex emto.

Quod ſi ex populari cauſa] Male legerunt Baſilicorum concinnatores, *pupillari*, ἀπὸ τῆς ὀρφανικῆς. In populari actione ſingulis quidem jus eſt agendi, ſed non ideo creditores dicuntur ante litem conteſtatam, aut locupletiores. L. populares, §. item, D. de populari actione. Iret enim alioqui res in infinitum. Nemo de populo non eſſet creditor. ideo pro talibus actionibus non placuit fidejuſſorem accipi. L. ſi quis, D. de fidejuſſoribus & mandatoribus. Simile eſt quod à populo manumiſſus populum in jus vocare ſine venia prætoris non poteſt, ſingulos de populo poteſt. L. ſed ſi hac, §. qui manumittitur, D. de in jus vocando. L. in tantum, §. univerſitatis, D. de diviſione rerum. Litis conteſtatio hic idem facit, quod occupatio in littore, aut theatro; de communi facit proprium.

Minus ſolvit qui tardius ſolvit] Qua ratione qui tardius ſolvit, quam ſolvere deberet, minus ſolvere intelligitur, eadem ratione qui præmature petit, plus petere videtur. Inſtitution. §. ſi quis agens, D. de actionibus. Si in diem debitum pure legetur, utile eſt legatum. L. ſin autem, D. de legatis. 1 Inſtitut. de legatis, §. ex contrario. Et de fidejuſſoribus, §. fidejuſſores. L. ſolidum. D. de ſolutionibus. Locutio eſt multo longius à proprietate recedens, cum minus ſolvere dicitur qui nihil ſolvit. infra, L. minus, hoc titulo. L. illud quoque, §. ſi cujus, D. de tributoria actione. Proprie minus eſt, cui aliquid deeſt, ut ſiat ſolidum: nihilo nihil deeſt, ſed mens eorum,

rum, qui leges condidere, hanc interpretationem exegit. Nam ſi minus quam ſuum eſt recipienti conſultum voluere, quanto magis totum perdituro?

L. Mulieris.

Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur] Tertullianus juris Romani peritiſſimus, in docta diſputatione de virginibus velandis, interpretans illud Apoſtoli de mulieribus, 1 Cor. 11, 6, dicit non exſpectandum dum virum paſſæ ſint. neque vero ſtatim ut natæ ſunt, dici mulieres: ſed ex quo ſe intelligere cœperunt, & cenſum naturæ ſuæ intrare, & de virginis exire, & pati novum illud quod alterius ætatis eſt, ubi caro transfigurata eſt, vox obſolefacta, membra completa, pudor ubique veſtitus, ubi menſes tributa dependunt, unde & muliebria pati dicitur. Eſt alioqui vox mulieris in uſu πολύσημος, & pro materia diſtinguenda. Mulier à mollitie, id eſt à patientia, ut ait Iſidorus. Poteſt autem hoc nomen ſumi aut de potentia remota, ut cum etiam puellas quaſvis comprehendit. L. ſervis, D. de legat. III. Sic enim mulieres dicuntur quæcunque ſexus fœminini ſunt. L. Argumento, §. muliebre, D. de auro, argento. Aut de potentia propiore, ut intelligatur παρθένος ἔφηβος, ut loquuntur Baſilica: Viripotens, ut L. Hæc autem, §. an prætor, ſupra, D. ex quibus cauſis in poſſeſſionem eatur: Inſtitutionibus de nuptiis, in principio. Nubilis, ut loquitur L. hæc conditio, D. de conditionibus & demonſtrationibus, & Virgilius:

Iam matura viro, jam plenis nubilis annis.

Qui

Qui ſenſus eſt Tertulliani, & legis hujus. Aut de actu ipſo: quomodo mulier opponitur virgini. Vt, L. alioquin, D. de contrahenda emtione. L. ex emto, §. ſi quis virginem, D. de actionibus emti & venditi. L. ſi collectaneus de manumiſſis vindicta. Hoc ſenſu Cicero irriſus quod ſexagenarius virginem duxiſſet, dixit, *Cras mulier erit*. Significationem primam, & tertiam, per illud loquendi genus quod ὀξύ-μωρον Græci vocant, miſcuit Vlpianus. L. quæritur, §. mulierem, D. de Ædilitio edicto: *Mulierem*, ait, *quæ mulier fieri non poſſit*. Simile eſt hoc illis locutionibus: *Num capti potuere capi? ſi tacent, ſatis dicunt. Sequiturque ſequentem.* Et ſimilia.

Res abeſſe videntur (ut Sabinus & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata eſt] Sunt multæ ſignificationes vocis abeſſe. Abſunt quæ in rebus humanis non ſunt, ut in fine hujus legis dicitur. Abeſt qui non eſt eo loci, in quo loco petitur. L. abſentem, infra, hoc titulo. Qui extra continentia urbis eſt. L. collegarum, §. infra, hoc titulo. Et d. L. abſentem. Variant ſcilicet pro ſubjecta materia verborum ſignificationes. Hic abeſſe dicuntur res, quarum forma, quam Cicero ſpeciem mavult dicere, † mutata eſt. Vide quæ dicta à nobis lib. II de jure Belli ac Pacis, IX, 6. Harmenopulus hoc ſic exponit: πράγματα ἀπεῖναι δοκεῖ καὶ ταῦτα, ὧν τὸ μὲν σῶμα μένει, ἡ δὲ μορφὴ ἀντήλλακται. διά τοι τοῦτο, ἐὰν διαφθαρέντα ἀποδοθῇ, ἢ μεταπλασθέντα, δοκεῖ ἀπεῖναι. *Res abeſſe videntur, quarum, corpore manente, forma mutata eſt, ita ut ſi reddantur corrupta aut transfigurata, dicantur abeſſe.* Corpus hic dicitur,

tur, quod Græcis ὕλη, Latinis vetuſtioribus nonnullis ſilva; vulgo, ut & Ciceroni & Senecæ, materia. Formæ magis quam materiæ competere nomen ἐσίας, eſt Ariſtotelis ſententia, vocatque eam, ὅτι ἦν εἶναι, modo & ἐνέργειαν, aut ἐντελέχειαν. Mutata forma prope interimi rei ſubſtantiam dixit Iuriſconſultus in L. Iulianus, §. ſed ſi quis. D. ad exhibendum.

Et ideo ſi corrupta reddita ſunt] Vt ſi ſervo venenum datum eſt. L. & eleganter, §. non ſolum. D. de dolo malo. Si ſit vulneratus. L. qui ſibi, §. qui Stichum, D. de act. & obligat. ſi res exhibeatur deterior, d. §. ſed ſi quis. L. Iulianus. L. ſed mihi, §. ſi reddita, D. commodati. L. 1. §. ſi res depoſita, D. depoſiti. Si pecunia quæ ſoluta eſt, ſit improba. L. eleganter, D. de pignorat. actio: ſi res male tractata, ſi ſervus debilitatus, §. in pignoratitia, eadem L.

Vel transfigurata] Vt ſi uniones & hyacinthi in novum ornamentum, additis margaritis & gemmis, ſint converſi: neque enim durat id quod in ſpecie ſua non permanſit: ſed quodammodo extinctum eſt. L. ſi re ab herede, D. de auro, argento. Quodammodo dixit, ut prope interiiſſe modo habuimus. Subſtantia enim rei partim eſt in ſilva, partim in ſpecie: ſed prævalet ſpecies, cujus ergo data eſt ſilva. Itaque res commutata, atque etiam deterior facta videtur, etiamſi in meliorem ſtatum converſa ſit. L. ult. D. de uſu & habitat. Omnis enim γένεσις, præcedentem habet φθορὰν, quod in naturalibus proprie, in artificialibus minus proprie, vere tamen ob naturæ imitationem, dicitur.

Quo-

Quoniam plerumque plus eſt in manus pretio, quam in re] Sic Ovidius:

Materiam ſuperabat opus.

Manus enim pro opere. Petronius: *Nam & Zeuxidis manus vidi.* Solinus: *Hæ ædes Dædali manus oſtendebant.* Dicitur manus pretium, ut apud Tertullianum de idololatria: *Sed de mercedibus & manus pretiis intereſt.* Contracte manupretium. Vt L. qui inſulam, §. qui ædem: *Pro lapide & manupretio dominus redemtori in pedes ſingulos ſeptem dabit.* Varro: *Manupretium à manibus eſt & pretio.* Et alibi: *A manu manupretium.* Cicero in Piſonem: *Quum vere iſta provincia tibi manupretium fuerit, non everſæ per te, ſed perditæ civitatis.* Et in III Verrina: *Machinæ manupretium.* Ad quem locum Aſconius ita, ut à Franciſco Hotomanno eſt editus: *Manupretium dicitur, ubi non tam materiæ ratio, quam manus atque artis ducitur.* Idem dicitur pretium operæ. L. cùm duobus, §. utrum, D. pro ſocio: Pretium rerum non in ſubſtantia, ſed in arte poſitum. L. ſequente, hoc titulo.

Deſinere autem abeſſe res tum videtur] Hoc ſpectat ad L. Attiniam, quæ rem furtivam non ante vult poſſe uſucapi, quam in poteſtatem ejus, cui ſubrepta eſt, reverſa ſit. L. ſequitur, §. quod autem, D. de uſucapionibus, hoc eſt, poſtquam ad dominum redierit, ut loquitur. L. inter omnes, D. de furtis. Vitio rei purgato: Inſtitutionibus de uſucapionibus, §. aliquando.

Cum ſic redit in poteſtatem, ne amittere ejus poſſeſſionem poſſimus] Idem eſt cum eo quod dicitur in d. l. ſequitur, §. tunc autem. In po-

teſtate

teſtate domini rediiſſe dicendum, cum poſſeſſionem ejus nactus ſit juſte, ut amitti non poſſit, & tanquam ſuæ rei. Neque enim videtur poſſeſſionem adeptus is, qui ita nactus eſt, ut retinere non poſſit. L. non videtur, D. de acquirenda poſſeſſione. Neque illud *juſte* immerito addidit Paulus. Nam ſi dominus fundi poſſeſſorem vi dejecerit, non videtur in poteſtatem ejus rediſſe, quandoquidem interdicto unde vi reſtituturus eſt poſſeſſionem. d. l. ſequitur, §. ſi dominus. Quod pari modo ad res mobiles, in quibus furtum fit, transferri debet. L. 1. §. rem autem, & L. ſequenti, D. de condictione triticiaria. Vt ergo uſucapio procedat, requiritur vitium rei ſit purgatum, & dominus ſciat rem ſibi fuiſſe ſubſtractam. L. qui fundum, §. furtiva res, ſupra, pro emtore: ut redierit res in poſſeſſionem juſtam, d. §. tunc autem, ut norit dominus eſſe reverſam, L. ſi ad dominum, D. de furtis.

Ob hoc quod furto pridem ſubſtracta eſt, abeſt & ea res, quæ in rebus humanis non eſt] Quia jam tunc abeſſe cepit, cum furto ſubſtracta eſt: eaque cauſa prior quam ſecutus rei interitus. Sive igitur maneat res, ſive non maneat, abeſſe recte dicitur. Abeſt etiam id quod in rerum natura eſſe deſiit, & deperditum dicitur. L. deperditum, D. de hereditatis petitione. Dicitur res interire, quæ nulla relinquitur. L. verum eſt, §. Vtrum, D. pro ſocio. Atque ideo talis rei & uſusfructus & ſocietas interit: ſed hic, ut diximus, ſpectatur id quod prius evenerat.

L. La-

L. Labeo.

Si veſtimentum ſciſſum reddatur] Vide quæ dicta ad legem præcedentem, §. res abeſſe.

Item ſi dominus rem quæ furto ſibi aberat, ignorans emerit] Nam qui ſciens emit, repetere quod ſolvit non poteſt. L. ſuæ rei emtio, D. de contrahenda emptione.

Recte dicitur res abeſſe] Nam & pretium res eſt, & abeſt quod fruſtra datum eſt. Vtilitas æſtimationem facit. L. ſi vendidero, §. cum autem, D. de furtis. Non idem eſt res, & ejus rei pretium. Sticho vendito & mortuo non debetur ejus pretium. L. venditor, D. de hereditate, vel actione vendita. Nummi ex re furtiva redacti non ſunt furtivi. L. ſi quis uxori, §. ſi Titius. Et L. qui vas, in fine, D. de furtis. Attamen efficit negotiorum quorundam natura, & verba, ut pretium loco rei ſuccedat. In actione quod metus cauſa, locupletior cenſetur factus qui pecuniam habet pro re. L. ſi ipſa res, D. quod metus cauſa. Sic & petitori hereditatis reſtituitur pretium, quod in locum rei hereditariæ ſucceſſit. L. ſi & rem, D. de hereditatis petitione. Sic rogatus reſtituere quicquid ex hereditate ſupererit, ſi de pretio rerum venditarum alias comparat, nihil diminuiſſe videtur. L. Imperator, §. cum autem, D. de legatis II. Sic rebus in dotem datis, quæ pondere, numero, menſura conſtant, ſufficit ejuſdem generis & qualitatis alias reſtitui. L. res in dotem data, D. de jure dotium.

Rem amiſiſſe videtur, qui adverſus nullum ejus perſequendæ actionem habet] Qui actionem habet ad rem recuperandam, ipſam rem habere

vide-

videtur. L. is qui, infra de regulis juris: ac proinde non penitus amiſiſſe. habere videtur quis, de quo habet actionem. Habetur enim quod peti poteſt, infra L. id apud, hoc titulo. Vbi bene, videtur, quia actio proxime ad rei naturam accedit: quanquam reipſa minus eſt actio quam res. L. minus, infra, D. de regulis juris. L. ſciendum, §. diverſa, D. qui ſatiſdare cogantur. Sed & actio ipſa res eſt, & in bonis eſſe dicitur. L. rem in bonis, D. de acqui. rer. dom. L. ult. D. de uſu & uſufructu legato. L. meorum, & L. bonorum, infra, hoc titulo. Actionem habenti par eſt is, quem ſe prætor in integrum reſtituturum pollicetur. L. nemo, D. de in integrum reſtitutionibus.

L. Bona.

Bona civitatis abuſive publica dicta ſunt] Publica dicuntur à populo, olim poplica, ſicut Publicola δημοκηδὴς, Plutarcho interprete. At jure Romano cum populus dicitur, intelligitur Romanus, ac propterea in eodem jure, vox publici de eo intelligitur, quod populi Romani eſt, quod & leges duæ ſequentes oſtendunt. Vbi ergo in eodem jure aliarum civitatum bona dicuntur publica, abuſio eſt, non contra vocis originem, ſed contra uſum magis receptum. Sic & urbem intelligimus Romam, & jus civile, jus Romanum. Lex Iulia peculatus adverſus eos erat, qui rem aliquam ſubripuiſſent publicam. L. 1. D. ad legem Iuliam peculatus. Vt ea lege tenerentur, qui rem civitatis ſubripuiſſent, non ex vi venit vocis, ſed ex novis conſtitutionibus Trajani, & Adriani. L. lege Iulia, §. ſed etſi, d. t. ad legem

legem Iuliam. Vnde probatur Alciati emendatio in L. ut pecuniam, D. de furtis. *Nec non crimine peculatus* pro *non*. Eſt enim ea lex Papiniani, qui poſt Adrianum vixit. Opponuntur reſpublica & civitates in L.ſed etſi, §. item inquit, D. ex quibus cauſis majores. Eſt tamen ubi civitates reſpublicæ vocantur. L. 1. §. ſi tamen, D.de Ædil. edict. L. ad rempublicam, de minoribus. L. bonis, §. reſpublica, de privilegio creditorum. L. mancipia, Cod.de ſervis fugitivis. C. de jure Reipublicæ, toto titulo in libro XI. C.de præbendo ſalario, libro X. Vt rempublicam Byzantiorum habes apud Plinium libro X, epiſt. 52. ſic opera publica; L. ſi in alium, §. ædes, ſupra, de officio proconſulis. Ius publicum; L. ut inter, C. de ſacroſanctis Eccleſiis. Bona publica; L. 1, ſupra, de rerum diviſione. L.uſucapionem, D. de uſucapione. Ideo prudenter dixit Cajus in lege ſequente, publicam appellationem in compluribus cauſis ad populum Romanum reſpicere. non enim in omnibus.

Publicanum appellamus] Ipſum enim vectigal publicum eximie dicitur. Cicero ad fratrem: *Publicis male redemtis*. Publicani dicti & mancipes, & qui decimas redimebant decumani: qui paſcua publica ſive ſcripturas, pecuarii. Aſconius in divinatione.

Civitates enim privatorum loco habentur] Nihil intereſt, filiofamilias privatus crediderit, an civitas. Æque enim locum habet Senatuſconſultum Macedonianum. L. nihil intereſt, ſupra ad S C. Macedon. Ædilitium edictum ad venditiones fiſcales non pertinet: ſi civitas venditionem fecerit, locus erit edicto.

L. 1. §. illud ſciendum, & §. ſi tamen, D. de Æd. ed.

L. Inter publica.

Inter publica habemus non ſacra, nec religioſa, nec quæ publicis uſibus deſtinata ſunt] Hoc non generaliter intelligendum eſt. Nam ſub publicis etiam ſacra comprehendit ipſe hic Vlpianus. L. 1. D. de juſtitia & jure: & peculator eſt, ut Aſconius definit, qui furtum facit pecuniæ publicæ. Et titulus de peculatu in Baſilicis inſcribitur: *περὶ τῶν τὰ δημόσια χρήματα ὠφελουμένων*. Et in Gloſſis: *depeculatio*, *νοσφισμὸς δημοσίων χρημάτων*. Tenetur autem peculatus & qui rem ſacram vel religioſam furto ſuſtulit. L. 1. & L. lege Iulia, D. ad legem Iuliam peculatus. Publicis uſibus deſtinata ſunt theatra & ſtadia civitatum, quæ publica opera vocantur, in L. ſi in aliam, De officio Proconſulis. Sed nimirum libro decimo ad edictum, unde hæc lex deſumta eſt, interpretabatur Vlpianus edicta quædam ad civitates, eorumque res pertinentia, ut apparet L. ſicut, D. quod cujuſcunque univerſitatis nomine: eandemque materiam perſecutus eſt libro undecimo, vt videre eſt in L. ad rempubl. ſupra, de minoribus. In hoc ergo edicto apparebat ex materia, & circumſtantiis, publicum ſumi de bonis civitatum.

Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiſcus capit] Puto vocem, vectigalia, ex Gloſſa natam. Vectigal dictum eſt à vehendo. Et eſt proprie id quod in itinere ſolvitur. L. ſi quis, ſupra, De donationibus inter virum & uxorem. Sed ab origine longius porrecta eſt ſigni-

ſignificatio, & ſic vectigal fructibus impoſitum dicit Cicero pro Fontejo. Item vectigal ex portu, decumis, ſcriptura, id eſt paſcuis. Hinc agri vectigales in jure, vectigalis Iudæorum libertas apud Tertullianum.

Quale eſt vectigal portus] Cui nomen proprium portorium. Lucilius:

Facit idem,

Quod ii, qui inſcriptum in portu exportant clanculum

Ne dent portorium.

Cicero dicta oratione pro Fontejo: *Titurius Toloſa quaternos denarios in ſingulas vini amphoras portorii nomine exegit.* Sed & hæc vox uſurpata laxius, ut apud Ciceronem in Piſonem: *Singulis rebus quacunque venirent, portorium impoſuit*, id eſt venalitium, ut loquitur. L. jubemus, C. de proximis ſacrorum ſcriniorum libro XII, vectigalia ob venditionem. L. I, C. de veteranis. Erat plerunque octava. L. ex præſtatione, C. de vectigalibus. L. Romanæ, C. de Eunuchis. Hinc octavarii dicti, in L. à legato, C. tit. de vect. qui olim portitores, quibus aſſidebant milites ſtationarii, ut nos docet Dio libro LIV, & L. univerſi, C. tit. de vectigalibus.

Salinarum] Vectigal ſalinarum, id eſt ex ſalinis, habes. L. liber homo, D. de hered. inſtituendis. L. ſi quis, d. t. C. de vectig. Ampliſſimas publicanorum familias in ſalinis fuiſſe dicit Cicero. Eos mancipes vocat, d. l. ſi quis ſine.

Metallorum] Sicut qui ſalinas, ita qui metalla habent, conducta ſcilicet, publicanorum loco ſunt, L. ſed etſi, D. de publicanis.

Sole-

Solebat de illis metallis fiſco dari decima, L. cuncti, C. de metallariis, libro XI.

Et picariarum] Cicero de claris oratoribus: *Societas quæ picarias de P. Cornelio, L. Nummio cenſoribus redemiſſet*. Eſt quædam, Plinio teſte, pix foſſilis: ejus fodinæ picariæ, uti cotium cotariæ, L. Cæſar, D. de publicanis.

L. Munus.

Munus tribus modis dicitur] Legendum eſt *dici*, ut oſtendunt ſequentia. Sunt enim Pauli verba curtata. Eſt hæc diviſio ὁμωνύμου, in ſua ſignificata, quæ omnia inter ſe agnationis habent aliquid. Μονὴ, & inde μουνὴ, eſt id in quo verſamur quotidie. Hinc munus ſuum, aut munia exſequi, eſt officium facere, ut interpretatur Nonius. Officium eſt actus cuique perſonæ congruens, dictum ab efficiendo, eadem mutatione quæ & officinam fecit dici in qua res efficiuntur, ſicut tabernæ ſunt in qua væneunt. Actus ille congruens, interdum ipſum vitæ genus reſpicit, quo ſenſu dicimus, hoc eſſe munus medici, aut grammatici: interdum reſpicit alterum, puta amicos, quibus officia debemus, id eſt beneficia: unde officioſi, qui libenter præſtant talia. Et quia dona in hoc genere magnam partem obtinent, inde dona dicta ſunt munera, & ii qui libenter donant, munes, & munifici. Quanquam Iuriſconſulti diſtinguere voluerunt, ut munus ſit id tantum quod ex cauſa datur. L. inter donum, infra, hoc titulo. Ex ſimili etiam ſpectacula quæ populo dabantur, munera dicta, ut gladiatoria apud Suetonium Cæſare: beſtiarum apud eundem eadem vita, & apud

N Mar-

Martialem aliquoties. Munerarius, qui ea munera exhibet, apud eundem Suetonium Domitiano, & Quintilianum. Interdum actus ille congruens nobis, reſpectum ad patriam habet. Et ſic, conſulatum, cenſuram, præturam, ædilitatem, quæſturam, proconſulatum modo officia dicimus, modo munera: quanquam & hic Iuriſconſulti diſcrimen quærentes, volunt munus eſſe, quod cum magna dignitate conjunctum non eſt, ſed cum ſumtu. L. honor, D. de muneribus. Quo reſpiciens Modeſtinus, ait honorem ſuſtinenti, munus imponi non poſſe: munus ſuſtinenti, honorem deferri poſſe. L. honorem, D. d. t. de muneribus. Hinc dicti municipes, qui in ſua patria munus capere poſſunt; oppoſiti incolis, ut diximus titulo ad municipalem. Debemus patriæ & tributa & vectigalia, à quibus qui liberi ſunt, immunes dicuntur: id eſt vacantes munere, ut Feſtus interpretatur; ſine damno, ut Scholiaſtes ad Horatium. Sed & quæ milites debent, munia, dicti inde munifices: quæ lectio hîc reſtituenda ex Soſipatro & Vegetio. Munifex munere fungitur, ait Soſipater. Munifices appellantur, quia munia facere coguntur, ait Vegetius II, 7. & capite 9 ejuſdem libri: *Faſcicularia tamen, id eſt lignum, fœnum, aquam, ſtramen, etiam legitimi milites in caſtra portabant. Munifices enim ab eo appellantur, quod hæc mœnia faciant.* Ad hæc munia pertinent vallum, foſſa, pabuli, materiæ, lignorum aggeſtus, apud Tacitum Annal. I. Ab his liberi qui erant, dicebantur principales: aut etiam beneficiarii. Eos enim Feſtus interpretatur, qui vacabant muneribus beneficio.

Ita

Ita enim legendum eſt, &, beneficio, intelligendum Imperatoris, ut ex Cæſare & Suetonio in Tiberio intelligimus. E contrario, ait Feſtus, *Munifices vocabantur, qui non vacabant, ſed munus reipublicæ faciebant*. Vides connexum trium ſignificatuum. Eorum duos habes apud Feſtum in voce, *munus*.

L. Labeo.

Quædam aguntur, quædam geruntur, quædam contrahuntur] Cum dicat prætor in edicto, Quod cum minore quam xxv annis geſtum eſſe dicetur: hac ſumta occaſione explicavit Labeo, quid ſit gerere, agere, contrahere. Non idem eſſe agere, facere, & gerere ait Varro libro v. Poëta facit fabulam: Actor agit. Imperator res gerit, id eſt, velut onera ſuſtinet.

Actum generale verbum eſt, ſive verbis, ſive re quid agatur] Varro paulo ante: *Actionum trium, primus agitatus mentis, quod primum ea quæ ſumus acturi, cogitare debemus: deinde tum dicere: ac poſtremo facere. De his tribus minime putat vulgus cogitationem actionem eſſe, tertium in quo quid facimus, id maximum. Sed & cum hoc agitamus, quid & in eam rem cogitamus, in mente agimus: & cum pronuntiamus, agimus. Itaque ab eo orator dicitur agere cauſam; & augures agere augurium dicuntur, cum in eo plura dicant quam faciant. Qui gerit aliquid, etiam agit.* Itaque Vlpianus in tractatu de negotiis geſtis, ait: *Eum actum, quem quis in ſervitute egit, manumiſſus non cogitur reddere.* Mox id explicat his verbis: *Quod in ſervitute geſtum eſt.*

Vt in ſtipulatione] Vbi verbis agitur.

Vel numeratione] Vbi re agitur.

Contractum autem ultro citroque obligatorium, quod Græci συνάλλαγμα vocant, veluti emtionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem] Hæc eſt maxime propria contrahendi ſignificatio. Sic Cicero in officiis: *Qui vendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendiſque negotiis implicantur*. Item: *Convenit autem in omni re contrahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, æquum & facilem eſſe*. Largius ſumitur, ut comprehendat ea, in quibus ab uno tantum latere eſt obligatio. Inſt. de obligat. §. ſequens. L. 1, in princ. D. de obligat. quale eſt mutuum, Inſt. quib. mod. re contrah. obligat. in principio. donatio: L. ſi dominus, C. de his quæ vi metuſve cauſa. L. ſi quis emtionis vel donationis, C. de præſcriptionibus xxx, vel xl annorum. Stipulatio: L. 1. §. conventionis, D. de pactis. Largiſſime ſumitur, ut etiam ſolutionem, quæ potius διάλλαγμα eſt, ſive diſtractus, comprehendat. Inſt. quibus mod. re contrah. obligat. §. is quoque, & pro tranſactione qualibet, d. l. ſi donationis. Et obligatione qualibet, etiam ex delicto. L. omnem, D. de judiciis. Nam & qui delinquit, aliquo ſenſu contrahit, ut diximus libro II de jure Belli ac Pacis, xx, 2. Significatione illa maxime naturali contractus eſt factum, (ita appellatur in L. conſilium, §. ult. D. de curatore furioſi) ex quo ſuapte natura naſcitur utrinque obligatio. Suapte natura dico: Nam quod qui ſine tutoris auctoritate contrahunt, obligantur, nec tamen obligatum habent pupillum, ex beneficio eſt legis, pupillis omni modo faventis. Inſt. de auct. tutorum. L. Iulianus, §. ſi quis à pupillo, D. de actionibus emti & vendi-

diti : contra juris communis normas. L. quid tamen, §. ſed ſi in aliquem, D. de receptis qui arbit. recep. Contra , odio mandatarii , fines mandati excedentis, introductum eſt ut ei actio non detur : adverſus eum detur. L. poteſt, D. de mandatis.

Συνάλλα[γμα]] Confer L. juriſgentium, §. ſed etſi, D. de pactis, & Ariſtotelem Nicomacheorum v, 5.

Geſtum rem ſignificare ſine verbis factam] Id eſt etiam ſine verbis. poteſt etiam ſine verbis onus ſuſcipi, ut in negotiorum geſtione. Inter geſta & facta, ſubtilis quædam eſt differentia : *καταχρηστικῶς*, nihil intereſt, ait Cajus in L. licet, infra, hoc titulo. Ad edictum quod cum minore geſtum eſſe dicetur , Vlpianus geſtum ait accipi qualiter qualiter, ſive contractus ſit, ſive quod aliud contigit : unde id edictum generale Cajus vocat, L. neceſſariis, D. de acquirenda vel amittenda hereditate. Proprie loquendo , qui teſtatur, facit teſtamentum , & agit aliquid, non gerit, ut docebit lex quæ ſequitur : Neque enim onus ſuſtinet , ſed onere ſe levat. Agere, vox propria eſt teſtamento. Inſt. de teſtamentis ordinandis, §. ſed neque : item facere teſtamentum , ut in titulo digeſtorum : inde teſtamenti factio.

L. Princeps.

Princeps bona concedendo , videtur etiam obligationes concedere] Paulus ad edictum agens de reſtitutionibus , quæ per prætorem fiunt , aliquid addere voluit etiam de ea reſtitutione , quæ fit per Principem , quæ omnibus aliquem reſtituit , ut ait L. 1. C. de ſententiam paſſis :

quia æquum eſt, Principum beneficia quam pleniſſime intelligi. L. beneficium, ſupra, de conſt. Principum. Cujus rei exemplum habes in L. ſi quando annotationes, C. de bonis vacantibus. Venit autem etiam ſine ulla extenſione, ſub bonorum nomine id, quod in actionibus, petitionibus, perſecutionibuſve eſt, ut jam modo diximus. Et obligationes hoc loco, ἀγωγὰς, id eſt actiones, vertunt Baſilica. Sed & obligationes in ipſum una reſtituuntur. L. ſi deportationis, C. dict. tit. de ſententiam paſſis. Et L. in inſulam, D. eodem titulo. Cui enim bona addicuntur, in eum & actio transfertur. L. cum fiſco, D. ad SC. Silan. L. eum qui bona vacantia, D. de jure fiſci. Bona enim in hoc argumento intelliguntur cum ære alieno, ut & L. nam quod, §. ſed & ſi quis, & L. cogi poterit, D. ad SC. Trebell.

L. Plus eſt.

Plus eſt in reſtitutione, quam in exhibitione] Tractavit hoc Cajus ad edictum provinciale de reſtitutionibus: ibique explicavit reſtituere dici non eum tantum, qui in integrum, aut, ut Cicero loquitur, in antiquum ſtatum reſtituit: ſed & reſtitui dici eum, qui rei poſſeſſorem aliquem facit, & fructus, aliaque omnia reddit, id eſt, Pauli verbis ut utar, infra. L. reſtituere, hoc titulo, qui id reſtituit quod habiturus eſſet actor, ſi controverſia ei facta non eſſet; aut juxta Pomponium, qui non ſolum corpus, ſed etiam qui omnem rem, conditionemque, reddita cauſa, præſtat. L. ult. infra, hoc titulo. Et bene fructus nominat Cajus: nam verbum, reſtituas, plenam habet ſignificationem

tionem, ut fructus quoque reſtituantur. Quod & in Faviana, & in Pauliana obſervari ait Paulus. L. videamus, §. in Faviana, D. de uſuris. Vere ergo dicitur, latius patere vocem reſtituendi, quam exhibendi. Nam exhibere nihil aliud eſt quam corporis præſentiam facere, ut ait hæc lex, aut ut loquitur illa ultima, præſtare ejus de quo agitur præſentiam; aut, ut dicit L. locum habet, §. quod ſic, D. de tabulis aperiendis, materiæ apprehendendæ copiam facere: de homine vero eſt, in publicum producere, & videndi tangendique ejus facultatem præbere. Vlpianus in L. quod & lex, §. ait prætor, D. de homine libero exhibendo: ubi & originem vocis indicat, dicens, proprie (id eſt κατὰ τὸ ἔτυμον) exhibere eſſe extra ſecretum habere: Paulus facere in publico poteſtatem. L. exhibere eſt, D. ad exhibendum.

L. Rei appellatione.

Rei appellatione & cauſæ, & jura continentur] Rei appellatio valde generalis eſt. L. 1, in fine, D. de rebus creditis, ut τὸ ὂν Græcis. Ideoque & cauſas, ut fructus, & jura, & ſervitutes complectitur: non minus, quam vox pecuniæ. Etiam actiones res ſunt: ſed quia aliud nomen ſpeciale non ſuppetebat, contracta eſt rei ſignificatio, ut opponi actionibus poſſet.

NIHIL ALIVD EST HEREDITAS.

Nihil aliud eſt hereditas, quam ſucceſſio in univerſum jus quod defunctus habuit] Eſt hæc pars deſumta ex libris Caji ad edictum provinciale, quo in loco de petitione hereditatis Cajus

egerat, ut in titulo Digeſtorum ejus argumenti apparet. Eadem definitione Iulianus utitur. L. hereditas. infra, de R. I. Origo nominis eſt inde, quod heres in veteri lingua Latina, idem erat quod herus, quanquam in hac voce corripitur prior ſyllaba, quæ in altera producitur. Qualis permutatio in Græcis dialectis frequens eſt. Heres apud antiquos pro domino ponebatur, ait Feſtus: in Gloſſario eſt *heres κύριος*. Idem habemus Inſtit. de heredum qualitate & differentia. Plautus de palla:

Abſtuli hanc, cujus heres nunquam erit poſt hunc diem. Hereditas ergo primum dicitur ſucceſſio. Nam hereditatis appellatio, univerſitatem quandam, ac jus ſucceſſionis, & non ſingulares res demonſtrat. L. bonorum appellatio. L. heredis, infra, hoc tit. Succeſſio eſt vocabulum juris civilis. Ideo bonorum poſſeſſor proprie heres non eſt, neque enim prætor heredem facit, Inſt. de bonorum poſſeſſionibus, §. quos autem: & de auctor. tutorum, §. neque tamen. Cenſetur tamen pro herede. L. in conditionibus, §. ſi patronus, D. de condit. & demonſt. L. ſi quis, §. ſed quid ſi, D de acquirend. vel amittend. hereditate. L. Prætor, infra, de Regulis juris antiqui. Hinc factum, ut contra nativam ſignificationem, ſæpe hereditatis appellatione, bonorum quoque poſſeſſio contineatur. L. hereditatis, infra, hoc titulo; nempe ex vi materiæ, de qua agitur. Eſt autem hereditas ſucceſſio, non ipſa corpora quæ in ſucceſſione ſunt. Inſt. de rebus corp. & incorpor. Itaque ἀκυρολογεῖ Cicero cum hereditatem definit eſſe

pecu-

pecuniam, quæ morte alicujus ad quempiam pervenerit, nec ea aut legata teſtamento, aut retenta poſſeſſione. Neque recte Iuriſconſultorum ſubtilitatem irridet Seneca, dicentium uſucapi res hereditarias, non hereditatem. Additur ſucceſſioni illud in jus. Recte: eſt enim heres ejuſdem poteſtatis, juriſque ejus cujus fuit defunctus. L. heredem, infra, de R. I. & heredes juris ſucceſſores. L. quoties, §. heredes, D. de hered. Inſt. L. cum heres, D. de diverſis & temporalibus præſcriptionibus. Eſt enim hereditas juris nomen. L. hereditatis, & L. pecuniæ, §. hereditas, hoc titulo. Neque ſimpliciter in jus dicitur, ſed in jus univerſum: nam rerum ſingularium non eſt hereditas. L. bonorum appellatio, infra, hoc tit. & ideo in Baſilicis additur, ὁλόκληρο͏ς. Heres in univerſum ſuccedere dicitur & in L. ſi rem legatam, ſupra, de except. & ideo alii etiam qui in univerſum jus ſuccedunt heredum loco habentur. In pari, §. 1, infra, de R. I. Et hæc quidem apertiſſime locum habent non ſolum ubi unus eſt heres: verum etiam ubi plures inſtituti ſunt heredes. Particulones vocantur apud Nonium. Et tamen in univerſum jus ſuccedunt pro partibus indiviſis. Nam certæ rei cauſæve heres inſtitui non poteſt, neque patitur jus Quiritum, ut quis pro parte teſtatus, pro parte inteſtatus decedat. Inſt. de hered. inſt. §. hereditas. L. jus noſtrum, infra, de R. I. At is qui reſtituere hereditatem rogatus eſt, etiam poſtquam reſtituit, heres manet. Inſt. de fideicomm. hered. §. reſtituta. Is vero cui reſtitutio facta eſt, ſæpe legatarii loco habetur, d. §. reſtituta. In oneribus tamen ha-

N 5 be-

betur pro herede. Inſt d. t. de fidei comm. hereditit. Ius univerſum vero deſcribitur id quod defunctus habuit. viventis enim nulla eſt hereditas. L. 1, ſupra, de hereditate vendita. unde ſequitur, pro herede, ex vivi bonis, nihil uſucapi. L. 1. D. pro herede.

L. *Recte dicimus.*

Recte dicimus eum fundum totum noſtrum eſſe, etiam cum uſusfructus alienus eſt] De vocibus noſtrum, meum, tuum, eſſe cujuſque, multa habemus hoc titulo. Hîc vero quæſtionem facit vox *totus*: an recte fundus totus dicatur noſter, in quo alius habet uſumfructum. Affirmatur hîc de fundo, quod & de ſervo. L. ſi quis ſuos ſervos, D. de legatis 111, & Inſtit. de hered. inſt. in principio. Dominus enim cenſetur, qui proprietatem habet, etſi uſusfructus ſit alienus. L. 1, §. 1, ad SC. Silan. Hinc facta ſervo injuria, ei facta videtur, qui proprietatem in eo habebat, non qui uſumfructum. Inſt. de injuriis, §. quod ſi. Rationem hujus definitionis reddit hic Iuriſconſultus, his verbis: *Quia uſusfructus non dominii pars, ſed ſervitutis ſit. Servitus* habent codices alii. Sed etiam recte dici poteſt uſusfructus eſſe ſervitutis, id eſt, ad ſervitutis genus pertinere. Vſusfructus in jure, non in parte conſiſtit. L. Mævius, §. fundo, D. de legat. 11, fundi jus eſt. L. ſi à reo, §. ſi reo, D. de fidejuſſoribus. Attamen alibi dicitur pars dominii. Sed ſciendum partes eſſe duûm generum: *οὐσιώδεις*, ſine quibus res eſſe non poteſt, quomodo hominis partes ſunt corpus & anima: & *συμπληρωτικὰς*, quæ efficiunt, ut aliquid integrum, perfectum-

ctumque ſit, quomodo digitus eſt pars hominis. Poteſt dominium eſſe ſine uſufructu; ſed non eſt integrum, non eſt plenum. quia in dominii plenitudine eſt jus, re quovis modo & utendi & abutendi. Regula eſt, ut qui accepto facit, totum vel partem ejus quod ſtipulatus eſt accepto facere debeat. Qui fundum ſtipulatus eſt, uſumfructum accepto facere non poteſt, ait Vlpianus. L. & per, §. illud certum eſt, D. de acceptilationibus: & cauſam reddit, quia pars non eſt fundi, non magis quam cæmenta, vel paries, pars domus. Vbi partem manifeſtum eſt ſumi pro parte, quam diximus οὐσιώδη. Contra vero, quia pars etiam alterum illum habet ſignificatum, ita fit ut in multis caſibus uſusfructus pars ſit dominii, quemadmodum L. uſusfructus, D. de uſufructu; nempe ubi ea, quæ rei, de qua agitur, connexa ſunt, aut benignior interpretatio, quæ in teſtamentis maxime locum habet, id exigunt. Hinc fit, ut ſi quis alii fundum, alii uſumfructum ejuſdem fundi legaverit, uſusfructus inter eos communicandus ſit. L. ſi alii, D. de uſu & uſufructu legato: nempe quia fundus, id eſt fundi dominium, ut plenum ſit, etiam uſumfructum requirit. Imo & ſi quis fundum legaverit, uſusfructus vero non teſtatoris, ſed alterius ſit, legatarius etjam uſumfructum recte petet, iſque ab herede erit redimendus. L. Mævius, §. fundo, D. de legatis II. Idem erit, ſi fundi, qui legatus ſit, uſumfructum jam ante habuerit ipſe heres, quia fructus portionis inſtar obtinet, ut ait L. cum filius, §. dominus, d. t. de legatis II. Etiam in ſtipulationibus qui uſumfructum

fundi ſtipulatur, deinde fundum, ſimilis eſt ei qui partem fundi ſtipulatur, deinde totum: quia fundus dari non intelligitur, ſi uſusfructus detrahatur. Et è contrario, qui fundum ſtipulatus eſt, deinde uſumfructum, ſimilis eſt ei, qui totum ſtipulatur, deinde partem. L. qui uſumfructum, D. de verb. obligat. Et quæſitum fuit, an reo in fundum obligato, fidejuſſor in uſumfructum datus obligetur. cauſa dubitandi, quia poteſt fidejuſſor in minus obligari, non in aliud. Si uſusfructus pars eſt, valebat fidejuſſio. & hæc ſententia prævaluit, ut aliquid potius actum ſit quam nihil. L. ſi à reo, §. ſi reo, D. de fidejuſſoribus. In quibus locis omnibus, fundus idem eſt, quod dominium fundi plenum. quamobrem fundi debitor, fundum ſolvendo detracto uſufructu non liberatur. L. eum qui ita, §. ſi ita à te, D. d. t. de verbor. obligat.

L. Silva.

Novalis eſt terra præciſa, quæ anno ceſſavit, quam Græci νήαχιν vocant] In Baſilicis recte νέασιν: in Gloſſis νέασις, *Novalia, novalis terra.* Varro: *Qui intermittitur à novando, novalis ager.* Feſtus: *Novalis ager, novæ relictus ſementi.* Plinius: *Novale quod alternis ſeritur.* Iſidorus: *Novalis ager eſt primum proſciſſus, ſive qui alternis vacat, novandarum ſibi virium cauſa. Novalia enim ſemel cum fructu erant, & ſemel vacua.*

L. Deteſtatio.

Familiæ appellatione liberi quoque continentur] Ex Æolico, Fαμυδία, ab eo quod ſint una, ἄμυ-

ἀμυδὶς. Familiares dicimus, quibus cum ſæpe ſumus. Id nomen etiam ſervis communicatum eſt benignitate quadam. Macrobius Saturnal. lib. II: *Tu modo vive cum ſervo clementer. Comiter quoque & in ſermonem illum & nonnunquam in neceſſarium admitte conſilium: nam & majores noſtri, omnem dominis invidiam, omnem ſervis contumeliam detrahentes, dominum patrem familias, ſervos familiares appellaverunt.* Ex eo contractum famul apud Ennium & famulus. Feſtus: *Familia antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux, & princeps generis vocabatur pater & mater familiæ. Vnde familia nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Et familiares ex eadem familia. Poſtea hoc nomine etiam famuli appellari cœperunt, permutata* I *cum* V *litera.* In Gloſſis: *familia: οἰκετεία, γένος.*

L. Pronuntiatum.

Matrem familias accipere debemus, eam, quæ non inhoneſte vixit: matrem enim familias à cæteris feminis mores diſcernunt, atque ſeparant: proinde nihil intererit nupta ſit, an vidua, ingenua ſit an libertina. Neque nuptiæ, neque natales faciunt matrem familias, ſed boni mores] Recte, ſi uſum illorum ſpectes temporum. Gellius, antiquitatis ſtudioſus, ait. *Matronam eſſe, quæ quovis modo in matrimonio ſit, ſive liberos habeat, ſive non: matrem familias, quæ in mariti manu mancipioque eſt, aut ejus, cujus maritus in manu, mancipioq; eſt, quia in familiam viri veniſſet.* XVIII, 6. quod ſequitur Nonius Marcellus: *Matrem familias, quæ in familia mancipioque ſit patria* (patris) *etſi in mariti, matrimonio eſſet.* Feſto matronæ ſunt, quibus ſtolæ geſtandæ jus: matresfamilias, nuptæ liberos habentes.

L. Portus.

Inde angiportum dictum eſt] Non quia nihil in eo agi poteſt, ut alicubi Varro, ſed, ut alibi, ab angendo & portu, voce portus ſumta pro loco concluſo, ut hîc ait Iuriſconſultus, qua de cauſa in duodecim tabulis etiam domus portus vocatur, teſte Feſto. Sic Feſtus angiportum explicat anguſtum portum.

L. Locus.

Fundus autem integrum eſt aliquid] Chryſoſtomus ad 1 Cor. III, 9: εἰ γεώργιόν ἐστι, διαιρεῖσθαι οὐ χρὴ, ἀλλ᾽ ἑνὶ φραγμῷ τῷ τῆς ὁμονοίας τειχίζεσθαι. *Si fundus eſt, dividi non debet, ſed uno ſepto concordiæ communiri.* Fundus à fundendo. Id rectius, quam quod fundamentum ſit pecudum & pecuniæ.

L. Frugem.

Frugem pro reditu appellari, non ſolum quod frumentis, aut leguminibus, verum & quod ex vino, ſilvis cæduis, cretifodinis, lapidicinis capitur] Sic Varroni fruges à fruendo rectius quam à ferendo. Servius & Donatus, à frumine. Sed ipſa vox, frumen, à fruendo, id eſt edendo, venit.

L. Quæſtio.

Ager eſt, ſi ſpecies fundi ad uſum hominis comparatur] Vox Græca, ut & Varro monet, ἀπὸ τοῦ ἄγειν, quod & Latini agere dicunt, unde & actus. Prædia Varroni, ut & prædes à præſtando. forte prædia ſunt proædia, loca ante ædes poſita.

VERBVM ERIT.

Verbum erit, interdum etiam præteritum, nec ſolum futurum tempus demonſtrat] Ita *ſubreptum erit* in lege Atinia, tam præteritum tempus oſtendit, quam futurum, auctoribus Scævola, Bruto, & Manilio apud Gellium XVII, 7. id vero Nigidius verum eſſe dicit, ubi vox *erit*, paſſivo præterito jungitur. Sic apud Ariſtotelem, δεδειχότες ἐσόμεθα.

L. Aliud fraus.

Cum pœna generale ſit nomen] A Græco ποινὴ, quod à πένω, unde πένης, & πονέω.

Multa ſpecialis peccati, cujus animadverſio hodie pecuniaria eſt] Ita dicta, quod multa pecora penderentur, id eſt plura uno. Suprema enim multa, à qua cæteræ nomen traxêre, erat ovium duarum, boum XXX. Gellius XI, 1. Fallitur Varro, qui multa dicit uſurpatum pro uno. Nam quod in dolium urna effuſa dicebant, multa, id erat omen ſecuturæ copiæ. Moltus ex Græco πολλός. ſunt enim permutabiles inter ſe litteræ ϖ & μ.

L. Anniculos.

Ante diem decimum Kalendarum] Id eſt, decimo Kalendas. ita loquitur Cicero, Livius, Gellius V, 17.

L. Si quis ſic.

Si quis ſic dixerit, ut intra diem mortis alicujus aliquid fiat] Hoc, ſi quidem Apollinari Sulpitio apud Gellium XII, 3, de hac locutione differenti credimus, ex proprietate vocis non aliud

aliud ſignificat, quam in ipſa die mortis. Sed oſtendit ex Cicerone Gellius, aliter uſurpatam vocem, *intra*. Ideo autem mortis dies comprehenditur, quia is cum venit, nondum tranſiit, ut dicebat Spurinna. Vide quæ diximus libro III de jure Belli ac Pacis XXI, 4.

L. Maſſurius.

Quam παλλακὴν Græci vocant] Sic & Nonius: ſed & Græca & Latina vox eſt ex Punico פלגש Gen. XXXV, 22. Ezech. XXIII, 20. Sic Iuno apud Senecam:

Pellices cœlum tenent.

Idem alibi ſuccubam dixit.

L. Non eſt.

Non eſt ſine liberis, cui vel unus filius, unave filia eſt] *Gracchus cum oraſſet homines, ut ſe liberoſque ſuos defenderent, eum quem virilis ſexus tunc eo tempore habebat, produxit.* Ita Gellius ex Aſellione II, 13. ut doceat etiam oratores, & hiſtoriæ ſcriptores, unum filium, filiamve liberos multitudinis numero appellaſſe. Id eo venit, quia quæ plurali ſolo uſurpantur, ſono plurali, ſenſu ſæpe ſunt ſingularia. Tale autem eſt liberi, quanquam olim etiam ſingulare liber in uſu fuit, unde Liber & Libera. Διοσκόροι. idque manſit in L. ſi quis ſuo, C. de inofficioſo teſtamento. Et in L. ſi quis prioris, §. ult. C. de ſecundis nuptiis. Iuxta quoſdam codices, etiam in L. jus agnationis, D. de pactis. In Declamatione cæci in limine apud Quintilianum, & in Aurelio Victore, ut notavit vir omnium literarum peritiſſimus Gerardus Voſſius. Adde locum Inſt. de ſervili cognatione, in princ. & epitomen Victoris in Nerva.

L. Natura

L. Natura cavillationis.

Sunt hæc eadem in titulo ſequente. L. ea eſt natura. Cavillatio hîc eſt σόφισμα, quomodo Boëthius σοφιστικὴν, vertit cavillatoriam. Ejus genus quoddam eſt Sorites, cujus vis ac natura longe alia quam hodie à vulgo dialecticorum intelligitur. Vt, ſi interrogem (nam interrogando diſputabant antiqui, unde fallacia plurium interrogationum) an centum aureos in patrimonio habens, ſit dives, negabit alter. Adjicit interrogator aureum unum, deinde alterum, & ita ſingulos, repetetque interrogationem, an is adjectus divitem faciat. Non habebit qui reſpondet, ubi mutet ſententiam: quia unus aureus, aut, ſi minutius interrogare velis, quadrans adjectus è paupere divitem facere nequit. Hoc eſt quod Plato ait, κατὰ σμικρὸν παραβάλλων μᾶλλον λήσεις. *Quo minores facies adjectiones, eo falles facilius.* Habet exemplum Galenus IX de dogmatis Hippocratis, & Platonis: alterum Horatius II, epiſtola I, quærens qui ſcriptores habendi ſint antiqui:

Scire velim, pretium chartis quotus arroget annus.
Scriptor abhinc annos centum qui decidit, inter
Perfectos vetereſque referri debet, an inter
Viles atque novos? Excludat jurgia finis.
Eſt vetus atque probus centum qui perficit annos.
Quid qui deperiit, minor uno menſe, vel anno,
Inter quos referendus erit, vetereſne poëtas,
An quos & præſens, & poſtera reſpuet ætas?
Iſte quidem veteres inter ponetur honeſte,
Qui vel menſe brevi, vel toto eſt junior anno.

Vtor

Vtor permiſſo: caudæque pilos ut equinæ
Paullatim vello, & demo unum: demo etiam unum,
Dum cadat eluſus ratione ruentis acervi.

Vbi voce acervi, expreſſit vim nominis σωρίτου, quomodo & Perſius:

Rem duplica. feci. jam triplex, jam mihi quarto,
Iam decies redit in rugam. depunge ubi ſiſtam.
Inventus, Chryſippe, tui finitor acervi.

Qui nihil percipi poſſe dicebant, quod Græci ἀκαταληψίαν vocant, ut adoleſcentior Academia, & Pyrrhonici, multum hoc etiam argumento utebantur, unde ægre ſe expediebant Stoici. Cicero Academicorum quarto: *Venit ad Soritas, lubricum ſane & periculoſum locum, quod tu modo dicebas eſſe vitioſum interrogandi genus. Quid ergo, iſtius vitii num noſtra culpa eſt? rerum natura nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus quatenus. Nec hoc in acervo tritici ſolum, unde nomen eſt, ſed nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper: clarus, obſcuruſve ſit: multa, pauca, magna, parva: longa, brevia, lata, anguſta: quanto aut addito, aut demto, certum reſpondeamus non habemus. At vitioſi ſunt Soritæ. frangite igitur eos ſi poteſtis, ne moleſti ſint. Erunt enim, niſi cavetis. Cautum eſt, inquit. Placet enim Chryſippo, cum gradatim interrogatur, verbi cauſa: tria pauca ſint, anne multa: aliquanto prius quam ad multa perveniat, quieſcere, id eſt, quod ab iis dicitur ἡσυχάζειν. Per me, vel ſtertas licet, inquit Carneades. non modo quieſcas. Sed quid proficit? Sequitur enim qui te ex ſomno excitet, & eodem modo interroget. Quo in numero conticuiſti, ſi ad eum numerum unum addidero, multa erunt? progredere rurſus*

quoad

quoad videbitur. Quid plura? hoc enim fateris, neque ultimum te paucorum, neque primum multorum reſpondere poſſe. Cujus generis error ita manat, ut non videam quo non poſſit accedere. Nihil me lædit, inquit. Ego enim, ut agitator callidus, prius quam ad finem veniam, equos ſuſtinebo, eoque magis, ſi locus is quo ferentur equi, præceps erit. Sic me, inquit, ante ſuſtinebo, nec diutius captioſe interroganti reſpondebo. Si habes quod liqueat, neque reſpondes, ſuperbis. ſi non habes, ne tu quidem perſpicis. Si quia obſcura, concedo: ſed negat ſe uſque ad obſcura progredi. Illuſtribus igitur rebus inſiſtis. Si id tantummodo, ut taceas, nihil aſſequeris. Quid enim ad illum qui te captare vult, utrum tacentem irretiat te, an loquentem? Sin autem uſque ad novem, verbi gratia, ſine dubitatione reſpondes pauca eſſe, in decimo inſiſtis: etiam à certis & illuſtrioribus cohibes aſſenſum. Hoc idem me in obſcuris facere non ſinis. Nihil igitur te contra Soritas ars iſta adjuvat: quæ nec augendi, nec minuendi, quid aut primum ſit, aut poſtremum, docet. Ad hanc fallaciam vitandam, voces frequentes, quæ natura ſua definitæ non ſunt, leges definiunt: ut minor eſt, qui vigeſimum quintum annum nondum implevit: qui implevit, major. Locuples eſt, qui quadraginta habet millia: & ita de cæteris.

L. Pecuniæ verbum.

Pecuniæ verbum] Dictum à pecu, ut ante monuimus, quod eæ poſſeſſiones antiquiſſimæ: pecus à πόκος.

L. Tugurii.

Ofilius ait tugurium à tecto, tanquam tegularium] Potuit ſcripſiſſe, Ofilius: *A tego, tanquam tegurium.*

tegurium. Verum etiam apud Feſtum eſt: *Tugurium à tecto.* Quia & tectum à tego. τέγος Græce, à veteri τέγω.

Vt toga quod eâ tegamur] Toga à tegendo etiam Varroni & Nonio, Græco more, ut à φέρω φορά: à πλέκω πλοκὴ: à μένω μονὴ, & ſimilia. Ideoque toga olim, non veſtis tantum, ſed & tectum, ſi Nonio credimus. Locus enim Titinnii quem producit, non id plane evincit:

Si rus cum ſcorto conſtituit ire, claves illico
Abſtrudi jubeo, toga ne ruſtica ſit copia.

L. Tabernæ.

Non ex eo quod tabulis cluditur] Omnino ſcribendum: *nam ex eo:* & connectenda quæ ſequuntur: *inde tabernacula, & contubernales dicti ſunt.* Feſtus: *Contubernalis habitator continuæ tabernæ: quod genus domicilii antiquiſſimum Romanis fuiſſe teſtimonio ſunt exteræ gentes, quæ adhuc tabulatis utuntur ædificiis: unde etiam tecta caſtrenſia, quamvis pellibus contegantur, tabernacula tamen dicuntur.* Originis rationem, quam hic attulit Vlpianus, Feſtus etiam probat. Vult enim dici tabernacula, non quod tabulis claudantur, ſed quod olim ex tabulis fierent, ut aperte oſtendit in voce, tabernacula.

L. Qui fundum.

Qui fundum vendidit, pomum recepit: nuces & ficos, & uvas duntaxat, duracinas & purpureas, & quæ ejus generis eſſent, quas non vini cauſa haberemus, quas Græci τρωξίμους appellarent, recepta videri] Strictius ſumunt pomi ſignificationem Afranius, Cicero, Columella, ut in multæ frugis opere ad Solinum notavit Salmaſius. Poma

ex

ex Græco πῶμα, ea quæ ſitim arcere poſſunt. Genera malorum, pirorum, ficuum habes apud auctores rei ruſticæ, & Macrobium fine ſecundi Saturnaliorum.

L. Liberorum.

Filii enim appellatione, ſæpe & nepotes accipi] Benigniori quadam interpretatione, cui nec origo plane repugnat, ſive ἀπὸ τῆς φυλῆς, ſive ἀπὸ τῆς φιλίας, dicti ſunt filii.

L. Si calvitur.

Si calvitur & moretur, & fruſtretur] Lege: *id eſt moratur, & fruſtratur.* Nonius: *Calvitur, dictum eſt, fruſtratur: tractum à calvis mimis, quod omnibus ſint fruſtratui.* In mimis calvi introducebantur, qui ab aliis ludificabantur. Verius eſt ex Græco eſſe χηλέω. Accius: *Sed memet calvor.* Pacuvius: *Num me lactans calvitur ætas?* Plautus: *Sopor manus calvitur.* Salluſtius hiſtoriarum III, *Contra ille calvi ratus.*

L. Poſt Calendas.

Poſt Kalendas Ianuarias die tertio pro ſalute Principis vota ſuſcipiuntur] In Calendario Conſtantini, ad eum diem notatur: *Votorum nuncupatio.* Vide Tacitum Annal IV, Plin. epiſt. ad Trajanum 44, 45, 101, 102. Meminit idem Plinius Panegyrico, & Dion libro LVIII. Martialis:

Quantus, io, Latias mundi conventus ad aras
Suſcipit, & ſolvit pro duce vota ſuo.

L. Quos nos hoſtes.

Quos nos hoſtes] Vide ad L. poſtliminii jus, D. de captivis.

L. Qui

L. *Qui venenum.*

Qui venenum dicit, adjicere debet, utrum malum an bonum] Vide quæ dicta ad L. ejuſdem. Ad L. Corneliam de ſicariis.

DE DIVERSIS REGVLIS IVRIS antiqui.

Id eſt non de regulis perpetuis, quæ ex principiis naturalibus certa quadam fluunt illatione, ſed de illis, quæ ſunt juris Romani, & ex multis legibus ſimilia ſtatuentibus collectæ, valent, non ſemper, ſed ut moralia, ἐπὶ τὸ πολύ. Sicut ars eſt collectio experimentorum, ita regula collectio definitionum. Materia interdum reſiſtit arti, ſic & regulæ. Vide L. omnis definitio, H. t.

L. I.

Quaſi cauſæ conjectio eſt] Similitudo ab arte oratoria traducta ad juriſprudentiam. Aſconius ad Verrinam III: *Antequam cauſa ageretur, quaſi per indicem rem exponebant, quod ipſum dicebatur cauſæ conjectio, quaſi cauſæ ſuæ in breve coactio.* Hoc eſt quod Baſilica dicunt: σύντομος τοῦ πράγματος ἀφήγησις. In XII tabulis erat: *In foro aut comitio ante meridiem cauſam conjicito.* Afranius: *Cauſam conjicere hodie ad te volo.* Gellius V, 10: *Cum ad judices conjiciendæ, conſiſtendæque cauſæ gratia veniſſent.* Sicut conjectio cauſam in ſummam contrahit, ita regula multas definitiones.

L. *Feminæ.*

Tertullianus de Virginibus velandis: *Non permittitur mulieri in Eccleſia loqui, ſed nec docere,*

nec tingere, nec offerre, nec ullius virilis muneris, nedum ſacerdotalis officii ſortem ſibi vindicare. Ambroſius in libro quæſtionum veteris & novi teſtamenti: *Mulierem conſtat ſubjectam dominio viri eſſe: & nullam auctoritatem habere. nec docere poteſt, nec teſtis eſſe, nec fidem dare, nec judicare.*

L. Ejus eſt non nolle.

Ejus eſt non nolle, qui poteſt velle] Seneca: *Si vis ſcire an velim, effice ut poſſim nolle.* Locus eſt de beneficiis II, 18. Hoc inter homines locum habet in utrumque verſatiles. In Deo non item, qui quædam non minus vult, quia non poteſt nolle. Idem libro VI de beneficiis, 21. Cætera huc pertinentia vide apud Petrum Fabrum, cujus librum ad juris Regulas, ut & Cujacii omnia, Romani juris ſtudioſis eximie commendo.

L. Imaginaria.

Imaginaria venditio, non eſt pretio accedente] Pretio probabili: nam alioqui in imaginariis venditionibus res ſolebat addici nummo ſeſtertio. Scholiaſtes ad Tireſiam Horatii.

L. Conſilii.

Conſilii non fraudulenti nulla obligatio eſt] Bene Demades: δεῖ δὲ τὸν σύμβουλον, καθάπερ τὸν ἰατρὸν, οὐ τῆς νόσου τὴν αἰτίαν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς θεραπείας τὴν χάριν ἀπολαμβάνειν. *Æquum eſt ei, qui conſilium dat, perinde ut medicum, non de morbo accuſari, ſed de ſanatione referre gratiam.*

L. In eo.

Mulieribus tunc ſuccurrendum eſt, cum defendantur, non ut facilius calumnientur] Puto ſcri-

pſiſſe

pſiſſe Paulum : *Cum defrudantur.* Ita enim ſcribitur hæc vox apud Plautum, Terentium, Nonium. Infirmitati earum , non calliditati ſuccurritur : errantibus, non fallentibus.

L. Invitus.

Cum quis in alii locum ſucceſſit, non eſt æquum nocere ei, hoc, quod adverſus eum nocuit , in cujus locum ſucceſſit] Omnino legendum eſt , *non nocuit.* oſtendit id lex penultima, ſupra de itinere actuque privato. Alii, pro alîus , eſt ἀρχαϊσμὸς, quales multi in his juriſconſultis , ut qui in antiquis libris multum verſarentur. Sic enim locuti M. Cato, & Licinius. Sic & in fœminino aliæ cauſæ, totæ rei, totæ inſulæ, in ſingulari legimus.

AD

AD CODICEM IVSTINIANI.

NIHIL incertius hoc jure. pauci principes in jure condendo leges veteres, & eorum peritos conſuluêre, ut Severus. Pleraque ad gratiam facta. VndeMacrinus omnibus Principum reſcriptis auctoritatem adimere voluit. In juſtinianeis autem legibus magnam partem habuit Theodora, quæ muliebris ſexus ſemper, & ſæpe ultra modum miſerebatur, ut Procopius notat Goth. III. Conſules qui imperante Iuſtino, ac poſt imperante Iuſtiniano fuere, & præfectos prætorio, ſi quis noſſe velit, adeat Alemanni eruditas notas, ad arcanam hiſtoriam Procopii.

DE SVMMA TRINITATE, ET FIDE Catholica, ut nemo de ea publice contendere audeat.

L. I.

Quamque Pontificem Damaſum ſequi claret, & Petrum Alexandriæ Epiſcopum] Sapienter à Patriarchis deſignat Catholicam communionem. At cur Antiochenum non adjungit? Quia ibi erat ſchiſma, inter Paulinum & Meletium. Pari de cauſa Hieronymus in epiſtola ad Marcelli-

num & Anapſychen, ſentire ſe ait cum Damaſo, & Petro.

L. Decere.

Poſt binas nuptias (ut didicimus) præter Apoſtolicos Canones] In eum enim ſenſum Eccleſia ſemper accepit dicta Pauli 1 Tim. III, 2. Tit. I, 6. Nimirum quia in Epiſcopis requirebatur ſanctitas purior. Nec æquum videbatur, ut Chriſtiani ea in parte paganis cederent, apud quos multi erant ſacerdotes unarum nuptiarum.

L. Cognoſcere.

Nec enim patimur, ut quicquam eorum, quæ ad Eccleſiaſticum pertinent ſtatum, non etiam ad ejuſdem referatur beatitudinem; cum ea ſit caput omnium ſanctiſſimorum Dei ſacerdotum] Hæc perpetua fuit piorum principum ſententia, ad tuendam Eccleſiæ unitatem perquam neceſſaria. Idem dicunt Valentinianus & Placidia in actis ante Concilium Chalcedonenſe: Iudices à Martiano dati, & ipſa Synodus Chalcedonenſis IV, Act. 16. Adde Novellam c XXXI. Eo autem diligentius Imperator ſuam fidem Papæ explicat & commendat, quod ſperaret ſe per auctoritatem Papæ civitatem Romanam abducere poſſe à Gothis, & ad ſe transferre. Docet id nos Procopius.

L. Inter claras.

Meminit hujus epiſtolæ, præter alios, Liberatus in Breviario, cap. 20. epiſtola Iuſtiniani ad Agapetum, in epiſtolis Agapeti, tomo I epiſtolarum Pontificum Romanorum: Paratitla Græca Latine edita à Leunclavio.

Pro-

Per Hypatium, atque Demetrium ſanctiſſimos viros] Hypatius Epheſi Epiſcopus, Demetrius Philipporum Macedoniæ, miſſi ab Iuſtiniano in Italiam, ſpecie controverſiarum de fide, revera ut vires animoſque Amalaſunthæ, & procerum Gothorum explorarent, quod mirum quam feliciter ceſſerit Imperatori. hiſtoria eſt apud Procopium Gothicorum I, & in libris Pontificalibus. Nomina horum habes & apud Liberatum, & apud ſcriptorem ſine nomine, quem edidit Cardinalis Baronius.

Coëpiſcopos meos] Epiſcopus enim Romanus frater eſt Epiſcoporum, ſed primogenitus.

Cor regis in manu Dei eſt] Citat hanc ſententiam bis Themiſtius, & vocat λόγιον Ἀσσύριον.

L. Reddentes.

Eſt & aliud edictum Iuſtiniani, fidem continens in jure Græcoromano, p. 525.

Veſtram beatitudinem] Sic & Hieronymus ſcribit Damaſo.

Et ſubjicere, & unire ſedi veſtræ] Subjicere, nempe per pietatis reverentiam, quomodo Philaſtrius Abrahamum ait ſubjectum fuiſſe Melchiſedeco. Sic & Leo loquitur epiſtola LIII, de Anatolio. Zonaras in Can. III Conſtantinopolitanæ, & XXVIII Chalcedonenſis Synodi.

In una enim ſubſtantia] Latini ſubſtantiæ voce modo reddunt οὐσίαν, modo, ut hic, ὑπόστασιν. Subſiſtentiæ enim vox nondum in Latium erat recepta. Et qui ſiſtit, facit ſtare.

Deitatem] Omnino addendum: *& humanitatem.*

tatem. Vtriuſque enim naturæ ἕνωσιν καθ' ὑπόστασιν, credimus. Et ſic loquitur edictum illud in jure Græcoromano, de quo diximus.

Quem confitemur, ac credimus] Mos Imperatorum loqui de ſe plurali numero. Sic Iuſtinus epiſtola 7: *Divinum nobis auxilium dignatur acquirere*.

Petimus ergo veſtrum paternum affectum] Et hæc eſt illorum temporum locutio. Apparet ex epiſtola Fortis, Epiſcopi Afri, ad Silvanum, Epiſcopum Cirtæ: Liberii Epiſcopi Romani, ad Epiſcopum Vercellenſem, & ad Orientales, & ad Valentem. Sic & Euſebius Vercellenſis: Auguſtinus, Victorinus, Collatores Afri, Epiſcopi Afri in Conciliis: & alii: ipſe etiam Iuſtinianus epiſtola I-I I ad Hormiſdam.

Deitas te conſervet per multos annos] Data fuit hæc Imperatoris epiſtola V I Ianuarii D X X X I I I.

Obſervantes ea, quæ ab ipſarum ſunt ſtatuta Pontifice] Hoc eſt Papæ munus, quæ ab aliis pontificibus ſecundum canones acta ſunt, obſervare & obſervari facere.

DE SACROSANCTIS ECCLESIIS, & de rebus & privilegiis earum.

L. I.

Habeat unuſquiſque licentiam, ſanctiſſimo, catholico, venerabilique concilio decedens, bonorum quod optaverit relinquere] Concilio, id eſt, Eccleſiæ. Hanc legem reduxit Iuſtinianus. Cæterum multi poſt Conſtantinum Principes, quod Eccleſiis indultum erat, id clericis ſingulis non in-

dulsêre

dulsêre, ad vitandas captationes, & alias malas artes. Ambroſius Valentiniani tempore: *Scribuntur teſtamenta templorum miniſtris: nullus excipitur profanus, nullus ultimæ conditionis: nullus prodigus verecundiæ: ſoli ex omnibus clerico commune jus clauditur, à quo ſolo pro omnibus votum commune ſuſcipitur, officium commune defertur. nulla legata vel gravium viduarum, nulla donatio; & ubi in moribus culpa non deprehenditur, tamen officio mulcta præſcribitur. Quod ſacerdotibus fani legaverit Chriſtiana vidua, valet: quod miniſtris Dei, non valet. Quod ego non ut querar, ſed ut ſciant quid non querar, comprehendi. Malo enim nos pecuniâ minores eſſe, quam gratia. Sed referunt ea quæ vel donata, vel relicta ſunt Eccleſiæ, non eſſe temerata.* Sic & Hieronymus ad Nepotianum: *Pudet dicere. Sacerdotes idolorum, aurigæ & mimi, & ſcorta hereditates capiunt. ſolis clericis & Monachis id lege prohibetur. non à perſecutoribus, ſed à Principibus Chriſtianis: nec de lege conqueror, ſed doleo cur meruerimus hanc legem. Cauterium bonum eſt, ſed quo mihi vulnus, ut indigeam cauterio? provida ſeveraque legis cautio.* Iure Romano paganorum deos heredes inſtituere non licebat, niſi eos de quibus id Senatuſconſulto, aut conſtitutionibus Principum conceſſum erat. Vlpianus in inſtitutionibus, qui heredes inſtitui poſſunt.

L. Omni innovatione ceſſante.

Omni innovatione ceſſante] Hoc ideo, quia Chalcedonenſis Synodi tempore Illyricum Patriarchalem curam Romani Epiſcopi agnoſcebat. Chal. conc. Act. xv, 28. Zonaras ad eum locum. Socrates vii, 18, 37, 48. Leo

epiſtola 84. Gregorius Magnus IV, 8. Pro Conſtantinopolitano ſunt conc. VI, 18: Leo philoſophus in diſputatione de Eccleſiæ thronis. Iuſtinianus ipſe ſolita ſibi inconſtantia Romæ rurſus hanc inſpectionem adjudicavit Novella CXXXI.

L. *Sancimus nemini.*

Sed ab his qui hæc ſuſcipere auſi fuerint, modis omnibus vindicari] Sacerdotes in omnibus ferme judiciis, quibus Iuſtinianus moderabatur, victores abibant. Et ipſe multa male ſibi parta dabat Eccleſiis. Ita certe narrat in arcana hiſtoria Procopius p. 60.

L. *Vt inter.*

Niſi centum annorum curricula exceſſerint] Si eidem Procopio in eadem arcana hiſtoria, & Suidæ in Πρίσκος Ἐμισηνὸς, credimus, legem hanc, & Novellam IX Tribonianus cudit hac occaſione. Emeſenorum Eccleſiam heredem jam olim inſtituerat Mammianus, patritia dignitate opibuſque eminens. Priſcus erat apud Emeſenos falſarum literarum egregius faber. Is plurimas confecit literas falſas, velut manu ditiſſimorum, qui quondam vixerant Emeſæ, hominum ſignatas, quibus illi ſe ingentes ſummas Mammiano debere profitebantur. Eas falſas tradidit Procuratoribus Eccleſiæ Emeſenæ. Sed obſtabat præſcriptio tricenaria à Theodoſii temporibus paſſim recepta, & quadragenaria, quam adverſus hypothecarias actiones Iuſtinianus introduxerat. Procuratores eunt Byzantium, &, ut erat Iuſtinianus facilis de alieno largiri Eccleſiis, legem impetrant, ne

qua

qua præſcriptio, minor centenaria, adverſus Eccleſias, quæ uſquam eſſent in orbe Romano, valeat. Ex ea lege damnati ſunt multi: ſed tandem miro caſu falſimonia detecta eſt: lex ipſa revocata poſtea per Novellam CXI, & CXXXI, II.

L. Conſtantinopolitana.

Conſtantinopolitana Eccleſia omnium aliarum eſt caput] Aliarum, id eſt, præter Romanam: & caput, id eſt prima ordine ex decretis Concilii Conſtantinopolitani, & Chalcedonenſis, & lege *decernimus*, ſupra. Hunc ſenſum nobis tum alia exhibent, tum epiſtola Iohannis ad Hormiſdam poſt epiſtolam 40, & epiſtola Epiphanii poſt epiſtolam 72.

DE EPISCOPIS, ET CLERICIS, & Orphanotrophis, & Xenodochis, & Brephotrophis, & Monachis, &c.

Monachis Chriſtianis valde ſimiles fuere, non modo Eſſeni apud Iudæos, ſed & Samanei apud Indos, de quibus Porphyrius libro de abſtinentia IV.

L. Si quis non dicam.

Sacratiſſimas virgines] Quæ Socrati, αἱ παρθένοι αἱ ἀναγεγραμμέναι ἐν τῷ τῶν ἐκκλησιῶν κανόνι: *Virgines in catalogo Eccleſiarum deſcriptæ.*

L. Quicunque.

Quicunque reſidentibus] Hæc lex breviter exſtat C. Theodoſ. XVI, tit. II. inde ſumta à Carolo Calvo in epiſtola, quæ eſt inter

Hincmari opuſcula. ſed totam legem, plenamque nobis exhibuit vir optime de ſacris literis, viriſque bonis meritus, & mereri quotidie non deſinens, Iacobus Sirmondus in appendice ad Codicem Theodoſianum, quam edidit anno cIↃ IↃc xxxi.

L. Eum qui.

Extraneam ſibi mulierem] Quas συνεισάκτους vocat magna Synodus Nicæna canone III, Gregorius Nazianzenus in verſibus, & Chryſoſtomus in orationibus ejus argumenti. Vocabantur & inter ſe ἀγαπητοί. Hieronymus ad Euſtathium, de cuſtodia virginali.

L. Si quenquam.

Vt eos, quos par facinus coinquinat, & æquat] Eſt ex Lucano libro v:

Facinus quos inquinat, æquat.

L. Vnaquæque.

Vnaquæque civitas proprium epiſcopum habeto] Vnum ſcilicet, idque ex Canone Nicæno. Olim in magnis urbibus, ut Romæ, & Antiochiæ (de Alexandria id negat Epiphanius) plures ſæpe in una urbe epiſcopi fuerunt: nempe quod erant conventuum loca: ſicut Archiſynagogi Iudæorum tot quot in urbe ſynagogæ. Hinc factum, ut earum Eccleſiarum initiis, de nominibus Epiſcoporum diſconveniant ſcriptores. Ignarum ſe hujus Canonis ab Epiſcopo vivente factum Epiſcopum Hipponenſis Eccleſiæ dicit Auguſtinus.

L. San-

L. Sanctiſſimarum.

Annale ipſis definimus decretum] Etiam Monachi uxor intra annum nubere poterat ex lege: cujus meminit Euſtathius de temporum intervallis, Titulo de anno, §. 9. Sed ea lex neque hîc exſtat, neque relata fuit in Baſilica.

L. Claris.

Is vel ea, qui vel quæ tempore antiquior eſt, eligatur] Qui mos olim in multis Eccleſiis valuerat ad Epiſcopum conſtituendum, nempe ut recedente priore, alter ſuccederet. Docet id qui ad epiſtolas Paulinas, ſub Ambroſii legitur nomine. Sic & in Africa pro Metropolitis erant ſenes: id eſt primi ordine receptionis Epiſcopi. προστασία ſemper fuit. modus conſtituendi, non idem ſemper, aut ubique.

L. Cum lege Leonina.

Hæc lex inſcripta eſt Iohanni præfecto prætorio. Is eſt Iohannes Cappadox, homo illiteratus, ſed ad avaritiam Imperatoris ingenioſus miniſter, eam dum ſatiaret; non Deum, non homines penſi habere ſolitus. His eum titulis depingit Procopius Perſicorum 1. ubi & narrat, quomodo is poſtea in iram Theodoræ, atque inde in exſilium bonorumque confiſcationem inciderit.

DE EPISCOPALI AVDIENTIA, ET diverſis capitibus quæ ad jus, curamque, & reverentiam pertinent pontificalem.

Epiſcopos Chriſtianos à Presbyteris diſtinguit Adrianus Imperator in epiſtola quæ eſt apud Vopiſcum Saturnino.

L. I.

Vide legem Conſtantini recitatam tomo III, p. 106. Conciliorum à Sirmondo editorum.

L. Nemo deinceps.

Chryſoſtomus de ſtatuis VI. Εν ταύταις οὖν ταῖς ἡμέραις πέμψας ἐπιστολὴν εἰς τιμὴν τῆς ἑορτῆς, τοὺς τὸ δεσμωτήριον οἰκοῦντας σχεδὸν ἀφῆκεν ἅπαντας. καὶ ταύτην ὁ ἱερεὺς ὁ ἡμέτερος εἰσελθὼν, ἀναγνώσεται τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ τῶν οἰκείων αὐτὸν ἀναμνήσει νόμων, καὶ ἐρεῖ πρὸς αὐτόν. οἴκ, σὺ σαυτὸν παρακάλεσον καὶ τὰ σαυτοῦ μέμνησο. οἴκοθεν ἔχεις τὸ παράδειγμα τῆς φιλανθρωπίας. δίκαιον οὐκ εἵλου ποιῆσαι φόνον, καὶ ἄδικον ὑπομένεις ἐργάσασθαι; τοὺς ἐληλεγμένους καὶ καταδικασθέντας τὴν ἑορτὴν αἰδεσθεὶς ἀφῆκας. καὶ, ἀνευθύνους καὶ μηδὲν τετολμηκότας κατακρινεῖς. *Illis temporibus Imperator miſſa epiſtola in honorem Paſchatis, omnes qui in carceribus tenebantur, liberos emiſerat. Hanc ergo cùm ad Imperatorem venerit, ſacerdos noſter epiſtolam ipſi praleget, ſuaſque ipſi leges in memoriam reducet, dicens ei: Temet mone, & tuorum memor eſto. A te habes exemplar. Noluiſti juſtam cædem facere, & injuſtam poteris admittere? condemnatos & convictos feſti temporis reverentia dimiſiſti, & non accuſatos, non ſontes damnabis?*

damnabis? Scriptor de unctione Chriſmatis, qui apponitur Cypriano: *Hodie patent carceres, & damnati libertate donantur. Severitate depoſita hodie judices manſueſcunt.* Habes eorundem Imperatorum, qui huic legi præſcribuntur, ſimiles epiſtolas quinque, criminibus exceptis, in appendice Sirmondiano ad Codicem Theodoſianum: & eſt ejuſdem indulgentiæ formula apud Caſſiodorum xi, 40.

L. Epiſcopale judicium.

Hæc lex hoc loco curtata eſt. Integra autem exſtat in appendice illa Sirmondi.

Per judicum quoque officia, ne ſit caſſa epiſcopalis cognitio, definitioni executio tribuatur] Sozomenus conſtitutum ait: εἰς ἔργον τὰ κρινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας. *Vt ea quæ ab epiſcopis judicata erant, exſequerentur magiſtratus, & qui eis apparent milites.*

DE HÆRETICIS, ET MANICHÆIS, & Samaritis.

L. Manichæos.

Manichæos] Horum dogmata veniſſe à magis veteribus cognoſces, ſi quæ de iis habet Auguſtinus & alii, conferas cum iis quæ ſunt apud Porphyrium libro de abſtinentia iv. Manichæis favebat Theodora, ait in arcana hiſtoria Procopius, quod ipſa à prima ætate multum cum magis, & veneficis eſſet converſata.

L. Damnato.

Quemadmodum Ariani ab Ario, lege divæ memoriæ Conſtantini, ob ſimilitudinem impietatis: Porphyriani à Porphyrio nuncupantur] Male hæc diſtincta: tollendum colon: non enim dicit Arianos ab Ario nominatos, ſed Arianos ab Ario venientes, dictos Porphyrianos, quod ad exemplum Porphyrii, Chriſti deitatem oppugnarent. Narrat rem in hiſtoria Socrates.

Sic ubique participes nefariæ ſectæ Neſtoriæ, Neſtoriani vocentur] Lege, *Simoniani vocentur*: conſidera ſequentia.

L. Sanctæ.

Samaritanorum Synagogæ] Quales etiam Romæ fuiſſe diſcimus ex Caſſiodoro III, 45. ubi Samareæ ſuperſtitionis populum vocat. De Iuſtiniani ſævitia, in Samaritis ad Chriſtianiſmum cogendis, quæ vaſtitatem toti eorum regioni intulit, vide Procopium arcana hiſtoria.

Non poſſunt ſucceſſores habere ex teſtamento, vel ab inteſtato] Generaliter à Iuſtiniano conſtitutum, ne Montaniſtæ, Sabbatiani, aliique hæretici liberis aut propinquis bona relinquerent, ait in dicta hiſtoria Procopius.

NEMINI LICERE SIGNVM SALvatoris Chriſti humi, vel in ſilice, vel in marmore aut inſculpere, aut pingere.

L. I.

Qua occaſione lex hæc lata ſit, diſces ex Paulo Diacono libro XVIII hiſtoriæ Miſcellæ, & de

de Longobardis III, 12. Vide & Synodum in Trullo LXXIII. Signum ſalvatoris eſt crux.

DE IVDÆIS ET COELICOLIS.

Cum dixiſſet Celſus: πρῶτον μὲν οὖν τῶν ἰουδαίων θαυμάζειν ἄξιον εἰ τὸν μὲν οὐρανὸν, καὶ τοὺς ἐν τῷ δὲ ἀγγέλους σέβουσι. *Dignum miratu eſt in Iudæis, quod cum cœlum, & eos qui ſunt in cœlo angelos venerentur.* Reſpondet Origenes: ὅτι οἱ κατὰ τὰ Μωϋσέως νόμον βιοῦντες ἰουδαῖοι τὸν οὐρανὸν οὐ φήσουσι θεὸν, οὐδὲ συσσέβουσι τῷ θεῷ τὸν οὐρανόν: *Eos Iudæos qui ſecundum Moſis vivunt legem, non dicere cœlum Deum eſſe, neque eos juxta Deum, cœlum venerari.* Addit hunc morem eſſe παράνομον καὶ ἀλλότριον τοῦ νόμου legi contrarium. Erant ergo alii Iudæi, qui de illa in quam majores eorum ſæpe ceciderant ſuperſtitione, (vide Amos V, 25. Ierem. VII, 17. XIX, 13. Act. VII, 42.) multum retinebant. Videamus an hi ſint quos in Ægypti deſcriptione שאמיין vocat Benjaminus Tudelenſis. Videntur ab his ortum habuiſſe Elceſaitæ & Samſæi, quorum meminit Epiphanius. De Iudæis vide titulum Codicis Theodoſiani, Conſtitutionem Valentiniani, & ea quæ ſunt in tomo tertio conciliorum Galliæ, p. 53. & conc. Pariſ. Canone 15, & ſequentibus.

L. I.

Quod Cornelia Salvia univerſitati Iudæorum, qui in Antiochenſium civitate conſtituti ſunt, peti non poteſt] Secundum jus vetus Romanorum, quo nec reſpublica ulla heres inſtitui, aut præcipere poterat. Plinius V, epiſt. 7.

L. Judæis.

Et majoribus eorum] Majores ſunt, qui Preſbyteri in L. qui devotioni, Cod. Theod. hoc titulo. זקנים ſeniores, infra, L. ſi qua inter.

Et Patriarchis] Erant Patriarchæ Iudæorum Babylonenſes : de quibus Sederolam, Rabbi Abraham, Rabbi David in Zemach : Benjamin in itinerario, non uno in loco. Erant Tiberiadenſes, de quibus Sederolam, Hieronymus adverſus Rufinum lib. 1, cap. 9, & in Eſaiam 3, & epiſtola 101, Epiphanius hæreſi 30, Theodoretus dialogo 1, Cyrillus catecheſi 12. Veniebant interdum in Ægyptum. Vide Vopiſcum Saturnino, & vitam Firmi. Ab his vocabulum, ſero ſatis, ad Chriſtianos venit.

Aut alio furoris genere] Quod ipſi judicium Zeli vocabant, de quo diximus 11 de jure Belli ac Pacis, xx : plura doctiſſimus Seldenus, de jure naturæ & gentium ſecundum Hebræos IV. 4.

L. In Synagogam.

In Synagogam Iudaïcæ legis veluti hoſpitii merito irruentes milites, jubeas emigrare] Similia habes apud Caſſiodorum IV, 33. V, 37.

L. Iudæi communi.

In his cauſis, quæ tam ad ſuperſtitionem eorum, quam ad forum & leges & jura pertinent, adeant ſolenni more judicia] Omnino legendum : *quæ non tam.* in cauſis ſuperſtitionis ſuæ, ſuas leges ſequuntur, ex conceſſu Auguſti & Tiberii : cujus mentio apud Philonem & Ioſephum. Vide

Vide L. generaliter, §. eis qui, D. de Decurionibus. Iuſtinianus tamen hanc libertatem infregit, cum Iudæos vetuit Paſcha ſuum ante Chriſtianos agere. Procopius teſtis in arcana hiſtoria.

L. Iudæos quoſdam.

Feſtivitatis ſuæ ſolennia] In Cod. Theod. *Solenni Aman*, id eſt, die Purim. Vide noſtra ad Eſtherem.

L. Nullus.

Non paſſim eorum Synagogæ, vel habitacula concrementur] Quod interdum inſaniente plebe factum fuiſſe cognoſcimus ex Ambroſio de officiis, I, 40, ex Caſſiodoro, IV, 43.

Iccirco tamen judiciorum vigor juriſque publici tutela videtur in medio conſtituta, ne quiſquam ſibi ipſi permittere valeat ultionem] Quintilianus declamatione XII: *Nos ideo magiſtratus, legeſque à majoribus veſtris accepimus, ne ſui quiſque doloris judex ſit, & aſſiduæ ſcelerum cauſæ ſe refellant, ſi ultio crimen imitabitur. Damnum accepiſti: erat lex, forum, judex, niſi vos jure vindicari pudet.*

L. Iudæi & bonorum.

Leges Romanæ circuncidi quenquam vetant, exceptis Iudæis. L. circuncidere, D. ad L. Corneliam. Ideo Samaritis id non permiſſum narrat Origenes.

L. Iudæorum primates.

Iudæorum primates] Id eſt Archiſynagogi, de quibus vide Sextum Aurelium. Alexander Severus Imperator per contemtum dictus Syrus

Archi-

Archiſynagogus, teſte Lampridio. Adriani epiſtola apud Vopiſcum de Ægyptiis : *Nemo illic Archiſynagogus Iudæorum, nemo Samarites, nemo Chriſtianorum Presbyter, non Mathematicus, non aruſpex, non aliptes.*

Quam Patriarchæ quondam auri coronarii nomine poſtulabant] Meminêre Zonaras, & ſcriptor vitæ Chryſoſtomi, qui & mutatos ſæpe à Patriarchis Archiſynagogos ait, ſi non ſatis conferrent.

NE CHRISTIANVM MANCIPIVM Hæreticus, vel Iudæus, vel Paganus habeat, vel poſſideat, vel circuncidat.

Idem conſtituit lex Wiſigothica XII, tit. II, 12, & 14.

L. Si quid datum fuerit.

Si quid datum fuerit, aut relictum locis, aut perſonis, aut ad conſtructionem paganici erroris, urbs illud accipiet] Olim fiſcus. Hoc eſt de quo queritur Symmachus : *Agros etiam virginibus & miniſtris deficientum voluntate legatos, fiſcus retentat. oro vos juſtitiæ ſacerdotes, ut urbis veſtræ ſacris reddatur privata ſucceſſio: dictent teſtamenta ſecuri, & ſciant ſub Principibus non avaris ſtabile eſſe quod ſcripſerint. Delectet vos iſta felicitas humani generis. Cœpit cauſæ hujus exemplum ſollicitare morientes. Ergo Romanæ religiones ad Romana jura non pertinent? quod nomen accipiet oblatio facultatum, quas nulla lex, nullus caſus fecit caducas?*

L. Vlt.

Qui poſt ſanctum baptiſmum in errore paganorũ manent, ultimo ſupplicio afficiantur] Iuſtiniani ſęvitiam in paganos commemorat in dicta arcana hiſtoria Procopius, itemque Theophanes. Narrant iidem, & Suidas, præcipuos aulæ reos factos fuiſſe.

DE HIS QVI AD ECCLESIAM CONfugiunt, vel ibi exclamant, & ne quis ab Eccleſia extrahatur.

Zoſimus libro IV: τὸ παρὰ Χριστιανῶν τιμώμενον οἰκοδόμημα, ἄσυλον νομίζεται. *Venerabiles Chriſtianorum ædes jus aſyli habent.* Meminit ſæpe ejus immunitatis Ammianus. Ait tamen extractos Eccleſiis maleficarum artium reos. Vide Chryſoſtomi orationem de Eutropio. Violatum non ſemel id jus à Theodora docet nos arcana Procopii hiſtoria.

DE LEGIBVS, ET CONSTITVtionib. Princip. & edictis.

Inter æquitatem juſque interpoſitam interpretationem nobis ſolis & oportet, & licet inſpicere] Symmachus x, 47: *Leges percenſeam, quarum plerumque duritiam, pro clementia veſtra, decretis moderatioribus temperaſti.* Et x, 63: *Alia eſt enim conditio magiſtratuum, quorum corrupta videntur eſſe ſententia ſi ſint legibus mitiores. Alia Dominorum Principum poteſtas, quos decet acrimoniam ſeveri juris inflectere.*

L. Leges ut generales.

Nam ſatis eſt edicti eas nuncupatione cenſeri, vel

vel per omnes populos judicum programmatibus divulgari] Poſt vocem, *cenſeri*, excidit, *quas volumus*. id hîc repetendum ex Cod. Theod.

L. Digna vox.

Digna vox eſt majeſtate regnantis, legibus alligatum ſe Principem profiteri] Nempe ubi ipſi cum privatis negotium eſt, ut diximus ad Inſtitutiones: Quibus modis teſtamenta infirmentur. Ambroſius ad Valentinianum: *Leges Imperator ferat, quas primus ipſe cuſtodiat: quia quod præſcripſit aliis, præſcripſit ſibi, ne cui eſſet liberum aliud judicare.* Vide Hincmarum in opuſculis, p.470, & 559.

DE HIS QVI IN ECCLESIIS MAnumittuntur.

Vide Cod. Theod. IV, 8. Soz. I, 9. Caſſiodorum tripartita I, 8. Nicephorum VII, 9. nimirum ut multi teſtes haberentur, ut & in nuptiis.

LEGES ET CONSTITVTIONES.

Non ad facta præterita vocari] Cato Vticenſis: ἀμελεῖν ἐκέλευε τῶν γεγονότων καὶ προσέχειν τοῖς μέλλουσιν. οὔτε γὰρ ὅπου στήσεται τὰ προημαρτημένα ζητεῖν ὁρίσαι ῥᾴδιον, ἐάν τε νεώτερα γράφεται τῶν ἀδικημάτων ἐπιτίμια, δεινὰ πείσεσθαι τοῦτον ὃν οὐ παρέβαινον, οὔτ' ἠδίκουν νόμον κατὰ τοῦτον κολαζόμενοι. *Præterita volebat extra curam poni: eam vero adhiberi rebus futuris. Neque enim definiri facile, quouſque extendere ſe debeat in præterita inquiſitio. Et ſi novæ ſtatuantur ante commiſſorum pœnæ, fore ut inique cum iis agatur, qui punientur ex lege, quam nec violarunt, nec ulla ex parte læſerunt.*

L. Si

L. Si Imperialis.

Si Imperialis ſenſus legem interpretatus eſt] Symmachus x, 40: *Operior quid deliberatio Auguſta conſtituat, cui ſoli fas eſt de ſcitis Divalibus judicare.* Alibi: *Nos venerari potius, quam interpretari oracula divina conſuevimus.*

DE MANDATIS PRINCIPVM.

L. II.

Inſcripta eſt hæc lex ad *Fuſignium præfectum prætorio.* In Cod. Theod. *Ad Euſignium proconſulem Africæ.* Ex notis error.

Sed ſacras noſtras literas eſſe quærendas] In Cod. Theod. *Sacris noſtris literis eſſe credendum.* Σάκρας ſimpliciter, pro ſacris literis, ſunt literæ Principum, apud Menandrum Protectorem, Cedrenum, & in Baſilicis. M. Antoninus philoſophus præfectorum auctoritate & periculo jura dictabat.

DE PRECIBVS IMPERATORI OFferendis, & de quibus rebus ſupplicare liceat, vel non.

Quæſtio oriens ex precibus Imperatori oblatis, ad ſacrum auditorium pertinebat. Symmachus x, 55.

L. Nec damnoſa.

De origine hujus legis vide Zonaram Claudio: illo dico, qui Aurelianum præceſſit. Dicit enim ante hunc vulgo obtinuiſſe, ut res alienæ ab Imperatore impetrarentur: Hunc primum id vetuiſſe: & ex eo manſiſſe legem.

L. Re-

L. Reſcripta.

Reſcripta contra jus elicita, ab omnibus judicibus refutari præcipimus] Ægyptii reges ex lege ſua judices jurejurando adigebant, ut ſi quid rex iniquum juſſiſſet, ſecundum id ne judicarent. Diodorus. Sic & Antiochus tertius ſcripſit imperii ſui civitatibus, ſi quid literis ſuis contra leges præciperet, id velut ex ignorantia profectum inſuper haberent.

SI CONTRA IVS VEL VTILITATEM publicam, vel per mendacium fuerit aliquid poſtulatum, vel impetratum.

Symmachus 117: *Petitio tua ſuper hereditate C. M. V. Aërii, neque mihi, neque aliis, qui tui curam gerunt, viſa probabilis. Nam quæ jure ac legibus ſunt relicta, alienari impetratione non poſſunt.* x, 58, ad Imperatorem: *Veſtræ tantum clementiæ liberum eſt, inique elicita reſcripta reſcindere.* Deinde: *Nunc perennitatis veſtræ ſtabilem cenſionem publica cauſa depoſcit, ne obreptivis publicationibus ſubſidia integrati corporis ſubruantur.*

DE DIVERSIS RESCRIPTIS, ET pragmaticis ſanctionibus.

L. Univerſa.

Sub ea conditione proferri præcipimus, ſi preces veritate nitantur] Auguſtinus in Iohan. tract. VII: *Iuris forenſis eſt, ut qui in precibus mentitus fuerit Principi, non illi proſit ſcriptum quod impetraverit, imo etiam careat ipſo beneficio ſcripti, qui ſcriptum produxerit.*

DE

DE OFFICIO PRÆFECTI PRÆtorio Orientis & Illyrici.

Codicillos quibus præfectura prætoriana mandatur, habes apud Caſſiodorum VI, 3.

DE OFFICIO PRÆFECTI VRBI.

Hujus præfecturæ codicillos habes apud eundem Caſſiodorum VI, 4. Olim præfectus urbi de omnibus criminibus cognoſcebat intra centeſimum. Sed Iuſtinianus duos addidit magiſtratus, prætorem plebis, qui de furtis cognoſceret; & quæſitorem, qui de adulteriis,& marium ſtupris, & falſis religionibus: ac poſtremo inter hos tres magiſtratus de omnibus criminibus occupandi cognitionem jus dedit. Procopius in arcana hiſtoria. Prætoris illius mentio, Novella 13; quæſitoris, Novella 74.

DE OFFICIO MAGISTRI MIlitum.

Caſſiodorus VI, 6, magiſterium militare. L. quicunque, infra, de procuratoribus. *μαγιστερία ἀρχὴ*, Suidæ.

DE OFFICIO QVÆSTORIS.

Vide quæ ad titulum Digeſtorum. Hoc addam, valde deformatam fuiſſe à Iuſtiniano quæſturam, qui eam commiſerit avariſſimis, rapaciſſimiſque hominibus, Triboniano, Iunilæ Afro, Conſtantino, de quibus vide in arcana hiſtoria Procopium.

DE OFFICIO MAGISTRI OFFIciorum.

Codicilli apud Caſſiodorum VI, 6.

L. Cu-

L. Curator.

Caſtrorumque ac clauſurarum cura procedat] Clauſura à claudendo. Græcis κλεισοῦραι, ſunt ὀχυρώματα, ut Suidas interpretatur, caſtella idoneis locis poſita.

DE OFFICIO COMITIS SACRArum largitionum.

In notis C.S.L. Codicilli apud Caſſiodorum vi, 7. viii, 10. Procopius explicat, τὸν ἀμφὶ τοὺς θησαυρούς. Menander: ἡγεμὼν τῶν βασιλεῖ ἀνειμένων θησαυρῶν οἵγε ἀπὸ τῆς δαψιλείας τῇ Ῥωμαίων προσαγορεύονται φωνῇ· λαργοὺς γὰρ οἱ Λατῖνοι τὸ δαψιλὲς ὀνομάζουσι. *Praerat opibus Imperatori conceſſis, cui Romani ab abundantia nomen dedêre. Nam quod abundat, largum Latinis dicitur.* Vera ratio nominis eſt, quod hæc bona militi alendo ſimilibuſque liberalitatibus, quas publica res exigit, eſſent deſtinati.

DE OFFICIO COMITIS RERVM privatarum.

In notis C. R. P. Formula codicillaris apud Caſſiodorum vi, 8. bona huic commiſſa, τὰ πριβάτα, apud Theodoretum, & in Procopii arcana hiſtoria. Suidæ & aliis πριβάτον. hæc ad veſtiendum Imperatorem, Auguſtam, eorumque comitatum impendebantur.

DE OFFICIO COMITIS SACRI PALATII.

In notis C. S. P. hic eſt dictus κουροπαλάτης.

DE OFFICIO COMITIS SACRI Patrimonii.

Codicilli apud Caſſiodorum vi, 9. unde &

ex

ex loco altero XII, 4, diſcas hæc bona in menſam Principis erogata. Meminêre Procopius in arcana hiſtoria: Iuſtinianus ipſe Novella CII, & poſterior eo Iuſtinus Novella I.

DE OFFICIO VICARII.

Caſſiodorus VI, 15.

DE OFFICIO RECTORIS PROvinciæ.

Caſſiodorus VI, 21.

L. Moderatores.

Perperam injuſteque committant] Illicite, ut eſt in Codice Theodoſiano.

DE OFFICIO MILITARIVM judicum.

L. Duces.

Caſtrorum quin etiam refectionis luſtrationiſque curam habeat] In aliis libris, *luſtrianum*, vel *luxurianum*. *Clauſurarum* cenſet legendum Cujacius, Salmaſius *Luſoriarum*.

DE ADSESSORIBVS, ET DOMEſticis, & Cancellariis judicum.

L. Velut.

Hæc lex in Codice Theodoſiano, Euſtachio inſcribitur. Puto nomen fuiſſe Εὐςάθιος. Deeſt ibidem vox *etiam*.

L. Nullus.

Sub fide geſtorum ex eodem officio electos] *Hæc ex eodem officio*, abſunt in Codice Theodoſiano.

Ita

Ita ut poſt depoſitam adminiſtrationem nec militiam deſerant] In Theodoſiano plus eſt : *Poſt depoſitam adminiſtrationem per continuum triennium.*

DE DEFENSORIBVS CIVITATVM.

Sunt codicilli de his apud Caſſiodorum VII, 11. ubi videbis eo tempore à Principe, aut electos, aut confirmatos.

L. Defenſores nihil.

Sæviores non exerceant quæſtiones] Hoc à Iuſtiniano mutatum eſt. Nam in Codice Theodoſiano eſt : *Nullas exerceant quæſtiones*, & ſequitur : *Plebem tantum*, &c.

L. Per omnes.

Removeant patrocinia] In Theodoſiano, *removeantur.*

DE ADVOCATIS DIVERSORVM judiciorum.

Advocatis ſolita præmia abſtulit Iuſtinianus, narrante in arcana hiſtoria Procopio. De malitiis autem advocatorum digna quæ legantur habes apud Ammianum libro XXX. Symmachus I, 37 : *In forenſi pulvere rara cognatio facundi oris, & boni pectoris.*

DE ADVOCATIS FISCI.

Advocatio fiſci ab Adriano primum inſtituta : primus erat ad honores gradus, ut legimus in vita Getæ. Eo officio functus fuit Papinianus. Philoſtratus Quirino : ἐπιστεύθη τὴν τοῦ ταμείου γλῶτταν. *Lingua fiſci ipſi commiſſa.* Macri-

nus

nus vero ex fiſci advocato Imperator factus eſt.

EX QVIBVS CAVSIS INFAMIA irrogatur.

L. Neque furti.

Qui cum plus debito nomine debitorum exegiſſet] *Debitorem*, emendat Salmaſius. Fieri tamen poteſt ut ſcriptum fuerit, *Plus debito nomina exegiſſet*; ut nomina dicta ſint pro ipſis debitoribus, &, *debitorum*, Gloſſema fuerit.

DE PROCVRATORIBVS.

Erat præſcriptio procuratoria: & quæſtionis fuit, an maneat procuratorum officium poſt mortem domini. Symmachus x, 32.

L. Si fidejuſſor.

Sex menſium acceſſionem ſeu terminum habebit principalis reus peregre degens] Idem habes apud Euſtathium titulo de ſex menſibus, §. 15.

VT NEMO PRIVATVS TITVLOS prædiis ſuis vel alienis imponat, vel vela regia ſuſpendat.

Chryſoſtomus de ſtatuis XIII: τὰς οὐσίας ἐδήμευον καὶ σήμαντρα ἐν ταῖς θύραις ἁπάντων ἦν ἰδεῖν. *Facultates confiſcabant, & in omnium foribus videre erat vela regia.* Suidas: παραπέτασμα, παρακάλυμμα, παράπλωμα, τὸ λεγόμενον βῆλον. Achmes: τὰ βῆλα καὶ τὰ ἐπικαλύμματα.

DE IN INTEGRVM RESTITVtionibus minorum XXV annis.

L. Minoribus.

In quibus ſe captos probare poſſunt] Id eſt læſos.

Sic deceptus, id eſt læſus : in L. dedi , §. ſed ſi ſervus , D. de condict. cauſa data. Cicero de officiis tertio : *Vti ne propter te fidemve tuam captus fraudatuſve ſiem.*

SI ADVERSVS VENDITIONEM.

Idque etiam jurejurando ſervare confirmaſti, neque perfidiæ, neque perjurii me auctorem tibi futurum ſperare debuiſti] Aliquando tamen Imperatores jurisjurandi faciebant gratiam. L. ult. in princ. D. ad municipal. Suetonius Tiberio 35.

DE HIS QVI VENIAM ÆTATIS impetrarunt.

Formula veniæ talis eſt apud Caſſiodorum VII, 41.

L. Eos qui.

Non ſolum alienationem, ſed etiam hypothecam minime poſſe ſine decreti interpoſitione rerum ſuarum immobilium facere jubemus] Caſſiodorus in dicta formula: *Ita ut in alienandis ruſticis vel urbanis prædiis conſtitutionem ſervetur auctoritas.*

DE TEMPORIBVS IN INTEGRVM reſtitutionis tam minorum & aliarum perſonarum , quæ reſtitui poſſunt, quam etiam heredum eorum.

Et in aliis provinciis quadriennium continuum] *Intra annorum ſpatia, quibus hoc beneficium leges ſacratiſſimæ præſtiterant*, ait Caſſiodorus IV,34.

DE IVDICIIS.

L. A judice.

Cum ipſe judiciario munere fungatur] Bene Heraldus,

raldus, *fiduciario*. Eam enim vocem uſurpat Curtius de rege temporis cauſa facto: de officio legati militaris, Cæſar.

DE FERIIS.

L. Omnes judices.

Ruri tamen poſiti agrorum culturæ libere licenterque inſerviant.]

Quippe etiam feſtis quædam exercere diebus
Fas & jura ſinunt.

L. Omnes dies.

Qui repetito in ſe calculo revolvantur] Iſidorus v, 32: *octavus autem dies id primus eſt*, (*lege idem primus eſt*) *ad quem reditur, & à quo rurſus hebdomadæ ſeries orditur*. Beda:

Octavum inſtaurat revolubilis orbita ſolem.

VBI SENATORES VEL CLARISSImi civiliter, vel criminaliter conveniantur.

L. Senatores.

In judicio tam prætorianæ, quam urbicanæ præfecturæ] Vetuſtiſſima de ſenatoribus cognitio fuit præfecti urbis. Symmachus I I,75. & x,62.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO.

Etiam Theodoſii junioris temporibus filiam immerito exheredatam de teſtamento queri potuiſſe docet nos Zonaras.

DE SERVITVTIBVS ET AQVA.

Cicero libro I I I, epiſt. I ad fratrem: *M. Taurum de aqua per fundum ejus ducenda rogabo.*

DE LEGE AQVILIA.

L. De his.

Quæ per injuriam depaſta contendis] Convenit cum Baba Kamma VI, 2.

FAMILIÆ ERCISCVNDÆ.

L. Filium quem.

Explica ex L. eam quam, D. de legatis & fideicommiſſis 1, & l. ſucceſſores, D. ad L. Falcidiam.

DE TESTIBVS.

L. Iurisjurandi.

Iurisjurandi religione teſtes priuſquam perhibeant teſtimonium, jam dudum arctari præcepimus] Seneca de ira II, 29: *De parvula ſumma judicaturo tibi, res ſine teſte non probaretur: teſtis ſine jurejurando non valeret.*

Simili modo ſancimus, ut unius teſtimonium nemo judicum in quacunque cauſa facile patiatur admitti] ὡς ἑνὶ μαρτυροῦντι προσέχειν, οὐδὲ Κάτωνι καλῶς ἔχει. *Teſti uni ne Catoni quidem credi par eſt.* Plutarchus Catone Vticenſi. Baba Kamma VII, 4.

L. Qui falſa.

Quod ſi is qui ex falſo teſtimonio damnatus eſt, civiliter agere contra teſtem voluerit, quicquid damni fecit, ab ipſo recipiet] Idem Hebræorum jure. Vide Conſtantinum ad Baba Kamma, dicto loco.

PLVS VALERE QVOD AGITVR, quam quod ſimulate concipitur.

In ſyngraphis etiam contra fidem veritatis

pactio

pactio venit,& non numerata quoque pecunia, aut non integre numerata, pro temporaria voluntate hominum ſcribi ſolent, more, inſtitutoque Græcorum. Aſconius in III Verrinam.

QVOD CVM EO QVI IN ALIENA poteſtate eſt, negotium geſtum eſſe dicetur, vel de peculio, ſive quod juſſu, aut de in rem verſo.

L. Vltima.

Pecuniamve mutuam dat] Repoſuit Tribonianus vocem accuratam, cum in ipſa lege fuerit, *pecuniam commodat*, per κατάχρησιν. Nimirum vicini adeo ſunt contractus mutui, & commodati, quemadmodum fœnoris & locati, ut nomina ſæpe permiſceantur. Cicero Verrina VI: *Publice commodaſti, non ſine magno quidem provinciæ Siciliæ detrimento, tritici modios ſexaginta.* Nonius: *Commodare eſt mutuare.*

AD SC. VELLEIANVM.

L. Si mulier.

Creditori contra priores creditores reſciſſoria datur] Id eſt reſtitutoria, niſi forte ita ſcriptum fuerit.

DE NON NVMERATA PECVNIA.

Indubitati juris eſt, non numeratæ pecuniæ exceptionem locum habere, & in talibus nominibus, vel fœneratitiis, vel aliis cautionibus, quæ etiam ſacramenti habent mentionem] Etiam non numeratæ dotis eſt exceptio annalis. Id in hac lege olim fuit comprehenſum, ut diſcimus ex Euſtathio titulo de anno, §. 10.

DE VSVRIS.

L. Eos qui.

Vſque ad beſſem] Quæ dicuntur Græcis, ἡμιόλιοι : id eſt duæ partes centeſimæ.

DE NAVTICO FOENORE.

Tamdiu liberam eſſe ab obſervatione communium uſurarum, quamdiu navis ad portum appulerit] Nam poſt aliquot à reditu dies, non debebantur communes uſuræ, ſecundum ea diſcrimina, quæ ſunt in Novella CVI.

DE CONTRAHENDA EMTIONE & venditione.

L. Invitum.

Nemo invitus vendere cogitur. Sed frequens eſt ut quiſque cogatur non vendere, niſi juſto pretio. Legis talis de minio meminit Plinius libro XXVI. Deinde exceptionem hæc lex patitur, ubi publicus uſus id deſiderat. Nam reipublicæ inſtitutio id ſecum fert, ut dominium quoddam habeat ſuperius ſingulorum dominio ad neceſſitates aut utilitates publicas. Solet uſurpari hoc jus in privatorum terris ſumendis ad opera munimentorum, aggerum, operumve publicorum.

QVÆ RES VENIRE NON POSSVNT, & qui vendere vel emere vetantur.

L. I.

Quæ Blatta] In Gloſſis, *Battatum* κογχυλίων. Scribendum eſt *blattatum* : alibi in Gloſſis, *blattela.* θρόμβος αἵματος τῶν κογχυλίων. Blattea

vestis

veſtis & paludamentum apud ſcriptores vitarum Cæſarum. Blattea varietas apud Caſſiodorum: Et quod Eutropius in Nerone dixit funes blatteos, id Oroſius dixit purpureos.

DE EVNVCHIS.

L. I.

Si quis poſt hanc ſanctionem in orbe Romano eunuchos fecerit] Vetus lex, ut apparet L. lege Cornelia, & ſequentibus, D. ad L. Corneliam de Sicariis: intermiſſa ſæpe & reducta. Huc notæ illæ pertinent A. T. A. Adoleſcenti teſticulos abſcidit.

DE RESCINDENDA VENDITIONE.

L. Rem majoris.

Minoris diſtraxerit] Pro ſolis venditoribus facta hæc lex. Salvianus: *Ferme omnis contractus hoc in ſe habet, ut invidia penes emtorem, inopia penes venditorem eſſe videatur: Quia emtor emit ad hoc, ut ſubſtantiam ſuam augeat: venditor ad hoc vendit, ut minuat.* Vſus hoc produxit latius. At Germani veteres valde abhorrebant ab hujuſmodi reſtitutionibus, per quas bona fides videbatur lædi. Vide Capitulare Caroli Magni v, 210.

L. Si voluntate.

Et quod emtor viliore, venditor cariore diſtrahendi votum gerentes, ad hunc contractum accedant] Mimus: *Hic eſt animus omnium,*
Vt velint vili emere, caro vendere.
Seneca de beneficiis VI, 15: *Nihil venditori debet, qui bene emit.*

DE REBVS ALIENIS NON ALIEnandis, & prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.

Quod ſi ignoraverint, & eorum facti ſunt] Nempe uſucapione: hoc ideò moneo, quia video ab aliis legem hanc non rectè intellectam.

DE MONOPOLIIS, ET CONVENtu negotiatorum illicito, vel artificio ergolaborum, necnon balneatorum prohibitis: & pactionibus illicitis.

Monopolia duorum ſunt generum: alia rerum neceſſariarum vitæ, quæ merito ſunt odioſa. Apollonius Aſpendiorum Dardanariis ita ſcripſit: *Terra omnium mater. Eſt enim juſta. Vos autem injuſti veſtrûm ſolorum matrem eam feciſtis.* Contra id genus multa ſunt egregia Patrum dicta, ut Chryſoſtomi I Cor. xv, & II Cor. VIII, in morali poſt 13. & conſtitutio Athalarici, quæ eſt apud Caſſiodorum IX, 5. Alterum eſt genus earum rerum, quæ voluptati magis ſerviunt, ut erinaceorum, & Indicarum mercium, de quibus diximus II de jure Belli ac Pacis, XII, 14. & in Annotatis. Iuſtinianus tum merces alias, tum ſericum ad monopolium reduxit, tam grave, ut triplum emtores pro ſolito ſolverent. Poſtea etiam frumentum, quod ex Ægypto veniebat, ſui juris utilitatiſque fecit; Hephæſto maxime adjuvante. Hæc etiam nos docet arcana Procopii hiſtoria.

DE COMMERCIIS ET mercatoribus.

De commerciis vide mandata Vicario portus data apud Caſſiodorum VII, 23. Leges & exactiones Iuſtiniani in commercia, tum in Helleſponto, tum in Boſphoro Thracio, tum in ipſo portu Conſtantinopolitano habes apud Procopium in arcana hiſtoria. Iuſtinianus imprudenter ademit mercatoribus libertatem eundi in Perſidem, per quos conſilia externorum explorari ſolebant. Docet & hoc nos dicto libro Procopius.

L. Si qui.

Si qui inclytas nominatim vetuſtis legibus civitates tranſgredientes] Menander in excerptis: Διετυπώθη ὥστε τοὺς Σαρακηνοὺς καὶ τοὺς ὁποιουσοῦν βαρβάρους ἐμπόρους ἑκατέρας πολιτείας μὴ διὰ ξένων ἀτραπῶν ποιεῖσθαι τὰς πορείας· μᾶλλον μὲν οὖν διὰ τῆς Νισίβεως. καὶ τοῦ Δάρας. *Edictum fuit, ne Saraceni aliique mercatores externi utriuſque imperii, per vias inſolitas itinera caperent, ſed per Niſibim ac Daras.*

DE IVRE EMPHYTEVTICO.

Vide Vopiſcum Aureliano.

DE SPONSALIBVS ET ARRIS ſponſalitiis & proxeneticis.

L. Mulier.

Arrarum ſponſalium nomine uſque ad duplum teneatur] Apud Varnos, Germanicam nationem, Germanoſque alios renuntiari quidem ſponſalia poterant, ſed non fiebat id ſine gra-

viſſima partis alterius offenſa : unde ſæpe non inimicitiæ tantum,ſed & bella oriebantur. Docet hoc nos Procopius Gothicorum IV. Ideo Wiſigothi ſtatuere , ut annulo in arram dato, non liceat uni parti invita altera mutare voluntatem, III, I, 3.

DE NVPTIIS.

L. Imperialis.

Hæc lex per ſcribarum errorem nomen habet Iuſtiniani , cum ſit Iuſtini , ſicut & apud Suidam,& alios ſcriptores ſæpe permutata ſunt ea nomina. Iuſtinus hanc legem fecit in gratiam Iuſtiniani , quem imperio deſtinabat , & qui ſcenicam duxerat Theodoram . Ampliavit hanc legem poſtea in uxoris ſuæ gratiam Iuſtinianus,voluitque etiam illuſtribus licita eſſe conjugia talia , & quidem ſine reſcripto , Novellis LI, LXXXIX, CXVII. Cauſa legum, & tota hujus Theodoræ hiſtoria eſt apud Procopium in arcana hiſtoria. Reſcripti formulam, qua inæqualis duci permittitur , habes apud Caſſiodorum VII, 40.

L. Sancimus.

Sancimus nuptias, quæ inter maſculos ac fœminas majores vel minores ſexagenariis,vel quinquagenariis , lege Iulia , vel Papia prohibita ſunt , homines volentes contrahere , & ex nullo modo , vel ex nulla parte tales nuptias impediri] Lex Papia caverat ne mulier quinquaginta annis minor ſexagenario nuberet: neque vir minor ſexaginta , quinquagenariam duceret. Meminit Lactantius Senecæ verbis , & Apulejus Apologetico

tico II. Suſtulerat olim hoc caput Claudius Suet. 13. Vlpianus in Fragmentis, tit. 16. Repoſitam ab aliis Imperatoribus, iterum ſuſtulit aut Iuſtinus, aut Iuſtinianus. Euſtathius ſenſum hujus legis ſic exprimit: ἡ μείζων τῶν ξ ἐτῶν γαμεῖσθαι τῷ ἥττονι τῶν ν ἐτῶν δύναται. *Mulier major ſexagenaria, viro minori quinquagenario poteſt nubere.* non recte. Credidit ſenatus mulieres ad quinquaginta annos concipere poſſe, viros plerumque generare ad ſexageſimum; & noluit fœcundos fœcundaſve cum infœcundis copulati.

DE INCESTIS, ET INVTILIBUS nuptiis.

L. Fratris.

Vel duabus ſororibus conjungendi] Quomodo Honorius habuit Mariam, inde Thermantiam Stiliconis filias. Conſtantinus quoque magnus, & pater ejus, ſorores duas habuere. Teſtis Zonaras.

L. Licet quidam.

Quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non convenerit, nuptias non videri eſſe contractas] Id jus Hebræi ajunt eſſe antiquius Moſe: eo tempore nuptias factas conſenſu, ſi & concubitus ſecutus eſſet. Fratris mortui uxorem ducere Romanis antiquis legibus licuit. Exemplum in Craſſo apud Plutarchum. Mutarunt id Chriſtiani Principes, etiam apud Longobardos II, VIII, I. nimirum imitatione legis Hebraïcæ Levit. XVIII. ubi tamen excipitur vidua liberos non habens.

SI NVPTIÆ EX RESCRIPTO petantur.

Priſcus in excerptis: οὐ θέμις παρὰ Ῥωμαίοις ἄκουσαν γυναῖκα κατεγγυᾶσθαι ἀνδρί. *Nefas apud Romanos mulierem invitam cuiquam deſpondere.* Attamen Theodora omnes nuptias pro imperio faciebat. Narrat id Procopius in arcana hiſtoria.

DE SECVNDIS NVPTIIS.

Plutarchus: ζηλωτὸς ὁ πρῶτος γάμος. ὁ δεύτερος ἀπευκταῖος· *Felices primæ nuptiæ: ſecundæ fugiendæ.* Cauſa apud Homerum Odyſſeæ ο:

Οἶσθα γὰρ οἷος θυμὸς ἐνὶ στήθεσσι γυναικός·
Κείνου βούλεται οἶκον ὀφέλλειν ὅς κεν ὀπυίοι·
Παίδων δὲ προτέρων καὶ κουριδίοιο φίλοιο
Οὐκέτι μέμνηται τεθνηότος οὐδὲ μεταλλᾷ.
Noſtri fœminei quæ mens in pectore ſexus;
Creſcere vult ejus, cui quæque eſt nupta, penates:
Nec ſobolis cura eſt illi, nec cura ſepulti,
Cui virgo quondam fuerat ſociata, mariti.

Ambroſius Hexaemero VI: *Mutato concubitu patres depravantur, prælatis filiis poſterioris copulæ: neglectis autem his, qui ex priore progeniti ſunt.* Hinc præmia univiris, pœnæ nuptias repetentibus apud pleraſque gentes, de quibus agit Chryſoſtomus II ad Viduam, & ad Furiam Hieronymus. Servius ad illud IV Æneidos:

Huic uni forſan poteram ſuccumbere culpæ.

Bene culpæ, potius quam amori, propter antiquum ritum, quo expellebantur à ſacerdotio: item Fortunam muliebrem non coronabant bis nuptæ.

DE

DE IVRE DOTIVM.

L. Vbi adhuc.

Rebuſque extra dotem conſtitutis] Hæc Græci vocant, παράφερνα: Latini veteres, receptitia, quomodo recte eam vocem apud M. Catonem interpretatur Gellius XVII, *6*.

DE REPVDIIS.

L. Conſenſu.

Cauſas autem repudii hac ſaluberrima lege apertius deſignamus] Rex Wiſigothorum Theodoricus edicti cap. 54, cauſas juſtas repudii habet, ſi maritus homicida, maleficus, aut ſepulchrorum ſit violator: ſi mulier adultera, malefica, vel agagula. Agagula eſt lena.

RERVM AMOTARVM.

L. I.

Quam petitioni mutuæ reſponſum fuerit] Mutuarum petitionum mentio apud Tertullianum adverſus Marcionem II.

DE CONCVBINIS.

Olim concubinæ ferme erant libertinæ. Imperator Tacitus conſtituit, ne ſumerentur niſi ingenuæ.

DE EXCVSATIONIBVS TVTOrum & curatorum.

Concilii Aurelianenſis IV canon vult à tutela excuſari ſacerdotes. Congruit id veteri Epiſcoporum ſtatuto, cujus meminit Cyprianus epiſtola LXVI: *Ne quis de clericis & Dei miniſtris tutorem vel curatorem teſtamento ſuo conſtituat.*

Addit, ſi quis id faceret, pro eo nec offerri ſolitum, nec ſacrificium pro dormitione ejus celebrari.

SI MAIOR FACTVS ALIENATIONEM factam ſine decreto ratam habuerit.

L. Si quando.

Niſi poſt viginti quinque annos impletos, inter præſentes quidem vicennium, inter abſentes autem decennium donatore acquieſcente effluxerit] Euſtathius titulo XXV: ἐὰν ὁ ἀφῆλιξ συγγνώμην ἡλικίας αἰτήσας δωρήσηταί τινι, οὐκ ἔρρωται ἡ δωρεὰ, εἰ μὴ ἄρα μετὰ τοὺς κε´ ἐνιαυτοὺς δέκα ἢ κ´ ἐνιαυτοὶ παραδράμωσι. *Si minor, qui ætatis veniam impetravit, donationem fecerit, ea rata non ſit, niſi poſt annos* XXV, *anni decem, aut viginti effluxerint.*

DE SERVIS FVGITIVIS, ET LIbertis, mancipiiſque civitatum artificibus, & ad diverſa opera deputatis & ad rem privatam, vel dominicam pertinentibus.

De his qui aliena mancipia ſollicitant eſt titulus 41. in lege Salica. de eo qui fugitivum cælaverit, lex Wiſigothica IX. tit. I. lex Burgundica, tit. VI. & in legibus Kanuti tit. 12.

DE FVRTIS ET SERVO CORRVPTO.

Bene furta fugam ſequuntur. Martialis:

A pedibus didicere manus peccare protervæ:
Non miror furem, qui fugitivus erat.

Et bene furto additur corruptio. Ariſtoteles Rhetoricorum ad Alexandrum 1,2: ὥσπερ γὰρ ὁ νομοθέτης μεγίσταις ζημίαις τοὺς κλέπτας ἐκόλασεν, οὕτως δὴ καὶ τοὺς ἐξαπατῶντας μάλιστα τιμωρεῖσθαι. καὶ

γὰρ οὗτοι

τῷ ἤτοι κλέπτουσι τὴν διάνοιαν: *Sicut legum conditor furem maximis affecit pœnis, ita graviſſime puniſre oportet deceptores. Nam hi animum furantur.*

L. Ancillæ.

Cum etiam hi qui aliena mancipia comparaverint, ſi hanc cauſam non ignorent, furti actione teneantur] Baba Kamma x, 9.

DE IMPVBERVM ET ALIIS ſubſtitutionibus.

L. Precibus.

Vel expreſſe, vel compendio] Id eſt, quandocunque deceſſerit. Hinc male appellata Iuriſconſultis ſerioribus compendioſa ſubſtitutio.

SI QVIS ALIQVEM TESTARI prohibuerit, vel coëgerit.

L. Iudicium.

Deeſt hic lex quarta, quam ſupplere poſſumus ex ſynopſi Attaliatæ: ἐάν τις κωλύσῃ τινὰ διαθέσθαι ἢ ἀρξάμενον αὐτὸν κωλύσῃ πληρῶσαι τὴν διαθήκην, κατέχεται μὲν τῷ ζημιωθέντι προφάσει τῆς κωλύσεως, ἤτοι τῷ μέλλοντι γράφεσθαι κληρονόμῳ, ἢ ληγαταρίῳ εἰ μὴ οὗτος ἐκώλυσεν· καὶ εἴτι ἄλλο περισσεύει μετὰ ταῦτα, δημόσιον ἔσται, καὶ αὐτὸς ἐν ἐξορίᾳ τὸν λοιπὸν βίον καταλύῃ καὶ ὅσα ἂν μετὰ τὴν ἔκπτισιν τούτων αὐτῷ περιλειφθῇ, δημεύεται. *Si quis aliquem teſtari prohibuerit, aut cœptum teſtamentum perficere: ei qui ob id damnum paſſus eſt, tenetur ex prohibitione, ſive is ſit qui fuiſſet inſtitutus hæres, ſive legatarius, niſi hic ipſe prohibuerit. Si quid præterea in mortui bonis reſtat, id fiſco addicetur, & ipſe per omne vitæ tempus exſilium feret, & ſi quid poſt pœnam perſolutam ei bonorum reſtat, & hoc addicetur fiſco.* DE

DE CADVCIS TOLLENDIS.

Iuvenalis:

Propter me ſcriberis heres:
Legatum omne capis, nec non & molle caducum.

Vbi Scholiaſtes: *Scriberis heres, & non pateris pœnas orbitatis.* Laudat Valentem Ammianus libro XXXI, quod ſi qui ex Palatinis, ut ſunt talium avidi, caducum petiſſet, contradicendi copia ſervata, dabat petenti partem; ſimulque tribus aut quatuor aliis, qui non petierant, ut ea re aviditatem petentium refrænaret. *Caducum appellatur*, ait Vlpianus, *quod quis ſibi teſtamento relictum aliqua ex cauſa non ceperit, verbi gratia, ſi cœlibi, vel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum, vel cælebs legi paruerit, vel Latinus jus Quiritum conſecutus fuerit, aut ſi ex parte ſcriptus vel legatarius ante apertas tabulas deceſſerit, vel peregre* (lege *peregrinus*) *factus ſit.* Vides hic vocem, capere, quæ propria huic rei. Statius Papinius:

Stat domo capta cupidus ſuperſtes.

Iuvenalis:

Si capiendi
Ius nullum uxori.

Vbi Scholiaſtes: *Si jure impediatur ſuccedere.* Manilius:

Quas ceperat ipſe,
Non legabit opes.

DE TESTAMENTARIA manumiſſione.

L. Si jure.

Cum non fuiſſe adjectum, ut pro codicillis ſcriptum valeret, proponas] Qualem clauſulam pro-

produximus ex teſtamento Gregorii Nazianzeni, ad L. ex ea ſcriptura, D. qui teſtamenta facere poſſunt.

L. Cum conſtitutio.

Sed plures quidem uno momento, uterque, vel ampliores] *Vterque* pro *duo* eſt poſitum.

DE LIBERALI CAVSA.

L. I.

Factum tuum filiis obeſſe non debet] Pari de cauſa propoſita quæſtione, de iis qui liberi nati expoſiti, deinde ſublati à quibuſdam & in ſervitutem educati eſſent, reſpondit Trajanus, niſi jus ſpeciale doceretur, nec aſſertionem denegandam iis, qui ex ejuſmodi cauſa in libertatem vindicantur, neque ipſam libertatem redimendam pretio alimentorum. Alibi lex erat, ut expoſitum qui agnoviſſet, ſolutis alimentis eum reciperet. Seneca controverſiarum IV, 26. Alii Imperatores expoſitum omnino vetuere repeti, ſed tamen eſſe liberum. Vide infra, de infantibus expoſitis.

NE DE STATV DEFVNCTORVM poſt quinquennium quæratur.

Capitolinus in vita Antonini de hac lege: *De ſtatu etiam defunctorum intra quinquennium quæri juſſit.*

DE QVADRIENNII PRÆSCRIPTIONE.

L. Omnes qui.

Male hanc legem interpretatur, & ad Arcadii tempora refert Georgius Patriarcha Alexandrinus in vita Chryſoſtomi.

DE PRÆSCRIPTIONE XXX, vel XL annorum.

Illud de quadraginta annis adjecit Iuſtinianus. Iure Theodoſiano actiones omnes excludebantur xxx annis. Theodoſius legiſlator reponendum in c. vigilanti x de præſcriptionibus, ubi tamen male additur, *vel quadragenali.* Symmachus v, 54: *Triginta annorum diebus incanuit ætas poſſeſſionis.* Et 66: *Contractus iſtius origo juſta: ætas prope ſæcularis, qua intentata poſſeſſio eſt.* Vbi ſæculum ſumit pro xxx annis, ſecundum ſententiam eorum, quos Servius refert ad VIII Æneidos. Hoc jus, non poſterius Iuſtinianeum, receptum in Galliis fuit, quia Theodoſii tempore Galliæ erant Romanorum, quas Iuſtiniani tempore Franci, Burgundiones, Gothi tenebant. Sidonius VIII, 6: *Per ipſum fere tempus, ut decemviraliter loquar, lex de præſcriptione tricennii fuit quiritata, cujus peremtoriis abolita rubricis, lex omnis in ſextum tracta quinquennium, terminabatur.* Hæc lex etiam in Eccleſiarum controverſiis antiquitus valuit, ut apparet Synodi Chalcedonenſis canone 18. Facundus Hermianenſis in epiſtola contra Vigilium: *Cum & humanæ leges* xxx *annis humanas adimant quæſtiones.* Secuti hanc legem in ſuis Imperiis Gothi. lex Wiſigothica x, tit. 11, 4. *Tricennalis ergo tranſcurſio temporum cum jam conſtanter inoleverit in negotiis actionum, ut non jam quaſi ex inſtructione humana, ſed veluti ex ipſa proceſſiſſe rerum natura videatur.* Vide edictum Theodorici cap. 12. Ideo Caſſiodoro tricennalis præſcriptio vocatur patrona humano generi, v, 37. τριακονταέτης παραγραφὴ, hæc di-

citur

citur Procopio Vandalicorum I, aitque Honorii conſtitutione excepta ea, quæ à Vandalis tenebantur. Etiam Venetis ſolam præſcriptionem tricenariam, omnes actiones abſolvere notat Bembus hiſtoriæ III.

L. *Omnes.*

Et ſine ulla re ipſa illata judiciaria contentione] *Reipſa*, id eſt, ut non ſufficiat libellum obtuliſſe.

Superque ſua conditione] Hic, *que*, abundare videbit, qui ſenſum inſpexerit.

Simili munitione] Nempe poſſeſſionis.

Si liber] *Sit liber.*

L. *Cum notiſſimi.*

Hæc eſt lex, quam reſpicit Procopius in arcana hiſtoria, dicens: ἐπεὶ δὲ ὁ νόμος ἐμποδὼν ἵστατο, τὰς μὲν ἄλλας δίκας ἁπάσας ἐς τριακοντοῦτιν παραγραφὴν ἄγων, ὀλίγας δὲ ἄττας καὶ τὰς ὑποθηκαρίας καλουμένας τεσσαράκοντα ἐνιαυτῶν μήκει ἐκκρούων. *Cum vero lex obſtaret, quæ lites alias tricenariæ præſcriptioni includit, paucas vero, & inter has, eas, quæ dicuntur hypothecariæ, perimit ſpatio annorum* XL. Archelaus, ad quem eſt hæc lex, fuit præfectus prætorio ſub Iuſtino: unde recte colligit Alemannus, L. legem nemo, ſupra de advocatis diverſorum judicum, eſſe Iuſtini, non Iuſtiniani, ut & præcedentem ad Theodotum.

DE SENTENTIIS EX PERIculo recitandis.

Plane accedo viro raræ eruditionis, ſummarumque virtutum, Iacobo Sirmondo, & hic, & in Codice Theodoſiano, & apud Ciceronem

in frumentaria, & apud Probum Epaminonda, & in Magnonis notis legendum *pariculo*, quomodo apud Marculſum, *paricula charta*. Pariculum eſt τὸ ἴσον, exemplum nitide deſcriptum ex archetypo, quod plerumque lituras, & mutationes habebat.

SENTENTIAM RESCINDI non poſſe.

Symmachus x, 5: *In negotiis tempore ac judicatione finitis, ceſſare æquum eſt longæ orationis excurſum.*

COMMINATIONES, EPISTOLAS, programmata, ſubſcriptiones, auctoritatem rei judicatæ non habere.

Symmachus x, 47, miratur comminationem ſub conditione depromtam, inſtar cujuſdam debiti duci: deinde addit: *At vero iſte terror Divi Principis literis comprehenſus, ne viventem quidem poſſet urgere. Gravia enim ſubjectis ſæpe minitamini, acuendi potius ſtudio, quam nocendi. Hoc etiam divus genitor tuus, in omnium ſemper animis & ore victurus, pia lege conſtituit, qui ſententiam quoque ſub comminatione depromtam, effectu atque executione vacuavit.*

SI EX FALSIS INSTRVMENTIS vel teſtimoniis judicatum ſit.

Lex eſt Platonis XI de legibus: ὁπόσων δ' ἂν μαρτυρίαι ἁλῶσι δίκη ψευδῆ δοξάντων μαρτυρεῖν, καὶ τὴν νίκην τῷ ἑλόντι πεποιηκέναι, ἐὰν τῶν τοιούτων ὑπὲρ ἥμισυ μαρτυριῶν καταδικασθῶσί τινες, τὴν κατὰ ταύτας ἁλοῦσαν δίκην ἀνάδικον γίνεσθαι. *Vbi teſtimonia falſa interceſſiſſe appareat, & victoriam*

riam ei tribuiſſe ſecundum quem lis data eſt, ſi major, quam dimidia, pars teſtium damnata ſit, ſententia ex eorum fide prolata non valeat. Sic ad evertendam ſententiam ex fide falſorum teſtium latam; tendit oratio Demoſthenis in Euergum & Mneſibulum. Harpocration: ἀναδικάζεσθαι, τὸ ἄνωθεν δικάζεσθαι. οὕτως Ἰσαῖος. ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἀνάδικοι κρίσεις, ὅτε ἁλῶσιν οἱ μάρτυρες ψευδομαρτυριῶν. Ait reſciſſa fuiſſe judicata, ſi teſtes qui fuerant, falſi teſtimonii eſſent convicti. Romæ Cæſo damnatus fuerat teſte Volſcio: ad eam ſententiam reſcindendam Volſcio falſo teſti dies dicta eſt, narrante Livio libro III. Vide legem Zenonis, quam ex Baſilicis profert Cujacius XIII, obſerv. 38. quæ eſſe debet decima tertia, ſupra, De teſtibus.

INTER ALIOS ACTA AVT IVdicata, aliis non nocent.

Symmachus x, 4: *Quando abſentibus atque ignorantibus inter alios geſta nocuerunt?* Auguſtinus epiſtola CLII: *Nec cauſa cauſæ, nec perſona perſonæ præjudicat.*

DE RELATIONIBVS.

Multæ ſunt tales in epiſtolis Plinii. Vide & Symmachum II, 30.

DE APPELLATIONIBVS, ET conſultationibus.

L. Appellationes.

Appellatione interpoſita, licet à judice repudiata ſit, in præjudicium deliberationis nihil fieri debere, & in eo ſtatu omnia eſſe, quo tempore pronuntiationis fuerunt, ſæpiſſime conſtitutũ eſt] Iudice nempe, à quo

à quo appellatur : in præjudicium deliberationis, ejus ſcilicet qui dubitat, an appellationem recipere debeat. Auguſtinus epiſtola 137: *Poteſtati, ſub cujus examine cauſa pendet, facit injuriam, qui illius judicium ſuo vult judicio prævenire, quod neque quidem in judiciis ſecularibus judices faciunt, quando cauſæ dubitatio ad majorem poteſtatem refertur, ut pendente relatione, aliquid audeant commutare.*

SI DE MOMENTANEA POSSESſione fuerit appellatum.

Cum de poſſeſſione, & ejus momento cauſa dicitur, & ſi appellatio interpoſita fuerit, tamen lata ſententia ſortitur effectum] Symmachus x, 4: *In cauſis quibus momenti reformatio poſtulatur, appellationes recipi non oportet.* Et 46 : *In cauſis appellationum malo jus poteſtatis infringere, quam interpretationum dubia ſuſtinere, præſertim conſcius haud iniquæ judicationis, cui nonnihil honoris eveniet, ſi æternitatis veſtræ oraculo roboretur, Domine Imperator. Tuli igitur Conſtantium Suarium temere provocantem, cum ex præſcripto numinis veſtri ſtatum, quem Theodoſio abſenti ademerat, reformaſſem.* Quid ſit momentum diximus ad tit. Digeſtorum de Vi, ac de Vi armata.

VNDE VI.

Si quis in tantam furoris pervenerit audaciam, ut poſſeſſionem rerum, apud fiſcum, vel apud homines quoſlibet conſtitutarum, ante adventum judicialis arbitrii violenter invaſerit, dominus quidem conſtitutus poſſeſſionem quam abſtulit, reſtituat poſſeſſori, & dominium ejuſdem rei amittat] Hæc ipſa eſt lex quam in uſum reduxit Athalaricus Gothorum rex, apud Caſſiodorum IX, 18. quem vide.

SI ALIENA RES PIGNORI data ſit.

L. Vltima.

Nexum non facit prædiorum, niſi perſona, quæ jure potuit obligare] Hebræi tamen aliter ſtatuerunt in re mobili, ut dominus à domino oppignoratam luere debeat, ſi eam velit recuperare. Quod hodie apud quaſdam gentes, non omnibus, ſed certis creditoribus, ex privilegio conceditur. Vide Baba Kamma x, 3. & ibi à Conſtantino dicta.

QVI POTIORES IN pignore habeantur.

L. Scripturas.

Niſi forte probati atque integræ opinionis trium vel amplius virorum ſubſcriptione eiſdem idiochiris contineantur: tunc enim quaſi publice conceptæ accipiuntur] Ex veteri jure Græco. Vide ſyngrapham à tribus ſubſcriptam teſtibus in Demoſthenis replicatione contra Lacritum. Vide L. ſuper Chirographariis, ſupra, ſi certum petatur.

DE PACTIS PIGNORVM, ET lege commiſſoria in pignoribus reſcindenda.

Vide quæ diximus ad L. nec hypothecæ, D. de pignoribus ac hypothecis.

DE EVICTIONIBVS.

L. Si poſt perfectam.

Vnde cum parte pretii numerata, domus quam emiſti, tibi velut pignoris jure obligata, ne ad emtio-

nem

nem accederes, denuntiatum ab aliquo proponas] Pro *tibi*, lege *ſibi*, & id refer ad eum qui denuntiaverat. Eſt inverſa locutio, quia reciprocum pronomen ſolet ſuum nomen ſequi, non ſemper tamen, ut cum dicimus:

Trahit ſua quemque voluptas.

Item:

Et ſua riſerunt ſæcula Mæoniden.

Negligere quid de ſe quiſque ſentiat eſt diſſoluti. Eſt apud Ciceronem.

DE POSTLIMINIO REVERSIS, & redemtis ab hoſtibus.

L. Diverſarum.

Hæc conſtitutio hic curtata, exſtat integra in Appendice ad Codicem Theodoſianum, quam Sirmondo debemus.

DE INFANTIBVS EXPOSITIS.

Vide quæ dicta ſupra, de liberali cauſa. Adde Ælianum 11, 7. Philonem de legibus ſpecialibus.

DE REVOCANDIS DONATIONIBVS.

L. Si unquam.

Si unquam liberto patronus filios non habens] Planum eſt, legem agere de donationibus, non quibuſvis, ſed in libertos collatis, qualis liberalitas ſatis erat frequens. Vide L. ſi vero, §. inde, D. mandati. Auguſtinus: *Quam laudabile factum ſancti, & venerandi Epiſcopi Aurelii Carthaginenſis, quomodo implevit os omnium, qui ſciunt, laudibus Dei? Quidam cum filios non haberet, res ſuas omnes, retento uſufructu, donavit*

Eccle-

Eccleſiæ. Nati ſunt illi filii: & reddidit epiſcopus nec opinanti quæ illi donaverat. In poteſtate habebat epiſcopus non reddere, ſed jure fori, non jure cœli. Vides hîc legem hanc Auguſtini temporibus valuiſſe tantum in ſua ſpecie, quam expreſſit ad Codicem Theodoſianum Anianus, aut quiſquis ibi annotatorum auctor eſt. Sed æquitas in hac re, ut in multis aliis, uſu recepta, in vim juris tranſiit, etiam apud Longobardos libro II, tit. XII, 18. & XX, I.

L. Generaliter.

Ne ſit cuiquam licentia, & alienas res capere, & frugalitatem irridere donatoris] Nullus hîc locus frugalitati. puto ſcriptum fuiſſe, *prodigalitatem.*

DE ACCVSATIONIBVS ET INſcriptionibus.

Symmachus epiſtola x, 63: *Quid habeat conditionis inſcriptio, noſtis præ cæteris juris conditores domini Imperatores. proviſum eſt enim, ne quis temere in alieni capitis diſcrimen irrueret, ni ſe idem prius pœnæ ſponſione vinciret.*

L. In cauſis.

Qui ex officio ingrediuntur ſecretarium] Intra velum ſecretarii. Vide quæ diximus ad Matth. XXVII, 19.

DE CVSTODIA REORVM.

L. Neminem.

Si quidem ex delatione publicarum perſonarum intra ſex menſes judicetur] Habet & hoc, & quod ſequitur, Euſtathius titulo de ſex menſibus, §. 13.

SI QVIS IMPERATORI MALEDIXERIT.

Meminere hujus legis Zonaras ad Canonem Apoſtolicum 34. Balſamo titulo x. Verum quidem eſt quod ait Paulinus epiſtola XIII, majore impietate lædi eum qui neſcit offendi: & apud Arnobium legimus: *Majeſtatis apud vos reus, qui de veſtris obmurmuraverit aliquid regibus.* Quomodo & Paulus dixerat non ſolum facto, ſed & verbis impiis exacerbari crimen majeſtatis, v, XXIX, §. 1. Sed & verum quod Tacitus monet Annalium III, vana à ſceleſtis, dicta à maleficiis differre. Et Titi illud apud Suetonium, bonum Principem injuria affici non poſſe. Quare laudati ſemper viri Principes impune verbis impetiti. Piſiſtratus cum uxorem ſciret multis in publico affectam probris, negabat eam eo die exiiſſe. Dionyſius cum audiſſet juvenes duos plurima de ſe ſuoq; imperio mala dixiſſe, vocavit eos ad cœnam, videnſque alterum multa bibentem, multa dicentem, alterum potu utentem magna cum cautione, illum dimiſit, ut natum ebrioſum, & ex ebrietate maledicum, alterum interfecit ut malitioſum & ex propoſito ſibi inimicum. Philippus Macedo maledicum tanquam ægrotum ſanari juſſit. Antigonus militum ſibi maledicentium aperto tabernaculo: Male vobis erit, inquit, ſi non longius à nobis abſiſtatis, ubi nobis maledicere voletis. Mecœnas in oratione ad Auguſtum, quæ eſt apud Dionem, monet talia nec rigide inquirere, nec exſequi. Secutus hoc Tiberius omnium Auguſti factorum imitator, dicens in civitate libera, liberas linguas eſſe debere. Et ſenatu, ut erant illa tempora fœcunda adulationum

num etiam ſævarum, cognitionem de hujuſcemodi criminibus flagitante, non tantum, dixit, otii habemus, ut implicare nos pluribus debeamus: Si hanc feneſtram aperueritis, nihil aliud agi ſinetis: omnium inimicitiæ hoc prætextu ad nos deferentur. Ejuſdem eſt hoc ſane laudabile: *Si quidem locutus aliter fuerit, dabo operam ut rationem factorum meorum, dictorumque reddam. Si perſeveraverit, invicem eum odero.* Proponitur in Ammiani lib. XXIX quæſtio hæc philoſophica, & cogitanda nobis ex philoſophorum exemplis injicitur, an omnia talia contra Imperatorem dicta ad Imperatorem ſint deferenda.

AD LEGEM IVLIAM MAIESTATIS.

L. Si quis.

Minime quiſquam privilegio dignitatis alicujus à ſtrictiore inquiſitione defendatur] Nec milites caſtrenſes, nec Palatini, nec decuriones. Vide legem ſequentem, ac Paulum v ſent. tit. XXIX, in fine. Id conſtituere Imperatores ſuæ ſalutis, imperiique curam gerentes quam maximam. L. 1, & 2, Cod. Theodoſ. de quæſtionibus. Sæpe id & profuit, & nocuit. Ammianus Marcellinus libro XXVIII, de Maximino Præfecto annonæ: *His ille cognitis efferatus, ut erat acer vitiorum inimicus magis quam ſeverus, uno prologuio in hujuſcemodi cauſas, quas arroganti propoſito majeſtatis imminutæ miſcebat, omnes quos juris priſci juſtitia, divorumque arbitria quæſtionibus exemere cruentis, ſi poſtulaſſet negotium, ſtatuit tormentis affligi.* Chryſoſtomus XIII de ſtatuis: ἔνθα γὰρ ἂν ᾖ καθοσίωσις, ἀξίωμα οὐδὲν ὠφελεῖ. *Nihil juvat dignitas, ubi de majeſtate agitur.* Multa

ta

ta habet de hoc crimine Latinus Pacatus, qui ejus ſontes publicos vocat parricidas. Ejuſdem eſt: *Pertinet ad ſecuritatem omnium ſæculorum, quod eſt factum videri, ut ſi quis unquam nefaria vota conceperit, monumentis noſtrorum hominum recenſitis, per oculos hauriat innocentiam.*

L. Quiſquis.

Ad exemplum hujus legis facta lex Caroli IV, pro Electoribus.

L. I.

De nece etiam virorum illuſtrium, qui conſiliis & conſiſtorio noſtro interſunt, ſenatorum etiam, (nam & ipſi pars corporis noſtri ſunt) vel cujuſlibet poſtremo qui nobis militat, cogitaverit] Attaliata: ἐάν τις συνωμοσάμενος μετὰ στρατιωτῶν ἢ βαρβάρων φονεύσῃ ἰλλούστριον ἢ ἁπλῶς οἱονδήποτε συγκλητικὸν ἢ στρατιώτην. Prudenter id conſtitutum. Nam qui imperium ſibi volunt capere, plebem decipiunt, adductis in odium eis, quorum opera imperator utitur. *Imperium cupientibus,* ait Tacitus hiſtoriarum II, *nihil medium inter ſumma & præcipitia.*

Eadem enim ſeveritate voluntatem ſceleris qua effectum puniri jura voluerunt] Bene hoc dictum ex vetere jure Romano, quo in maleficiis, nempe gravioribus, etiam cogitata mala, non perfecta adhuc, vindicabantur, cruenta mente, pura manu. Tertullianus de pœnitentia: *Voluntas ne tunc quidem liberatur, cum difficultas perpetrationem ejus intercipit.* Seneca in excerptis controverſiarum IV, 7: *Scelera quoque, quamvis extra exitum ſubſederunt, puniuntur.* Filius Seneca de beneficiis V, 14, latronem eſſe ait etiam ante-

antequam manus inquinet. Quintilianus declamatione CCCLXXII: *Lex mentem punit.* Paulus ſententiarum V, 4: *Sollicitatores alienarum nuptiarum, itemque matrimoniorum interpellatores, etſi effectu ſceleris potiri non poſſint, propter voluntatem pernitioſæ libidinis extra ordinem puniuntur.* Proſper Aquitanicus:

Cui nimis hoc ſolum quod voluit, nocuit.

Sed hoc poſterior ætas ferme ad ſolum retraxit crimen majeſtatis.

Et præmio, & honore à nobis donabitur] Multa habes exempla apud Livium & Halicarnaſſenſem præmiorum, quæ conjurationum, aut aliorum conſiliorum reipubliæ nocentium delatores & indices ſunt conſecuta. Salluſtius in Catilinaria narrat decreſſe Senatum, ſi quis indicaſſet de conjuratione quæ contra rempublicam facta erat, ſervo libertatem, & ſeſtertia centum, libero impunitatem ejus rei, & ſeſtertia ducenta. Sed ea res ut neceſſitate interdum excuſatur, ita periculo non vacat. Ammianus libro XXVI: *Vt quiſque ea tempeſtate ob quamlibet valuerat cauſam, regiæ prope accedens, & aliena rapiendi aviditate exuſtus, licet aperte innocentem arceſſerit, ut familiaris ſuſcipiebatur ac fidus, ditandus caſibus alienis.* Delatores, genus hominum, ait Tacitus Annalium IV, publico exitio repertum, & pœnis quidem nunquam ſatis coërcitum, per præmia elicebantur.

AD LEGEM IVLIAM DE ADVLteriis, & ſtupro.

L. Crimen.

Crimen lenocinii contrahunt, qui deprehenſam in adulterio uxorem, in matrimonio retinuerunt,

 non

non qui ſuſpectam adulteram habuerunt] Vide quæ diximus ad L. ex L. Iulia, D. de lege Iulia de adulteriis. Antonini reſcriptũ erat inſertum Gregoriano Codici : *Sane literæ meæ nulla parte cauſæ præjudicabant. Neque enim, ſi penes te culpa fuit, ut matrimonium ſolveretur, & ſecundum legem Iuliam Eupaſia uxor tua nuberet, propter hoc, reſcripto meo adulterii damnata erit, niſi conſtet eſſe commiſſum. Habebunt autem ante oculos inquirere, an tu cum pudice viveres, illi quoque colendi bonos mores auctor fuiſti : periniquum enim videtur eſſe, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quã ipſe non exhibet : quæ res poteſt & virum damnare, non, ob compenſationem mutui criminis, rem inter utrumque componere, vel cauſam facti tollere.* Citat Auguſtinus de adulterino conjugio, & ex eo Hincmarus in opuſculis, p. 447.

L. Si ea quæ.

Ac proſtitutam meretricio more ſe præbuit, adulterii crimen in ea ceſſat] Terentius in Eunucho :

Quis homo pro mœcho unquam vidit in domo
meretricia
Deprendi quenquam ?

L. Quæ adulterium.

Vtrum domina caupona, an miniſtra fuerit] Hebræis זונה tam cauponam, quam meretricem ſignificat. Talis copa Syriſca in Virgiliano carmine, & γυνὴ καπηλὶς, in Philoſtrati epiſtola. Sic apud Suetonium vita Neronis XXVII : *Inſignes ganeæ, & matronarũ inſtitoria, copas imitantium.* Xiphilinus deſcribit Avitum, τὰ τῶν καπηλίδων ἐξεργαζόμενον, copas imitantem. Adde l. Palam. §. ſi qua cauponam, D. de ritu nuptiarum.

L. Cum

L. *Cum vir nubit.*

Cum vir nubit in feminam viris porrecturam] *Cum vir nubit femina in viros arrectura.* Hoc eſt quod dicit Seneca epiſtola xcv: *Feminæ viros ineunt.* Vide Polybium & Suidam de Agathocle. Aliud igitur hic deſcribitur quam *ἀῤῥενοκοιτία*, quæ tamen & ipſa aliis legibus punita, teſte Cyrillo contra Iulianum libro v. Iuſtiniani tempore plurimos hoc crimine ſive vero, ſive falſo proſtratos narrat Procopius in arcana hiſtoria.

L. *In adulterii.*

Ab omni familia non ſolum mariti, ſed etiam uxoris, quæ tamen tunc temporis domi fuerit, quo adulterium dicatur admiſſum, quærendum eſt ſine defenſione cujuſquam] Olim id in inceſto receptum, non in adulterio, diximus ad titulum Digeſtorum, de quæſtionibus. Etiam ad *παιδεραστίας* crimen hoc protulit Iuſtinianus, eodem illo Procopio teſte.

DE MVLIERIBVS QVÆ SE PROpriis ſervis junxerunt.

Tertullianus ad uxorem II: *Nonne inſuper cenſuerunt ſervituti vindicandas, quæ cum alieno ſervo, poſt dominorum denuntiationem, in conſuetudine perſeveraverunt?* Etiam Hebræo jure feminis liberis vetitum ſervo nubere. Notari id ſolet ad Deut. xxiii, 17.

DE RAPTV VIRGINVM SEV VIduarum, nec non ſanctimonialium.

Qui virgini pudorem eripuiſſet, capitali

 ſup-

ſupplicio addictus: qua de re exemplum eſt apud Ammianum libro xv. Sub poſterioribus Imperatoribus adhibita non una diſtinctio. Nam qui vim intuliſſet pactæ alienæ, ut adulter puniebatur: qui non pactæ, ducebat eam ſine dote: aut ſi eam nollet, naribus abſciſſis, bonorum tertia parte mulctabatur. Quod ſi non vim intuliſſet puellæ, ſed blanditiis eam pellexiſſet ad impudicitiam, aut eam ducebat, aut facultatum ſuarum parte ei ſatisfaciebat. Ni faceret, verberatus & tonſus relegabatur. Hæc in Eclogis Baſilicon, in Harmenopulo, & in Zonara, ac Balſamone ad Canonem Apoſtolicum LXVII. Ex edicto Theodorici; Si conſentiat rapta raptori, pariter occidebatur, §. 17. Idem ex lege Wiſigothorum, ſi ei nuberet, III, tit. III, 2. Lege Caroli Magni VII, cap. 311, vetatur feminam ducere, qui eam rapuit, vel ſeduxit: ac præterea mulctam ſolvere tenetur, & canonicam ferre pœnitentiam. Ejuſdem Caroli Magni temporibus, raptor qui ſub lege Romana viveret, morte puniebatur: ſed ſolebant ea de re tranſactiones fieri, quæ compoſitiones vocabantur, quarum exempla habes apud Marculfum LXXXI, & ſequentibus. Sed ſciendum, non omnem vim puellæ illatam eſſe cum raptu: & raptum puniri etiam ſtupro non ſecuto. Rapere enim eſt, vel invitam, vel invitis parentibus, aut tutoribus, puellam aliò transferre.

L. I.

Qui hoſtili more in noſtra republica matrimonia ſtudent ſibi conjungere] Helena Paridi:

Qui ſic intrabas, hoſpes, an hoſtis eras?

DE

DE EMENDATIONE PROPINQVORVM.

Curtius libro VIII: *More patrio, & ab antiquiſſimis Macedoniæ regibus uſurpato, eum caſtigari juſſi. Hoc & oportet fieri, ut à tutoribus pupilli, à maritis uxores. Servis quoque hujus pueros ætatis verberare concedimus.* Eſt ea de re locus egregius Xenophontis Ἀναβάσεως V, circa finem.

DE MALEFICIS ET MATHEMATICIS, & cæteris ſimilibus.

Mathematicorum vox eo tempore infamis erat, ſignificans eos, qui ex aſtris futurorum notitiam profiterentur. Gell. I, 9: *Vulgus quos gentilitio vocabulo Chaldæos dicere oportet, Mathematicos dicit.* Contra quos egregia diſputatio eſt apud eundem Gellium I, 9. XIV, I. & altera Bardeſanis in Philocalia, ex Origene deſcripta. Iidem & malefici dicti. Malefici, aſtrologi apud Scholiaſten Iuvenalis: quanquam hæc vox in magos rectius convenit, de quibus & hoc titulo agitur. Vide L. ultimam. Vlpianus productus in collatione legum Moſis cum Romanis: *Sæpiſſime deniq; interdictum eſt fere ab omnibus Principibus, ne quis omnino ſe hujuſmodi ineptiis immiſceret.* Durus in Aſtrologos fuit Iuſtinianus. Iuſſit enim eos camelis vectos traduci, & in humeros cædi. Præcipue vero capitale ſemper fuit aſtrologos de Principis ſalute conſultare. In Pauli ſententiis V, tit. XXI: *Qui de ſalute Principis, vel ſumma republica mathematicos, ariolos, aruſpices, vaticinatores conſulit, cum eo qui reſponderit, capite punitur.* Exemplum habes apud Ammian. XXIX. Meminit & Firmicus II, 13. Apud Wiſigothos pœna erat, flagra, aut ſervitus, VI, tit. II. I.

L. *Multi*.

Multi magicis artibus uſi] De hoc crimine habes apud Caſſiodorum IV, 23. Grave crimen, ſi probetur. Sed ob difficultatem probationis, multi ſuſpicionibus nimium indulgent. Itaque plurimos, etiam innocentes, eo crimine everſos narrat Ammianus XXIX. Theodoram magicis artibus mirum in modum addictam fuiſſe narrat Procopius.

DE FALSA MONETA.

Capitis pœna, & publicatio in metalli mixtores decreta. Habes id in vita Imperatoris Taciti. Vide quæ ad titulum Digeſtorum De falſis dicta.

DE SEDITIOSIS, ET DE HIS QVI plebem contra rempublicam audent colligere.

Arnobius IV : *Magiſtratum in ordinem redigere, ſenatorem aut convitio proſequi, ſuis eſſe decreviſtis periculoſiſſimum pœnis.* Ammianus libro XXVII linguam narrat maledicis præciſam.

DE INIVRIIS.

Et dignitatis habitum, & ornamenta præferret] Tertullianus de reſurrectione : *Habitus indices cuſtodeſque dignitatis.* Et de pallio : *Proprius habitus uniuſcujuſque eſt, tam ad uſum quotidianum, quam ad honorem & dignitatem.* Epictetus apud Arrianum : ἁρμόζηται τὸ σχῆμα πρὸς τὴν τέχνην. *Aptatur artificio habitus.* Alexander Severus, narrante Lampridio, in animo habuit, omnibus officiis genus veſtitus proprium dare.

DE

DE FAMOSIS LIBELLIS.

Arnobius libro IV: *Carmen malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, decemviralibus ſcitis evadere noluiſtis impune.* Trajanus ad Plinium: *Sine auctore propoſiti libelli in nullo crimine locum habere debent. Nam & peſſimi exempli, nec noſtri ſaculi eſt.* τοῖς λεγομένοις φαμώσσοις, ait Ioannes Antiochenus in hiſtoria Ioviani. Adde quæ diximus ad titulum Inſtitutionum de injuriis.

DE NILI AGGERIBVS NON rumpendis.

Si quis poſthac per Ægyptum intra duodecimum cubitum fluminis ultra fluenta de propriis ac vetuſtis uſibus præter fas, præterque morem antiquitatis uſurpaverit] Vbi Nilus ad incrementum XII cubitorum pervenerat, uſurpabat de eo quiſque quantum volebat. Ante id tempus non plus quam ſingulis mos vetus conceſſerat, per incilia ſcilicet. Attaliata: ἐὰν ᾗ τῇ Αἰγύπτῳ εἰς κατωτέρω τοῦ δωδεκαπήχεος διορύξῃ τις τὴν τάφρον τοῦ Νείλου. *Si quis in Ægypto aperuerit aggerem, infra cubitum duodecimum.*

Sic ut nunquam ſupplicandis eis, vel recipiendi civitatem, vel dignitatem, vel ſubſtantiam licentia tribuatur] *Supplicandi* recte legitur in Codice Theodoſiano. Attaliata: μηδὲ ἀνακλήσεως ἢ συγχωρήσεως διὰ τῆς οἱασοῦν δεήσεως ἐλπιζομένης αὐτοῖς. *Ita ut nulla illis revocatio, aut indulgentia per qualeſcunque preces ſperanda ſit.*

DE POENIS.

Si vindicari in aliquos ſeverius contra noſtram con-

conſuetudinem pro cauſæ intuitu juſſerimus, nolumus ſtatim eos aut ſolvere pœnam, aut excipere ſententiam, ſed per dies XXX *ſuper ſtatu eorum ſors & fortuna ſuſpecta ſit*] Hæc eſt lex, quam Ambroſio monente ſcripſit Theodoſius, expertus in Theſſalonicenſium pœna, quam periculoſum eſſet ipſis Principibus, tales epiſtolas ſtatim impleri. Neque enim de omnibus reorum pœnis hic agitur: ſed de iis quæ per epiſtolam Principis exigi jubentur. Vide Zonaram. Meminit hujus legis & Paulus Diaconus libro XIII.

DE SENTENTIAM PASSIS ET reſtitutis.

Symmachus epiſt. X, 3: *Notatus judicio exploratiſſimum remedium veniæ imperialis implorat, ut judicati remiſſione famæ ſuæ vulnus excludat.* Valentinianus Novella XVI: *Imperatoriæ vis major laudis eſt, aliqua decreta mollire.* Optima ad veniam occaſio ſunt, merita nova. Fabius Maximus apud Plutarchum: *τὰ ἡμαρτημένα λελύσθω τοῖς ἀνδραγαθημένοις. Condonentur peccata benefactis.* Vide quæ diximus libro II de jure Belli ac Pacis, XX, 26. Interdum non tota pœna remittitur, ſed pars pœnæ. exemplum habes apud Caſſiodorum III, 46. Vide quæ dicta ad hunc in Digeſtis titulum.

L. Si debitor.

Æris tamen alieni ex præcedente tempore pœna liberatus eſt] Eſt conſtructio Græca: *ἀπελύθη τοῦ χρέους.* Sic *curæ & tutelæ liberetur*, dixit Vlpianus. L. cum filio familias, §. item, D. de legatis III. *pœna* interpretare, per pœnam.

DE

DE IVRE FISCI.

L. *Vltima.*

Non improbabiliter quidam ex materia, quæ hoc titulo tractatur, exiſtimant, non hanc legem hîc deeſſe, ſed illam, cujus Euſtathius meminit in triginta diebus, §. 14. Senſus ejus erat, ut qui res fiſci immobiles detineret, intra xxx dies eas tradere fiſco teneretur. Nam dicit Euſtathius, eam legem eſſe ultimam tituli primi libri decimi codicis.

DE SENTENTIIS ADVERSVS fiſcum latis retractandis.

Intra triennium retractari poſſe] Quantas rapinas ſub hoc prætextu egerit Iuſtinianus, videre eſt in arcana Procopii hiſtoria.

DE DELATORIBVS.

L. *Neque ſervo.*

Neque ſervo, neque libero homini liceat deferre id, ex quo quiſquam aut mortem, aut bonorum ſuorum amiſſionem pertimeſcat] Scribendum, *ex quo non quiſquam.* Res deferre quivis poteſt: facta deferre ea tantum, quibus impoſita eſt mors aut confiſcatio. Eccleſia quidem odit delaturas, ut videre eſt canone LXXIII Concilii Eliberini. At leges circumcidunt delaturas, non tollunt. Tiberius de delatoribus agens: *Subverterent potius jura, quam cuſtodes eorum amoverent.*

DE ANNONIS ET TRIBVTIS.

Annona quid fuerit, partim ex Novella cxxx intelligimus, ſed optime ex arcana Procopii hiſtoria. Debebant agrorum poſſeſſores, præter tributa alia, quæ ἐπιβολαὶ & διαγραφαὶ, dicebantur,

Q 7

bantur, id eſt indictiones, & ſuperindicta, de quibus tituli ſequuntur, militi frumenta & alia alimenta, equis autem pabulum ſuppeditare. Quod ſi ex ſuis rebus id non haberent, emere aliunde cogebantur, & ſuo ſumtu perferre in caſtra ad optiones exercitus.

DE SVPERINDICTO.

Hujus ſpecies eſt aëricum, quod exegit Iuſtinus, teſte eadem illa Procopianæ *hiſtoriæ arcana* parte. Fuit ejus mentio lib. I, tit. IV, *apud* Harmenopulum, ſed locus in litura eſt, puto quia ſublatum poſtea id onus. Sed reduxit Michaël Paphlago, ut Cedrenus nos docet.

DE APOCHIS PVBLICIS, ET DE deſcriptionibus curialibus, & de diſtributionibus civilibus.

L. Semel.

Securitatem] Id eſt apocham, ut oſtendit lex ſequens, & Symmachus x, 43. & L. 2 Theod. de diſcuſſoribus, & Novella Theodoſii & Valentiniani de indulgentiis reliquorum, & L. ſecuritates, infra De ſuſceptoribus.

DE DECVRIONIBVS ET FILIIS eorum, & qui decuriones habeantur, & quibus modis à fortuna curiæ liberentur.

Bona curialium functionibus erant obnoxia. Ideo vendi non poterant, niſi ex ſpeciali indultu præfecti prætorio. Vide Caſſiodorum VII, 47.

L. Si quis decurio.

Si quis decurio pater ſit duodecim liberorum honoratiſſima

noratiſſima munerum quiete donetur] Olim id datum ſexdecim habenti liberos, quo tempore nullus erat abſciſſe numerus lege definitus, ſed concedi reſcriptis ſolebat, quod hîc lege datur. Vide L. ſemper, §. demonſtratur, D. de jure imınunitatis.

L. Omnes judices.

Senatorem] Id eſt decurionem. nam in municipiis decuriones id erant, quod Romæ ſenatores. Itaque & conventus ipſorum, non minus quam ſenatus *βυλὴ* dicebatur, & ipſi *βυλδυταὶ*, quod ſenatores vertit aliquoties Plinius. Hinc explicandus jocus ille Ciceronis apud Macrobium Saturnalium II, 3, cum ab hoſpite ſuo P. Mallio rogaretur, ut decurionatum privigno ejus expediret, aſſiſtente frequentia dixit: *Romæ ſi vis habebit, Pompejis difficile eſt.* Pompejis, id eſt, in municipio ſenatorium munus adipiſci difficile erat. At Romæ facile id cuivis concedebat Cæſar. Oſtendunt id quæ præcedunt apud Macrobium, & quæ ſunt apud Suetonium vita Cæſaris, cap. 80. Quomodo civitas reſpublica, ita decuriones ſenatores.

QVANDO ET QVIBVS QVARTA pars debetur ex bonis decurionum, & de modo diſtributionis eorum.

Ilienſibus Auguſtus conceſſerat vindicationem bonorum civium ſuorum qui inteſtati deceſſiſſent.

DE PRÆBENDO SALARIO.

L. I.

Nulli ſalarium tribuatur ex juribus reipublicæ] Melius

Melius hoc, quam quomodo in Theodoſiano editur, *viribus*. jura reipublicæ, ſunt reditus. Nec offendere quemquam debet illud, *juribus*. Nam & Vlpianus dixit: *Quia debita juribus non eſt pecunia*. L. quod ſi. §. 1. D. de conſt. pecunia. Eumenius: *Salarium me liberaliſſimi Principes ex hujus reipublicæ viribus in ſexcentis millibus nummûm accipere juſſerunt*. Reſcribe & hîc *juribus*. reipublicæ hujus, id eſt Auguſtodunenſis, ubi ab antiquo nobiliſſima Galliarum ſoboles liberalibus ſtudiis operabatur. quæ verba ſunt Taciti Annalium III.

DE HIS QVI SPONTE PVBLICA munera ſubeunt.

L. Qui conditioni.

Patrem civitatis] Patres civitatis ſunt, qui aliter curatores vocantur. Ii ſub M. Antonino Philoſopho à Senatu dati.

DE VACATIONE PVBLICI MVNERIS.

Formulam vide apud Caſſiodorum IX, 4.

DE PROFESSORIBVS ET MEDICIS.

Symmachus I, 73: *Scis bonas artes honore nutriri, atque hoc ſpecimen eſſe florentis reipublicæ, ut diſciplinarum profeſſoribus præmia opulenta pendantur*. Honoraria à Principibus data, penitus medicis & profeſſoribus ademit Iuſtinianus, non Romæ tantum & Conſtantinopoli, ſed & in urbibus aliis. notat Procopius in arcana hiſtoria.

L. Magiſtros.

Habebant plerumq; magiſtri eloquentiæ ſexagena millia, quidam plus. quidam à diſcipulis accipiebant, Philoſtratus Chreſto & Proclo.

L. Reddatur.

L. Reddatur.

Exceptis his qui à probatiſſimis approbati] Philoſophis ab Imperatore datæ μυρίαι δραχμαί. id nos docet Lucianus Eunucho. Tatianus philoſophos quoſdam accepiſſe ait ab Imperatore aureos annuos ſexcentos.

L. Si quis in Archiatro.

Quam primis qui in eo ordine reperientur ſeptem vel eo amplius judicantibus, idoneus approbetur] Symmachus x, 40: *Quia lege & more cogentibus ſummates ejuſdem profeſſionis par fuit in examen acciri, adhibitum eſt judicio collegium omne medicorum.* Archiatri erant Palatini medici. Si locus vacaret, ſurrogabatur habito examine alius, neque is tamen demortui, ſed ultimum occupabat locum. Erat his Archiatris ſuus Comes. Caſſiodorum vide VI, 18.

DE ARGENTI PRETIO QVOD theſauris infertur.

Ita ut pro ſingulis libris argenti quinos ſolidos inferat] Auri ad argentum proportio Græcis decupla: Romanis plus quam duodecupla. Vide Sirmondum ad capitula Caroli Calvi.

DE NAVICVLARIIS, SEV NAVcleris, publicas ſpecies tranſportantibus, & de tollenda luſtralis auri collatione.

Iuſtinianus navicularios, aut naucleros, qui Byzantium appuliſſent, aut navibus earumve pretio ſpoliavit, aut coëgit merces in Italiam, aut Africam tranſportare. unde factum, ut quidam ſuas naves exurerent, alii mercatores cogerentur

gerentur triplam dare mercedem. Ita Procopius in arcana hiſtoria.

DE NAVFRAGIIS.

L. I.

Conſtantino inſcribitur hæc lex. Sed Antonini eam eſſe volunt Contius & Salmaſius ex L.ult. D.de incendio. Non fruſtra autem condita lex: quia multis in locis mos obtinebat, parum humanus, talia in fiſcum trahendi. Νόμος ναυφράγια τῶν πλοιῶν εἶναι, eſt apud Syrianum, & Sopatrum ad Aphthonium, apud Chirium Rhetorem libro 1. meminit & Paulinus epiſtola ad Macarium 37. Maxime autem is mos viguit apud Septentrionis gentes. Albertus Stadenſis in anno CIↃCXII. Wilhelmus Neubrigenſis Anglicæ hiſtoriæ IV,26. Hildebertus Senomanenſis Epiſcopus epiſtola 62 ad Honorium Papam: Honorius Papa epiſtola 71, c. excommunicationi ẍ de raptis. Fredericus in Conſtitutionibus c. de furtis. Vide quæ diximus libro II de jure Belli ac Pacis, & in Annotatis.

DE AVRILEGVLIS ET GYNÆCIAriis, & procuratoribus Gynæcii, & de monetariis, & baſtagariis.

Theſſalos in graviſſimas pœnas incidiſſe, ob violatas leges de purpura latas dicit in heroïcis Philoſtratus.

DE VESTIBVS HOLOBERIS.

Varia erat ſerici tinctura: & quæ Imperatoribus erat reſervata, dicebatur ὁλόβηρος, plane vera. in arcana hiſtoria Procopius.

DE

DE FABRICENSIBVS.

Vide Caſſiodorum VII, 15.

L. Stigmata.

Confer legem decernimus, infra, de aquædu-ctu, & quæ diximus ad Apocalypſim.

DE VETERIS NVMISMATIS poteſtate.

Vide quæ diximus ad titulum, D. de falſis. L. quicumque.

DE SPECTACVLIS ET SCENICIS, & lenonibus.

Spectaculorum nomine comprehenduntur, τὰ θέατρα, ἱππόδρομος, κυνηγέσια, Scenæ, Circi, Venatus. His rebus deſtinatos in urbibus reditus Iuſtinianus ad ſe traxit, ut nos docet in jam ſæpe memorata arcana hiſtoria Procopius.

DE AQVÆDVCTV.

Aquæductuum canales vocabantur formæ. Caſſiodorus ſic uſurpat VII, 6. habes vocem eandem eodem ſenſu in legibus Conſtantini, & Arcadii, & Honorii, quæ ſubjungi ſolent Frontino. Forma dicebatur id quod rem quamque continet. Inde caſei formati, id eſt formis infuſi, unde manet nomen apud Italos & Gallos.

L. Si quis per divinam.

Inſcripta eſt hæc lex Cyro præfecto prætorii. Fuit & præfectus urbis Conſtantinopolitanæ, prolatavitque ejus ambitum è mari ad mare pertinente muro, ut nos docet Zonaras.

Mentio

Mentio ejus in epigrammaticis Græcis: L. eos qui infra, de principibus agentium in *rebus*: Novella de alluvionibus, quæ Codici Theodoſiano ſubjungitur: & apud Marcellinum Chronico.

DE GLADIATORIBVS PENITVS tollendis.

Spectacula hujus generis, pridem inviſa Chriſtianis, ſuſtulit primus Conſtantinus, teſte Socrate. Auctorabantur gladiatores ſcripta cautione, uri, cædi, ferroque necari. notant ſcholiaſtæ ad Horatium & Iuvenalem.

DE MAIAMO.

Erat dies lætus, dictus à Calendis Maii, celebrari primum ſolitus Hoſtiæ, ut Suidas nos docet, & quidem magno ſumtu, ut docet Iulianus Miſopogone. Ob nimiam licentiam, quæ ſe inſinuaverat, ſublatam, reddidêre Arcadius & Honorius hac lege. Sed reſurgentibus vitiis ſuſtulêre eidem ea lege quæ ſecunda eſt Codice Theodoſiano hoc titulo. Vocatur hæc, ἡ τῇ ἑορτῇ τοῦ Μαΐου πανήγυρις, Can. LXII in Trullo. Vide Cardinalem Baronium ad Martyrologium, V Cal. Ianuarias.

DE CVPRESSIS EX LVCO DAPHnenſi, vel Perſide per Ægyptum non excidendis, vel vendendis.

Lucus ille Daphnenſis ad Antiochiam erat, quæ ad Oronten: unde eadem Antiochia, ut ab aliis ejuſdem nominis urbibus diſcerneretur, dicta Antiochia ἐπὶ Δάφνῃ. Hujus luci meminêre Libanius & Chryſoſtomus, in orationibus

de

de fano Apollinis, quod ibi erat exuſtum. Vide & quæ diximus ad II Maccab. IV,33.

DE DIGNITATIBVS.

L. *Ius Senatorum.*

Ius Senatorum, & auctoritatem ejus ordinis, in quo nos quoque ipſos numeramus] Alexander Imperator Senatui apud Lampridium: *Et vos ipſi magnifici, unum me de vobis eſſe cenſete potius, quam magnum nomen ingerite.* Probus apud Vopiſcum: Vos *eſtis mundi principes, & ſemper fuiſtis, & in poſteris veſtris eritis.* Claudianus laudans tempora, quibus plurimum potuit Stilico:

Hoc quoque non parva fas eſt cum laude relinqui,
Quod non ante fretis exercitus adſtitit ultor,
Ordine quam priſco cenſeret bella ſenatus.
Neglectum Stilico jam tot per ſæcula morem
Rettulit, ut ducibus mandarent prælia Patres,
Decretoque togæ felix legionibus iret
Teſſera. Romuleas leges rediiſſe fatemur,
Cum procerum juſſis famulantia cernimus arma.

Corippus ex perſona Iuſtini Imperatoris, ejus qui Iuſtiniano ſucceſſit:

Vos ô mihi proxima membra,
Conſcripti patres, noſtri pars maxima regni,
Vos eſtis pectus, vos brachia pectoris hujus.

Otho in egregia oratione, quæ eſt in primo hiſtoriarum Taciti, Senatum vocat caput imperii, decora omnium provinciarum, cujus incolumitate firmetur æternitas rerum, & pax gentium, & principis militumque ſalus: unde Principes naſcantur, ut ex militibus ſenatores.

DE

DE CONSVLIBVS ET NON SPARgendis in vulgus pecuniis, & de præfectis, & de magiſtris militum, & patriciis.

Conſules paululum quid retinuiſſe honoris magis, quam poteſtatis, diximus ad titulum eundem in Digeſtis. Erant autem exemti oneribus ſacerdotum: inde qui in ſenatum allegebantur ſine ſumtu, dicebantur eligi cum prærogativa Conſulari. Symmachus x, 18. Munera dare ſolebant partim de ſuo, maximam vero partem ex Principum liberalitate. Sed hanc quoque ſuſtulit Iuſtinianus, Conſulatum quoque fecit plane incerti temporis, & ſine honore, ut in arcana hiſtoria notat Procopius.

DE SILENTIARIIS ET DECVrionibus eorum.

Silentiarii prætorianis quidem accenſebantur: quo ad honores & commoda, ut Procopius in arcana hiſtoria docet, qui eorum etiam meminit belli Perſici ſecundo, & de ædificiis. Sed proprium eorum munus erat, excubare in eo conclavi, ex quo in cubiculum Imperatoris ibatur: *ἐπιστάτας τῆς ἀμφὶ τὸν βασιλέα σιγῆς*, vocat eos Agathias, cuſtodes ſilentii circa Imperatorem. Ipſumque illud, in quo hi erant, conclave vocabatur, *Σιλεντιαρίκιον*, aut etiam, ad ſecundum velum. Horum princeps magnus Silentiarius, *πωμασιωζάτου* titulo inſignitur in Actis Chalcedonenſibus. Eratque ejus magna dignitas. At Silentiarii, clariſſimi tantum: quo ſenſu dicit honorem eſſe humilem Zonaras, majoribus ſcilicet multis comparatum. Meminere Silentiariorũ Zonaras, Dorotheus, Euagrius, Malchus.

DE

DE EROGATIONE MILITARIS annonæ.

Stipendia non erant eadem militibus omnibus,ſed tenuiora primum adſcriptis , uberiora provectis,veteranis maxima. Mortuis aut dimiſſis ſuccedebant ordine proximi. Verum Iuſtiniani tempore , neque ſuffectos milites in mortuorum locum , neque inferioribus ad ſuperiores gradus proceſſum fuiſſe ſervatum notat in arcana hiſtoria Procopius.

DE MILITARI VESTE.

Vegetius II,19: *Imperatoris militem qui veſte & annona publica paſcebatur.* Ammianus libro XXI:*Omniſque ordo & profeſſio vexabatur,veſtem armaque exhibens & tormenta.*

DE CVRSV PVBLICO ET ANGARIIS & parangariis.

Equi qui curſuales,in quos inſpectio mandatur apud Caſſiodorum IV,47, & V,5, Veredus eſt equus unus, paraveredus qui eum comitatur. L.ult.hoc titulo. Erant autem alii poſſeſſores adſcripti veredis, alii paraveredis : nec qui veredis aſſcripti erant , paraveredis onerari poterant. Caſſiodorus V, 40. XI,14. A paraveredis paraveredarii,quomodo minores equiſones dicuntur Gallis, & aliis. Arcana hiſtoria etiam in hoc Iuſtinianum reprehendit,quod, per avaritiam, curſum publicum plurimis in locis ſuſtulit, magno rei publicæ malo.

AD

AD NOVELLAS IVSTINIANI.

NVsquam verius illud Virgilii: *Fixit leges pretio, atque refixit.* Nam pleraſque has mutationes, aliquod ſibi lucrum aut Iuſtiniani, aut certe Triboniani habuiſſe propoſitum diſces ex arcana hiſtoria, ubi & rerum perverſe judicatarum habes exempla.

Nov. I. *Cap.* 2.

Non velle, heredem retinere Falcidiam] Diſputatur an & Trebellianica teſtamento inhiberi poſſit. Certe id credidit Nazianzenus, aut cujus ille conſilia ad teſtamentum faciendum uſus eſt. Is Gregorium Diaconum inſtituens heredem ſub onere reſtituendæ hereditatis Eccleſiæ illi quæ erat Nazianzi, vetat eum quicquam detrahere ejus reſtitutionis cauſa.

XVII. *Cap.* 11.

Si vero Canonicum ſit quod quæritur, una cum metropolita provinciæ hoc decernere] Conventuum mixtorum ex civilis & Eccleſiaſticæ dignitatis hominibus exempla habemus aliqua in jure Græcoromano. Solent nunc quoque in regnis nonnullis ſic expediri controverſiæ, quæ inter juriſdictionem regiorum magiſtratuum, & epiſcopalem audientiam incidere ſolent.

XVIII.

XVIII. *Cap.* 1.

Et non eam deſpicere ſemper erubeſcentes] Imo, *erubeſcentem*, nempe legem, tanquam ſcilicet minus perfectam. ἐρυθριῶντα, in Græco, τ̃ νόμον ſcilicet. Sic Imperator in judiciis quidem multa adhibuerat temperamenta, ſed erubeſcit quod nondum lege edita id fecerit, infra 5.

XXII. *Cap.* 8.

Nullum ab initio bene natorum] In Græco, τ̃ εὐγενῶν, id vero valet *ingenuorum*.

XXXVIII. *Cap.* 4.

Quod ſi omnes feminæ] Hæc eſt lex, quam inter cæteras accuſat Procopius. Vetus lex erat, ut decurione ſine maribus liberis mortuo, quarta pars cederet curiæ, ut vidimus C. quando & quibus quarta pars debetur. βουλευτὴς enim eſt Procopio decurio: non Romanus Senator. Iuſtinianus, ait, legem tulit contrariam, ut ſi id eveniret, quartam partem haberent heredes, cæterum partim fiſcus, partim curia. Ergo quod hîc dicitur novem uncias ad civitatem venturas, intelligendum eſt arcana quadam pactione cum fiſco facta, quam in lege ſubticere viſum. At Iuſtinianus hac ſua lege ſe non tenens, Anatolii hereditatem ad filiam ejus devolutam, totam ſibi rapuit, dans filiæ de bonis paternis ſtaterem annuum, teſtatus ſe id facere pietatis cauſa.

DE TABELLIONIBVS ET VT PROtocolla dimittant in chartis.

Tabellio in arcana Procopii hiſtoria vocatur:

ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς καθήμενος ὃς ἐπετέλει τὰ τῶν πολιτῶν γραμματεῖα, ἕκαστον οἰκείοις ἐπισφραγίζων αὐτὸς γράμμασιν, ὅνπερ ταβελλίωνα καλοῦσι Ῥωμαῖοι. *Homo in foro ſedens, qui civium cuique inſtrumenta conficiebat, & ea ſua muniebat manu, quem Romani tabellionem vocant.* Suidas, ταβελλίων, ὁ τὰ τῆς πόλεως γράφων συμβόλαια. *Tabellio qui contractus ſcribit, qui per urbem fiunt.* Vide Alexii Comneni Novellam in jure Græcoromano, & Nicetam de Iſaacio libro II, & Cabaſilam in quæſtionibus.

DE ECCLESIASTICARVM RERVM immobilium alienatione, & ſolutione.

Confer Capitulare Caroli Magni, lib. II, 29.

VT IN PRIVATIS DOMIBVS SAcra myſteria non fiant.

Domus autem, in quibus tale quid agitur, & publicæ fient, & ſub ſacratiſſimum ærarium noſtrum deducentur] Similis legis meminit Cyrillus contra Anthropomorphitas cap. 50. Ex Capitulari V, 38, Preſbyter, qui in privatis domibus ſine conſenſu Epiſcopi ſacra celebraverit, honore ſacerdotali privatur. Idem vult libri VII ejuſdem Capitularis caput 334. Vide & infra CXXIII, 32.

LXXXIV. *Cap. 2.*

Nihil à legitimis filiis differentes] In Græco: μηδὲν τῶν νομίμων παίδων διαλλάττοντας. Eadem verba habes infra LXXXIX, 9. Sic & eadem Novella LXXXIX, 3. Nihil diſſimilis legitimis, οὐδὲν ἀπεοικὼς τῶν γνησίων. Ergo lex de legitimis loquens, etiam hos comprehendit.

XC. *Cap.* 2.

Quia fide digni ſunt] Εὐϋπόληπτοι, in Græco, id eſt, bonæ exiſtimationis.

CVII. *Cap.* 1.

Primum quidem ejus ſubſcriptione tempus declaret] Solebat tempus poni initio inſtrumentorum. L. libellorum, D. de inſcriptionibus. Chryſoſtomus ſecundo ſermone de verbis Eſaiæ, Vidi Dominum: ἐὰν μὴ τῶν ὑπατείας τοὺς χρόνους ἄνωθεν ἔχῃ προγεγραμμένους, *Niſi præſcripta habeat conſulatus tempora*.. ait eo modo præcidi controverſias, aliaque ibi habet ad hunc morem ſpectantia.

CXV. *Cap.* 3.

Cauſis exheredandorum liberorum, quæ hîc exprimuntur, nec plane eædem, nec multum diſſimiles ſunt, quas habemus Longobardorum 11, tit. XIV, c. 12.

Si vero uſque ad viginti quinque annorum ætatem pervenerit filia, & parentes diſtulerint eam marito copulare, & forſitan ex hoc contigerit] Terentius Adelphis:

An ſedere oportuit
Domi virginem tam grandem, dum cognatus huc
Illinc veniat, exſpectantem.

Menander:

Θυγάτηρ ἐπίγαμος, κἂν ὅλως μηθὲν λαλῇ
Διὰ τοῦ σιωπᾶν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει·
Ætate nata nubili, ut dicat nihil,
Satis tamen ipſo ſignificat ſilentio.

CXXIII. *Cap.* 1.

De Epiſcopis eligendis, vide quæ congeſſit

 vir

vir ad pietatem,&pacem,eruditiſſimus Caſſander in liturgicis.

Sed primo clericis non minus tribus menſibus connumerentur] Synodus Sardicenſis Canone XIII,ſecundum DionyſiumExiguum,vult eum qui ex laïco eligatur Epiſcopus, prius Lectoris & Diaconi, & Preſbyteri officio fungi, & ſic probari.Confer & Synodi I,& II, ſub Photio, canonem ultimum,& Balſamonem ad eum.

Cap. 11.

Solutus excommunicatione à majore ſacerdote] A Metropolita,idque ordinis ſervandi cauſa.

Cap. 18.

Si quis oratorii domum fabricaverit , & voluerit in ea clericos ordinare, aut ipſe , aut ejus heredes, ſi expenſas ipſis clericis miniſtrant , & dignos denominant , denominatos ordinari] Origo juris patronatus quod dicitur.

Cap. 21.

Si quis autem litigantium intra decem dies contradicat] Laïcus ſcilicet cum clerico aut monacho negotium habens.

Si tamen ex Imperiali juſſione,aut judiciali præcepto Epiſcopus judicat , inter quaſcunque perſonas appellatio ad Imperium,aut ad eum qui tranſmiſit negotium,referatur] Quia non ut Epiſcopus judicavit.

Cap. 34.

Non omnino ſecundum gradum]κῷ βαθμὸν,hoc eſt, quod ſecundum ordinem dicit Capitulare V, 231. Vide quæ diximus ad L. ſacris, C. de Epiſcopis & Clericis.

CXXX.

CXXX.

Habere autem eoſdem optiones deputatam ipſis occaſione emolumenti quintamdecimam portionem] Duodecimam partem dicit Procopius in arcana hiſtoria. Facilis in numero error aut hic, aut illic. De horum optionum rapacitate multa idem Procopius alio loco ejuſdem hiſtoriæ.

CXXXIII. *Cap. 2.*

Habentium ſchema] Sic diaconiſſarum τῶν ἐν τῷ σχήματι meminit canon ultimus magnæ Synodi Nicænæ: ubi Dionyſius Exiguus, *Quæ in eodem habitu eſſe probantur.*

CXXXIV. *Cap. 7.*

Quia creditores filios debitorum præſumunt retinere] Mos vetus Syriæ. Vide quæ diximus ad IV Regum IV, 1. & ad Matth. XVIII, 25.

Cap. 8.

Sive ſemel ſive toties hujuſmodi aliquid pro eadem re fiat] Id eſt, plus ſemel mulier poſt interceſſionem conſcribens cautionem, aut pignora dans, aut interceſſorem, amittit beneficium Vellejanum, ex L. ſi mulier perfecte, C. ad SC. Maced. ſed mulierem pro marito intercedentem, etiamſi hoc fecerit, ſublevat hæc Novella, nimirum veniam dans ſexui maritorum blanditiis obnoxio. Lapſus qui facillime fiunt, maxime ſublevandi.

CXXXV.

Non ſupina negligentia] In Græco legitur: οὐ ῥαθυμίᾳ παρεκδιδομένη, ſed ſcriptum fuit olim,

παραλελυμένη. Atque id optime vertit Latinus hic interpres.

Perinde quaſi dum corporis ſupplicium ipſi remittitur, maluerit rerum ſuarum amiſſionem carpere potius, quam cum inopiæ jugo itidem ad mortem uſque premi opprobrio ignominiæ] Hunc locum in Græco deleta vocula μὴ, recte ſanavit, nec minus recte interpretatus eſt Heraldus. Hoc vult, eum qui caſu, non culpa, rebus ſuis elapſus eſt, non debere par carcerem cogi, ut ad vitandum corporis cruciatum, bonis ſuis carere omnibus, ac præter inopiam, etiam labe ignominiæ ad mortem uſque premi malit.

CXXXVII. *Cap. 5.*

Si vero metropolitanus ſit, aut beatiſſimus Archiepiſcopus ſub quo degit] Patriarcha vel ἔξαρχος. Sic vox ἀρχιεπισκόπου, ſumitur in actis Synodorum Epheſinæ & Chalcedonenſis.

CXLI.

Juſtinianus ἀρσενοκοίτας puniit abſciſſione partis per quam peccaverant. Narrat in hiſtoria arcana Procopius: additque Theophanes, affectum hac pœna Epiſcopum Diœceſeos Thraciæ Alexandrum. Addunt aliæ hiſtoriæ, datum ad pœnitentiam, cujus in hac lege mentio, tempus trimeſtre, ſatis leniter.

CXLII.

Archipherocitæ] פרק in Gemara non titulum tantum ſignificat, ſed prælectionem ſimul & explicationem particulæ legis. Inde Archipherekitæ, quorum munus erat legis partes & prælegere populo, & interpretari, idem qui in

Actis

Actis & legibus ἀρχισυνάγωγοι ראשי הקהל Preſbyteri ſunt זקנים. magiſtri רבים.

CLIV.

Hæc conſtitutio ex earum genere eſt quæ provinciales dicuntur. Vide hoc diſcrimen in Trajani epiſtola 72.

CLIX.

Sed quatuor jam generationes præteriiſſe viderentur] Hæc lex eſt Λοξίου θέσπισμα, de induſtria ita ſcripta, arte Triboniani hominis callidiſſimi, ut ad futuros caſus aptari, aut iidem caſus ab ea eximi poſſint. Non enim apparet quid dicat quatuor generationes: neque vero an ea fuerit cauſa legis, an obiter tantum hoc ad implendam facti ſpeciem narretur.

AD IVSTINIANI EDICTA.

III.

Vt maſculi in parentum hereditatem ſuccedant, feminæ vero non] Non improbaſſent hanc Armeniorum legem Romani veteres, qui natos ex filiabus nepotibus annumerari noluêre, & qui Voconiam legem ſcripſere: multo minus illi Franci, quorum fuit lex Salica, quæ filiam vetat partem habere in Alode, id eſt, terra hereditaria.

AD CONSTITVTIONES LEONIS.

LVII.

Vide ſupra Novellas CII, CIII, CIV. & quæ nos diximus de jure Belli lib. II, c. III, §. 10.

LVIII.

Apoſtolicum decretum de non edendo ſanguine, &, quod ad ſanguinem refertur, ſuffocato,

to, à veteribus Chriſtianis ita anxie fuit obſervatum, ut botuli ſanguine diſtenti, tentamenta fuerint Chriſtianorum, ut nos docent Iuſtinus Martyr, Tertullianus Apologetico, Minutius Octavio, Euſebius v, 1. Canon, qui Apoſtolicus dicitur, 63. Canon Gangrenſis 2. Et quanquam Auguſtini tempore, in Africa illud de ſuffocato videtur non exacte obſervatum, XXXII contra Fauſtum 13: manſit tamen & in Oriente, ut hæc Novella nos docet, mos ille antiquus, & in Occidente diu, ut videre eſt in Concilio Wormatienſi, ſub Ludovico Pio, & in Zachariæ epiſtola ad Bonifacium. Etiam libri pœnitentiarii ſcripti ante annos quadringentos, pœnam imponunt contra euntibus. De cauſis decreti Apoſtolici alio tempore agemus.

AD LIBROS DE FEVDIS.

Origo vocis eſt Fe-od: id eſt ſtipendii poſſeſſio. Dicemus in Gotthicis.

Libri I. *Tit.* I.

Antiquiſſimo enim tempore, ſic erat in dominorum poteſtate connexum, ut quando vellent, poſſent, auferre. Poſtea vero eo ventum eſt, ut per annum tantum firmitatem haberent, deinde ſtatutum eſt, ut uſque ad vitam fidelis produceretur] Feuda Daniæ fuiſſe ad vitam, & ad voluntatem, notat Pontanus hiſtoriæ libro IX.

II. *Tit.* XVI.

Hujus capituli ſenſum habes apud Guntherum, Ligurino VIII.

XXVII. *§. Si quis.*

Vti herba & viridi] Ad pabulatum.

Tit.

Tit. XXXIV.

Sacramentum non ſemper dandum eſt poſſidenti] Arbitrio judicis permittebatur, an actor ſacramento probationes impleret, an vero reus eas purgaret. Vide cap. ultimum ẍ de jurejurando.

Tit. XL.

Hæc ſunt capitula quæ Rex Conradus fecit in Romandiola] Imo *rex Fredericus in Ronchalia.* Apparet ex Gunthero, & infra libro v. Error ex notis Fr. & Cr.

Tit. LII.

Hæc ipſa lex Lotharii inſerta eſt legibus Longobardicis libro III, tit. IX, cap. 9.

Tit. LIII. §. *Item ſacramento.*

Senſum hujus capituli ſic exprimit Guntherus:

Iuramenta metu, mortiſve dolore coacta,
Præcipue ne quis multis nocitura loquendo
Publicet, aut in ſe crudeliter acta ſequatur,
Nullius meriti vel ponderis eſſe jubemus.

LV.

De hoc capitulo ſic Guntherus;

Si quis habens feudum pretio ſeu vendere totũ,
Seu pro parte velit, Dominique licentia deſit,
Seu dare, ſeu vadio ſupponere cogitur, ille
Qui dedit, amittit: non qui ſuſcepit, habebit:
Nullaque vel longi præſcriptio temporis obſtet,
Quominus ad Dominum redeant tranſlata priorem,
Exemplumque bonæ fidei teſtetur in illum
Actio, quæ pretium cogat redhibere ſolutum.
Hæc magnus fieri vetuit Lotharius: at nos
Facta retractari volumus, facienda caveri.

Ra-

Radevicus in hiſtoriæ libro II, cap. VII, habet æc omnia uſque ad, Quæ ſint Regalia.

Præterea ſi quis infeudatus major XIV *annis*] Guntherus:

Succeſſor feudi, totum ſi forte per annum
Atque diem, tacto jam prima tempore pubis,
Sive dolo, ſeu deſidia, ſeu mente ſuperba
Spreverit à Domino feudalia poſcere jura,
Perdat, & hæc Dominus proprios aſſumat in uſus.

§. *Firmiter.*

De hoc capitulo ſic Guntherus:

Publica militiæ vaſſallus munera juſta
Non renuat, Dominique libens in caſtra vocatus,
Aut ipſe, aut alium pro ſe ſubmittat iturum:
Arbitrio Domini, vel quem laudaverit ille,
Compenſet, redimatque ſuum mercede laborem.

§. *Inſuper.*

Idem ille Guntherus:

Si patris dominum vaſſalli filius acri
Læſerit offenſa; feſtinet providus illum
Conciliare pater: quod ſi contemnet agendum,
Munere privetur. Si vero audire monentem
Filius indomita neglexerit aure parentem,
Non erit in feudo ſucceſſor idoneus ille,
Ni prius accenſam domini placaverit iram.
Si tuus ex feudo cuiquam vaſſallus id ipſum
Contulit, atque tuo vaſſallum munere fecit
Ipſe ſibi, ſi forte tuam, jam tertius ille
Succeſſor meruit factis atrocibus iram,
Nec tibi pro culpa, Domino mediante ſecundo,
Fecerit ipſe ſatis, reprobato protinus illo
Ad Dominum redeant feudalia jura ſecundum.
Si tuus ille tuum tibi conciliare fidelem
Spernit, & aut torpens, aut perfidus eſſe probatur,

Am-

Ambobus ſpretis, ad te tua jura recurrent.
Inter vaſſallos unius forte patroni
Quæſtio de feudo quoties agitatur, eodem
Quo feudi Domino gaudent, hoc judice certent.
Si tibi pro feudo quod te tribuente fatetur
Acceptum, tu vero negas, vaſſallus agendam
Forte movet litem, non tu, ſed curia judex
Audiat, & certo determinet ordine cauſam.

Deſunt hic in libris feudorum duæ conſtitutiones Frederici, quarum ſenſum ſic refert idem ille Guntherus:

Marchia, ſeu Comitis poſſeſſio, ſive Ducatus,
Integra permaneant: feudalia cætera multis
Participanda patent, Domino dum quiſque fidele
Spondeat obſequium, curandaque fœdera præſtet.
Sic tamen ut Dominos ejuſdem nomine plures
Vaſſallus feudi non compellatur habere.
Præterea quoties feudali jure recepto
Vaſſallus domino fidei juramina præſtat,
Excipiendus erit Romanus nomine princeps.

Priorem conſtitutionem his verbis ponit Radevicus: *Præterea Ducatus, Marchia, Comitatus de cætero non dividatur: aliud autem feudum, ſi conſortes voluerint, dividatur, ita ut omnes qui partem habent feudi jam diviſi, vel dividendi, fidelitatem Domino faciant: ita tamen ut vaſſallus plures Dominos non compellatur habere, nec Dominus feudum, ſine voluntate vaſſallorum, ad alium transferat.*

Tit. L V I.

Regalia jura alibi alia. Hîc ea recitantur, quæ Imperatores habebant in civitatibus Lombardiæ. Guntherus libro VIII:

Ac primum Ligures ſuper hoc à rege rogati,

Ve-

Vectigal, portus, cudendæ jura monetæ
Cumque molendinis, telonea, flumina, pontes:
Id quoque quod fodrum vulgari nomine dicunt,
Et Capitolitium certo ſub tempore cenſum,
Hæc Ligures ſacro tribuerunt omnia fiſco.

Radevicus vero libro 1, 5, 41: *Regalia, veluti monetam, telonium, pedaticum, portus, & Comitatus, & alia ſimilia ſi qua ſunt, commune Mediolanenſium dimittet, & ultro ſe non intromittet: & ſi quis per violentiam obtinere hæc voluerit, & juſtitiam inde coram domino Impertore, vel nuntio ejus facere noluerit, Mediolanenſes vindictam de eo pro ſua poſſibilitate ſument in perſona & poſſeſſione: & regalia domino Imperatori reſtituent, ſine fraude, & malo ingenio.* Et libro 11, 5: *Primique reſignantium Mediolanenſes exſtitere, requiſitique de hoc ipſo jure quid eſſet, adjudicaverunt Ducatus, Marchias, Comitatus, conſulatus, monetas, telonia, fodinas, vectigalia, portus, pedatica, molendina, piſcarias, portus, omnemque utilitatem ex diverſo decurſu fluminum provenientem: nec de terra tantum, verum de ſuis propriis capitibus cenſus annui redditionem, hiſque omnibus in fiſcum annumeratis,* &c.

DE ALIENATIONE FEVDI.

Omiſſus hîc eſt liber tertius. Hîc vero incipit liber quartus.

F I N I S.

INSTITVT D'ESTVDIS CATALANS · BIBLIOTECA

BIBLIOTECA DE JOAQUIN MIRET Y SANS

3

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

1001942277

120

INSTITUT
D'ESTUDIS CATALANS

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Núm. 61782

Digitized by Google